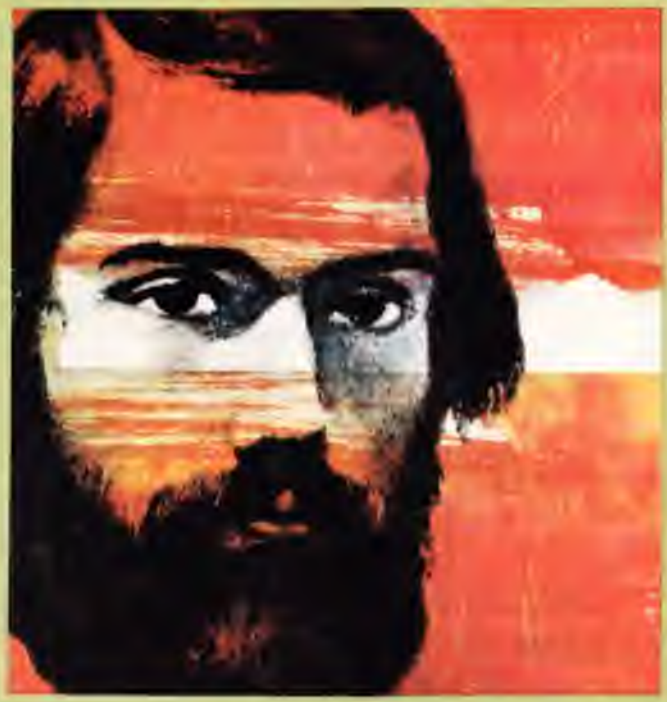
jules vallès

İsyancı

«komün günlüğü»

öncü kitabevi

JULES VALLÉS **İSYANCI** «Komün Günlüğü»

ÖNCÜ KİTABEVİ YAYINLARI 28
Edebiyat Dizisi 12

Birinci Baskı	Mayıs 1975
Kapak	Sencan Güngör
Kapak Baskısı	Yüksel Ofset
Dizgi Baskı	Murat Matbaacılık Koll. Şti.
Sahibi ve Sorumlu Yönetmeni	Zeki ÖZTÜRK

JULES VALLÈS

İSYANCI

«KOMÜN GÜNLÜĞÜ»

Türkçesi
Dr. Ziya Oykut

ÖNCÜ KİTABEVİ
Babıali Cad. No 8 Cağaloğlu — İSTANBUL

1871'İN ÖLÜLERİNE

SOSYAL ADALETSİZLİK KURBANLARININ,
KÖTÜLÜKLERLE YOĞURULMUŞ BİR DÜNYAYA KARŞI
SİLÂHA SARILANLARIN VE KOMÜN BAYRAĞI
ALTINDA ACILARIN BÜYÜK FEDERASYONUNU
OLUŞTURANLARIN
T Ü M Ü N E
ADIYORUM BU KİTABI..

Paris 1885 **JULES VALLÈS**

Bu Kitap

Jules Vallès'nin bu eseri; üç kitaptan oluşan bir dizinin son kitabıdır.

Birinci kitabında, **Çocuk**'luğunu, yetişme koşullarını, aile içindeki çelişkileri, özellikle ailede çocuğa yönelik baskı yöntemlerini gerçekçi bir dil ile ele alır. Ve; «Kolej sıkıntıları içinde tükenen, aile ortamında ağlatılan ve çocukluk döneminde hocaları ve ana - babalarınca ezilen çocuklara...» adar kitabını.

İkincisi; Olgunluk. Olgunluk sınavını vermiş gençlerin hayat mücadelesini anlatırken, hayatının bu dönemine rastlayan 1848 Devrimi ve 1851 Hükümet Darbesi günlerindeki devrimci örgütler'le ilk ilişkilerini anlatır. Ve bu kitabını da; «Latince - Yunanca öğrenip te açlıktan ölen diplomalılara...» adar.

Üçüncüsü; İsyancı'yı «1871'in ölülerine; Sosyal adaletsizlik kurbanlarının, kötülüklerle yoğrulmuş bir dünyaya karşı silâha sarılanların ve komün bayrağı altında acıların

büyük federasyonunu oluşturanların tümüne adıyorum bu kitabı...» der Jules Vallès.

Valès, gerçekte disiplinsiz, tek başına... Ama yürekli bir devrimcidir. Zaman zaman görülen küçük burjuva hastalığı ve ondan kaynaklanan tutarsızlığı eleştirilebilir elbette... O, Proudhon'u da, Blangui'yi de yerer... Ama, saygısını yitirmeden Marx'ı da eleştirir.

Valès, bireyci de olsa; komün görüşlerinin yerleşmesi uğrunda yürekli, tutarlı ve sonuna dek kararlı bir savaş verir. Karamsar değildir. Karamsarlığını önleyen de; omuz - omuza ve sonuna kadar birlikte döğüştüğü **İşçi**'yi tanımış olmasıdır. O, **İşçi - İnsan'dan** aldığı o sonsuz umutla, son anda bile bir gün yeniden savaş verecek olurlarsa yine onlarla birlikte olmaya and içer.

Teoriye yan çizmesi, örgütsüz olması ve hatta komüncüler içinde azınlıktan olanlar arasında yer alması Vallès'i bazı yanılgılara götürmüştür.

Bu kitabın Fransa'da 1950'de yayınlanan önsözünü (Marcel Cachin) Vallès için doğruluğu her zaman kanıtlanacak çok önemli ve tarihî bir belge olduğundan biz de aynen yayımlıyoruz.

Jules Vallès'nin İsyancı'sını, (Marcel Cachin'nin de önsüzünde belirttiklerine ek olarak) özenle okunması ve Komün'den; ülkemizdeki devrimci hareket adına gerçekçi sonuçlar çıkartılmasına yararlı olur umuduyla yayınlıyoruz.

ÖNCÜ

Önsöz

«Editeurs Français Réunis», Jules Vallès'nin «İsyancı»sını 1950'de yeniden basma girişiminde!.. Bu yapıtı, bize çok uzakta ve çoktan aşılmış görünen, kendi dönemine yerleştirmeyi deneyelim...

Jules Vallès, 1832 ve 1885 yılları arasında yaşadı. Badinguet Hükümet Darbesinin yapıldığı 1852'de, ancak yirmi yaşlarındaydı. Olgunluk sınavını vermiş bir genç olarak, Paris'te Yüksek Öğretmenlik sınavlarına hazırlanıyordu. Diktatör heveslisine karşı, Genç Cumhuriyetçiler'in gizli tertibine giriyor. Yaşlı ve çekingen bir üniversite görevlisi olan babası, görevinden olacağı korkusuyla, onu deli diye akıl hastanesine kapatıyor.. Gerçi, bu kapatılma uzun sürmüyor... Kurtulunca, hayat kavgasına atılıyor...hayatını kazanma yollarını araştırıyor. Bu da kolay olmuyor elbette... Önce bir kolejde etüd öğretmenliği yapıyor. Ama yatılılık disiplinine uymaya yatkın olmayışı, ona bu işini çabuk kaybettiriyor. Seine Valilik makamından bir memur-

lık istiyor. Vaugirard Belediyesi'nde kalem işlerinde görevlendiriliyor. Yine disiplinsizlik yüzünden, işsiz kalıyor yeniden...

Artık o uzun serüven, bohemlik ve yoksulluk yaşamı başlıyor onun için... Gazetelere yazı gönderme kararına varıyor. Bazı dramlar, romanlar ve şiirler de karalamıştı zaten... Bu arada Figaro ve L'Evénement gibi günlük ve haftalık gazete yöneticilerine deneme «makale» lerinden de göndermişti. Girardin ve Villemessant'a baş vurmuştu.. Çok çeşitli konuları inceliyordu. Figaro'da, «Para» adlı kitabında mekanizmasını iyice incelediği, Borsa dalaverelerini sergiliyordu. Yazılarını şöyle imzalıyordu «Borsa adamı olmuş, bir yazın adamı!»... Bu yazılarda, Fransa'da borsanın egemen olduğu ve bununla mutlu olduğu okunuyordu. Zira dalavere ve onun coşkunlukları endüstrinin başarılarını sağlıyor ve erdem dediğin de bu «varlıklı kız» oluyordu son tahlilde...

Ama Vallès işbirliği ettiği gazetelerdeki borsa yazılarını fazla sürdürmedi. Artık yazılarını, İmparatorluğa bağlı olmayan basına göndermeyi yeğliyordu. La Revue Européenne, La Liberté, La Presse, L'Epoque gibi gazete ve dergilerde yer alıyordu yazıları artık... Kısa süre içinde gözüpek büyük bir polemist, bağımsız, gerçek bir yazar olarak ünlendi... Yergili ve döğüşken, yeteneğini, özgün bir gazeteci olduğunu kabul ettirirmişti. Ama bir yandan da isyancı doğasına uygun gelen, yoksulların, bohemlerin ve düşkünlerin o çalkantılı yaşamını da sürdürüyordu yine... Tavan aralarının yoksulluğunu, ekmeksiz günleri, eski mevki sahipleri düşkünlerin alçak gönüllü yaşamlarını paylaşıyordu. Ve o zaman bu sosyal «karşı - gelen» (refractaire) lerin çekici yaşamlarının romantik savunumuna adıyor kendini... O da onlardan biridir çünkü.. Hayat deyince, kırıklıklar, yoksunluklar ve koltuk meyhanelerinde serserice dolaşan ve köprü altlarında ve sokaklarda yatan ba-

şarısızığa uğramış sanatçıların, işinden ayrılmış veya atılmış öğretmenlerin ve başarısız mucitlerin acılı hayatlarını anlıyor ve anlatıyordu. Ve Vallès'nin yüreği bu kurbanlar ve toplumdan koğulanların üzerine acılı göz yaşlarını serpiyordu.

1867'de, kendi yöneteceği ve düşkünler, düzensizler için mücadelesini sürdüreceği bir gazete kurdu. Artık hiç çekinmeden ve acımaksızın tüm resmî, politik, adeta putlaştırılmış ve tanınmış edebiyat ve sanat kuruluşlarına karşı, «edebiyat, politika ve hatta devrim softaları» denilenlere karşı amansızca saldıracaktı...

«Çekici ve halkçı» La Rue, Hugo'yu ve Hernani'yi, Rossini'nin müziğini, Goncourt'ları, Hükümetleri yerin dibine batırıyordu. Ve de 34'üncü sayısında gazeteye el konuluyor ve yıkıntıya uğruyor... O da başarısız oluyordu.

Vallès, 1869'da, Seine'in 8° çevresinde, Bonapartçı, Cumhuriyetçi aday Jules Simon'a karşı, milletvekilliği adaylığını koymuştu. «Yoksulluğun adayı» diye tanımlandı. «Benim çevremde toplanınız,» diyordu seçmenlere... «Askerlere karşı, gümrükçülere, papazlara ve şarap mahzenleri vergicilerine karşı, her türden yüksek görevlilere karşı, tüm ezilmişlerin kini ile, benim çevremde toplanınız... Yenilmişliğinizin anılarına kulak veriniz!.»

30.000'e karşı 780 oy almıştı.

1870 bozgunundan sonra, hükümet onu Mazas (hapisanesi)'a tıkmıştı. Biraz sonra olayların yatışmasıyla salıverildi. Komün'de İnternasyonal'e yazılıyor. Ve 31 Ekim'de, Ulusal Savunma Taburunun şefi oluyordu. Ve kısa süre içinde Komün'ün temel organı oluveren, canlı bir gazete, «Cri du peuple (Halkın Haykırışı)» ü yarattı. Vallès, Halkın Haykırışı'nda direniş ruhunu, umulmayan bir güce yükseltti. Artık her şeyin bittiği sanıldığı 16 Mayıs'ta, Versailles'cı ordunun, bir tek askerin bile Paris'e girmemesi için bütün tedbirlerin alındığını inandırıcı bir yüreklilikle

açıklıyordu. «Ele geçmektense, her şeyi göze almıştır Paris»... Ve gerçekten de, direnişin son sınırına değin, canını dişine takarak da döğüşüldü Paris için... O onbirinci İlçe barikatlarının son savaşçılarından biriydi. Versailles'cılar iki kez onun kurşuna dizildiğini ilân etmişlerdi. Ama, o «İsyancı» da dile getirdiği dramatik oluntulardan sonra, araştırmalardan kurtulma yolunu bulmuştu.

Belçika'ya, İsviçre'ye ve nihayet 1880'de bırakışma çanlarının çaldığı zamana kadar kaldığı, Londra'ya gitti. İngiltere'de, Paris'in cumhuriyetçi gazetelerinde çok seyrek olarak yayınlatabildiği birkaç makale ve broşür'ün yardımıyla çok yoksul bir yaşam sürdürdü.

Paris'e dönüşünde, Clemanceau'nun Justice gazetesinde Stéphen Pichon ve Camille Pelletan'la birlikte çalıştı.

Ve 1882'de, İsyancı'yı, bir öncü dergi de yayınladı... 20° bölgenin seçmenlerine ihanet eden Gambetta'ya şiddetle çattığı Réveil (Kalk Borusu)'i yazdı.

Ve özellikle 1883'de kendi Komün gazetesi, Cri du Peuple (Halkın Haykırışı)'ü yeniden çıkarmaya başladı ve onu Fransa'nın ilk büyük devrimci gazetesi haline getirdi. Hangi okuldan olursa olsunlar tüm sosyalistlere, anarşistlere varıncaya değin bütün yazarlara çağrı'da bulundu.

Cri du Peuple, ülkemizin işçi tarihinin bu moment'inde bütün sosyalist mücadelelere katılmıştır. Özellikle Tunus ve Tonkin'e yapılan koloni seferlerine şiddetle karşı koydu. Anzin ve Decazeville madencilerinin o güçlü grevlerini destekledi. Jules Guesde'le işbirliğinin Cri du Peuple'in bu hayranlık verici mücadelelerine eşsiz bir canlanış getirdiğini de hatırlamalıdır. Jules Vallès'nin temel değerlerinden biri de, gazetesinde Jules Guesde'e en önemli yeri vermiş olmasıdır. Cri du Peuple'in, Fransa'da o zamana kadar yayınlanan İşçi Sınıfı organlarının en büyüğü

olmasında, Guesdiste'lerle yapılan bu işbirliğinin esaslı katkısı olduğu söylenebilir.

Vallès, daha genç yaşında iken —52 yaşında—, Cri'nin yayınlanmasından iki yıl sonra öldü.

İşçi Paris, ona çok parlak bir cenaze töreni yaptı. 100.000'den fazla emekçi, «Yoksulluk Adayı», «Kurşuna dizilenlerin milletvekili» ne Père - Lachaise'e kadar eşlik etti.

Paris halkı böylece, yürekli insana, işçilerin içten dostuna, Komün'ün muzaffer savaşçısına, devrimci büyük yazara, eşsiz saygısını göstermiş oldu.

Ama bu minnet borcunun coşkulu gösterisine katılmayacak, 1950 devrimcisi de bulunmazdı her halde!. Gerçeği kesinlikle ortaya koymak için, günümüzde Sosyal Devrim'in kendi militanlarından, «isyancı» larından, yöntemler, bilgiler, bir teori, bir örgüt, büyük kardeşlerimizin, her türden fedakârlığa hazır ve çok sempatik Komüncülerin, yokluğunu şiddetle duydukları bir strateji istediğini de eklemeliyiz.

Jules Vallès, bütün fedakârlıklara hazırdı, ama her türlü örgüte, her türlü teori'ye ve her türlü disipline karşı, tek başına bir «refractaire karşı gelen» olma hayaline kapılmıştı. Bireyci bir «isyancı», bir «karşı gelen» di. O «kasketi numarasız» bir sıra neferi, bir özgür asker olarak yaşamak istiyordu. «Kollektivizm'den veya anarşi'den ya da öğreti'den, doktrinden söz etmeyin bana,» diyordu. «"Marx'ın bulutlu ve insancı" görüşlerinden de söz etmeyin banal. Önümde koskoca devrimci savaş alanı varken, kendimi bir ordugâha kapatamam elbette... Hayatta bir numara yapıştırılsın istemiyorum kendime!.»

İsyancı, bir başlangıç'ı bir eksik girişimi, ezicilerine karşı halkın tarihsel bin moment'ini gösterir.

Bu tarihsel moment, kesinlikle aşılmıştır.

Komün'ün öcünü alan, sosyalist dünya sistemi, XX.

yüzyıl devrimcilerine, iyice incelenmiş ve tutarlı hangi yöntemlerle, çağdaş isyancıların işçi sınıfını zafere götürebileceğini göstermiştir! Komün'ün ilk öcalmalarını sağlayan da, onların bu yeni yöntemleri olmuştur! Bundan böyle dünyanın milyonlarca proleteri, büyük ağabeylerimizin, 1871'in yiğit savaşçılarının kaçırdıkları, kesin zaferi disiplinle hazırlıyorlar.

1950
Marcel Cachin

I

Odeon'da kızıl bonelerin ve kara ökçelerin dediği gibi, bir korkak olduğum doğrudur belki de!..

İşte haftalardır bir etüd öğretmeniyim; bundan ne bir üzüntü, ne bir acı duyuyorum; öfkelenmiş değilim ve hiç utanç da duymadım.

Kolej'in kuru fasulyalarına ne kadar karşı koymuştum; oysa bu ülkede fasulya, gerçekten de bir «nimet» miş meğer.. Zira tabaklar dolusu alıyor, yalayıp yutuyorum!

Yemekhanenin sessizliğinde, bir başka gün, Richefeu' deki gibi bağırmıştım

— Garson, bir porsiyon daha!.

Herkes bana dönmüş ve gülmüştü.

Ben de güldüm — Kürek hükümlülerinin tasasızlığını, hapislilerin utanmazlığını kazanmak, nerdeyse zindanıma alışmak, bu daracık rahatlık içinde yüreğimi susturmak üzereyim—, yemliğimi seveceğim!

Uzun süredir öylesine açlık çekmiştim ki!

Barsaklarımı kemiren ve gürleyen açlığı susturmak için çoğunluk kaburgalarımı öylesine sıkmış, bir yemek umudunun parıltısını görmeksizin karnımı kaç kez oğuşturmuş olsam da, bulduğum yine kuru barsaklarımı sıcak bir salçayla yağlamak değil, çardağa uzanmış o ayı iştihası olmuştu.

Bu iyileşmeye yüz tutmuş bir yaranın kaşınması gibi zevkli bir şey!...

Yüzüm de artık, daima olduğu gibi, öyle yeşilimtrak değil ve gözlerim de çukura kaçmamış; ama sakalım çoğunluk yine bakımlı değil!

Eskiden de taramazdım bu sakalı; güçsüzlük ve yoksulluğumu düşünürken, parmaklarımla karıştırır, bozardım.

Şimdi perdahlıyor ve düzenliyorum onları. Neler yapmıyordum bu karmakarışık peruka için!. Ve bir başka pazar, ayna önünde, son pürüzleri de giderirken, o sipsivri kibiri ve koskoca göbeği görünce, şaşırıp kalmıştım.

Babam daha yürekli idi. Etüd öğretmeni olduğu sıralarda, gözlerinde kin ışıltılarını gördüğümü anımsıyorum. Ama yine de devrimci olmamıştı. Ayaklanma zamanlarında yaşamamış, hiç de silâh başına diye haykırmamış, baş kaldırma ve düello okulundan geçmemişti!..

Ben se burada, bu lise'de, düşkünler yurdu sessizliğini, sığıntıların ekmeğini, hastane yemeğini bulmuştum.

Waterloo'yu görmüş Faareyrolle yaşlılarından biri, bir gece oturumunda bize, savaş daha bitmeden bir savaş akşamı, Haie Sainte'e iki adım mesafede, bir meyhanenin önünden geçerken, bir tahta masaya kapandığını, silâhını attığını ve daha ileriye gitmeyi reddettiğini anlatmıştı.

Albay korkağı hırpalamıştı.

— İsterseniz, Korkak, deyin! İmparator da, Allah da yok artık. Vız gelir bana.. Susuzum ve açım ben!

Ve köy lokantasının büfesinde, cesetler arasında, yiyecek bir şeyler aramış ve hiç te dişe gelir bir et parça-

sı ve içilebilir güzel şarap bulamamıştı... Ağız tadı ile bir yemek yiyememişti. Ve sonra torbasını başına yastık yaparak uzanmıştı. Top gürlemelerini andıran bir horlayışla da uyumuştu.

Düşüncem, döğüşten uzak, gürültüden uzakta, uyuşmuştu. Geçmişin anısı, bir kaçağın kulağında gittikçe uzaklaşan ve yavaş yavaş sönen bir davul gürültüsü gibi titreşmede adeta...

Yıllar boyu, her hangi bir kovuğu yatacak bir yer olarak kabul etmek ve bu kovukları da ancak sürekli kara günlerinde, uykusuzluktan ve ev sahibinden duyduğu korkuyu yüreğinden atamadan girmek zorunda kalmış; başkalarına göre daha çok açık hava gerektiğinden ve artık kurşunlu otellerin miyazmasını solumaya katlanamadığından kırlardan kaçmış, bu dayalı döşeli ev hayvanı, işte bu yaman kişi de, günün birinde güvenli ekmeğini de, güvenli yatağını da, kokusuz yorganını, bitsiz uykusunu, alacaklıların tedirgin etmediği uykusunu da buluyor.

Ve yabani Vingtras'ın yüreğinde artık kudurganlık yoktur; ama burnunu sokacağı bir tabağı, özel halkaya geçmiş peçetesi, güzel bir baş yastığı örtüsü de vardır.

Hatta bambaşka bir insan gibi, o da doygun bir pişmanlık havasıyla size Benedicite'ini okuyor ve yetkililerden de yakınmıyor artık.

Yemek bitmiş, Tanrı'ya —oldum olası Latin'ce— şükrediyor, eli kırışığını düzeltmek üzere yeleğinin arkasına kayıyor, önden bir düğmeyi çözüyor ve ölü dolabından toplanmış ve kendi boyuna göre babacanca düzeltilmiş redingot'unu önden birleştiriyor. Sonra midesi dolgun ve dudağı yağlı, yönettiği birlikle, bir derebeyi şatosunun terası gibi ülkeye egemen büyüklerin bahçesinin yolunu tutuyor.

Bu yükseklikte, bazı saatlarda gök bana gergin ipek

bir rop etkisi yapar ve hafif bir esinti bir kanat değinmesi gibi boynumu gıdıklardı.

Önümde hiçbir zaman böylesine tatlılık ve dinginlik açılmamıştı.

Akşam

Yatakhanenin sonunda, etüd öğretmenlerinin boş zamanlarında çalıştıkları veya hayal kurdukları bir küçük oda vardır Bu oda ırmakların kestiği, ağaçlıklı bir kıra açılır.

Rüzgârın esintisi ile dudakları tuzlandıran, gözleri serinleten, yüreği yatıştıran bir deniz kokusu gelir. Yüreğim çarpmaya başlar başlamaz, çok güçlü bir yelin estiği pencereye bir perde örter gibi düşüncemi çağırırım.

Yaptığım işi unuturum, koruduğum çocukları...acıyı ve hatta isyanı unuturum.

Başımı, uğuldayan Paris'ten yana çevirmiyorum, ufukta, zorunlu olarak savaş alanı olacak ünlü meydanı araştırmıyorum. Dipte, tam aşağıda, ıslak bakışlarımı üzerine diktiğim ve çok tatlı bulduğum sorgun ağaçlıklı ve çiçeklenmiş bir yemiş bahçesi keşfettim.

Evet, Odeon'dakiler haklı idiler Kutsal Korkak!

Kolej'den çıkınca, suskun ve uykulu sokaklarda buluyorum kendimi... Hiçbir şey düşünmeksizin kıyısına uzandığım ve akıntının getirdiği ve yol boyu türlü serüvenler geçiren kırık dalları ve ot demetlerini uykulu gözlerimle izlediğim bir ırmağa ulaşmak için ancak ikiyüz adımcık yetiyordu.

Yolun sonunda belirlemek için kapısına tesbih haline getirilmiş elma dizilerinin asıldığı bir kır meyhanesi vardı; bir kaç kuruş vermekle, güzel altın renkli ve burunda bir filiz batması duygusu bırakan elma şarabı içiyorum.

Ah evet! Kutsal Korkak!..

Fakat şansım da yoktu aslında...

Burjuva bir raslantı olarak, bu lise aydınlık ve ışıklı idi; büyük bahçeli ve büyük pencereli bir eski manastır.. Yemekhanelere güneş olduğu gibi düşer. Yatakhanelere, pencereler açık olunca gözün dökülen yaprakların ve doğanın yürek titreşimleri, bronz ve bakırlı sıcak ses perdeleriyle yansırdı.

Okuldan yeni çıkmış toy çömezlerce veya koğuş onbaşılarından çok daha kafasız brisque'le yaşlı mubassırlarca gözetilmeye alışmış bu kolejlileri küçümsemiş değilim.

Ben onları biraz da babasının ölümünü bile rasgele —örneğin babamdan deyimi gibi sözcüklerle— hatırlayan, sıkıntı içindeki düzensiz bir subay gibi görüyordum; sonra Parisliler'e saygınlığım vardı. Kinlenmediğim bu genç mahpuslar dünyası için bu kadarı da yeterdi.

Ama arkadaşlarım da, boş vakitlerini rütubetli ve loş küçük kahvelere kapanarak bira içmekle, konyaklı kahve yudumlamakla ve pipo tüttürmekle alıklaşan arkadaşlarım da beni, aşırılıktan kaçan saf bir çocuk olarak görüyorlardı.

Ne içki içiyor, ne de sigara kullanıyordum.

Vakit bulursam, boş dershanede elimde bir kitap veya daha çok felsefe sınıfında dizlerimde bir defter sobanın yanına geçiyorum.

Rektörün de damadı olan ve kara sakalı ile olduğundan daha kafalı görünen Parisli öğretmen de, Ruhun Özelliklerinden söz edilmesini dinleyen bir öğrenci gibi sıraya geçer otururdu. Bu ruhun özellikleri, bakaloryada bana bir oyun da oynamıştı. Lisans'ta da beni çaktırdıklarını buraya eklemenin gereği yok... Calvados (Elma Rakısı) da hesabın ne kadar olduğunu bilmek zorundayım : altı, yedi, sekiz.. Daha az veya daha çok..

Ve yönetim felsefesini iyice öğrenmek için, kendimi adamakıllı derslere vermiştim.

15 Ekim

Edebiyat Fakültesinin açılış günüdür bu Açış konuşmasını tarih profesörü yapacak..

Bu profesörü, daha yeni gördüm!

Üçüncü Yıl Öğretmen Okulu Yetkisindeki Bonaparte Lisesinden, benim rhétoricien —söz sanatı sınıfı öğrencisi— olduğum sırada, bize rhétorique —söz sanatı— öğretmek üzere gelmişti. 1849 yılı idi. Kanımca, atılgan ve devrimci idi. Hatta büyük kardeşini tanıdığı Anatoly ile kahveye gittiğini, Beranger'in redingotuna satışılmasını tartıştıkları yakın masadan bana duyurarak başını haldırdığını da anımsıyorum.

Adımı belleğinde tutmaksızın, beni gözlemişti; ama olayı iyice hatırlıyordu. Öğretimden çıkınca, ona yanaşmıştım. Beni hemen tanımıştı.

— Ne yapıyorsunuz? Sürgün edildiğinizden veya düello'da öldüğünüzden söz edildiğini duymuştum.

Ona, hangi noktaya varmak istediğimi, işi talihe bıraktığımı, disiplinden mutlu, yaşamaktan memnun, elin elma şarabı tiribuşonunda veya fasulya kaşığında, gözlerin de bir ırmağın dalgalarında olduğunu söyledim.

— Şeytan, Şeytan! dedi, kötü haberler duyan bir hekim gibisin. O halde beni görmeye geliniz, konuşuruz. Bu budalalar ve bunaklar ortamından, ara sıra kurtulmak zevk verecek bana!

Bir çalımla, yetkilileri ve tüm meslekdaşlarının topluluğunu ima etmişti.

Böyle konuşan halen bir üniversiteli idi!

Ah! Niye rasladım ona!

Sessiz yaşıyordum. Büyük bir zevkle dinleniyordum. Yüreğime yeniden ateş koydu. Ve pazar olunca tatlı bir şeyler için kemerimi biraz daha sıkıyor, kendimi coşku'dan koruyordum. O silkeledi beni.

— Bir burjuva olmayacaksınız, hiç olmazsa semirmiyeceksiniz! Haziran Haçım için satışmanızı yine de tercih ederim.

Gerçekte dekorasyonu yüzünden, ona ilk gittiğim gün ve sonra kapıya doğru yöneldiğimde, satışan da ben oldum.

Beni tutmuştu.

— Yirmi yaşında idim. Normale (Öğretmen Okulu) tüm sürüsü ile birlikte idim. Ayaklanmanın anlamını kavramadan, cumhuriyetçi sandığım Cavaignac'ın yanında yer almış ve aldatıcıların barikadlarını kurduğu Pantheon'a ilk girenlerden olmuştum. Meclis'e haber götürmekle görevlendirmişlerdi beni ve düğmeci şeritleri de bağladılar bana. Ama size and içerim ki, bir adamı öldürtmek şöyle dursun, bir çok mücadeleciyi de benimkilerin gazabından korudum. İster kalınız, isterse gidiniz! Siz de çok iyi görüyorsunuz ki, her şey değişebilir, çünkü siz bile artık ayni olmadığınızı kabul ediyorsunuz.

Elini bana uzattı, ben de sıktım. Ve dost olduk böylece...

Paris'in zafer gününü gördükten sonra, taşrada toprağa verilen, ak saçlı meslekdaşı Baba Machar'ın da en çok beğendiklerinden biri olmuştum.

— Aranızda Vingtras kim? diye sormuştu, Yılın ikinci Konferansı'nı toplantısında etüd öğretmenlerine...

Kümeden ayrılmıştım.

— Nerden geldiniz? Derslerinizde neler yaptınız? Orada? Hiç olmazsa söyleyeceklerimi bitirmiş olmalısınız!

Bilimsel incelememi, ödevimi yüksek sesle okutmuştu.

— Siz bir yazarsınız mösyö!..

Konuşmamış, ama takdir anamında başını şöyle bir sallamıştı. Ve çıkarken, beni kapısına kadar götürmüştü. Ona öykümü anlatmıştım.

— Eh! eh! demişti başını sallayarak. Yalnız arkadaşım Lancin ve ben vardık. Ağustos'ta lisans almış olacaksınız; ama o zamana değin kalacak mısınız burada? Lise yönetmeni sizi alakoyacak mı ki? Sizin insan haliniz var; oniara azgın kudurmuş itler gerek...

— Küçülüyorum, korkak kalmaya karar vermişim bir kez.

— Olabilir, demişti, ama görülüyor ki, değilsiniz. Ve tabansızlardan tiksiniyorsunuz!

Yaşlı öğretmen doğru söylüyordu! Korkak ve uyuşuk görünmek, göbeklenmek ve ezberden Benedicite okumak, hiç mi hiç bana gitmiyordu.

Fakültenin sofuluk göstericileri, kolej yönetmeni ve din adamı beni atlatmaya karar vermişlerdi. Benim domuzluğum, ışıklı gözüm, ökçe vuruşum ve adımım ne kadar yumuşak da olsa, onların tüysüz çenelerine, şaşı bakışlarına ve döşeme taşları üzerinde tabanlarını sürümelerine batıyordu.

İşe yaramaz ve ayyaş olduğumu öne süremeyen bu ikiyüzlüler şeytanca bir düşünceye başvurdular.

Bana karşı alttan alta bir fesat örgütlediler.

Gece

Mum ışığında sürekli ders çalıştığım yatakhane, fesatçıların pusu yeri olmuştu.

Keşişliğe değgin yapısı ile ayaklanmaya hazırdı. Her kardeş'in açıktan açığa bir hücresi vardı. Her öğrenci şimdiden kendininkini biliyorsa da, bölmelerin içerisinde kim-

seyi görmüyordu. Etüd öğretmenleri birşeyler duyuyor; fakat durumu farkedemiyorlardı.

Güzel bir akşam, bu tahta dıvarlar arasında bir ayaklanma başlamıştı Dıvarlara vuruluyor, ıslıklar çalınıyor, homurdanmalar ve haykırışlar alabildiğine yükseltiliyordu. Ve en hoş yanı, kanımca, benim de katılma isteğimdi...

Ve ben de dıvarlara vurmuş, ıslık çalmış, homurdanmış ve en tiz soprano notalarıyla haykırmıştım

— Kahrolsun etüd öğretmeni!

Buraya girdiğimden beri, bu benim en hareketli ve canlı günümdü.

Odanın ortasında, oturağa şamdanı vura vura gürültüler çıkaran, horoz ve domuz sesleriyle böğüren ve sürekli «Kahrolsun etüd öğretmeni!» diye bangır bangır bağıran gömlekli bendim.

Kapı döğüldü.

Bu lise yönetmeninin kendisidir. Bir elimde oturak, ötekinde şamdanla, beni çıplak ayaklarımla taşlar üzerinde rüzgârlanan bir bayrak gibi dalgalanır görünce, şaşkına dönmüş ve bu şaşkın haliyle de kekeliyerek şunları söylemişti

— Siz, Siz, an...an..lamıyor musunuz ki?

— ???

— İsyan bu! Bu haykırışlar!

— İsyan mı?... Haykırışlar mı?

Gözlerimi oğuşturmuş ve şaşkın, utanmış bir hal almıştım. Oh! neyin döndüğünü iyice görmüş, fayans çömlek gibi yüzü bembeyaz gitmişti. Yatakhanede istediği kadar ayaklanma olsundu; tehlike yoktur.

Şamatanın bitmesinden üzüm üzüm üzülerek yeniden giriyorum yatağa..

Ama işlerin benim için hiç te iyi olmadığını görüyordum. Bir şey elde edemeden, heveslerimin karşılığını ödeyecektim.

Fırsat ta hemen kendini gösterdi.

Rhétorique profesörü hastalandı. Asil hoca engelli olur veya bir nedenle bulunmazsa, etüd öğretmeninin, olağanüstü bir tutum alarak onun yerini alması bir kuraldır.

Demek bu kürsüye çıkacak ve bu akşam ders verecek olan ben'dim..

İşte.

Öğrenciler de, yepyeni bir olayın patlak vermesini coşku ile bekliyorlar. Ben, Fakültenin en gözdesi ve en güzel konuşanı, Parisli, kendimi nasıl kurtaracaktım.

Başlıyorum.

«Baylar

Bir talih ve raslantı, yüzağartan profesörünüz M. Jacqua'nun yerini doldurmamı istedi. Ama izlenen öğretim sistemi üzerindeki görüşünü paylaşmayı asla uygun bulmuyorum, onun...

Benim görüşüm, Üniversitenin öğütlediğini öğrenmenin hiç mi hiç gerekmediğidir (ortada hoşnutsuzluk mırıltıları). Domino, Dama ve Kâğıt oyunları gününüzü geçirmeyi önermenin, istikbaliniz için daha yararlı olacağını düşünüyorum (her yandan hareket)...

«Örneğin baylar, susunuz! Démosthène ve Virgile öğrenme çabası gereksiz ve yararsızdır. Fakat doksanı veya beşyüzü yapmak için Papaz'ı Sinek'le hiç üzüntü duymadan kazıklamak en uygun yoldur. Düşünce'ye durgunluk zorunludur ve baylar murakabaya dalma daha çok sizin merakınızı yoklayacak masun böcek için gerek daha çok!. Baylar, şayet böyle açıklamaya yeltenirsem.

Nihayet şu birlikte geçireceğimiz zamanın, yitirilmiş bir zaman olmamasını da dilerim.»

Perde İner!

Ve ayni akşam da bize yol görünür.

II

İşte, cebimde yalnız kırk frankçıkla ve üstelik de Fransa ve Navarre'ın bütün üniversiteleriyle arası bozulmuş olarak, yeniden Paris kaldırımlarındayım.

Ne yana döneyim?

Artık ayni insan değilim; taşrada geçirdiğim bu sekiz ay adamakıllı değiştirmiş beni.

On yılı, sarhoşluğun ertesi günü, uyanır uyanmaz beyaz şarap şişesine hayvanca bir hırsla saldıran ve titrek elinde daima bir şişe bulunan bir ayyaş durumuna düşme korkusu ile yaşadım.. Ağzımın suyunu yutarak geçiştirdim bunu.

Bununla çoğunluk tüm cesaretimi göstermiş oluyordum.

Ama acılarımı gizleyerek çevreme sevinç sadakaları dağıtıyor ve bunlarla avunuyordum. Yine de anlamak ve şükretmek şöyle dursun, beni yırtıcı bulmakta ayak direyorlardı. Bu ruh fukaraları, bu yüreksizler, kanser yarasını

yapma bir burunla örter gibi, acılarımı bir alaycı güldürüyle gizlediğimi ve yüreğim acılarla kemirilirken, şu yalan ve dolanla giderilmeye çalıştığım ortak yoksulluğumuzdan, şu boğucu havadan kurtulmak için camları yumruk darbeleriyle indirmek isteğimi zorla önlediğimin farkına bile varmıyorlardı.

Acılar ve tasalar boy veriyordu!

Taşradan dönüşümden bu yana ne yapmıştım ki? Artık bilmiyordum. Aşağılık bir hayvan gibi yaşadım, ama ne otlağı, ne de altına döşenen ot yatağı olan bir hayvan gibi...

Gölgeden çıkmadan, hiç olmazsa gün yüzünde bir savaş vermeden, hiç bir direniş göstermeksizin mi gidecektim mezara?

Ne yazık!. Kim isterse, ihanetten sızlanacak, yakınacaktır.

Ben, ekmeğimi güvenle kazanmak, ruhumun huzurunu sağlamak amacıyla, günlük ömrümün sekiz saatını satma yollarını araştıracağım.

Bu durumda iken, kente daha önce yerleşmiş, namuslu bir insan olan Arnauld ve bir sabah gördüğüm Lisette de aynen bunu söylemişlerdi.

İşte üzerine balmumu yapıştırmam gereken isteğim, ayaklar altına alınan bir and daha!.

Önemsiz!

Etüd öğretmeni olmakla andımı bozmuştum zaten ve İki Aralık'ta bizi öldürmeye girişenlerden imza dilenmeye giderek de, bu andı bir az daha bozacaktım.

Ne yazık ki! Bir şey kazanmak şöyle dursun, durmasan yitiriyordum. Ve ansak saçlarım ağarınca bulacaktım onu..

Olan şu! Bir muhafız generali, Tuilleries'de bir kitapçı, babamın bir eski lise yönetmeni, her biri iki satırlık birer tavsiye mektubu vermişlerdi elime.

Bunlar da yetmişti. Ayda yüz frank maaşla cehennem olası bir belediye dairesinde yardımcı olarak atandım.

Hemen yolu tutuyorum, merdivenleri çıkıyor ve büro şefini soruyorum. Biraz kanburca ve gözlüklü bir bay karşıladı beni.

— «Çok iyi, doğum işlerinde çalışacaksınız!»

Beni deklarasyon bürosuna götürdü. Bir memurla tanıştırdı. Memur beni şöyle bir süzmüş, oturmamı işaret etmiş ve iyi yazıp yazmadığımı (!!) da sormuştu bana..

— Oldukça!.

— Yaz da görelim!

Kalemi mürekkep hokkasına daldırıyorum. Kuvvetle daldırıp çekerken, adamın önündeki büyük künye defterinin sayfasında kocaman bir leke sıçratıyorum.

Şiddetli umutsuzluk belirtileri göstermişti.

— Hem de tam ad'ın üzerine! Aklanması gerek!

Pencereye atılmış, dışarıya sarkmış, bazı hareketler yapmış, çığlıklar atmıştı.

İmdat mı çağırıyor ne? Apopleksi mi geçiriyor? Yoksa beni tutuklatacak mı? Yanıtlayan kim? Doktor mu, yoksa komiser mi?

Hayır, beş saniye içinde büroya yığılan ve «ne olduğu?» nu soran, kömürcü, şarap satıcısı ve ebe - kadın'dı bu.

— Olan şu ki bayım. İşte şu, defterimin üstüne bir pislik atmakla işe başladı. Şimdi hepiniz, şu defterin kenarına «çocuğun medenî hali» olduğunu imzalamanız gerek..

Öfke ile bana dönüyor

— Anladınız mı? Başıbozuk, hiç olmazsa bunun ne demek olduğunu biliyor musunuz?

— Evet, hukuk tahsil ettim.

— Bundan kuşkuluyum.

Ve sırıtıyor.

«Onların tümü de burdada.. Olgunluk sınavını verenler Bu, kütük defterlerinin ölümü demek!»

Yine miyavlamalar, ayak sesleri yine.. Yine bir ebe-kadın, bir kömürcü ve bir şarap satıcısı...

Meslektaşım tam tehlikeye atıyor beni.

«Bildirici kadına soruları siz sorunuz.»

Bu işi ne şekilde yerine getireceğim? Ne demeliyim?

— «Bayan, bir çocuk için mi geldiniz?»

— «Ya ne için gelmesini istiyorsunuz, şeytan? Belki onu da ortaya koyacak yetenektesiniz! Cinsiyetini de sağlayın bakalım!.

— Cinsiyeti sağlamak!... Ama nasıl?

Gözlüklerini düzeltiyor ve gözlerini donuk bir durumda üzerime dikiyor. Öğrenim bakımından geri kalıp kalmadığımı, erkek çocuklarını kızlardan ayırd etmeyi bilmemek utancını abartıp abartmadığımı sorar gibi.

Çok iyi bildiğimi, işaretlerle gösteriyorum.

Memnunlukla iç çekiyor ve ebe'ye seslenerek

— Çocuğu soyunuz, siz bayım, bakınız.. Ama aşağıda hiç bir şey görmüyorsunuz.. Öyleyse yaklaşınız.

— Bu bir erkek çocuğu.

— Size inanıyorum, dedi gerdanını kırarak ve kömürcüye bir göz atarak.

Ve işte sütanneyim, olabildiği kadar.

Nazik bir şekilde kundağı çözmeye, iğneleri açmaya ve küçük oğlanı kundaktan çıkarmaya ve çok bağırırsa da çenesinin altını biraz okşamaya mecburum.

Ne yazık ki, Başvurma Pansiyonu, bir tutum da kazandırdı bana ve usta elim, iş sırasında da olsa, beni ünlendirdi. Süslü Bebek!

Meslektaşlarım o kadar güçlü değillerse de, hiç de kötü değillerdi. Onlarda Üniversitelilerdeki kışkançlık, korkaklık ve gammazlık uyandıran o üzüntü ve acı keder mayası yoktu.

Aşağı oluşumu, hiç te kıyarcasına hissettirmediler. En iyi arkadaşımın da surat asması ve homurdanması iki günden fazla sürmedi.

— Kısaca kolejde size öğretilen bu mu? Latince mi? Bu ancak kilise ayinlerinde işe yarar. Oysa pencere dikmelerini yerleştirmeyi, dıvar örmeyi ve daha bir sürü yararlı pratik şeyler öğrenmeli idiniz!

Ve bana uzun harflerin kuyruğu, yuvarlak harflerin karnı hakkında öğütler veriyorlardı. Büro kapandıktan sonra da, kan - ter içinde kalarak çalıştığım İngilizcemi ilerletmek için burada kalıyoruz.

Bir gün kavşağı geçerken, cumhuriyetçiler çetesinden bir eski arkadaş görmüştü beni.

— Eskiden ayaklanmalar yapardın, şimdi büyük işlerle uğraşıyorsun herhalde! dedi.

— Elbette evet! Ama benim en büyük işim, özgür oluşum, ertesi güne değin özgür oluşum...

Gecelerim benimdi, —bütün yaşamımın düşü bu—, o kadar erken kalkardım ki, yavrularının cinsiyetini belirtmek için getirecek, işçilerden iki saat önce iş yerinde olurdum.

Bu yavrucakların kundaklarını çözerim.. Ama kendi kundağımı da çözmek ve görmek istedikleri insan olduğumu onlara gösterebilmek, geçerdi içimden.

Murger'in toprağa verilişi

Bir ünlünün konvoyunu izlemek için izin istedim.

Kitle halinde akan ünlüleri görmek ve mezarı başında söylenenleri duymak istiyordum.

Ağlamaklı olmuştu. İşte hepsi.

Bir bayan öğretmen ve ünlünün çok sevdiği köpeği konuşmuş, anısı üzerine güller, mezar çukuruna çiçekler

atılmış ve tabutu üzerine dualı sular serpilmişti. Tanrı'ya inanıyordu veya inanır görünmeye zorluyordu kendini.

Korteji silâhlı piyade erleri de izlemişlerdi Madalyalılar mangası..

Haç Nışanı vardı; bir iyilikseverlik belgesi, bir kör madalyası gibi idi. Lejyonerler açlıktan çatlamaya bırakılmamış, sefil, ama başarısını kırmızı kurdela ile bir at kuyruğu gibi düğümlemek mutluluğuna ermişti.

Düşlere dalmıştım. İçimde ansızın bir öfke kıpırdanışı uyanmıştı. Beni coşturanın ne olduğunu anlamak için, daha sekiz gün gerekiyordu. Ve bir sabah onu kesinlikle anladım.

Bu kitabımdı benim. Mutsuz bir yaşam, dinginlik, duruluk görmeyen bir can çekişmeden sonra, ancak mezarlıkta büyük görkemli, şatafatlı tören ve övmelerle gömülen bir bohem(in tabutu önünde, yaşamanın işaretini veren acılarımın çocuğu idi bu.

Çalışmaya başlayalım o halde! Açlık, çocuk düşürücü kadın'ın kara tırnaklı eli gibi, yumurtalıkları oymaya uğraşıp kötü kötü dolaşmadıkça, içimde nelerin olduğunu göreceksiniz!

Kurtulmuş olan ben, kurtulmayanların; çanağını bulamayan dilencilerin öyküsünü yazacağım.

III

Odam içini karartır insanın. Dem çekişleri ve durmadan guğurmaları bana umutsuzluk veren bir güvencinliğin tünediği avlunun aralığına bakan otuz franklık bir oda bu.

Artık ne bu irkiltici müziği, ne de yanımdaki küçük karanlık odayı kiralamış olan, çoğunluk da kirasını ödemeyen ve ağlayan ve on meteliğe ders vermekten başka bir işi olmayan kırçıl saçlı öğretmen kadının hıçkırıklarını duyuyorum. Alıştım bunlara.

Zavallı kadın! Bir akşam onu bu fiyata Val - de - Grâce Salonu gençlerine yaşlı okşamalarını verdiğini ve memelerini sıkmaları için robunu açtığını da görmüştüm.

Buradan ayrılmayı istediğim de oldu. Tahta bölmenin aralarından düşüncemi ağulayan bir kokunun sızdığını da duyar gibiyim.

Ama yine de burada kalmak ve hiç dinlenmeden çalışmak zorundayım. Zira bir onbeş daha ödeyecek gücüm yok. Öyle olunca, yaşamımı düzenledim —hesap defterim

şurada, anılar kitabının yanında— bütçem sert ve acımasızdır. Başımı kâğıtlara gömmek ve komşu kadının acı hıçkırıklarını ve kumruların sevecen mırıldanmalarını duymamak için kulaklarımı pamukla tıkamak zorundayım.

Bu kuşlardan biri, karanlık küçük odanın pençeresine çoğunluk geliyor, zavallı kadının henüz erkek hasta bakıcıların aşk terlerinin kurumadığı elleriyle ufaladığı ekmek kırıntılarını araştırıyordu.

Kolejde, güvercin, Tanrıça'ların ve ozanların omuzunda göğsünü kabartarak kurum taslayan tadalma kuşu idi. Burada, taş binanın penceresine gagasını vurarak dilenen bir zavallı kuş olup çıkmış ortaya Gemuere palumbae..

Saat altıda kalkıyorum. Döşeme taşları soğuk olduğundan ayaklarımı bir palto artığına sarıp sarmalıyor, belediyeye doğru yola çıkma anı gelip çatıncaya değin çalışıyorum.

En geç beşle sekiz arasında muhakkak eve dönmüş oluyorum. Daha geç değil. Asker Hastanesinin tam karşısında ve Dilsiz - Sağırlar Yurdunun hemen yanı başında, Saint - Jacques Caddesinde, Eski Giyotin kavşağına çok yakın bu bakımsız konut akşamları bana korku veriyor. Dolaylar, gerçekten de sevinçten yoksundu.

— Fakat kavşağa varırsanız, beni görmeye gelen Arnauld'un sırıtarak dediği gibi, büyük adam olursan, sonsuz uykunu geçireceğin Pantheon'u görebilirsin.

Pantheon'a inanmıyorum, büyük adam olma düşü de görmüyorum. Ölümümden sonra ölümsüzlüğü istemiyorum. İstediğim, canlı iken yaşamak, yaşayabilmek yalınca.

Oraya ulaşmaya da başlıyorum, ama yolumun üzerinde öylesine pislik ve öylesine üzüntü var kil.

Yandaki dişi de işi iyice azıttı. Alabildiğine içiyor, birlikte içtikleri insanları da getiriyordu.

Bir gün bu çapkınlardan biri, «leğenine tükürmeyi»

reddetmiş, üstelik döğmeye de kalkışmıştı. İmdat çağırdığını duydum.

Ayyaşın bileğini bükmüş ve bir peynir tabağından aldığı ve neredeyse kadının karnına saplayacağı bıçağını da elinden almıştım. Onu ağaçlıklı yolun kapısına kadar sürüklemiş, arkasından kapıyı da sürmelemiştim. Bir çeyrek saat kapıyı tekmelemiş, «gel bakalım yamyam!» diye de uluyup durmuştu.

«İki haftadır da borcunu iyi ödediğini» pişmanlık dolu bir deyimle söyleyen evsahibi de, öğretmen kadını hemen koğdu. Böylece yaban güvercinleri de, öteki pencere de artık bir şey bulamadıklarından, sevdikleri ekmek kırıntıları için, benim pencereye gelir olmuşlardı.

Yine işim o kadar ilerlemiyordu. Bu odada donduğumdan ve yağ kandilimi öyle uzun süre yakamadığımdan da doğuyordu daha çok!. Kibrit çakarken bile titriyorum. Ocakta ateş olmaksızın, masamın başına geçme yiğitliğini göstersem bile, titreme artıyor, düşüncelerim de dağılıyordu.

Uzun süre düşündüm. Sainte - Genevieva'e gidecek, beni çıplak ayaklarla alabildiğine tüten, alevsiz ocağın önünde gömlekle uzun dikelmelerden kurtaracak yeni yakma usulleri araştıracaktım kitaplardan..

Ama başaramadım. Ve poyraz da tüm gücüyle saldırıyordu. Sekiz gündür not almak için ne kalemi elime alabilmiş, hatta ne de kollarımı çıkarabilmiştim.

Yazmak için, kitaplığa gitmeyi denedim. Burası ne kadar soğuksa, orası da o kadar sıcaktı. Düşüncelerim, tencerenin dibindeki kızıl et gibi, bu nemli basınçlı atmosferde gevşiyor, renklerini yitiriyorlardı. Ve ben de beyaz kâğıdımın üzerinde uyuklayıp kalıyordum. Ve bir sakat, saygısızca uyandırıyordu beni.

Yoksa bahardan önce kitabımı ele alamıyacak mı idim?

Anlaşılıyor ki, daha nice bozgunlar ve iflâslar bekliyor beni!..

Babamın eski bir arkadaşı ve çocuklara para karşılığı latince dersi veren bir meslektaşı tarafından tanıtıldığım Dulaman ve ortakları mağazasından çıkıyorum.

Manastır kumaşından yapılmış, kapuşonlu, kordonlu ve uzun etekli bir rop dö şambr alış verişi yaptım. Fiyat uygundu. Yarısını ödemek şartiyle bir hafta sonra teslim edilecekti. Ve öteki yarısı da gelecek ay sonunda ödenecek. Tümü altmış franka..

— Otuz franginızı buyurunuz!

Adam paraları cebine indirmiş ve hemen toz olmuştu. Ben de yün papaz cübbeme iyice girmiştim.

Ne tuhaf değil mi? Biçen burjuva, satan tuhafiyeci, sizler ne yapacağınızı bilmiyorsunuz! Sanki sizi gözetleyecek bir ordu nöbetçisine sığınak hazırlıyorsunuz.

Şayet bu geniş kaftan teyelleyip çatılmamış olsaydı, belki de kara ocağın ateşliği karşısından tabanları yağlar, donmuş hücremden kaçar ve her şeyden vaz geçerdim. Ama yine de kitabımı yazabilmiş değilim.

Ödeme günü yaklaşıyor! Cebimde 30 frank değil, 22 frank var henüz.

Yaptığımı son kez elden geçirmek ve kopyalarını bitirmek için bu pazar gününden ve büroya gitmediğim zamanlardan yararlanmıştım.

Çabuk okuyalım!.. Makaslar ve iğneler!.. Şurayı çıkarmalı, şunu eklemeli!

Her yanı mürekkebe belenmişti. Pasajların tümü gözdeki kara tafta çatkılara veya göbekteki morartılara dönmüştü. Makasla kesmiş, iğnelerle eklemiştim. Sayfalara kan damlacıkları sıçramıştı. Can sıkıcı bir paçavracının anılarına dönmüştü.

Tuhafiyeci elbette fazla beklemiyecek! Beni bulmak için belediyeye gidecek, senedimi gösterecek... Bağıra-

cak, çağıracak ve beni görevden attıracak! Memurum çünkü.. Ve bana şu bohem yaşamımı sürdürmem için yılda binbeşyüz frank veren hükümetin itibarını kıracağı endişesi ile imzamın şerefini korumak zorundayım.

Saat üçtü. Akşam duası çanları vuruyordu. Evde, son ciğerini tüküren bir akciğer hastasının öksürüklerinden başka bir gürültü yoktu.

Ah! Karanlıkta, fukara ve yalnız olmak ne korkunç şey!

Ödeme zamanı geldi çattı!. İşte üç çeyrek! Yarım!

Ağlamalarını önlemek için elim gözlerimde öylece kalmıştı. Düşlere dalmanın sırası değil!. Ve borcum!.

Figaro'nun baş yazarına gitmem, odasına girmem söz konusu. Hafta içinde bürodan çıkış sıralarında, gazetede bulunmuyor. Üstelik bu çevrelerde, bilinmezlere de pek kulak asılmaz!.. Bense bilinmiyen bir kişiydim.

Beni kabul edecek mi ki? Dinlenme günü değil mi acaba? Çocuklarını çok sevdiği ve tatillerinin yirmi dört saatında tedirgin edilmeden, onları huzur içinde bağrına basmak istediği söylenir.

Ah!.. Ne kötü!.

Merdivenleri çıkarken, bacaklarım nasıl da titriyorlardı.

Zile basıyorum.

— Bay Villemessant buradalar mı?

— Yoklar! Bay bir haftadır, yazlığa gitti, ancak onbeş gün sonra dönecekler.

— Yokmuş!. Ben de bittim demektir bu!

Kadın, umutsuzluğumu her halde yüzümden okumuş olacaktı. Bundan başka cebimin dibinde acılı bir görünümle bükülmüş duran elyazmalarımın kasılmış tomarına da bakıyordu.

Kapıyı örtmüyordu. Sonunda Villemessant'ın yokluğunda işleri damadının yürüttüğünü ve adımı vermek is-

tersem, onunla görüştürebileceğini veya getirdiğimi ona verebileceğini de söyledi.

Bunu söylerken de birleştirme iğneleriyle adeta bir kirpiye dönen yazı tomarına da göz ucu ile bakıyordu. Yazı tomarını çıkardım cebimden. İğneler batmasın diye, büyük bir dikkatle aldı. İlgili bir acıma ile gülüyordu. Gergin kolları ile onu tutarak gitti.

En az bir çeyrek saat yanız kalmıştım. Nihayet kapı açıldı.

— Fakat bayım, kopyanız ısırıyor insanı! dedi, sucuğu andıran parmaklarını silkeliyerek, iri, dazlak bir adam.

Dilim dolaşarak özür diledim.

— Önemi yok!.. Başlığı gördüm. On satır okudum. Halkı da ısıracak her halde! Delikanlı, bunları yayınlayağız!.. Ama biraz beklemek gerek.. İşin berbat yanı uzaması!..

Beklemek mi? Bekleyecek durumda olmadığımı ona açıklamalıydım!

— Yarın ödenmesi gereken bir kumar kaybım var. Bu nedenle doğrudan buraya gelmekte çekinmedim.

— Bak!. Bak!.. Maça kızı mı istiyorsunuz yani? Beşli bir maça kızı işinize yarar mı?

«Beşli» nin ne anlama geldiğini bilmiyorum. Ama iyi bir yanıt vermek gerekti ve boğuk bir sesle şöyle dedim

— Evet bayım!.. Beşli çekiyorum..

— Külhanî! Gözü pek bir insansınız!

Hem de nasıl!. Çoğu zaman öyle görürüm kendimi, hem de günlerin çoğunu oruçla geçirdiğim halde...

— Bakınız, işte veznedar için bir tek kelime.. Yarın kendinizi ona tanıtınız, size yüz frank verilecek.. Büyük bir fiyat bu.. Hani mekaleniz de berbat!. İtlere layık!. Haydi Eyvallah!.

Berbat mı? İtlere mi layık!. Belki de iyi!..

Sorbonne'da öğretilene aldırmamıştım. Pascal'ı veya Marmontel'i, Juvenal veya Paul - Louis Courier'yi, Saint - Simon veya Saint - Beauve'ü andıracak şekilde yazmış olsaydım, ne mecaz saygısı, ne de yeni anlamları tumturaklı bir dille söylemekten korkmadan, belgeleri toplamak için nasturice düzeni gözleyecektim.

Yaşamımdan parçalar almış ve bunları başkalarının yaşam parçalarının imrendiğim, gıpta ettiğim yanlarını gülerek, kemikler üzerinde teni de —bıçak altında kanarken bir kotlet kolu üzerindeki et gibi— kaşındıran aşağılama anılarını da diş gıcırdatarak eklemiştim.

Scènes de Bohème'i okumuş olan ve genç delikanlılar alayının ününü kurtarmak için gerçeği haykırdığıma inanan bu tasasız, pembe düşüncelere kapılmış ve aldatılmış zavallılara, bu yaşamı ne kadar didiklerlerse didiklesinler, bu didikleme ancak kahve gübrelerinin ve Mazas'ın av hayvanlarının işine yarayacak bir didikleme olacaktı. Otuz yaşlarını doldurmadan ya tımarhane bekçilerince boyunlarına deli yaftası asılacak veya hapisane gardiyanlarınca boyunlarına «idam» fermanı asılacak, ya vaktinden önce ölecekler ya ömürlerince maskara olacaklardı.

Bir insanın yüreğinde, yitirilmiş gençliğin on yılının açtığı deliği göstermek için yaralarımın sargılarını koparan ben, onlara acımıyacağım.

IV

Konferanslar moda oldu Casino - Cadet'de (Beauvallet[1] Hernani'yi okuyacak.

Gösterişli oturum! great attraction! Châtiment'lar ozanı onuruna, İmparatorluğa bir meydan okuyuş bu.

Ama sirklerde olduğu gibi, büyük gösterileri ile pisti dolduranlardan sonra, nasıl şapkaları toplayan ve arabaları çağıran bir soytarı veya maymun gibi bir aşağı sanatçı gerekiyorsa, burada böylesi birine gerek vardı.

Maymun olmak ünü bana bağışlandı kabul ettim.

Hangi çemberden atlayacaktım? Konuyu seçmiş ve başlığını da açıklamıştım «Balzac ve yapıtı»...

Rastignac'ın, Sechard ve Rubempré'nin öyküleri bey-

Pierre François Beauvallet: (1801-1873) Büyük roller oynadığı Comédia Française girmeden önce (1830) l'Ambigua'da melodram oynamıştı. Konservatuar'a Profesör olmuş Chateaubriand'ın Le dernier Abenccérage'ından yararlanarak manzûm bir trajedi ortaya koymuştu.

nime işlemişlerdi. **İnsanlık Komedisi,** çoğunluk korkunç hayatın, borç karşılığı güçlükle sökülüp koparılan ve sonra vadesi gelince açlık ateşleri ve bu acı kâğıtlar (borç senetleri) dan duyulan titreyişlerle ödenen ekmek ve giysi'nin dramıdır. Tümü de tutku ve yürek korkusu kardeşim olan bu kahramanlardan söz ederken, dokunaklı bir şeyler bulmamak olanaksızdır.

Gösteri günü gelip çattı. Programda, ustanın da maymunun da adları yer aldı.

Çok kalabalık olacaktı. 48'in sakallı yaşlıları, her halde her defasında cumhuriyetçi bir telmihle yarım dizelik gevelemelerine paçalarını sıvamak için bulunacaklardı orada.. Gepgenç muhalefet te gelecekti Gazeteciler, avukatlar, şayet pembe pençelerine düşerse İmparatoru jartiyerleriyle boğacak olan ve yabanlık şapkaları ile savaşa katılan mavi çoraplılar...

Ama uzaktan, Grand - Orient kapısı önünde bir afiş üzerine taze bir bant yapıştıran bir adamın çevresinde itişmeler de görüyordum.

Neler oluyordu orada?

Hugo'nun dramının okunması yasaklanmıştı. Toplantıyı örgütleyenler, Hernani'nin yerine Le Cid'i koyuyordu.

Bir çokları, kendilerine hiç bir şey söylemeyen...benim adımın dört hecesini hor görerek heceledikten sonra gitmişlerdi.

— Jacques Vingtras da kim?

— Bilmiyorum.

Basından bir kaç kişinin ve işin altında nasıl kalkacağımı merak ederek veya bir çılgınlık ve skandal yaratacağımı umarak gelivermiş olanların dışında kimse tanımıyordu beni.

Bayatlamış coşkulu dizeler satmayı terklemiş ve çok yakın birahaneye ertelemiştim bu tür gevezelikleri.

Sıra senin! Haydi göster kendini!

Ancak basamakları tırmanacak zaman vardı.

Siz'e!. Siz'e!..

Salonu geçiyorum, kürsüye ulaştım işte!.

Vakit kazanıyorum, şapkamı kürsüye koyuyor, paltomu arkadaki piyanonun üzerine atıyor, eldivenlerimi yavaşça çıkarıyor ve kahve telvesini okuyan bir falcı ağırlığıyla şekerli su bardağındaki kaşığı çeviriyorum. Sütçü dükkânındaki tumturaklı nutuk çekmelerimden daha sıkıcı olmayan bir konuşma ile başlıyorum.

— Bayanlar, Baylar...

Dinleyiciler arasında dost yüzler görmüştüm. Onlara bakıyor ve onlara yöneltiyorum sözlerimi. Yapayalnız çıkan sözcükler, salonun dibine kadar güçlü sesimi götürmüşlerdi.

İki Aralık'tan bu yana, halk önünde ilk konuşmamdı bu. O sabah, kalabalığa çıkışmak ve haykırmak için sıraların ve köşe taşlarının üzerine çıkmıştım. Dur-durak bilmeksizin geçen bir bilinmezler topluluğuna söylev vermiştim «Silâh başına!..»

Bugün'se, şiir okunuşunu dinlemekle bile gözüpek bir edim yaptıklarına inanan bu yabanlıklarını giymiş sonradan görmelerin önüne, siyah giysimle çıkmıştım.

Bunlar mı beni anlayıp dinleyecekler?

Bu koyu ilkeciler dünyasında Napoleone'dan tiksiniliyor, ama üsluplarından Hükümet Darbesi'ndekinden çok Haziran'ın barut kokusu gelen yoksullar da sevilmiyordu. Cumhuriyetçi geleneğin bu kırçım bıyıklı vesta rahibeleri, Robespierre ve onların Maximilen dönemindeki bütün anaları gibi, klasik biçimin ağırbaşlı Bridoison'ları idi.

Burada bulunan ve beni de okuyan beyaz kravatlılar, çılgına dönmüşler; düzensiz saldırılarımla, şu sonradan görmeler, hiç olmazsa nasılsa kurulmuş olan toplumun tüm iskeletine değilse de, Badinguet'nin büstüne karşı

zincirlerinden boşanmışlardı. Şu baldırı çıplaklar, yoksul fukaraların —keskin saban demirleriyle bacakları kesilmiş bu kara kurbağaların— acıdan ve açlıktan öldükleri saban izlerine ancak kışlaların mermilerini tohum ekdikleri bu toplum güçsüzlerinin ve hayatlarının kara yoksulluğunda içi-gönlü yıkılmış ve yalnız kalmış bu yoksullar alayının ise, yürekleri umutla irkilerek dolmuştu...

Ama bu zaman yalınca, yüreğimi şişiren ve söylevci gücüne inandığım cümleler halinde patlatan da, umutsuzluktan daha çok hor görme idi. Sessizlik içinde, bunun doğru olduğu pırıl pırıl açıklığıyla görünür gibiydi.

Ama kinin dikenli tellerini kuşanmamışlardı.

Bu hiç de genel bir yargı değildi. Bir kuşatma'nın yılgınlarından kaçmış ve hemen gün yüzüne çıkarılmış bir trampeti çalma görevini üstelenmem, gururlu, alaycı ve düşmana küçümseyerek gülen ve hatta subayların buyruklarını, yönergeleri, disiplini alaya alarak, tescil edilmiş kasketi lağıma atarak, şeritleri yırtarak yerginin kalk borusunu Balaklava[1] müzisyenlerinin coşkuları içinde alabildiğine çınlatmaktı yaptığım aslında..

Kanımca, bu sıralarda ben, bütün beni boğanları, sıkıntıları durmadan döküyordum onlara...

Yaşayanlardan söz etmek için, ölü Balzac'ı unutuyorum. İmparatorun onuruna saldırmayı bile unutuyorum. Ve burjuvalar önünde yalnız kızıl bayrağı değil, kara bayrağı da sallıyorum.

Düşüncemin yükseldiğini ve göğsümün kabardığını hissediyor, ciğerlerimi bütün gücü ile dolduruyor ve soluyorum. Konuşurken gurur titremeleri içinde, şehevî bir zevk duyuyorum. Öyle sanıyorum ki, davranışım hiçbir zaman bugünkü gibi özgür olmamış ve içtenliğim, açık ağız-

---

25 Ekim 1854'de Balaklava'da (Rusya'da, Sivastopol yakınında bir yer)

larını ve gergin bakışlarını bana çevirmiş başlar üzerine böylesine yüksekten abanmamıştı!

Bu insanları avucumun içine alıyor ve onlara rasgele bir esinlenme ile sert ve kaba davranıyordum.

Nasıl oluyor da gücenmiyorlardı?

Bütün soğukkanlılığımı koruyarak, bu beyinciklerde yer etmek için Yunan trajedisinin hançerine benzer silâhımı sapladığım ve onları latince ile iyice çamura bulayarak tumturaklı sözlerimle allak bullak ettiğim bu budalalar, kendi söz sanatlarının saygı gösterdikleri baro üstadları ve insanlık profesörlerinin övdükleri bir dil ile yaptığımdan, dinlerine ve öğretilerine de sataşmama göz yumuyorlardı. Villemain'de iki dönem arasında sokuşturuverdiğim sert ve yaman, yenilir yutulur olmayan söz budur. Ve ben onlara itiraz edecek zaman da bırakmamıştım.

Sonra onlara korku vermekten başka bir şey de yoktu.

Hemencecik onların boş inanlarından birini, paslı bıçak kadar dokunaklı bir cümle ile söküp atacaktım. Bir ailenin şaştığını ve karşı gelmek istediğini de sezmiştim. Baba pardesüsünü araştırıyor, kız da şalını düzeltiyordu. O zaman sert bakışlarımı onlardan yana çevirmiştim. Bu tehdit dolu bakış onları sıralarına çivilemeye yetmişti. Büyük bir korkuya kapılmışlardı. Bu hallerine az kaldı katıla katıla gülecektim.

Fakat artık sonuçlandırmak zamanı gelmişti; söylevime son vermem gerekiyordu. Sabırsızlanıyordum!

İğneleme işi bitmişti. Vaktim de son buluyordu zaten. Ve hayatıma başlıyorum.

Yirmidört saat, gazete idarehanelerinde, bazı bulvar kahvelerinde benden söz edildi. Gerçekten de iyi çatılmış ve çelikleştirilmişsem, bu yirmidört saat de yeterdi. Artık kelle koltukta ve boyun mengene'de idi.

Hani günlük gidiş te adam akıllı iyileşmişti. Gençli-

ğimizin gübrelerini Poupart'ın kanı nasıl yıkamış arındırmışsa, benim konuşmalarım da son yılların kötülük, kirlilik, soysuzluk ve pasını öyle yıkayıp arındırmıştı.

İlkin bu iyi durumu hiç te kavrayamamıştım. Suyun öte geçesinde kaldığım ve yalınca hırslı efendilerin devam ettiği bu küçük kahvelere gittiğim sürece de, olanların da farkına varmamıştım.

Bu tabldota yemeğe geldiğim, bazan coşturduğum ve bazan da atılganlık, yılmazlık ve canlılık bularak coştuğum bu aylaklarla aylaklık etmek için tatsız, tasalı ve kışkırtıcı iş hayatından çıktığım için, nihayet gölgeyi delmiş ve suskunluğu yırtmış oldum.

Zaman zaman bozduracak bir Napolyon altını gerekiyordu. O da maaş aldığım günlerde bulunuyordu ancak.

Bana ayın ilk günlerinde on franklık, öteki günlerde de üç franklık harcama olanağı veren ve üstelik de saatı yüz meteliğe ders vermek için boş vakit de bırakan bu ayda bir 500 franklık işi bulunca ne kadar şükretmiştim.

Bu iş gerçekte beni hiç te kurtarmış değildi. Şu var ki, onun sayesinde bu sabah kahvaltı edebilmiştim.

Zira konferansım bir gelir sağlamıştı. Direktör, karşılığını geniş olarak malla ödemişti. Dün akşam güzel bir yemek yemiştik.

Ama bugün meteliksizdim. Islık çalacak kadar zengin değilim. Eldivenlerim, potinlerim ve gömleğim, bir hayli göz nuru ve kafa yorgunluğuna mal olmuştu.

Akşama ne yiyecektim?

Saat dokuza doğru barsaklarım korkunç şekilde homurdanmaya başladı. Arkadaşların borca yemek yedikleri Café de l'Europe'a gittim. Karnım zil çaldığından, hemen bir sütlü çay içtim.

Ertesi gün, alışıldığı gibi Belediye'ye gitmiştim. Geldiğimi gören memurlar bürolarının basamaklarına çıkıyorlar.

«Ne var ki?»

— Bay Vingtras, Belediye Başkanı sizi istiyor.

Nihayet çıkış geçidinde, evlenme salonunun aralık bırakılmış kapısından, beni bekleyen Belediye Başkanı'nı görmüştüm.

Beni odasına soktu.

— Bayım, sizi niçin buraya çağırdığımı, hiç şüphesiz tahmin etmizsinizdir.

— ?...

— Tahmin etmediniz mi? Açıklayayım o halde. Pazar günü Casino'da hükümete karşı gerçekten de bir hakaret sayılan bir söylev vermişsiniz.. Bunlar hiç olmazsa Akademi müfettişinin emniyete verdiği raporunda yararlandığı sözcüklerdir. Ben şahsen şefi olduğum yönetimi tehlikeye soktuğunuzu, kendinizin de bana söylediğiniz gibi küçük de olsa tek ve gerçek geçim yolununuzu tehlikeye soktuğunuzu ifade etmek zorundayım. Resmî olarak da bundan böyle kürsüye çıkmanın size yasaklanmış olduğuna dikkatinizi çeker ve bundan vaz geçmenizi, aksi halde işten çekilme istifanızı vermenizi rica ederim!

Kürsüye çıkmamak... O beni avutuyordu. Her şeyden sonra, darbeye uğramıştım. Üstelik kıyım da üstüme abanmış olacaktı.

Ama istifamı vermek!. Küçücük görevimi yitirmek!. Bu düşünce sırtımı üşütmüştü. Her makalemin sonunda vaad ettiğim o başarılı gelecek, bir çorbaya bile değmiyordu demek.. Ve ben şimdi o çorbaya alışmıştım. Ve bundan yoksun kalmamak için de ne acılara katlanmıştım.

Yine de gitmem uygundu. Bu yürekli insanın elini sıkarken ve bu kasabaya veda ederken benzim sararmıştı.

V

Ne yapmalı?

İşte politikanın içine yeniden dalmıştım. Ama bugün babamın işten çıkartılma endişesi ve sırtımda ailemin yükü yok artık; kendi kendimin efendisiyim. Üstelik ne kadar yetenekli ve yürekli olduğumu bilmenin de hiç önemi yok artık!

Zavallı çocuk! Buna inanıyor ve su içer gibi büyük sözler ediyor. Bu büyük kirli suları da uzun süredir tadına vara vara —bir köpeğin dilini dere suyuna daldırarak içmesi gibi—, kiralık odaların çentikli testilerinden içiyordu. Dünkü başarısına karşın, özgür bir insan olarak kalmak istiyorsan, yeniden ayni içkine dönmelisin...

Bataktan kurtulmak mı?

Hadi canım sen del. Başı, çamur batağının dışında, ama vücudu tuzak ökseye daha hâlâ gömülü duruyor. Kendine acı! Yaşamaya katlanmaksızın can çekişmesi içinde idin, şimdi kıkırdadığına bakacaklar!

Girardin, beni görmek istediğini haber vermek üzere, Vermorel'i görevlendirmişti.

«Pazar günü gelmemi», istiyordu.

Gitmiştim.

Beni iki saat bekletti. Eğer kapıyı açıp da merdivenleri tırmanmamış, «talimatı» bozmamış olsaydım, başlarını yere eğmiş ve öğretmeninden korkan öğrenciler gibi haksızlıkları reddeden üç dört kişiyi hakaretler savurarak azarladığı odasına girmemiş olsaydım, alaca karanlığın çöktüğü kitaplıkta unutacaktı beni her halde...

Güçlükle özür dilemiş, odadaki bir ikisinin saçları ağarmış köle ruhlu şahısları azarlamaya devam etmiş ve sırası gelince kısa bir tümce ile durumu söyleyivermişti

«Her sabah yedide görülebilirim; isterseniz yarın..»

Beni selâmlamış ve böyle!..

Böylesine bir soğuk karşılanış da beklemiyordum.

Sabahın saat 6'sı.

Otel parmaklığına ulaşmam için üç çeyrek gerekiyordu bana; basamaklarla yükselen bahçeyi geçiyor; camlı büyük kapıyı itiyor, sokaktakinden daha fazla sıkıntılı hissediyorum kendimi. Esneyen hizmetçiler pencereleri açıyor ve halıları silkeliyorlardı. Erkek hizmetçisi Jean'dan, efendisine haber vermesini rica ediyorum.

İşte nihayet onun önündeyim.

Ne soluk bir yüz bu!. Ne kötü bir Pierrot maskesi!

Kocamış bir koketin veya yaşlanmış bir çocuğun çok kansız yüzü, vitrin camlarının yansıması bulunan çakılı gözler! Zırzop bir ressamın göz deliklerini beyaz iki marka ile tıkadığı bir ölü başını, sanki papaz giysisini andıran bir rom dö şambr'ının üzerine yerleştirmiş ve kenarı tırtıklı bir kâğıtla örtülü masanın ve ağzı açık makasın önüne çökerttiği söylenecekti.

Bunun içinde bir kişinin bulunduğuna kimse inanmıyacaktı.

Bununla birlikte bu yün torba, yüzyılın yürek hoplatıcılarından birini, otuz yıldır bacaklarını her yere uzatan ve burnunu her şeye sokan, tümüyle sinir ve pençe olan bir insanı içeriyor. Ama kediler gibi, yanında yöresinde tırmalayacak ve yakalayacak bir şey bulamayınca, hareketsiz kalıyor.

Gel gör ki, ayaklanma olduğu zamanlarda gündüzleri ayaklananlardan yana görünen bu düşünceler karıştırıcısı, akşamleyin Haziran barikatçılarına karşı ferahiler kuşanıp atlanarak saldırışa geçmiş olan Cavaignac'dan yana oluyordu. Eskiden ünlü bir düello'da nasıl bir cumhuriyetçi'yi öldürmüşse, şimdi de bu başarıyı, bu zaferi katletmişti.

Artık ne derisi altında, ne de ellerinin üzerinde, ne kendisinin ne de başkalarının kan izi görülüyordu.

Hayır, bu bir ölü başı değil, bir bıçakla kabaca kesile kesile bir insan yüzü görünümü verilmiş bir baştı. Ve kazıma ile bu buz yığınına; bencillik, bıkkınlık, iğrenme, kirağı aklığındaki gerçek çözülmeler gibi varlığına rezilce ve kazınmış lekeler, kara çizgi döküntüleri halinde işlenmiştir.

Yüzünün ifadesi de, düşüncesinin sararıp solmuşluğunu ve soğuk donmuşluğunu göstermektedir zaten...

Ruhundaki karamsarlığı ve damarlarındaki buz yığınını bana aktardı sanki.

Soğuktan titreyerek çıkmıştım yanından. Dışarda, esmer derimin altında damarlarımın maviliği azalmış, dudak kenarlarım daha gevşemiş ve gözlerim göğe dikilmiş gibi geldi bana...

Ayrıca, fukara ve basit bir kişi olarak, karşısında süngüsü düşük bir varlık gibi görmek istiyordu beni.

Bunu hemen belli etmişti. Ben de görmüş ve sezmiştim, bu duygusunu.. Bu da beni tiksindiriyordu.

Bir düşünce, bir öneri ve hatta gazetesinde bir köşede düşüncelerimi sergilemek, kavga konferansımı elimde kalem sürdürmek istediğimi de söylemiştim.

Ne demişti?

Kısacık bir telgraf dili ile, donmuş iki sözcükle hesabıma çizgi çekmişti.

«Kurallara Aykırı!. Düzensiz!»

Bazıları basılmış olan bütün sorunlarıma da, yine bu tekdüze mırıldanışından başka bir yanıt vermiyordu. Onun asma kilit takılı dudaklarından, bunlardan başka bir şey çıkmıyordu.

«Kurallara Aykırı!. Düzensiz!..»

Ve akşam Vermorel'e rasladığımda, ziyaretimi anlatmış, öfkemi de kusmuştum.

O, Girardin'i bir daha görmüştü; sözlerimi sertçe keserek şunları söyledi

— Dostum, o, insanları yalnız kendi ayışığını geliştirecek uşak ve araçlar olarak görür.. Başka türlü değil! Sizinle yaptığı görüşmeden bana söz etti. Sizin için, bana ne dediğini biliyor musunuz? Sizin Vingtras'nız, kendini tutma yeteneğini bulamayan bir zavallı şeytan... Eline geçirdiği borazanı, kendi düşünceleri ve başarısı için alabildiğine üfleyen, öttüren bir çılgın.. Tarata, taratati!. Bu çılgın seslenişlerin artık duyulmaması için, benim klarnet üfleyicilerimle işe karışacağıma mı inanıyor?

— Böyle mi dedi?

— Evet! Kelimesi kelimesine.

Bunun üzerine yatağa uzanmıştım. Ve geceyi bu konuşmanın verdiği gurur titreyişleri ve korku sarsıntılarıyla geçirdim.

Aslında uyku da tutmamıştı. Ertesi gün, yataktan sıç-

rayınca, çözümü bulmuştum. Giyinmiş, eldivenlerimi takmış ve Girardin'in yolunu tutmuştum.

Vermorel'in önünde maskesini çıkarmıştı. Benim önümde de maskesini çıkarmasını isteyeceğim. Çıkarmazsa, ben sökeceğim maskesini...

Evet bayım, kendinizi bağladığınız, rehinesi olduğunuz ve sizi gazetelerimizin dışında yaşamaya mahkum eden bir kişiliğiniz var. Siyasal basın sizin ayağınızı kaydıracak. Beni olduğu kadar başkalarını da dinlemelisiniz! Taktik için, manevra yararına, disipline sokmalıyız kendimizi... Oysa siz, hiç mi hiç katlanamıyacaksınız buna!

— Fakat ya benim kanılarım?

— Kanılarınız mı? Onlar da bugünkü retorik'i, havada duran direniş tarzını benimsemek zorundadırlar. Oysa sizin kendinize öz bir diliniz var. Deneyecek olsanız da, ağzınızdan sökemiyeceğiniz bir dil bu. Hiç bir işe yaramaz, hiç bir işe.. Bunu çok pahalıya ödemenizi istemiyeceğim!.

— Evet, demiştim, umutsuzca.. Size artık kızıl kokardlı bir polemik yazarı olmayı öne sürmüyorum. Yalnızca sizden edebî iş ortağı olmanızı, yeteneğimi, bende olduğunu söylediğiniz yeteneğimi satmanızı istiyorum.

Sakalsız çenesini eline dayamış ve başını sallamıştı.

— Daha çok değil, aziz dostum. Siz fundalıkların küçük çiçekleri veya fakir küçük kız - kardeşler üzerinde değişiklikler gerçekleştirirken, sizin kamış flütünüz nefesli bakır çalgının notalarından kaçmış olacaklardır. Hem de sizin haberiniz olmadan.. Ve sizler, bunların İmparatoru korkuya salan hiç te erkekçe sözler ve yiğitçe seslenişler olmadıklarını bile bilmiyorsunuz. M. Roher'in Hükümeti üzerine bir yazı yerine, Romanville'in eğlenceli sözleri üzerinde bir yazı koysanız da bu hiç bir şeyi değiştirmiyecektir.

— O hade ben karanlık ve yoksulluğa mahkum olmuşum desenize??

— Kitaplar yazınız! Ama onların da basılabileceklerinden ve koğuşturmaya uğramıyacaklarından emin değilim henüz.. Hiç olmazsa bir miras bırakmış olursunuz. İnanınız banal. Ya borsayı ve bankayı seçeceksiniz, ya da devrim'i!..

— Seçeceğim.

VI

Evet siz domuzun birisiniz! Ah! çocuklarım! Ne düzenbaz şey şu Vingtras!. Girardin'in kutusunda Sociale üzerine yazılar çıkaramadığından, işte gözleri yaşarıyor.. Sizlerin korulukların küçük çiçeklerini istemediğini de söylemedi mi size? Ah! Evet, onları alıyorum ben de.. Demeti yüz franga.. Bir tüm cumartesi'ler.

Bulvar köşesinde rasladığım Villemessant, göbeği ile beni dürtükledikten ve «domuzun biri» olduğumu açıkladıktan sonra, neyle uğraştığımı sordu ve bu önermeyi yapmıştı.

Ah! Çocuklarım! Ne düzenbazdır şu Vingtras!..

Bir saat sonra raslantı ile, bir sokağın dönemecinde onu yeniden görmüştüm. Hâlâ söyleniyordu

«Ne düzenbazlık! Ah! Çocuklarım!»

Çok iyi, evet! Politika'da, gelişen ünümü sağlamayı ve tam olarak savaş alanına atılmayı dilemiştim.

Girardin, bu düşümü sağaltti.

Bununla birlikte ne onun görüşlerine, ne de öğütlerine güvenmiştim. Başka merdivenden yükseldim. Bu ba-

samcıkları sonradan Gros - Jean olarak inmiştim. Hiç bir yan da kabalıklarım için yer yoktu.

Bayrağımın ucunu, Figaro'daki fıkralarımın satırları arasında iyice dolaştırdım; Cumartesi demetlerimin içine daima kan renginde bir sardunya, bir ölümsüz kırmızı sokuşturuveriyorum. Ama onlar da, çoğunluk güllerin ve karanfillerin arasında yitip gidiyorlardı.

Kır veya derme çatma ev öyküleri, memleket anıları veya panayır aşkları anlatıyordum. Ama baldırı çıplaklardan söz ediyorsam, onların yoksulluklarına gün ışığını tuz biber gibi ekerek, giysilerinin altın pullarını tıkırdatarak yapıyorum bunu.

Kitap

İşte defterlerin sayısından anlaşıldığına göre, eserim bitti gibime geliyor! Çocuk doğdu demek.. İlk şişkinliğin hissedilmesi, Murger'in gömülmesiyle başladı!

İşte önümde artık! Gülüyor, ağlıyor. Şakalar ve gözyaşları içinde savaşıyor, çabalıyor Yolunu bulacak elbette..

Bulmasına bulacak, ama nasıl?

Bütün makalelerin cilt haline getirilmesi ile oluşan bir yapı, diyenler var «Başarısızlık» sayıyorlar. Kitabevlerinin de artık istemediklerinden söz ediyorlar

Çocuğumu koltuğumun altına almış ve birlikte iki veya üç kapı çalmaya gitmiştik. Her birinden nezaketle koğulduk adeta...

Sonunda canı cehenneme bir basımcı, ilk defterleri gözden geçirme serüvenine girişti.

«Toparlanın bakalım!. Tashih denemelerini onbeş gün içinde yaptınız mı, iki aylık yaylım ateşiyle tamam bu iş!»

Burun deliklerimi açıyorum. Ve şöyle bir kuruluyorum. Yaylım ateşi, barikat'taki «Ateş!» kumandası gibi bir

şeydi bu.. Pers'lerin arasından geçmiş tüfekti bu!..

Kitap yayınlanacak, **kitap yayınlandı..**

Bu kez iyice başardım gibime geliyor. Artık yüzüm çamur batağının dışında, kemerime dek, karnıma dek sıyrılabildim bataktan... Öyle sanıyorum ki, benim için artık hiç mi hiç açlık diye bir şey yoktur!

O kadar çok güvenme Vingtras!.

Ama bekleyerek tadını çıkar başarının budalam! Serseri ve dünün bilinmezi, bir yudumcuk ıhlamur ve yağsız bir kaşık karavana yahnisi ile yetinen...

Kocamış teke güçlenmiş, mumya gerçekten de kanlanmış. Ve bulvar kahvelerinde, Quartier latin meyhanelerinde şerefine kadeh kaldırılıyor. Meteliksizler, onu kendilerinden biri sayıyorlar; Bohemlerse uçurum olarak görüyorlardı. Tembellikten de kurtulmuştum, Murger'in leylaklarla kenar çektiği patikadan gençlerin yığın halinde koştukları zindandan da...

Daima böyledir!

Ben de, bu yığının içinde yuvarlanacaktım!

Düşündükçe, genç başarımın parıltısı altında bile, içim titremişti!

Genç başarım? Bir az kurum satmak için, söz ediyorum bundan.. Ama gerçekte, gazetelerin bir genç yazarın doğmakta olduğunu ve uzun soluklu olacağını okumamdan bu yana kendimi o kadar değişmiş bulmuyorum.

Konferansım, daha çok coşku vermişti bana. Halkla konuşma olanağı bulduğum zamanlar, başka türlü sarsılmıştım. Önümde çarpan yürekleri saniyeden saniyeye coşkuya atmış, onların çarpıntısını duymak için de, benimkilere dikilen bakışlarıyla beni okşayan veya korkutan bu gözlerde sözlerimin alazlandığını görmek için de başımı onlara biraz çevirmek yetiyordu. Bu hemen hemen silâh elde mücadele eder gibi bir şeydi.

Bu gazeteler işte şimdi masamda, ölü yapraklar gibi.. tepreşmedikleri gibi, hiç te haykırmıyorlar.

Fırtına gürültüsünü sevişimin nedeni ne?

Olayların üzerine eğilerek parmağını basan veya o olayı değerlendirerek öven bir eleştirici olacağım yerde, yalınca bir üslupcu olunca ve tümcemin kara dantelleri ardına Scyros'lu Achille'in kılıcı gibi sakladığım silâhımı ortaya koymayınca da, çoğu zaman kendimden utanmıştım.

Fukaraların toplantılarında, beni dinleyenlere korkak görünmekten, yoksulluğun kirinden ve gecenin karanlığından kurtulacağım gün gelince, düşmanın boğazına saldıracağıma söz vermekten korkmuştum.

Bugün beni ululayan bu düşmandır.

Gerçekte, tiksindiğim insanlarla yapılan bazı selâmlaşmalar, zevk vermek şöyle dursun acı vermiştir bana.

Benim gerçek mutluluğum, gözlerden sızdırdığım gururun içten gözyaşları, kimden geldiğini ve nasıl geldiğini bilmediğim, bilinmezlerin ve tanınmazların, korku salmış bir delikanlının veya kanayan bir yenilmişin avuçlarının sıcağını duyduğum mektuplarda bulmuşumdur.

Yenilmiş, «keşki seni daha önce okusaydım!», der.

Delikanlı ise, «keşki sizi hiç okumasaydım!», der.

O halde kitle'nin içine, yüreğine girmiş sayılırım. Arkamda askerler, bir ordu vardır!

Ah! Kasılmış parmaklarımla bu değersiz kâğıtları tutarak odamda, bu dünya ile birlikte büyük askerlerin muhbirleri üzerine de atılmayı gözleyerek nice geceler geçirmiştim.

Ne yazık ki, ayaza kaldım, avucumu yaladım. David d'Angers'in bir madalyonu gibi, bir halk savunucusunun davranışını almış ve çizgilerimi sertleştirmiştim.

Olmadı delikanlım Dur biraz!

Sen ne montagnard'ların jestlerini, ne de jacobin'lerin kaş çatışlarını kopya etmedin, sadece savaşın ve yoksulluğun görevini yerine getirdin.

VII

Figaro'da, eskiden tanıdığım, bir çocukla yeniden karşılaştım.

Soluk bir maskeyi andıran, fakat açık iri güzel gözleri, ince ağzı, bembeyaz dişleri, yer yer çukurlar gösteren çiçek bozuğu derisi, çenesinde bir topacın demir ucu gibi duran küçük sakalı, bir soytarı perukası gibi kıvırcık tarazlanmış —uçları adamın sinirli parmaklarıyla durmadan bilenmiş bükülmüş ve sivriltilmiş— saçlarıyla bu acaip yüz, omuzları üzerine bir port - manto'ya asılır gibi konulmuş ve döndürmesini önlemek için de bir takma boyuna vidalanmış gibiydi adeta. Enseye çakıldığı ve iş bittikten sonra da bir kurt başı gibi, süpürge sapından çok daha bükülmez belkemiğine uydurulduğu da söylenebilirdi.

Kemikli, eğrilmiş ve sert köşeli bütünlüğü, batacağı korkusuyla, elle dokunmayı önlüyordu.

Ben yine de bu yüzde, okşanıp sevilecek bir şeyler görmüştüm.

Onu ilk rastladığımda, kucağında ağlayan —annesi ya hasta veya gitmiş— bir çocuk vardı. O, çocuğun gözyaşlarını siliyor ve adeta analık ediyordu.

Bu görünüş, benim de gözlerimi nemlendirmiş ve yaşartmıştı.

Biraz sonra avunan ve babasının saçlarını —bebeğin parmaklarına uysallık gösteren bu kıvırcık örgüleriyle bu acaip saçları— çekiştiren bu küçük kız çocuğunu bir an için oyalamasına yardım etmiştim.

Rochefort, bu sıralarda yaşlı bir güldürücü ile vodvil'ler yazıyordu. İmparatorluğu incitenlerden olmuştu. Esprisi ile, cesareti, çengelleri, tırnakları, perçemi, küçük sakalı, üzerinde sivri ne varsa tümü ile Napoleon'ların derisini tırmalıyordu.

Sinsi boynuzlu koç, palyaço saçlı kıral öldüren, İmparatora değin kovana sokulan ve yeşil kadife manto üzerinde titrek altın korseli, arıları öldüren kızıl korsallı cumhuriyetçi arı...

Gazeteler'de tartışılıyor. İşte Soleil gazetesi Figaro ile kapıştı... Figaro, başını hangi taşa vuracağını bilemiyor

«Vingtras, bu kavgada yerinizi almak ister misiniz?» diye birdenbire haykırıyor bana Villemessant...

Hemen!

Ah! Öcümü alacağım.

Uzun süredir bütün gücümle bir çözüm getirmeye çalışmam da hiç bir işe yaramadı zaten.

Ne kazandıracak bana? On bin frank mı? Haydi öyleyse!. On yıl boyunca donmuş ayaklarımı ıslattığım ırmakta, bir yılımı da harcamayı uygun görmeliyim. Binsekizyüz frangı da —ne yazık ki, daha çok değil— 1 Ocak'ta Saint Eylvestre'de yesem ne çıkar! O halde boşalt onsekizbin mermi... Olmasa da ne olur?

İmzalandı.

Bir az olsun Auvergnat'ım oldu. Akşam, çok yüksek bir rakam kopardım diye övünmüştüm.

Ama düşünün bir az! Ben bu para kesesini bir çeyrek yüzyıl içinde ve bin bir güçlükle bir tutağın gücü ile söküp alabilmiştim.

Yirmi kez ezilmiştim ve yanımdakilerin bir çoğu da batmışlardı!

Ben arta kaldım. Burjuvaların hatası değil bu. Bu gün onları kazıklayarak, alacağımda da kesin olarak ödeşmiş olmuyorum yine de... Kendi mallarımı vermekle mi çıkacağım işin içinden?

Ve sonra yiğitliğimin, yürek pekliğimin piyasası yükseldikçe, alacağım pay da, kurallara aykırı olanların öc almaları da artar.

Üslubumu, pis ve iç yıkıcı köşelerde yumruk zoru ile toparlanmış denilebilecek parçalar ve döküntülerden yapmıştım. Ben'den de bu üslup beklenirdi aslında. Ve işte eskiden yüz franklık senetlerimi yüzüme şamar gibi vuranlar ve paralarımı tükürür gibi verenlerin, başarımdan altüst oluşlarının nedeni...

Ve işte evet!

Figaro'ya girişim bir hafta bile olmamıştı. Bu da onlara yeterdi.

Gazetenin, tasasızlardan, mutlulardan, aktrislerden ve züppelerden oluşmuş bir okuyucusu var. Ve bunları da daima güldürmediğim de bir gerçekti.

Bu itiş'ten kaçma gibi, bir çiftlikte beyaz süte kara ekmeğini bandığı evcilik oyunu gibi veya güzel bir çorba kokusu gelen ibr gömlekçi konutuna kibar bir kadının ziyareti gibi bir kezlik bir raslantı olunca, Vingtras'ya eğlenceli geliyordu. Ama her gün yapılınca, hiç de dayanılır şey değildi.

Oysa ben ne bir bulvar eğlendiricisi olabilir, ne de olmak isterdim.

Hiç kimseye satılmış değilim. Tout - Paris'ye karşı mücadele etme, altın tomarlarını geri itme işi bana verildiği zaman, hiç bir özel şart ileri sürmesem de, döğüşü kendi tarzımda yürütmekte özgür olacağımı iyice anlamıştım.

Herkes, yapacağını bilir.

Ama böyle olmadı.

Bana dengimi sarmak düştü yine. O karanlık günlerimde, atelye ve süslü kadın odası fıkra - yazarı, kelimeler menevişleyicisi, kapı - dinleyicisi, günlük olayların iplikcisi olmak için öz - saygımı ve hayatımı tehlikeye komamıştım!

«Ama yine de istiyorsanız, kendi fırçanızla ve kendi resim tarzınızla!» dedi, benden çekinen Villemessant..

Evet, şüphesiz! Bréda caddesi için de, Antoine varoşu için de sıfatlar var bende. Paletim'de yalan - dolanın keselerini kazımayı olduğu kadar, tuvallerimi asfaltlamayı ve kezzaplarımı kazımayı duyuracağım.

İsteseydim... Evet, ama işte, istemiyorum! İkimiz de aldandık. Siz bir eğlendiricisiniz... Ben'se bir isyancı.. İsyancıyım, isyancı kalıyorum ve fukaralar birliğinde safımı alıyorum.

İşte yeniden fakirim, her zaman olduğu gibi...

Ayrılma halinde ödeyeceğim olsa bile, uygun ve çok iyi anlaşmalar yapılmıştı. Ve yine de mücadele gerekiyordu. Zira cepteki paranın verdiği güvenlik değil, fakat bir iflâstan korunmak ta söz konusu idi. Bu da iyi şekilde sonuçlandı. Anlaşma, bin franklık senet karşılığı bir roman vermeyi içeriyordu.

Ve bu romanı denemiştim! Ama açıkça belli ki, vebaya bulaşmış ve çürümüş gençliğimden yeterince uzak değilim. Ve bu sayfalarda elbette, öfkeden dikelmiş ve sağır taşkınlıkların, makalelerimdekinden daha çok görülecektir!

Çok uzun olan yoksul konutumdan çıkmamıştım. Zaman bana ancak Cassius'un solukluğu donmuş yüzümle, meslektaşlarımın kinini kazandırmaktan başka işe yaramadı. Bu yitiğin atılımıdır!

Ama işte politik Landerneau'da gürültü var. Ollivier kışkırtıyor. Girardin savunuyor onu. Esmer elini kaldırmış ve İmparatoru kuşatan devlet adamlarının yargıçlar kurulunu tehdit etmiş olan soluk maskenin burnuna takılı kelebek gözlükten bir ölgün ışık geçmişti.

Gazetesi öldürülmüştü.

Ah! Onun tırnakları yeniden beliriyor, sinirleri gerginleşiyor ve ayakları üzerinde yeniden yükseliyordu. Kocamış kedi sokulduğu torbanın içinde çırpınıyor, bağırıp çağırıyordu.

Gazetesi ölmüştü; ama, ona kendini satan sıkıntıda bir adam bulmuş, ona ev vermiş, ısırmak isteyenlerin çağırılacağı bu yere, onu yerleştirmek istiyordu.

Çengellerimi hatırlamıştı. Ondan bir sözcük gelmişti: «Geliniz!»

Onu yakasına bir gül iliştirdiği mavi ceketle buluyorum; bana doğru gelmiş, elini uzatmıştı. Dudaklarında bir sırıtış vardı

«Buldok, zincirlerini çözmeli senin!. Pazar günleri için "fıkra" yazacaksınız.. Havlayışınız duyulmalı.. Değil mi?»

Sarkık hayvan dudaklarını andıran dudaklarını toparlamış, pençelerini göstererek miyavlıyordu.

Bir ağız dalaşı yapmıştım.. Ama öyle ağır sözlerle yapılmamıştı.

Girardin'e itini öldürmesi emredilmiş olacak.. Bunu ne biri ne de ikisi yapamamış, boynuma taş bağlayarak nehire atılmam işini Girardin üstlenmiş olacaktı.

Ama yine de bekleyebilmişler.

Zira bir asker, gerçekten de, şakasız olarak beni öldürmekle görevlendirilmişti. Şatafatlı, sorguçlu, üç sırma

şeritli ve yeni bilenmiş kılıcı olan ve anlattığına göre generalinin öcünü almak isteyen bir asker...

Bu general Yusof[1], yüreğinde ne varsa kusan, barbarın biriydi. Ölümünde leşinin başında, öldürttüğü masumlar adına öfkeli bir konuşma yapmıştım.

Kurmayı, kana belenmiş vücudumu onun tabutu'na çivilemek için, en güçlü kılıcı görevlendirmişti.

Hiç olmazsa söylenilen budur, Vermorel'in haber verdiği bu..

«Yarın seni kışkırtacaklar, belki de bu akşam.»

— Çok iyi; durunuz, beni dinleyiniz! Şayen bu albay adına, kızıl pantolonlular düello için gelecek olurlarsa, bu çok iyi bir tedbir olacaktır onlar için. Poupart'la düellomu biliyorsunuz. Anlaşılmıştı ki, sözde kurşun patlamış gibi, namlu göğse çevrilmiş olarak, istenildiği zaman ateş edilecek! Oysa Poupart benim arkadaşımdı, bu asker eskileri ise düşmanım; o halde biraz daha ileri gitmek zorundayız. Yalnız bir kurşun bulunacak, bir tek kurşun.. Yapma bebek kırıcıları bütün keskin nişancılıklarını bu bir tek kurşunla gösterecekler. Bu bahçe'de, isterlerse, alt tarafa gözcüler konulacak. Yeğ tutarlarsa, Poupart'ı öldürdüğüm görülecek.. Fakat ziyaretlerinden iki saat sonra.. Tutanaksız ve konuşmasız! Tanığım olmak ister misiniz?...

— Şeytan!.

— Haydi, ne olacaksınız olunuz! Dostum, haydi felekten bir dem çalalım, en iyi şaraptan bir şişe boşaltalım. Bir birlik komutanının ateş hedefi yaptığı bir başı bo-

---

Yousouf (Joseph Varsini): (1810-1866) İtalyan kökenli Fransız generali. Cezairin fethinde özellikle Abdülkadir burnunda önemli bir rol oynamıştır. Vallès'in 26 Mart 1866 da La Liberte'de çıkan bir makalesinde, «Uygarlığa özenen bir barbar» diye nitelenmiştir. Ondan sonra da bu gazetenin sütunları Vallès'in yüzüne kapanmıştır.

zuk, bir asker kaçağına verilen şu güzel fırsattan yararlanalım da içelim!..

Gevşek bir akşam vardı. Konutum gürültüden uzaktı. Alacakaranlık ve sessizlik çökmüştü.

Çizme sesleri iki üç kez kaldırımda çınladı.

Umarım ki, onlardır; vuruşun son bulmasını istiyordum.

— Yarın yine geleceğim, dedi Vermorel öğleye yakın... Gemi belki Cezayir'den çok geç hareket etti... Sabah gelmiş olabilirler.

Dün de bu gün de kimse gelmemişti.

Öfkeden ölüyor insan! Çok güzel bir sona veya hayata egemen olacak bir başarıya —ve bekleyiş sıkıntıları ve Girardin'ce benimsetilen intihara boyun eğmeye— hazırlanmış olma cesaretini bütün unsurlarıyla kuşanmak!.

Subay, sanıldığından daha az kaba imiş meğer.. Belki de şimdiden dili kesilmiş ve bir gazeteci olarak ölmüş görünce, eğri kılıcını keskinleştirmeyi hiç de düşünmemişti.

Gerçekte Girardin'in kâğıdının başına iliştirilmiş uyarı, tehlikeli olarak görünüyordu bana. Onun girdiği evin, daha ilkgünden, üzerine yıldırımlar çektiği görülüyordu.

İşte benim de en büyük payım Her yandan itilmek...

Karanlık köşelerde süründüğüm zamanlar, bana şimdi en özgür zamanlarımmış gibi geliyor. Taşların oyulabildiği ve böylece açılan bir delikten boğmak için nöbetçinin üzerine çullanılabildiği bir zindanda, daha da bağımsız olabilirdim.

Gücüm bu idi. Şimdi düzen ortaya çıkmış ve ben de belli olmuştum. Zindan gardiyanlarının en tiksinileni gibi, sopadan korkanlardan da sopayı kullananlardan da uzaklaştıracaktı beni.

Albayı gözümü kırpmadan öldürseydim, bu da apayrı bir şey olacaktı!

— Fakat dostum, tanıkların çekimser görünüşleri, seni bir korkak durumuna düşürmek içindi.

Bu çok olasıdır!

Bir şüpheciler ve güçsüzler dünyasında yaşıyorum. Bazıları benim trajik kıskançlığımı açık seçim göremiyecekler, basın düellosunda öldürülmüş ve karalanmış olarak görmek isteyen ötekileri de bulvar kaldırımlarına bir kanlı hedef olarak dikilmemiş olmamı da yereceklerdir.

Bereket versin ki, kuvvetliyim, koşullarım ne kadar gerilemiş de olsa, bozguncunun yüzü bozulmuş olacak ve halk başına yığılıncaya değin de, yaşlı askerler işini bitirmiş olacaklardır.

Kenar mahallelilere ve koşan polis görevlilerine bağırmıştım

— Kılıç kullanmayı bildiğinden, beni bir domuz gibi boğazlamak istiyor, çok yakından ateş etmeyi teklif ediyorum, çekiniyor! O halde bırak da üst tarafa ateş edeyim.

Belki de beni komiserliğe götürülme sırasında, temizleyecekler, hatta karakolda nezarette kim vurduya getirerek sinsice kaburgalarımı ve organlarımı kırarak veya yalandan bir sarhoşun düzmece çekişmesi sırasında güya bizi ayırmaya gelen gardiyanın «vazife gereği» göğsümü delmesi ve deşmesiyle öldürteceklerdi.

Ama yine de tehlike atlatılmış değil!

İşin memnunluk veren yanı, bana kadar ulaşmış bu gürültüyü kimseye açıklamamış olmamdır. Eğer ağzımı açıp da bir şeyler söylemiş olsaydım, arkadaşlar, bir ölüm düellosu uydurmuş olmak için, bir cibay masalı uydurduğumu ileri sürmekten elbette geri kalmıyacaklardı.

Ne zavallılık!...

VIII

Villemessant, bulvarlarda haykırışlarını sürdürmüştü:

— Vingtras dediğin de kim? Ah dostlarım, düzenbazın biri...

Rezil herif!

İri yuvarlak gözleri, solgun sarkık yanakları, yaşlı bir brisque'in bıyığı, bir insan satıcısının koca göbeği ve davranışları, fakat meslek aşkı ve satılmış domuzlarını altınla besleyen haliyle bir Girardin'dir.

Başarısız gördüğü bir yazarı korkunç yalanı ile kıyıma göndermeye yatkın olan bu adam, iki dakika geçmeden «gözleri sulanarak» bir evin yoksulluğu, bir çocuğun hastalığı, bir yaşlı kadının talihsizliği öyküsünü ne kadar sevdiğini söyler.. Bir yeni başlayanın veya bir eskinin böbürlenişi ile, cebinden varını yoğunu son meteliğine kadar, yaşlı bir dulun önlüğüne boşaltır, insanların tüm inceliğini kuşanmış bir hayvan gibi içlenirdi. Hayvan gibi, ama yüreği kıçının altında bir hayvan gibi...

Bu iyiliklerinin halkı çektiği bir gerçektir. Ücretlilerden biri işini yapmazsa, onun bütün ipliğini pazara döker ve bir gösterişle barakasının merdivenlerinden tepetaklak aşağı atardı. Ona, bir işaretiyle parmaklıklar üzerine atılıp çifte atacak söküp parçalayacak, tavanı ve ağları sarsıp çatırtatacak kimseler gerekti.

Ben onun bu kaba şakasının yağlanmış kabalıklarını bile seyretmek istemiyordum!.

— Eh, orada!. Mortocu, sizden dilediğim bazı şeyler var Ana - babanız Paris'e neşelenmek için gelince, sizin onları morg'a ve Champe de Navets'ye gönderdiğiniz doğru mu? Evet mi? Tüh kahrolası! Temel çukurlarını isteyen benim. Siz de iki metelik etmezsiniz! Biliyorsunuz. Hayır temel çukuru bile değilsiniz ki!.

Ah! Bayımın yüzünden bir gülümseme uyandırmak için, bunun gerekli olduğunu biliyorum. Güzel bir devrim değil mi? Benden daha çok bağımlı değilse tabiî! Ama benim Roy ne diyecek? Kutsal Giyotin'e gidişinde, kılı kıpırdamadan babasını bile kurşuna dizdireceğini görecek miyiz, yoksa görmiyecek miyiz?

Kanımca hayır! Her şeyden sonra gölgede yumruklar kemiren bir kuşağa bir sirk açmış; İmparatorluğun Kutsal kötülük tuzları serptiği topraklara, o toprağı canlandıracak, yaralarını sağaltacak, bu yaraların kokuşmalarını giderecek olan Gaule tuzunu avuç cvuç serpiyordu. Paris, bu battal adam için, bir eğlence ve alay çayırlığı oldu. Legitimist mi? Yoksa kralcı mı? Önemi yoktu. Yüksek düzeyde bir atmasyoncu ve gazetesi ile Tuilleries'ye, imparatorluğun ilk isyancısına karşı kuru sıkı ateş açan palavracı bir insandı.

Üstelik Girardin'di.

Hacıyatmaz Figaro gibi, Liberté'yi de mumyalaştırdı. Maskesini donduran buz kırılırsa, dudaklarının büklümün-

de iyiliğin ve soğuk gözlerinde yaşların donmuş olduğu görülürdü.

Duygulu olmaya vakti yoktu. Bu solgun yüz, ne insanlığı hor görüşünü, ne de onları uşak gibi kamçılamaya hakkı olduğunu açıklıyor. Bunlar, kamçılanmaya layık kimselerdi, değersizlerdi Değer verdiklerine, tehlike görmediklerine saldırmıyor!

Karmakarışık kuruntu yığınlarıma bir bıçak darbesi indirmiş, ama göğsümün içindekileri tam ortaya çıkaramamıştı.

— Çünkü sizi cesur bir kişi olarak görüyorum, demişti bir gün ve bütün gece herkesin önünde kollarımı tutmuş ve benimle uzun süre gezinmişti.

Ve birden durmuş ve gözlerini bana dikerek

— Benim fakirlerden tiksindiğimi sanıyorsunuz değil mi? demişti. Hayır! fakat parasını kumarda oynayarak özgürlüğünü sağlamadan önce, koyu ilkeciliğe, puritenliğe düşen sağlam kafalı insanı budala buluyorum. Daha ne istenir!. Ve sonra, daha alçak konuşarak şunları eklemişti Herşey iyi olabilir —örneğin gizlice— açlar sizin hayatınızı kemirmeye girişmezlerse!..

Gerçekte, bu ikiyüzlü, merhametli bir insan gibi görünüyordu.

Saint - Mandé mezarlığında şunu da anladım ki, onun kurşunu ile yaralanan avunmuş olarak uyuyabilir; toprağa verilişinden bu yana ölenin «dul» u, duellocu'nun kanlı eliyle verilen ekmekle yaşar ve ölenin oğlu, babasının katilinin kendine vasi olduğunu hayatında öğrenemez.

Yüzyılın bu iki gazetecisi, gerçekte Shakespear kişilerdir : Biri Falstaff'ın kursağını taşır, öteki de Hamlet'lerin tasarılarına York'un başını sunar!

— Bir gazeteniz olunca, sırt üstü yatınız!, diye böğürmesine son vermiyordu iri Villemessant...

Bunu söylediği çok olmamıştı, ama ben hemen denemeye girişmiştim!

Altı ayımı vermiştim buna... Yedi meteliğe konyaklı kahve içmek veya borç almak için gönderilen bir temsilciyi beklemek için Chassaing döneminde girdiğim bu lüksler çevresinde, bu kez parababalarını bekleyerek iki saat durak yaparak yıkıcı tüketimlerimi sağlamak için harcadığım altı aydı bu...

Ne küçük korkaklıklar ve ne gülünç utançlar! Kazlardan daha aptal hanım evlâdının kelime oyunlarına gülmüştüm. Ve işe yüz altın yatırma zorunda olduğundan «aptalların aptalı» anlatınca, çenemi kapamıştım. Ve beni bir mirasyedi ve tefeci yapmağa ahdeden ve beni alaya alan endüstri şövalyeleri için dilimi bilemiştim. Ah!. Auverpin'i bir doğurtsaydım!.

Düşmandan ne beklenirdi ki! Ben bir adım gerilememiştim. Ama boyun eğen tabanlarımdı.

Bu işsizlik sırasında, Figaro'dan kalan paramı kıtır kıtır yemiştim, üstelik te borçlanmıştım. İşte yüz franklık son senet te gelmişti.

Kapitalistlerin gittikleri kahvede bir kotlet yiyebilmek ve bir fincan çay içebilmek için, evde kuru ekmek ve su ile idare ediyordum.

Sonunda tamamiyle tarazlanmış bir yakayı ele geçirdim ve kapımı vuranların arasında bir Yahudi redingotuna da yapıştım.

Ve onu yakalıyorum.

Başta adı olacak, Direktör unvanını alacak, kârlar yarı yarıya ve adam başına iki bin frank düşecek!

İki bin frank gerçekte, çok uzak görünüyordu.

Ama uzak olsun yakın olsun, ben işin bitmesinde acele ediyordum.

— İdarecilik dehası olduğunuzu söylemez misiniz? Ben kendime güveniyorum! Duvarlarda afişler!.

Elli frank için tasma kuşanılmış oldu.

Seyrek de olsa, gelen bazı zavallı kadınlara beni sözde bir gazete patronu imişim gibi gösteriyor ve kolları açık öyle karşılıyordu. Yalan söylüyordu.

— Nerdeyse kabuğunu kırarak patlatacak ve kucağıma gelmesine az kalan ördeğinizi elinizden kaçırmak mı istiyorsunuz?

— Hayır?

Bütün gücümle saldıramadığım bu ortaklığa, hayatım bahasına da olsa, bir az burundan gülmeden edememiştim.

Kafamda ve yüreğimde alay patlıyordu.

Mücadelenin yararsız olduğunu biliyordum. Yenilmişliği de önceden kabullenmiştim. Ama kendimi de başkalarını da alaya alacak ve yaşayanlar için de ölüler için de hor görmemi ve aşağılamamı haykıracaktım.

Ve bunu da yaptım. Ama karşılığını da açıkyüreklilik hörgücümle, hor görmenin gerçek dilimi ile ödedim!

Rasgele birilerini çağırmıştım.

Hasta yüzlü, bir genç kız görünüşünde, fakat düşünceli ve yakışıklı bir delikanlının kemik çatışı göze çarpar yüzü ile onaltı yaşında bir genç gelmişti. Verem'in için için gemirdiği sararmış alçı kalıbını andıran bir yüzü vardı! Bana Ranc göndermişti onu.

Girmeye cesaret edemeden, evin önünde iki saat dolaşmıştı. Sonunda oğlu Gustave Maroteau[1] için, bu edebî muayenenin lütfunu istemeğe annesi zorlamış onu.

Onun ardından, uzun boylu, cılız, sarsak, biçimsiz çir-

Gustave Maroteau (1849-1875), İmparatora hakaret yüzünden 1870'de kaçma zorunda kalmış. La Rue'de Vallès'nin yazı işleri müdürü olmuştu. Kiliseye şiddetli saldırılarda bulunduğu (La Montagne, Le Salut public gibi) önemli Komün basınında görev almış, ölüm cezasına çarptırılmış ise de, sonradan kürek cezasına çevrilmiştir. 1875 mart'ında Yeni Kaledonya'da veremden ölmüştür.

kinlik Don Quichotte'u Georges Cavalié[2] gelmişti. Ben ona Tahta Boru adını vermiştim. İki yıl önce Voltaire Kahvesi'nde —bir çobanın yonttuğu dişbudaktan bir çubuğa benzemesi yüzünden— ve bu ad altında Fransızların o Henriette Maréchale şamatasından bu yana sevinç ışığı salıyordu. Politeknik'in budala olmayan kuru yemişi; tuhaf, şen, hatta yiğit göğsü değil de, fakat yiğit yüreği olan kişi...

Bir başkası, yer mantarları olan semiz bir pilinç gibi yer yer morarmış dazlak kafası, sivri kulakları ve dudağı altında bir bağcı sakalı ile köylüyü andıran kırmızı yüzlü bir bodurdu. Goncourt'ların himaye ettiklerini ve onlarca gönderildiğini söyleyerek bana yıkılmıştı.

Bir de takma adı Lepère olan, kendi memleketinin avukatı, yarın'ın millet vekili, on yıldır tanınan ve bütün mantar kafalı gençlerce sevilen Vieux Quartier Latin türküsünün yazarı bir şair eskisi de vardı.

— Ona güvenebilirsiniz, her şeyi yüklenebilir. Ağır ve güvenli.

Ve Gustave Puissant, gazetenin Roger Bontemps'ı oldu. Uyanıklık ve inceleme isteyen heyecan verici konular işliyor. Doğayı gizlice gözetliyor, kahramanlarını gammazlıyor ve size heyecanlı dosyalar getiriyordu.

Ecole Normale üzerine pisleyen bir Normalien (Ecole Normale'lim)'im de vardı.

Tümü de burunlarını tekrarlanan sözlere sokmuşlar ve müzelerdeki koruyucu mermer sütunların burnu dibinde aykırı düşüncelerin yangınını tutuşturmaya kendilerini kaptırmışlar, Tuileries'lerin Badinguet'inin kulak tırmalayıcı

Georges Cavelier (1848-1878) Vallès, onu kolejden tanıyordu. Ve La Rue'de işbirliği yapmıştı. Bordeaux'da hükümetçe koğuşturulmaya uğramış, Gambetta'nın sekreteri olmuştu. Ama Paris'e dönmüştü. Politeknisyendi. Ve Komün'ün karayolları müdürü oldu. Sürgün edildiği Londra'da öldü.

gümbürtüsü önünde en ciddi amaç olarak herşeyi alaya almayı yeğlemişlerdir.

Ama politik gevezelik edebilmek, hatta alay edebilmek için de belirli bir teminat akçesi gerekiyordu! Bizim zavallı La Rue'müz her ay haczediliyor, kitapçı dükkânlarında satışı durduruluyor. Bu da bizim için binlerce yoksulluğun nedeni oluyordu.

Günün birinde, aşağılık kişilere bir şamar ve yüksek görevlilere yasa ve gelenek'lere ve bakanlara tokatlar gibi inen çok sert bir sayfa, Satılmış Domuzları (Les Cochons Vendus) [1] döktürmüştüm.

Mübaşir kapıya dayandı.

Anlaşıldı, bizi yiyeceklerdi.

Ama, ad'ım geçmiyordu. Kanun, yalınca yazıişleri müdürünün yakasına yapışıyor, süngüsü düşük de olsa, suçluya ulaşmak istemiyordu.

Zavallı yazıişleri müdürü! Neden bilmem, bana baş vurmuş ve iki ay önce bana kendini tanıttığında, çocukluğumdan beri yüreğimin en kanlı köşesinde gizli tuttuğum acılarımdan birini uyandırmıştı.

Bir gün daha on yaşımda iken, o zaman etüd öğretmeni olan babam, beni de büyüklerin sınıfına götürmüştü. Bir öğrenci, Bay Vingtras'yı kızdırmış, o da elini kaldırarak küstah öğrencinin yüzüne hafifçe dokunmuştu.

Bu öğrencinin, güçlü, iri yarı ve bıyıkları yeni terlemiş çam yarması gibi ağabeysi, sıranın üzerine sıçramış, etüd öğretmenini yakalamış, tartaklamış ve döğmüştü.

Bu büyüğü öldürmek istemiştim! Öğrencinin dolabında bir tabanca bulunduğundan söz edildiğini duymuştum. Bir

---

Sözü edilen makale, 30 Kasım 1867'de 27. sayıda yayınlanmış, gazete para cezasına çarptırılmış, Vallès suçlandırılmıştı.

Bu da 18 Ocak 1868'e 34. sayıya kadar şöyle böyle devam eden La Rue'nün ölümünü hazırlamıştı.

hırsız gibi odasına girmiş, çekmelerin gözünü araştırmış, ama hiç bir şey bulamamıştım. Elime bir silâh geçirseydim, Ceza Mahkemesinde alırdım soluğu...

Lise müdürü heyecanlanmış, bütün dopdolu yemekhanede özür dilettirmişti. Babam ağlıyordu.

Bir raslantı ile kızınca, kafamda yeniden ayni sahne kuruluyor, herkese kötü davranıyorum. Kafama kötü düşünceler doluyor, kafamın içindeki çamurun mayalanmasından kendimi çabucak başka bir zemine sürüklüyordum.

İşte babamı aşağılayan ailenin küçüğü, yanaklarını adaletin tokatlarına sunuyordu!

Öyle anlarım olmuştur ki, öcümü masumlardan almak istemişimdir. Saçları kırlaşmasaydı, yirmibeş yıllık öfkemin ağırlaştırdığı sillemi suratına indirecek ve ağırca yaralayacaktım onu..

Ama bu yazılışleri müdürü adayının oldukça aptal bir görünüşü vardı. Tokatçının kardeşi indirim yapıyor, tokatlanmışın oğlu aşağılamayı unutuyor ve ona iş veriyordu. Oysa bir milyon için bile olsa, böyle bir kepazeliğin acısını bir yana bırakamazdım. Hiç olmazsa yirmi frank verme için adamı razı ederek el sıkışıyoruz.

Hıçkırarak ağlıyordu. Bununla birlikte bu bir alçalma değilse de, ondan beklenen bir namustu. «Siyasî olarak suçlanmış» olacaktı ve yargıçlar önünde ağlayıp inlemese, belki de kurtulacaktı.

Gazetenin avukatı, o neş'eli acıma etkilerini kuşanmış ve hemen çekmesi gereken altı aylık cezadan zavallı adamın affını istemiş ve gözyaşları ile sırılsıklam olmuş dört köşe mendilinin ıslaklığını farketmeksizin dazlak kafasını kurulayarak çıkmıştı.

— Hapse atılmamı önlemeye gayret ediniz, dedi iki hıçkırık arasında, kendisiyle meşgul olmaya sözveren savunucusuna!. Altı ay!. Altı ay!..

Fularını ıslatmıştı... Laurier[1] onun ardından gülüyordu.

Ve bu Laurier, bütün budalaların acılarına arkadan gülerdi zaten! Bu hiç de gaddarlıktan değil, fakat damarlarında insanlık'tan eşsiz bir tiksinme sürüklediğinden'di.. Ve bu tiksinme de küçücük ağzını büzüyor, buruşturuyor, ona kemirici bir hayvan ağzı görünümü veriyordu. Bir sıçan yüzünü andırıyordu yüzü. Kuyruğundan yakalanıp bir Malvoisie fıçısına daldırılmış bir sıçanın yüzünü.. Rengi şarap renginde... Kantaşı ile yapılmış bir resimdi sanki!.

Nazik maskesinin altında, bir şiddet vardı.. Odun kemirecek düşük dişleri arasından, mahkemenin kulağına burgu gibi giren tiz ve katı bir ses ıslıklanıyor.

Neşeli ve sert, ayni zamanda ataktı. Dilinde yalnız tuz tanecikleri değil, fakat barut tanecikleri de var gibiydi. Güldürür ve korku verirdi. Şakası ile kimi kez insanı eğlendirir, kimi kez de kana bulardı. Hiç bir tutku karıştırmaksızın yerine göre iğneler veya yırtar..

Ete kemiğe bürünmüş bir septisizmdir. Sevinci nişan alan, vurunca da kılıcını kana bulaycn, görüşleriyle de aklayan bir nişancıdır. Bu gelincik başlı, hatta beyinsiz, çenesiz ve dudaksız küçük adam, kendi zamanının en güçlü iri kafalarından biri, çağının Machiavel'idir... Tortillard, Jean Hiroux, Calchas ve Giboyer[2]'den sonra gelen sinsi yüzlü, yalancı, karıştırıcı, zevkine düşkün bir Machiavel..

Clément Laurier (1831-1878) İmparatorluk döneminde bir çok muhalifleri savunmuş özellikle Victor Noir'in katili Pierre Bonaparte'ye karşı ünlü savunmayı yapmıştı. İnternasyonal Üyelerinin avukatı idi.

[2] Vallès, 1873'den sonra eski dostlarını bırakarak gericilere katılan Laurier'yi canlandırmak için hep olumsuz tipleri ele almıştır. Tortillard, Paris Esrarı'nın baş oyuncusu -Jean Hiroux ise, Henri Monnier'in bir tipi, Victor Hugo'nun bir kahramanının karikatürü- Giboyer ise, Emil Augier'nin iki romanının baş kişisi. Calchas La Belle Hélène'de İliade kâhininin karikatürü..

Artık, Prince'i yazmıyor —tehlike yok—, ama Tribun'ü yazma yolundadır.

Adliye'de kara kıvırcık saçlı, homurdanarak konuşan, düzensiz gibi görünen bir gözü kör, Güney'li bir delikanlıya raslamıştı. Bu körlük ona, bir özelik veriyor, bir «imalât» alâmeti, onu tanıtacak bir belirti oluyordu. İki gözü olsa, hiç te başkasından farkı olmayacaktı. Böylesine bir insan, bir lekesi, bir kamburu, göze batan bir yanı olmayınca, herkes gibi olacak, hiç bir işe yaramıyacaktı.

Laurier telreddüt etmiyor ve olaya el koyuyor. Bu, boynuz vuruşlarıyla milyonlarca isteğinin ve merak ateşinin kolayca sızabilecekleri delikler açmak için en uygun bir koç - başı olabilirdi.

Onun çocuk dişleriyle kemirebilir ve öngördüğü yere de geçebilirdi.

Zamanını iyi sezmişti.

Kalın bir ses, bir halk jesti, bir köşebaşı hatibi davranışı, bir güçlü Thérésa bekleniyordu. Schnieder'den, Morny'den, Cochonnette ve Caderousse [1]'dan bıkılmıştı. Burjuvazi, İmparatorluğun sırtına abanmış, korkaklığı, alçaklığı ile, işçileri öldürmeleri ve yargısız sürgünleri ile hazırlıklarını gördükten sonra, ona karşı yürekli görünmek istiyordu.

Irk gururu ve hatta çıkarı, Bonaparte'a karşı gözlerini dört açmağa itiyordu onu.. Gambetta'nın göz bebekleri bile, ona biraz perdeli görünüyor. Özellikle iktidarı kor-

[1] Vallés, eğlenen TÜM-PARİS'i anımsıyor. Hartense Schneider, La Belle Hélène'in kadın kahramanı, 1865'de Duc de Grammont-Caderousse'un ona büyük bir miras bırakması, Pariste bir skandal yaratmıştı.

kuya salan öfke'nin bakışını ve ölüm parıltılarını yansıtıyordu.
??.....

Danton'un, ömrünü tıksırık ve pıksırığa boğmadan önce, içkicilerle iyice susuzluğunu giderdiğini ve kadınlarla sapına kadar eğlendiğini açıkladığını okumuştu. İçkici ve sefih oldu, Gargantua ve Roquelaure [2] oldu.

Gürültülü ve içkili alemlerinin çevresinde, bir Laurier Kazanı efsanesi doğdu.
?.....

Bu içkici ve güzel konuşan kürsü hatibi çapkınlık harmanı, Molé konferansının küçükler yönetimi ve Café de Madrid'in başarısızlarıyla tamamlanmış bir harmandı.. Ve kitleye şöyle bağıran bir harman

— Erkeklik dediğin bu!

Siyaset oyuncusu! Siyaset Cambazı!...

Olağanüstü kral vekili duc de Roquelaure (1617-1683), yiğitliği ve canlı esprisi ile ünlüdür. Efsanede haksız olarak şişirilmiştir.

IX

La Rue'deki bir yazı, ağzımdaki lokmamı aldı. Orada Paris Milletvekillerini, geleceğin zevzekleri ve kurşuna dizicileri olarak göstermiştim.

Ondan bu yana, muhalefet gazeteleri yüzüme kapanmış oldu. Tanrılara dokunma cüretini göstermiştim Bonapartcılar beni zindana atmışlardı, Trikolor'lar da aç bırakacaklardı.

Parlamento merdiveninin her basamağında, tüylerini yolduğum ve kuyruk sokumlarını kanattığım sol'un beş horozundan biri vardı. Öclerini almak için, midemi ve yüreğimi kanatmaya ant içmişlerdi.

Değil siyasal öfkelerimi haykırmaya, edebî bülbüllerimi cıvıldatmaya bile göz yummayacaklar artık.. Otuz iki dişimi de ortaya çıkaracak biçimde gülerek, katıldım mücadeleye.. Ya bu dişler alabildiğine uzayacak, ya da sökülecek!. Af dileyecek, papuçlarını yalayacaktım onların.. Bunu istiyor ve bekliyorlardı..

Şu ikiyüz satırı yazarken de, gerçekten de zengin bir düşünceye varmıştım. Bana karalanmayı ve ölümü gösteriyorlardı.

«Size halk'ı da gösteriyorlar!» demişti, bir yaşlı isyancı bileğimi tutarak ve gözleri şimşek şimşek.. «Sıkı durun! Tanrı Aşkına! Devrim günlerinde kenar mahallelerin çağıracağı insanı sizsiniz! Ve de onlardır duvarlara yapışacak olanlar! Günü gelince dediklerimi anımsarsınız vatandaş!»

Sıkı durmak! Ah! şu bir lokma ekmeğimi, beyaz gömleğimi, bir tavan arasını ve de her zamanki sütümü sağlayabilseydim, cebimde günlük yüz meteliğimle!.

Bunlardan yoksundum başta!.

Hayatımı kazanmak, ancak eskilerin kitaplarından çalıntılar ve hırsızlamalar yaparak sözüm ona kitaplar yazmakla, satırı on meteliğe diksiyoner hazırlayıcılarına ördek yumurtsı yumurtlamakla, bekleme salonlarında zevkle alçalarak beklemeyi sineye çekmekle ve özellikle de sömürdükleri bir başarılar müflisi olunca, getirdiği malların değerini düşüren koltukçular gibi baş sallamaların düşürücü anlamına susarak katlanmakla mümkündü ancak...

Oh! En iyisi, yakıcı güneş altında kaldırım mühendisliği yapmaktı!

«Sizi dinliyorum!», diye haykırmıştı, Sorbon'un bir büyük bonelisinin sekreteri olmak için, Öğretmen Okulunu bırakan ve sonunda büyük boneliyinde de ortada bırakan Landriot...

Gustave Planche'ın koltuk değneği olmuş, Baba Planche'ı da bırakmıştı sonunda.

Ve Landriot, yıllardan beri kan tükürüyordu. Ve can çekişen gavroşun öksürüklü gülüşü ile benim dileğimin tutkusunu, öksürerek ve kısık sesiyle sürükleyen Landriot **oldu.**

Her şeyi denemişti. Dilenciliğe varıncaya dek!

Gizlemiyor, itirafını ciğerlerinin parçalarıyla göğsünün

ve namusunun açlıktan kemirilmesine göz yuman bu toplumun yüzüne tükürüyordu.

Acımaktan ve bir öyküyü süslemekten ve bir sadaka sahnesini pantomimle canlandırmaktan hoşlanan insanların yanında bir anasının ipini satmış kopuğu seçişimin nedeni budur.

— Ben, diye haykırmıştım, insanı durdurmayı ve ona şunu demeyi daha çok isterdim «Ya bana ekmek alacak bir şey ver, ya da seni boğarım!»

Yüzlerini kapatmışlardı.

— Söylediklerini yapacak yetenektedir!

Evet, dileneceğim yerde, ormanın köşesine veya sınır taşına saldırmayı öngöreceğim. El değmemiş doğruluğumu koruyamazsam, ya başımı duvara çarpa çarpa parçalamayı veya kendimi nehire atmayı yeğleceğim. Kendimi bir kılıç gibi keskin ve arı tutabilmem için tek çıkar yol bu.

Landriot, yeniden alaycı bir biçimde güldü.

«Senin doğruluk dediğin ne ki? Benim şu verem illetim nasıl beni öldürüyorsa, bu doğruluk da seni öldürecek.. Yalnız, sen sağlam olduğundan, belki de seni öldürmeleri gerekecek... Ama sen diksiyonerler yoluyla doymuşluğunu sürdüreceğini, kuru - saman yiyeceğini bulabileceğini, Lachâtre veya Larousse salı üzerinde şarabını yudumlama hakkını devam ettireceğini sanıyorsan, o zaman oğulumu indirmem gerekir! Biraz önce de söylemiştim sana. Onlar seni ayak parmakları yerine koyuyorlar. Ve sen onların saboları, onların papuçları üzerinde yürüyorsun. Karantina'da! Ah! hiç olmazsa yine de bir şans kalıyor sana.. O da verem olarak işin içinden çıkmak. O zaman, belki de hastalığınla ilgili kelimeleri kaleme alma hakkını, bir sadaka olarak vereceklerdir sana.. Ve hatta can çekişmekte olduğunu görerek yaşlı adam Apelles'in kendi kuduzunu yazdığı gibi, sen de kendi akciğer veremini yazmak için tükürdüğün kanlarla dolu mendilini ak

sayfalar üzerine döktürmekten başka bir şey yapamıyacağın için, büyüteceklerdir seni üstelik!. Bak, ne Tanrı'ya, ne de şeytana inanılmayınca, artık rahip olmaktan başka yol kalmaz! Hiç olmazsa o kutsal mayasız ekmek yenilir!. Ama sen budala! Sen ise işte o yenilen mayasız ekmekten başka bir şey değilsin!.»

Bereket versin ki, benim gibi birkaç hergelenin ve Toussenel ve Considérant[1] gibi birkaç iyi yaşlının besleyici babası Laveur'ün yanında benim de bir kara tahtam var. Yaz tahtaya, al haftaya misali borca yiyip içiyoruz.

— Tasalı değiliz. Aldırmayın! Siz de Handlre'deki May Courbet tarzında ödeyeceksiniz.. Sırası gelince.. Ve fazlalar için de sıkılmayınız.. Ama bir şey olursanız, bizi hatırlayacaksınız değil mi?»

Safdiller'in, bir gün benim «bir şey» olacağıma inanır bir halleri vardı.

Ama okumuşlar, adımı duyunca omuzlarını umursuzca kaldırıyorlardı.

— Şeytan, ne diye politikayla vakit öldürüyorsunuz? İçinizdekilerle yalnız edebiyat yaparsanız, gelecek sizin için o kadar güzel olacak ki! Oysa, şimdi yoksulluk ve hapis... Görüyorum ki, siz delişmenin birisiniz!

— Başta ben, eteklerden kırpıyorum!, demişti, uzun süredir beni giydiren ve ancak param çok olduğu zamanlar parasını ödediğim büyük mahallelerin bir terzisi anlamlı bir yumuşaklıkla.. «siz nasıl, milletvekili olabilirsiniz. En başta "Beşler" aşağılar sizi! Ben barikatçılar için çalışmam.. İşçi Gömlekleri arasında kirletilmek için de dikmiyorum redingotları.»

Doğrusu, bir yarı - mevsimlik takıma da ihtiyacım yok.

Victor Considérant: (1808-1893) Fourierist filozof ve ekonomisttir. Mülkiyet ve İş Hakkı Teorileri kitabının yazarıdır.

Bereket versin, arkadaşlara taksitle elbise diken, bir yahudi terzi ölçümü almayı ve hatta bütün mağazayı önüme sermeyi kabul etti. Ve defolu bir kadife kumaş stokunu kolayca sattı ve benim de bir doğramacı giysisini kabul etmem gerekti.

İkircili idim. İç çekiyordum. Yahudi, kanılarıma sesleniyordu. Hatta daha ileri gidiyor ve beni dönek sayıyordu.

— Siz ki, işçilere yardım ediyorsunuz. Görüyorum ki, onlar gibi giyinmekten çekiniyorsunuz. Delikanlı başta siz inanmak istemiyorsunuz. Sizin ne olacağınızı kim bilir?

O da bilmiyordu.

Güvenmek, amma kime? İsyancıya mı, tabldot patronuna mı, bu taksitçi Shlock'a mı?

Nasıl inanmak?

Ben ne buna, ne de şuna inanıyorum. Ne olduğumu, tam bileyim istiyorum. Eski Tanrıçaların kolyesi..

Ama bu kez bir «Silâh başına!» denilirse, ben de katılırsam, beni görecekler ve bu yoksun giysi içinde olursam, yoksulluğumu alkışlayacaklardır.

Yalnızca iyi bir ölüm anını bekleyebilmeli — servet ve başarı yolu üzerinde bir an bulununca, bir komisyoncu takım giysisi ile bu çok zor bir iş..

Onu isteyen ben'im.

Niye bayrağımın itibarını düşürmedim? Ve niye fukaraları savundum?

Fakat değeri olacak olan: Şayet onların hayatını yaşasaydım — haşaratları gibi...

X

Sainte - Pélagie

Dün akşam, beni Pelago'ya göndermeden önce, arkadaşlar arasında, bir sürgün ziyafeti yapıldı.

La Rue'nün ölümünden bu yana, başka gazetelerde iki yazı yayınlamıştım. Bu yağlı iki ekmek dilimi, zindana gönderilmeme yetmişti.

Biraz da kârlı girmiştim.

Hastalığıma inanılmış, tezelden eczacı yapılmıştım.

Kızmıştım bu işe, bir isyancı'nın eczacıya başvurması!.

— Ama bayım, diyordu Diafoirus, herkes ilâç alır burada. Şu anda Hükumdarların bayrağı, benim merhametimdedir.

Alaycının biridir. Ayrıntılarını da anlatmıştı bana.

— Politikacıların kişiliği iki kampa bölünmüştür : Gi-

denler, gitmeyenler. Dinliyor musunuz? 89 oldukça gitti. 93 tam değil. 1830 ise ikisi arası... Pierre Leroux'nun eski bir çömezi vardır örneğin.. Size yalınca ondan söz ettim.

Eczacı doğru bir noktaya değiniyordu, amma parmağını işine geldiği gibi de bastırıyordu soruna..

Hayır, 93 gitmemişti.

Her sabah, bir bezle örtülü bir şarap kabı, beyaz testi taşıyan bir adamın geçtiğini görüyordum. Dua okumağa gittiği söylenir; fakat arkasından hemen sımsıkı kapanan, gizli bir kapıyı açıyordu.

Çıkınca öylesine hızlı gidiyordu ki, gözümden yitiriyordum onu. Ve peşkirin altındaki kabı dikkatle gözleyen bakışımı güçlükle kaydırabiliyordum. Böyle bir karın görmemiştim, Aile İşkembesi olacak!

Perdeleri kaldırmakla işi bitirdim.

Esrarlı testi, herkesi aldatmak için yüzü tanınmaz hale getirilmiş bir oturak, testi hali verilmiş bir Thomas'dı. Fakat kulağının ucundan benim son kuşkularımı da boğan bir boru geçiyordu. Üstelik adamın düğmeleri çözülmüş olması her şeyi tam anlatmıştı, nesi varsa göstermişti.

— Otuz yıldanberi ondan bir tane alıyorum ve çok iyiyim görüyorsunuz!

— Evet, yalnız kutsal ekmek kabını niçin yardımcı boşaltmıyor?

Doğrulmuş ve canı sıkkın bir şekilde gözlerini dikerek

— Vatandaş, benim istediğim cumhuriyet'te, herkes kendi kabını döker. Görevler olduğu gibi, angaryalar da vardır!

— Ama düzensiz bir kabınız var, önünüzdeki kutsal su kabına ihanet ediyorsunuz!.

— Hayır, ben temelde merkeziyetçi, biçimde bireyci-

yim. Fişeklik herkese, fakat yuvarlak da olur, yumurtamsı da, nasıl isterse..

— Boru kullanılması zorunlu mu olacak?

— Alaya alma delikanlı. Ben yaşlıyım! Siz se çok yenisiniz. Benim hareketlerimi tartmak için, yeter olgunlukta değilsiniz!

— Ben size yüklenmek istememiştim!

Çok yeni mi? Yeter olgunlukta olmamak mı? Henüz nargile için olgun olmamak... Hayır!. ve kanüllerin çılgını olmamak.. adam eskisi!.

Oysa benim de onlardan biri olmamı ve sabahleyin Millî Selamet Komitesinin emriyle idam edilmemi istemiyor mu idi? Topçular!.. Top başına!.

— Ben safın biriyim! derdi daima.

Ah! Ne iyi! Bu kadar «iş» ten sonra saf kalınabilirse!.

— İlkeler üzerinde tetikdeyim, at - binmiş durumdayım sürekli.

O ise günde bir kaç kez, hiç olmazsa üzengi'yi bırakıyor.

— Babalarımız, bu devler...

Babam, orta boylu, daha çok «boylu» bir adamdı; büyük - babam'a köyünde cüce derlerdi. Soyumda «dev» yok benim.

— Ölümsüz Konvansiyon

— Tersine bir alay katolik!

— Küfretmeyiniz!.

— Ve niçin o halde! Tanrılarınızın «tahta çomak oyunu» nda topumu atma hakkım yok mu? Sanıyorum ki, siz düşünce ve söz ve de vicdan özgürlüğünden yanasınız. Öyle değil mi? O halde dilimi kızgın demirle hemen dağlacaksınız veya o küçük aletle ağızdan su - verme işkencesine uğratacaksınız... Af dilemezsem eğer.. Ah!.. Hayır, örneğin diyorum..

Peyrat[1], acı bir gülüşle yanıtlıyor ve mont Aventin'li olduğundan mont Blanc'a tırmananların kullandıkları kulaklı başlığını kulağı üzerinde iyice bastırıyordu alışkanlıkla. Zira o da oradandı, küvet'li, şırıngalı ve çene bağı bonesi olan adam da bir Gracque'dı.

Ücretli Pierre Leroux havarisi.

Hakkında kısa bir efsane vardı.

Cantagrel[2], Fransa'nın bir köşesinde Circulus Derneği üyesi imiş. Ortak refah için, herkesin kendi payına düşen yiyecek masrafı vermeye mecbur olduğu bir dernek bu! Her ne bahasına olursa olsun!. Bir tür humanitarizm — İnsanlığı sevme öğretisi.. Gayretkeşlik göstermek, vücudunu kurşunlara hedef edenlere yemlerini vermek istiyordu. İşlerini yoluna koyma çabası için, yeniden Paris'e gelmek zorunda kalmıştı.

Kimi kez melankolik bir şekilde, «eğer birilerine yararlı olursa», diyordu.

Öyle görülüyor ki, «Sefiller» deki Cambronne hakkındaki bölüm bahanesiyle Hugo'ya bir şeyler yazmıştı. Hugo da onu yanıtlamıştı

— Kardeş, ideal ikizlidir. Düşünce ideali, madde ideali; ruhun doruklara doğru uçuşu, pisliğin de çukura doğru düşüşü; yükseklerde çağlayış, aşağılarda karın uğultusu.. Heryer yücelik!. Verimliliğiniz benimkine eşit. Kardeş, bu yeterli.. Yükseltiniz kendinizi!.

— Bunu, Hogo'ya imza ettiren benim ve saçmayı düzenleten benim, demişti bir arkadaş..

---

[1] Alphonse Peyrat (1812-1891), gazeteci, 18 mart'ta arabuluculuk etmiş, muhafazakâr durumlara doğru yuvarlanmıştı.

[2] François Cantagrel (1810-1887) mühendis, Fourier'cidir. Victor Considerant'ın yayınlarına katılmıştı. 1849'da Teksas'a kaçmış ve orada yaşamış, onyıl sonra suçu bağışlanmıştı. Komün'de, Nantes'te tesellici bir rol oynamış ve Clamenceau'ile işçi çevrelerine girmiş. 1876'da Milletvekili olmuş, Komüncülerin bağışlanması için savunmalar yapmıştır.

Bunların tümü de rezil insanlar!

Bu dönek, kundakçı bir gazetenin sorumlu müdürü olarak, mahkum olmuştu. Ondan hoşlanmıştım.

Öteki ise, yaşamasını sürdürebilmek hakkını, ancak İmparator'dan inayet dilenmekte bulan bir tek cumhuriyetçi gazetenin yazıişleri şefi idi. Dalkavuk ve alçaklık uşağı değildi. Tam tersine sarsılmaz ve bükülmez bir adamdı. Ama Jacobin tarzında bir adamdı ve Napoleon çok iyi biliyordu ki, Robespierre de Bonaparte'nin büyük kardeşidir. Ve otorite adına cumhuriyeti kim koruyorsa, İmparatorluğun en aptal adamıdır.

Bereket versin ki, kendimi onlardan ayırabilirim.

Küçük Mezar'da

Küçük Mezar'da oturuyordum.

Hapishanenin yukarısında dar ve sıkıcı bir odadır bu. Ama ancak masaya tırmanarak pencereye ulaşabilir ve pencereden de ağaçların tepesi ve büyük bir gök şeridi görülüyor.

Bütün zamanımı başımı demir parmaklıklara dayayarak, rüzgârın serinliğini içime çekmek ve alnımı güneşe vermekle geçiriyorum.

Bu yalnızlık ürkütmüyor beni. Hatta çoğunluk 89 ve 93'ü basitçe karşıma almış, bir hücrenin veya zindanın köşesinde, tel örgülerin çevirdiği özgür havada çömelmiş, düşüncemi izlemek için de çok iyi oluyordu.

Bu tutsaklık, benim için hiç de kölelik değildi Özgürlüktü.

Ve bu durgunluk, sessizlik ve ayrılmışlık havasında, tümüyle kendi kendimin oluyordum.

Kulüp

Bu durgunluk da, tahliyeler yüzünden, tam bozuldu. Zorla girilmiş olan ve benim de iyi yürekle zorla alınmasına yandaş olduğum «Şeref Odası» na çağrılmıştım. Benim konut, salon oldu. Yemek salonu, silâh salonu ve mahpuslar kulübü...

İçerde bir patırtı yaratıldı.

Gerçekte gürültünün «yaratıcısı», hiç de önemi olmayan biri, Proudhon'un eski iş - arkadaşı baba Langlois[1] idi.

— Allah aşkına!. Kutsal Tanrı aşkına!..

— Ah! Siz misiniz? Dışarıda hava nasıl?

— Hangi hava?

Eşyalara bir şaplak indiriyor, gaddar gözlerini belertiyor ve yatağın yanında duran bir çift terliğe tekme atıyordu.

— Hangi hava? Hangi hava?

Bunu öfkeli ve tehdid dolu bir sesle söylemişti. Eli kılıcını arar gibiydi. Sümkürürken bir hartucu yırtar gibi, kasılmış parmakları arasında eski gazetelerle giderken de bir general acelesi gösterir bir hali vardı. Bazan da kasılmış bir yüzle, bir sıçrayışla gelirdi.

— Ne var? Ne yok?

— Bir şeyler var elbette!.

Onun bulunduğu yerde on dakika sonra, gürültü korkunç bir hal alıyor. İskemlelerin üzerine çıkılıyor; o ise gece masasına tırmanıyor

Bu histerik krizlerle bir pantomim'di.

Biz it nesnesinden başka bir şey değiliz!.

Nasıl! Vingtras, ben Banka'nın Genel Yönetmenliğini almakta bile tereddüt ediyorum!

Améddée- Jérome Langlois, çok bağlı olduğu Proudhon'un Peuple gazetesinde gazeteciydi. 1869'da İnternasyonal'in Basel kongresinde delege. Çenesi düşük ve cumhuriyetçi burjuvazi'de dostluklardan yararlandığından Vallès pek sevmezdi.

— Böylece bu görevi almayı söylemiş olmuyor mu idi?

— Ih! Ih ve Allah aşkına sızlanınız biraz!

Bugün ancak cüzdanıyla yaşayan, nakit parayı elinde tutan için bir sehpa kurulacağı korkusu içindeydi. Pis herif!

Yalandan idam taklidi yapıyordu.

Mendilini boynuna takıyor, kendini biraz asıyor, uzun süre öyle kalıyor, dilini dışarı sarkıtıyor, sonra yeniden çekiyordu.. Ve dişlerini gösteren bir genç köpek kuduzluğu ile kendini yeniden ayakkabılarının üzerine bırakıyordu.

— Fakat bu adam delirmiş! dedi, köşede sigara içen Courbet. Bir de proudhon'dan söz ediyor. Onu yalnız bân ta-ta-ta nın mıştâm, ancak kırk sekiz yaşında görünüyordu. Niçin böyle bağırıyorsunuz.. Küççok bir bodala non adını!

— Bağırmıyorum. Ben de sizin kadar sakinim Allah aşkına, Kutsal Tanrı adına!

Bu hayvan ağızlı ziyaretçiler, bu gelen ve gitmeyen mahpuslar —bu kendi sınıflarını yapan ve bununla birlikte okumuş, burjuva adamlar— gülünç ve sıkıcı kişiler!..

Bazan onların kabalığından utanç duyan ve alıngan kabarışlarını ezen bir işçi, onlardan daha güçlü alet kullanıcı geliyordu.

Halk toplantılarında ün yapmış olan bu Tolain[1], işçi sınıfının moral şefi idi.

Dar ve uzun bir yüzü vardı. Yanaklarında kısa kesilmiş uzun bir sakal bu yüzü biraz daha inceltmişti. Canlı gözleri, ince ağzı ve güzel bir alnı vardı.

Henri-Louis Tolain (1828-1897), İnternasyonalin Proudhon'cu kurucularından biri, sonradan Versaille'cılara katılmış. Internasyonal'i koğuşturmuştu. Komünü yenenlerin düzenini savunmuştur. 1876'da senatör olmuştur.

O da Vermorel gibi, bir az kekemeydi. Kelimeleri ağzında çiğneyenlerin veya Démonsthène'in çakılını çiğneme durumunda olanların korkunç hırsı! Kendi eylem adamı enerjisine pusu kuran çocuk kekemelerin gerisindedir.

Basit giysileri ile de ayrılıyordu.

Bu gidişte olan bir ünlüyü de yeni görmüştüm. Temmuz Saint Barthélemie'sinin sarışın günahkârı ve sevimli jestleri ve dudaklarından bal damlayan konuşmasıyla Falloux'nun büyük kıyımını kararlaştırmıştı.

Belki de burunlarını ayni biçimde her şeye sokmamışlardı; fakat onların siluetlerini aynadakiyle karşılaştırıyorum. Görünüşleri önüme onlar gibi dikiliyor. Onlarda da ayni kibar incelik, ayni tatlı dil, ayni bu soylu ve bu soysuz bakış ışıltısı vardı!

Halk adamlarının o bir az dengeli yürüyüşüyle yürüyordu. Ama bunun adımları belki biraz daha genişti. İsteyince kibar adam yumuşaklığı alabilecekti. Saygılı gülüşü, keskin bakışı, etkili profili, kılları inceltilmiş sakalı ile, halkçı havasını, gösterdiği gamlı görünüşü gidermekten başka bir şey düşünmüyor gibiydi. Uzun süredir mesleğinin aletlerini bir yana bırakmış olan bu eski oymacı, tutkusunun aletleriyle yine sabırla oymacılığını sürdürüyordu.

Bir atelye şakacısı, «ne kadar paslı olursa olsunlar, onları yeniden gözden geçirmek için bir imza açmak da bir scrundur», demişti.

Fakat elleri kirleten çalışmadan korksa da, Ekonomik Kilise'nin babaları ve Sosyal İsyan'ın papazlarıyla kafa kafaya verip te uzun geceler boyunca okumak ve incelemekten hiç te korkusu yoktu. Bazı düşmüş burjuvaların ve nehir kıyılarına yuvarlanmış bazı deklaselerin dükkâncılara sattıkları Adam Smith ve Jean Baptiste Say'leri rıhtımlardan satın almıştı. Şimdi yükselen zanaatçının masası üzerince cilt cilt duruyorlardı onlar.

Proudhon'un dört beş cildi ile de her şey tamamlanmıştı. Bütün maden paralarının ve düşüncelerin denettaşı elindeydi. Bilgin olacaktı. Oldu da.. Artık, İşçi Devrimi imal eden atelyenin ustabaşısı idi o!

Hayatını, böylesine derin şeyler bilen bir çocuk çırağa sahip olmakla gururlanan, bir bakırcının yanında görevli olarak kazanıyordu.

Bu azad olmuş plebin, daha şimdiden çevresinde bir kabile oluşmuştu. İşe yararları çevresine toplayan ve henüz tezgâhını bırakmamış çalışkan Perrachon, bu düşünce ortamında emeği temsil ediyordu. İyi kitapları sunan, kötülerini parçalayıp atan gazaplı bir Tanrı gibi yüceltiliyordu. O da sakallarını ve saçlarını ayni biçimde keserek, paltosunu öyle ilikliyerek ve şapkasını da alnına veya kulağına benzer biçimde eğerek, onu taklit ediyor, onun gibi görünmeye çabalıyordu.

Benim bu kenar mahalle Falloux'sının bu tıpkı benzelri, patronunun düşüncelerine, öyle sanıyorum ki Perrachone'un işçi önlüğünün askılarıdır halkı bağlayan... Öyle geliyor ki, bu olmayınca, bir redingot halini alarak uzayacak olan bu ceket belki de güven vermiyecekti.

Elverir ki, bu kordon bir sabah kopmasın, sırtındaki iş gömleğini çıkaran işçiler gibi, onu da gömleğini bırakmış duruma düşürmesin!

XI

Temmuz Yenilmişleri'nin Tarihini ele almıştım. Tüm fukaraları buldum orada. Ama hemen hemen tümü de kendi yoksulluklarına gömülmüşlerdi. İçlerinden bazıları hapisanelerin tembelleştiren alışıklıklarıyla bozulmuşlar ve çalışma yüklerini ve evin beslenme işlerini kadınların sırtına atmışlardı.

Bu kadınların bir çoğu da «kahraman» olmuşlardı. Baba, Doullens'te veya zindanda olduğu ve küçük yurddaşları besleme olanaklarından yoksun bulunduğu sırada, çocuklarını büyütmüşler, bir meslek, bir sanat ve bir ekmek kapısını topraktan söke söke koparmak için yalnız bir deha değil, yılmaz bir yüreklilik de göstermişlerdir bu kadınlar. Ve yumurcaklarını —isyancının döllerini— büyütmüşlerdir.

Gerçi bu arada mavi kordela'nın şaşkına uğrattığı ve yoksulluğun çirkinleştirdiği yaşta, bazı genç kızlar da mahvolmuşlardır Sürgünün, Paris çevrelerinde Pazar günü bir

sergide on meteliğe fotoğraf çektiren bir çocuğun buruşmuş ve kirlenmiş imgesinden başka bir şey bulamadığı tavan aralarının acısıdır bu. Kendini tutabilmek için şeytanı kaç kez koğmuş; babasının on kez kucaklaması ve akıllı olmasını söylemesi gerekiyordu oysaki!.

Ve olmuştu da.

Ama uzun süredir artık akıllı da değildi. Bu yitirdiği aklı nerde bulacağını da bilmiyordu. Anasını da gelip görmeye cesaret edemiyordu. Yaşlı kadının kendini atacağından korkuyordu.

Onlardan biri hıçkırarak şöyle demişti «Hayır, onu ağlar görmekten korkuyorum.»

Bu çok tedirgin, işçi çeketli dünya'da, elbette o antik kahramanlar dünyasının hiç te Conciones anlatıcılarının gözü altında olmadığını, görmüştüm. Onların migferleri, gömlekleri ve ayakkabıları canımı çabucak sıkmıştı.

Ve işte yeni arkadaşlarının yakınında, saf insanların görüşmelerinde de, o çok eski Jakoben hor görüşü geldi bana..

Bu 93 efsanesinin tüm karmaşıklığı, Mouffetard caddesinde bütün yellere açık küçük dükkânında paçavracı Gros babaya sunulacak, yırtık pırtık eski giysiler etkisi yaptı bana..

Zaman zaman bir aile sofrasına çağırılma «şeref» ine de eriyordum; istenmiş ve sevilmiş olmayı hissetmek, benim gibi bir daklase'yi, bir misafir yerine koyarak, yurttaş Vingtras için dumanı tüten ve etrafa Biére'in güzel yanık kokusunu yayan tencereye bir parça domuz yağı eklemeleri mutluluk veriyordu bana.

Ve burjuvaca şöyle diyordu :

— Tasarruf etmenin gereği yok dostum, hergün et yemeği olsa ne ki!.

Ve sonra bana dönerek

— Hayat alabildiğine güçtür. Bu gerçek!. Biz işçiler,

sizin gibi okumuşların proleterler safına geçmesini görmekle avunuyoruz. Ah! örneğin, siz çok umutlandırıyorsunuz. 24 Temmuz akşamı Goblins'ler gerisine gömdüğüm silâhla yeniden karşılamayı hiç görmesem de, sizin bütün ötekiler gibi barikad çorbasına katılacağınızı umabilirim değil mi?

Ve burjuva kadını ağır bir gülüşle yanıtladı.

— Evet, baba ben de eminim. Bay mutsuzlarla birlikte olacak!

Ben torbanın ağzından dilini uzatan kırmızı bir fanilanın ucunu işaret etmiştim.

— Bunu da bir süngünün ucuna bağlayacağız.

— Ah! Delikanlı, her şey olan Marianne değil, bu Sosyal'dir aslında! Biz de Sosyal olduğumuz zaman, bu küçük şerit, bayraklarla birleşecektir!

Sosyal ve Marianne iki düşman!.

48 Temmuz'unun bu yaşlıları, 13 Temmuz 49'dakilerin toplandıkları hapisanelerde, yeni gelenlerin bakış ve jestlerle korkutulduğunu ve gelişlerinin ilk günlerinden bu yana mevzilere sıkıştırıldığını anlatmıştı. Her ne kadar cenaze ve anma gibi ortak törenlerde tümü de ölümsüz kırmızı ilikli ayni hapisane bonesi giyiyorlarsa da, aralarında korkunç bir kafa kırma mücadelesi sürüp gidiyordu.

Her bahane ile patlama göstermesi beklenen o partilerarası amansız kinler sürdürülüyordu. İyi çevrilmemiş bir küçük bahçede, yabanî çilek dalının, iki hücre arasında sınırı oluşturan çakıl taşı çizgisini geçmesi, talihsizlerin burnunu kırmaya neden oluyor ve bir devrim hatası sayılıyordu.

Büyük masraflı geceler ve işsizlik günlerinin isyancı artıklarının tümüyle şapa oturdukları eski bir Doullens'linin işlettiği bir küçük lokantada çok şey öğrendim. Trajik günlerde gördüklerini anlatmak ve korkunç savaştaki anılarını özetlemek için geliyordu herkes oraya.

Bu güruhun en güzel konuşanı, parlak bakışlı çelik grisi gözlü, elmacık kemikleri kırmızı düzgün sürülmüş gibi, herhangi bir gezginci aktörün asilleştirmek için kazınmış izlenimi veren geniş alnı, bu soytarıları ve ozanları andıran uzun ve kıvrımlarla dökülen saçlarıyla bir çapkındı.

Yalınca akrobatların takma saçlarını veya kâğıttan yapma çiçek tacını tutan bakır çemberi eksikti başında.

Sürekli olarak kaba bir iş önlüğü taşıyan ve seyyar büyük dolabında rende sallamaya mahkum olan bu eski doğramacının, kenar köşede karaborsacılık yaptığı da hiç te tahmin edilmezdi.

İşlerinin iyi gitmediği sıralarda, biraz olsun bir şeyler kazansın ve yaşamını sürdürsün diye, komisyoncu simsarlığı yaptığı sanılıyordu. Mavi redingotu temizdi. Ama yine de kasket giyiyordu.

«Müşterilerime gidince, şapkamı giymiyorum», diyordu. «Ve sonra arkadaşlar ben oldum olası işçiyim Bir yere bağlı olmayan, gezici bir işçiyim.. İşte hepsi bu!»

— Ve Ruault[1] ne oldu? Uzun süredir gördüğün var mı?

— Hayır, niye sordun?

— Bak, biliyor musun, O'nun «hafiye»[1] olduğu söylenir de.

— Başka şeyler konuşalım! Bırakın da dostlar! diye kesip attı Yaşlı Mabille. Söylenen dinlenecek olursa, herkesin olacağı bu. Belgelemek için tek çıkar yol kan almaktır. Başkaları iğrenecek bundan.

Baba Mabille, uzun hapis yılları içinde, elindeki avucundakini yitirmiş bir oymacıydı. Ve şimdi sokak satıcılığı yapıyordu.

1853'de Napoleon'a karşı Opera-Komik komplosuna katılmıştı. Hafiye ve provaktör olmuş, kendisi gibi hafiye olan Largillière gibi, Komün tarafından kurşuna dizilmiştir.

Ama yine uzun hapis yıllarında, hücre komşularından sağladığı eski kitapları okumuş, incelemiş, düşünmüş, tartışmış ve sonuçlar çıkarmıştı. Yer yer çizgilerle bezenmiş çıplak geniş alnı, derin düşünce yeteneklerini gösteriyordu. Bu mevsimine göre yelpaze ve abajur satıcısının, bir kavga filozofu yüzü vardı. Sırtında siyah bir giysi olsaydı, bu yüksek başlının önünde durulur, ağır başlı bir saygıyla selâmlanırdı.

Sorbonne ve Normale (öğretmen okulu)'in insanları. «Kim yetiştirdi?» diye soracaklardı.

Kim yetiştirdi onu? Hayatı gibi seyyar olan kürsüsü!.. Yoksul bir meyhanede, dirseğini dayadığı masada gençleri isyana çekmek veya barikatta bir fıçının üstüne çıkarak ayakta isyancılara nutuk atmak için yetiştirmişti kendini..

Yoksul giysiler içinde gördüğüm ve çoğunun açlıktan mideleri kazınan, hiç te fena olmayan bu insanların çoğunun Proudhon'u okumuş ve Louis Blanc'ı tartmış olmalarıdır.

İşin korkunç yanı, hesaplarının sonunda ve teorilerinin en ucunda, daima bir ayaklanma nöbetçisinin ayakta duruşudur!

— Yine kan gerek, görüyorsunuz!..

Ve Niçin?

Hiç yaşamıyan ve çok az bir şeye ihtiyacı olan bu insanlar, bu uzun sakallı, küçük çocukları ve büyük düşünceleri seven bu tatlı bakışlı eski aziz soyları, niçin İsrail Peygamberlerini taklit ediyorlar ve niçin daima bir kurban gereğine ve kıyım belasına inanıyorlardı?

Sekiz yaşında bir yaramaz, bir gün parmağını koparmıştı. Tüylü koşumu olan bir bayan da bayıldı bunu görünce. Gerçekte bu Devlet mahpus hayvanından, oysa kızcağızı kucaklayıp teselli etmesi beklenirdi. Biri bir bebek yapmış, bir başkası da bir meteliğe bir bebek satın almıştı. Bu bir tek metelik, onun tütün parasıydı. Ve akşam sı-

gara içmemişti. Çocuğun yarasını, bir yaralı yuvasında korkunç şekilde yaralanmış bir savaşçının yarasını sararmış gibi, büyük bir coşkuyla sarmışlardı.

Keskin bakışlı bir çocuk bir kitap yazmak istiyordu. Yazıyordu da. Kuşku etmiyorum bundan.

— Evet, Toulon'da gördüğümü not etmiştim. İki büyük defter doldurdum. Evime gelirseniz, size göstereceğim onları.

Randevulaştık.

— Karımı da göreceksiniz, Tahta - Bacak (Jambe de bois), Pornim'in kızıdır o.

İnce, nazik, zarif ve hüzünlü bir yaratık —ölünceye kadar da hüzünlü kaldı—, nereden geldiği bilinmiyen bu şifa bulmaz ve gizli hastalığın gölgesi, adsız melankoli sürüp gitti. Kırçıl saçları vardı. Acının getirdiği bir kırçıllıktı bu. Yaman bir acı, bir gece içinde bu genç kafanın üzerine bu külleri serpmiş, bu sevecen yüzü soldurmuş, ipek iplikler gibi bu ince alnı kırıştırmıştı.

Kocasının her zamanki alışkanlığı ile söylediği «Gün aydın» ını acıyla yanıtlamış ve hemen hemen ayni acıyla beni de selâmlamıştı.

Ona babasından, Şubat Olaylarının bilinmeyen tarihinde çınlaması duyulan o ünlü «Tahta Bacak» tan söz ettim.

— Evet, ben Pornim'in kızıyım. Babam, namuslu bir insandı!

Gözlerini indirmiş ve küçük kollarını göğsünde kavuşturarak, bir çok kez «Bir Namuslu Adam» dı demişti. Ve iskemlesini uzaklaştırarak, sanki odada gidip gelirken başkasına değmemek istiyormuş gibi, el yazmalarını araştırmıştı.

Sonunda alnına hafifçe vurmuş, «şimdi hatırladım, aşağıda olacak«», demişti.

Belini eğerek, kurt adımlarıyla ayağını sürükleyerek, utangaç bir jestle fakat alaca karanlıkta sessizliğe gömül-

müş apartmanın karanlığını delen, gözlerinde daima parıldayan ışıklarla aşağıya inmişti.

Pancurlar kapalı kalmışlardı; içeri girdiğimizde çengeli hiç de kaldırılmamıştı ve seslerinin renginin görülmemesini istiyor gibiydi.

Yalnız kaldığımız sırada, bana bir tek cümle söylemişti

— Kocamla bir komployа mı gireceksiniz yoksa?

— Ben tertiplere girmem!

Hiç bir yanıt vermedi ve karanlıkta öyle sessiz kalmıştık.

Deftelrleri ile döndü.

— Bunları meslekten bir yazar yazmadı; ama bir çok anılar var içinde.. Çalışmanız için yararlanabilirsiniz. Temmuz'da zindana mahkum edilenlerin ne öylesine kara cahil, ne de sanıldığı kadar büyük kıyıcı ve canî ruhlu kişiler olmadıklarını göstermek amacıyla adımı da yazınız yalnız.

Göz kapaklarını kaldırmış ve gözünden insana doğru soğuk ve dondurucu bir parıltı yöneliyordu. Bu parıltı da beni dondurmuştu sanki. Oysa yürüyüşü ve sesi, içinde can çekişen bir insanın veya ölünün bulunduğu bir evdeki gibi, konuşmanın yasaklanması gibi bir sıkıntı vermişti bana.

Karanlık ve dar sokaklardan, bu iki varlık arasında oynanan dramın ne olduğunu kendi kendime sorarak, karmakarışık düşüncelere takılmış bir kafa ile Paris'e indim.

— Ah! Siz gitmişsiniz oraya! dedi o zaman Doullens'ten kurtulmuş yaşlı adam bana, karısı orada mı idi? Cesur kadın! Ben onu daha bir sinek kadar ince ve bir tarla kuşu kadar neşeli olduğu genç kızken, iş arasında görmüştüm! Değeri anlaşılamadı.

— Ah! Elbette evet! Fakat Ruault'un dediği ona söylenemez ki, Polis olduğu, aynasız olduğu...

— İmkânsız! Onu bıyıklarından tutarak, bir çocukmuş

gibi pataklayarak bize getirecektir. Ve öldürülmesi için Mabille'e verecektir. Değil mi Mabille?

— Evet. O kadarcık bir utanması yoktur ve sever böyle bir işi.. Gördün onu.

Biri girmişti.

— Gene kimden söz ediyorsunuz?

— Largillière'den...

XII

Bazı adamlar gelmişler ve devrimci düşünce adına, Jules Simon'a karşi milletvekilliğimi koymam için, beni razı temeye çalışmışlardı. Ben de hiç karşı koymadım.

Zavallı çılgın!

Ah! Kendimi beğenmişlik ve dindirilmez bir istekle kendimi ortaya koymayı hemencecik kabul ettiğimi sananlar, mücadeleyi başlatma düşüncesinin beni ne kadar soldurduğunu ve nasıl titreyişlerle sarstığını bilmiyorlardı.

Fakat çağırılınca, elbette kaçmayacaktım.

Bu Antoine kenar mahallesindekilere ne diyecektim? Charonne insanlarına, bu Puteaux'nun iş - gömleklilerine nasıl konuşacaktım? Güçlükle olgunlaştırdığım ve asi ellerimde tartacak boş zaman bulamadığım teorilerimi, terazinin kefesine nasıl atacaktım?

Proudhon'un eserlerini satın almak için, yeterli parayı asla bulamamıştım. Bu eşsiz ciltleri ödünç almış ve geceleri okumuştum.

Bereket versin ki, kitaplık hemen şuradaydı. Zaman zaman burnumu yemliğe gömmüş ve yüreğimi kaynağa uzatmıştım. Ama ben alabildiğine ve boğulurcasına içmek zorundaydım. Çünkü Richelieu caddesinde, sosyal adalet incelemekten daha önemli başka işlerim de vardı.

Beni yaşatan makalelerin tohumlarını küçük dükkânların karnından sökmek zorundaydım; diksiyoner şefi de isyancı ve halkçı felsefenin kokusunu bile sezse, beni iteliyordu. Oysa bu kitaplığa bazan gelince, Proudhon'u yudum yudum içiyordum ve bu da kâğıdımın üzerine kıpkızıl damlalar halinde dökülüyordu.

O zamanlar, bilmem gerekenin yarısını bile bilmiyordum.. Hatta daha azını bile!. Bayrak altında hizmete girmeye cesaret eden bu sıra neferi, ustaya karşı baş kaldırmayı öğrenmiş, ama kocamış dünyanın alnına neyi çarpacağını bilememenin verdiği gülünç düşüşünü sergilemiş bulunuyordu.

Bu sarsak ayaklarıyla yukarıdan aşağıya yuvarlanmaya bırakmaktı kendini! Kendi güçsüzlüğünün tanınmasını istemeyen gebe kızlar gibi..

Sakatlanmak veya bozulmak bahasına da olsa, böyle bir girişimi başlatmalı idim. Zira dinleyicinin yuhalamalarını değerlendirsem de, yaralamaktan daha başka birçok şeyler yapacaktım. Yaralanmış olmanın önemi yoktu. Ama alay edilmiş olmak, acılara ve umutsuzluklara doymuş bir gencin tüm yıkılması olacaktı!

İlk toplantı bu akşamdı.

Söylevimi hazırlamayı deniyorum. Ah! Evet, saatlar ve saatlar gerekecekti. Yola çıkarken, bir pistin ipi gibi iki üç kalın çizgiyi belirtmek üzere Petit Poucet'nin çakılları gibi düşüncelerimi serpmekten hoşlanıyordum. Dev Anasına doğru giderken bu çizgileri izleyecek ve bu serptiğim çakılları toplayarak yolumu şaşırmamış olacaktım.

Hiç olmazsa candan dinleyicilerim olmalıydı! Fakat

Passedouet[1] ve Temmuz günlerinin insanları artık yoklardı. Tehlikeyi göze almamdan bu yana onlar da gitmişler, kendi mahallelerine dönmüşler ve başka Vingtras'lar aramaya bile başlamışlardı.

Hiç de —barbar bir raslantı ile de olsa— Napoleon'un teğmenlerine bir köprüden geçmek için kafa tutanların öldürülmesini emrettiği gibi, benim öldüreceğimin söylendiği bir sınır yoktu. Tek başıma, iki katlı araba peykesinde, klüp salonuna gitmek için yola koyuldum.

Bu arabada, mücadele edeceğim değerlerin övüldüğünü duyuyorum.

— Oh! O da teslim bayrağını çekecek!.. Lachaud, pestilini çıkaracak onun!

— Başka rakibi yok mu?

— Elbette yok! Bu halde cumhuriyetçiler arasında kim buna yeltenir ki?

Eh! Zavallı! o da var, hem de yanı başında.. O da seninkiler gibi, biletçiye üç metelik veren bir zavallı şeytan.. Senin tuttuğun adama karşı, savuracağı söylevin ilk cümlesini yazdığı notların başlarını bütünlemekle meşgul, yanı başında.. Üstelik iğneli imgeler gibi dört beş etkili, keskin sözle de söylevini renklendirmek zorunda...

Sen belki de benim belagatimin üzerinde ve belki de ardındasın!.

— 105'inci cadde mi?

— Burası.

Arabadan iniyorum.

Komite'm Eyup kadar fakirdi. Toplantı yeri, terk edilmiş bir ahırdı. Üç yüz kişiyi güçlükle alabiliyordu.

Auğuste Passedouet (1838-1876), şarap taciri, sonra gazetecilik yapmış ve uzun süre sosyalist militan olmuş ve Vallès ile Refractaire'de birlikte çalışmıştı. Kuşatma'da XIII. bölge belediye başkanı ve Komün'de XIX. lejyon kumandanı olmuş Yeni Kaledonya'da delirerek ölmüştü.

Orada idiler.

— Yurddaşlar!..

Sözlerime nereden başlayacaktım?

Bizi başındanberi kepaze eden gübre kokusu, lokalin acaipliği ve yoksulluğundan söz ederek, nasıl saldıracağımı bilemiyordum. Sözlerimi, gübre sızan ve bizi de bir yük hayvanı gibi bağlamak isteyen cumhuriyetçi disiplinin halkalarının mühürlendiği duvarlardan söküyordum adeta..

Ah! Fakat! Hayır!

Ve saldırıya geçtim ve bir alay ve öfke yolu bularak şahlandım.

Bir kaç övgü patlayışı oldu ve ateşim içimde kalmıştı. Sözlerimi bitirince, her yandan ilgi toplamıştım.

Başkan, ayağa kalktı:

— Yurddaşlar, Jacques Vingtras'nın adaylık durumunu oylayacağız!

Eller kalkmıştı.

— Yurddaş Jacques Vingtras, Bölge Devrimci Sosyalist Demokrasisi tarafından aday olarak kabul edilmiştir.

Bu üçyüz fukaranın bir alkışı, tantana ile söylenmiş bildiriyi imzalamış oldu.

Sırtımdan bir soğukluk geçti, zira bu başarı hiç bir şeyi ispatlamıyordu.

Alkışçıların avucu, yoksul konutların pencere kapaklarını sarsmıştı. Sesimin gürlüğü yüzünden veya «açık görüş ayrılığı» yaratmamak için bugün beni alkışlayanlar arasından, yarın başarı sağlayan Simon'un alayını izlemek için kim bilir ne kadarı beni bırakacaklardı.

Başarım çok kolay olmuştu! Parmağımın dokunuşu ve soluğum onların yüzünü yakmıştı. Çok yakınımda olanları, sesimin tonunu ve jestlerimin etkilediğini ve onlara buyuran bir şeyler olduğunu biliyordum.

Ama düşmanın önünde, ya koskoca ve ağzına kadar tıklım tıklım dolu bir salonda?

Salle du Génie

Şimdi oradayım. Tıklım tıklım dolu koskoca salonda! Ne kadar küçük görünüyordu bana.. Karşıtlarım hazırlamışlardı bu karşılaşmayı. Birşeyler hazırlamaya hiç de vakit bulamamıştım. Hiç mi hiç!. Bir söylevin kırık dökük başlangıcı ve son sözlerin kuyruğundan başka ortada bir şey yoktu!

Komite'min ateşlileri, nüfuzlu kişileri tavlamak için bucaklara gitmeye zorlamışlardı. Ben de kimi kez yürüyerek, kimi kez vagonla veya arabayla oraya buraya koşmuş, bu yiğit insanlarla bir iki tek şarap yuvarlayıp dönmüştüm.

Dudaklarımı ıslatmaktan elbette memnun olmuştum, ama şaraptan az da olsa bulantı geçirmiş ve bana bu kadar iyi yürek gösterenler turneyi surat asarak kabul etmiş olmamı, çok soğuk ve kibirli bir kişi gibi görmüşlerdi beni.

Ziyaret edilecek ve bir tarla başında veya atelyesinde görülecek kardeşlerin dağınıklığı ve seyrekliği, yalnız vakit öldürmekle kalmıyor, onların patronlar yanında lekelenmesine de yol açıyor, bazan da yanıltıcı sonuçlara götürüyordu.

Beni baştan ayağa süzüyorlar. Yardım edeceklerine inandıklarımın parti'de bölünmeleri körüklemeleri de beni üzüyordu.

Kafamdaki düşünce çiçeğini öldüren hasis heyecanlar! Yol alan düşüncelerimi kazıyan yorucu geziler!.

Budalanın biriyim ben!

Acımasız bozgunumun, bir doktrinler demetini toplayamayışımdan doğduğu sanısındayım.

Haydi canım!

Kitle önüne, günde iki üç kez öyle donuk ve arı çıktığım zamanlar oldu. Konuşmamı soğuk bulmuşlardı. Kendilerini ateşlendirecek, coşturacak sözler umuyor ve bekliyorlardı. Ve partizanlarım bile, redingotumun soluğumu

kestiğini, o olmayınca bu halkın önünde büyük cümlelerin topacını daha kolay ve ustalıkla çevirebileceğimi söyler oldular.

Fakat eskiden kürsü hatipliğinin o öküz siniri kamçısını elinde tutan ben, artık onu döndürmek ve sersemletmek isteğinde bile değildim ve böylece başkalarının söylevlerine bırakıyordum birincilikleri.. Yararsız jestlerden, iskeletsiz mecazlar, tumturaklı konuşma sanatından utanç duyuyordum.

Elbette ki, isterlerse coşku veren, bu dünyayı meraka düşüren imgeleri aktaracağım.. Gel gör ki, istenileni yapacak cesareti bulamıyorum kendimde. Jacobin dünyasının canlılığını ve önceki şiddetli romantizmi yitirmiştim. Ve bu halk beni güçlükle dinliyor. Henüz güçlü bir sosyalist yapısını, bir köşe başı hatibinin, bir kenar mahalle Danton'unun dokusunu elde edememiştim. Bu paçavrayı da yırtan bendim zaten. Bu bir düşüş değil, bir dönmedir. Güçsüzlük değil, hor görmedir.

Bir kez Boulogne'da onu az kaldı geçiyordum.

— Simon'un ünlenmesini önlemek isteyen sizsiniz!

Kuşatıldım, itildim ve tartaklandım.

Yalnızdım, yapayalnız.

Kendimi korumak için, klasik formül aklıma gelmişti.

— Kişiliğimde konuşma özgürlüğü öldürülüyor!

— Çok iyi! Öldürülsün.. Ve «yumruklayın şu terbiyesizi!», diye haykırmıştı boğa boyunlu bir çamaşırcı.

Büro, benim ezilmemin, rakibimin tanrılaştırılmasında silinmez bir leke olacağı korkusuna kapılmıştı. Sonra biraz cesaretlendim. Bütün kampanya boyunca, yapışkan ve bükülgen, etkinlik gücü ile aşırı saygı gösteren parmaklarının arasında beni ezen ve girlağında beni ıslıklayan yılanları sütle besleyen Simon'un bu yılan balığı, çamaşırcıyı kuşatabilmem ve yanıtlayabilmem için neyim vardı ki?

Bu uzun bir dakika olmuştu. Yapayalnızdım! Tek ba-

şıma gelmek cesaretini göstermiştim. Sınırsız bir alçakgönüllü olmaktan, böylesine kurumlu ve gururlu hissetmemiştim kendimi bugüne dek...

Bir başka kez de, bununla birlikte ayni gururu, birbiri ardından kalabalığın karşısında yaptığımız başarılı konuşmaların sürdüğü bir toplantıdan çıkışta duymuştum.

Komitedekilerden biri beni göstererek şunları söylemişti

— Ayak takımına dinletebilecek tek insan bu!

Nihayet angarya bitmiş; seçim dönemi kapanmıştı. Özgürdüm.

Aşağılarda, Chaville kıyısında, buğdayların harman edilmesini, ördeklerin göle koşmasını seyretmek ve gölgeli bir meşenin altında beyaz şarabımı yudumlamak ve çiçeğe kesmiş elma ağaçları yanında biçilmiş çimenlikte öğle uykusu çekmekle mutlu ve huzur dolu, sakin günler geçirdiğim bir çiftlik vardı.

Huzura ve sessizliğe susamıştım. Oraya gidince, samanlar üzerinde yuvarlanarak, yeşil kamışlarda şakıyan kurbağaları dinleyerek, Paris'in Bölge Seçimlerini unutuyordum. Ve akşam, köydeki kuzinlerimin beni sarmaladıkları gibi, sert ve kirli bez örtüler arasında uyuyordum.

Köyde!

Ah bir politikacı olacağıma, bir köylü olmak için şimdi neler yapmazdım. Bir kıtlık yılında, bir açlık kışında, Jacques'larla birlikte direğini elimden bırakmasaydım!...

Sabahın saat 7'si

Hali vakti yerinde bir müteahhit gibi giyinmiş, kalın altın kösteği olan ve kalın ayakkabıları ve çok kısa gri pantolonlu bir adam kapımı çaldı ve hemşehrim olduğunu söyleyerek, bir an kendisini dinlememi istedi.

— Eğer isterseniz, sizin ilişkileriniz ve yeteneğinizle... ???

— Tardy, Tardy!

Tardy, fakir mi fakir, benden daha fakir eski bir kolej arkadaşımdı. Odamın yanındaki möbleli küçük odayı vermiştim ona ve yazdıklarımı kopya ederek ekmeğini çıkarırdı.

Yardıma çağırırdım onu, taşlar üzerinde gömleğiyle hemen sıçrardı.

— Bak! Şuna iyi bak! Beni satın almaya geliyor. Satın alacak beni. Onu dinlemeye yetenekli olduğuma inanıyor zavallı!

— Hayır! Hayır bayım, diye bir ölü kadar solgun, merdivende sendeleyen adam mırıldanıyor.

— Çabuk! Veya patlatacağım sizi..

— Hayır! Hayır bayım! diye yuvarlanırcasına inerek tekrarlıyordu.

Fakat, nasıl cüret edebilmişlerdi? Kim göndermişti onu? Her halde masrafları —afişlerin ve bültenlerin parasını bir nedenle sunacağını söyleyen bu adamın yardımıyla— yapan komite'mdi.

Bunda sonuna kadar gitmek ve işi aydınlığa çıkarmak gerekiyordu.

Arkadaşları uyarmıştım. Ama onlar işi sürüncemeye bırakmışlardı. Sonunda omuzlarını kaldırarak, «siz bunların ötesindesiniz», demekle işi bitirmiş oldular.

Ayak diremiştim ben.

— O halde bizi rahatsız etmeyiniz!

Bir ürpertiyi önleyememiştim. Ve bir gün pençelerini bana geçirecekleri tehlikesini de sezmiş oldum.

XIII

Paris milletvekillerine bir uyarı sayılacak bir sorun götürmek üzere bir halk meclisi'nce seçilmiş on kişiden biri de bendim.

Millière, Trinquet, Humbert ve Courbet[1] de bu on kişinin içindeydiler.

Jean-Baptiste Millière (1817-1871), önce fıçıcılık yapmış, sonra Dijon'da avukatlık etmiş, bir miras davasında sahteciliğe baş vurduğunu gösterdiği Bakan Favre'ın kinini üzerine çekmişti. 1871 Millî Meclis önünde işçileri savundu. Komün sırasında ılımlı kalmış, ancak Şubat'ta katılmış ve 1871'in 24 Mayıs'ında kurşuna dizilmiştir.

Alexin-Louis Trinquet (1835-1882) Kunduracı, La Marseillaise'de Rochefort'la birlikte çalışmış ve aktif bir şekilde Komüne katılmıştır. Nou adasına sürülmüş, çok hasta dönmüş ve Paris Vilayetinde görev almıştır.

Alphonse Humbert (1844-1922) Gazeteci ve 1868'de İnternasyonal üyesi. Kızıl Afiş'in imzalayıcılarından biri Eugène Vermersch'in Père Duschesne'in yazarı. Sürgünden döndükten sonra, Paris'te Radikal-Sosyalist milletvekili olacaktır. (1893)

Frédéric Cournet (1839-1885) Bir çok mesleklere girip çıkmış bir

Önce kime gidilecek? İlk olarak temsilcilerden hangisine yanaşılacak?

Ferry'in adresi bulunuyor. Saint - Honoré caddesinin bir yerinde imiş. Ve komisyon o civarda küçük bir kahvede buluşmuştu.

— Ferry'de, siz kendi bölgenizde sayılırsınız Vingtras.. Siz konuşun!

Geniş bir antre, debdebeli merdiven sahanlığı. Sessiz ve ağır başlı bir ev.

Katları çıkıyorum. Yapı iskelesinde yürüsem bile, bu kadar heyecanlı olmazdım.

— Burası!

Başında bonesi olan bir hizmetçi kadın geliyor.

— Bay Jules Ferry?

— Burada!

Bacaklarım titriyor. Hizmetçinin önlüğünden daha beyaz oldu rengim. Belki ondan da beyazdı.

— Kim geldi, diyeyim?

Birbirimize bakışıyoruz. Hiç birimiz adımızı söylemiyoruz. Bir komite'nin sokakta bir çatı tepesindeki Cumhuriyetçiler Birliği'nin ötesinde birbirimizle tanıştırılmamıştık ki!

— Bir bildiri getiren VI. Bölge'den insanlar deyiniz.

— Ne Altıncı'sı? Altıncı yok ki!

Güçlükle anlaşılır.. Bu da şu kıza korku veriyor.

— Bana vız gelir! Burdayız... Burda kalıyoruz! Bir nöbetçi gibi dayatarak, duvara karşı açıklıyor Trinquet.

Küçük caketi ve uzamış burnu ile, burjuva, görünmüş-

---

blanquiste'dir. Victor Noir'in cenaze törenini örgütleyenlerin başında yer almıştı. 1871'de milletvekili olmuş ve Komün'ü savunmuştur. İngiltere gitmiş ve 1872 Eylülünde İnternasyonal genel konseyinin Danimarka delegesi olmuş. 1880'de Paris'e dönmüş, ve blanquist sal'larda mücadelesini sürdürmüştür.

tü. Gerçekten kederli gözleriyle bize doğru dönerek : «Baylar!» demişti.

Sesi bir az titriyordu, parmakları da.

Bir suskunluk anı geçiyor. Başlayalım!..

— Biliyorsunuz ki, bayım Bay de Kératry'nin mektubu, Bourbon sarayı önüne milletvekillerinin topluca getirdikleri Parlamento'nun toplantısını geciktirme buyrultusuna, kanuna göre gün geçirmeden toplantı döneminin açılması gereğiyle yanıtlanmasını öneriyordu. Bir halk topluluğu, Paris delegelerinin bu konuyu kategorik olarak konuşmaları kararını almış ve bizi de halkın kendi isteğini açıklayacağı oturumda bu açıklamaya görevlendirmiştir. Oraya gelecek misiniz?

Elleri sürekli titriyordu. Bununla birlikte güçlü ve kararlı bir yüzü olan adam, yine de şaşkın görünüyordu.

— Hayır, demiyorum, ama arkadaşlarımla görüşmeliyim. Gereğini elbette yapacağım.

— Sözlerinizi yetkililere götüreceğiz! diye septembrisade (Paris hapisanelerinde Fransız devrimi sırasında politika hükümlülerinin toptan öldürülmesi) mübaşiri tonuyla açıklamıştım.

Selâmlaşmış ve çıkmıştık.

Şimdi Madelaine Meydanı'ndayım.

— Bay Jules Simon?

— Giriniz Baylar.

İşte büyük tavan arası.

Söylenecek bir şey yok.. Fare yuvasından farksız bir yer.. Ama tavan arası altında gizlenmiş bir saray görünüşünde..

Papaz jestleri ve histerik Sainte Thérèse'in göz döndürmeleri, dilinde ve derisinde yağı, bir noel kazının kuyruk sokumunu andıran ağzı ile iki yüzlü, kötü mal, beni tanımış, tombul ve nemli parmaklarını uzatarak gelmişti.

— Eski ve aziz rakibim...

Ellerimi arkama koydum. Ötekilerden bir şey sormasına imkân vermek için gerilemiştim biraz.

Ferry gibi, neden bilmem, o da gurubu ile anlaşmaya varırsa, randevu vereceğini yanıtlamıştı.

Merdivende boynuma sarılmasını reddedişim tartışıldı.

Milliâre kızmış, yaşlılık sanını hatırlatarak, bencilce yaralayıcı olmamı suçlamış, benzer çıkışlarla yeni ziyaretleri bozmamın beklendiğini açıklamıştı.

Bay Thiers'e gidilecekti, ama saygılı olunması gerektiğini de, bana baka baka eklemişti.

— Siz istediğiniz gibi olunuz! Ama ben düşmanın gerdanını gıdıklamama özgürlüğümü yine koruyacağım!

— Çok iyi yaparsınız!, diyorlardı bütün gençler.

— İçimden geleni yaptım. Yaşlı bile olsa, avuçlarımı disipline sokma hakkını kimseye tanımıyorum.

Fakat kemerini gevşetmeden önce bile, kulaklarda ıslığı duyulan bu geniş gülüşlü[1], iri göbekli, mahun favorili, neşeli iri pençeyi reddetmek imkânsızdı.

— Ah! Nasılsın bakalım keskin tenkitçi? La Rue'nüzde bizi iyice düzenlemiş olmaktan övünebilirsiniz! Evet, çok hoş!

Bizi oraya getirenin ne olduğunu sorarak, içimizdekini öğrenmek istiyordu.

— Evet baylar, halk ne istiyor? Kellemi uçurmayı mı? Güçsüz de olsam, onu orada, yerinde tutarım! Biliyorsunuz, eski bir alışkanlık...

Ağız dolusu ve de redingot dolusu, yaman bir keyf...

Ötekiler gibi parmakları titremiyordu, ama masada

---

[1] Ernest Picard (1821-1877), ılımlı bir impratorluk muhalifi. Millî Savunma Hükümetinin önce malî işler, sonra da içişleri bakanı olmuştu. Paris Komünü ile Taşradaki Hareketler arasındaki yakınlaşmaları tümüyle önlemeye çalıştı.

Mêre Codichon ansıması çalıyordu. Ve iri başı, penguen vücudu üzerinde, bir sinek kuşu canlılığı ile dönüyordu.

— Ya 26'nın gösterisine gidecek olursam?

— Arkadaşlarınızdan ikisi evet demişlerdi zaten..

— O bana vız gelir!

— O halde gelmiyecek misiniz?

— Hayatım boyunca! Neyin döndüğünü bilmeksizin «bendenize» açıklamak mı? Böyle düşünmeyiniz küçüğüm! Gülüyor. Onunla birlikte olunca gülme tutulamaz ki! Zira biraz olsun dolambaçlı yoldan gitmiyor ki...

— Belleville kazanırsa koşarım. Ama sürüklenmeye gelince, o Brutus'lerin işi.. Hayır çocuklarım, ben bu işte yokum. Hiç bir şey vaadetmiyorum. Hiç bir söz de vermiyorum. Bu kadar!..

Ve tırnağını dişlerine vurmuştu.

— Hepinizi aptal çocuklar olarak görüyorum, hepiniz de çenenizi kırdırmaya inandırılmışsınız üstelik. Bu çeneleri selâmlarım, ama benimkini bunlardan ayırırım. Ah boş lâf tenkitçisi! Sizin vaaz ettiğiniz söz «Manuel kahraman olmuştur, şu varki seçilememiştir». Ben bunu söylemem, ama düşünürüm. Haydi, güle güle.. Sözüm, ölmekten başka bir şey düşünmediğiniz.. Bu sizin bileceğiniz şey! Ama ben yaşamak isterim, benim zevkim bu! Elbette bu da yersiz değil. Siz zayıfsınız, ben yağlı.. Sıkı durunuz bir yürüyüş var. Eğer hapse atılırsanız, sigara ve bourgogne getireceğim.. Ve biliyorsunuz, daha başka bir şey diyemem!.

Merdivenin başında durmuş ve beş parmağını birleştirerek, vaad dolu bir öpüş patlatmıştı.

Bir havari başı Pelletan.

Gerçekten de kehanette bulunmuştu. Bir Capucin rahibinin tavrı, bakışı ve görünüşü ile bir devrim biblist'i, cumhuriyetçi inancın yaban sakalı bir misyoneri idi. Kutsal lâmbasıyla Temmuz isyancılarını afsunlamış ve onları Tuileries mahzenlerinin demir parmaklıkları arasında iken

de afaroz etmişti. Onlara telkin ettiği —gizlilikleri gören— canî ve satılmış hainlerin sözde imanı idi.

Ne cevap verecekti?

Büyük bir şey değil... İş arkadaşları ve kendisiyle de yaptığı iş bu idi. Ve kıllı ellerini bizim tarafa da Takdis için uzatıyordu.

Burundan konuşan Humbert tekdüze sesiyle bir «Amin!» çekti.

Dolaşmamız bitmişti.

Ya Gambetta?

Gambetta, bir konuşma tehlikesi belirince, her defasında bir anjin oyunu çıkarmıştı ortaya.

Bu oyunu yutmamıştım. Bir maskaralık olduğunu da sonunda anlamıştım. Halkı alaya alanlar, sonunda kendileri alaya alınırlar. Önce güldürmek için anjin oluyorlar, sonra da bir gün aptal boynuna testere dayamağa kadar vardırıyorlar işi.

Jules Favre okumadan uyarıyı yırtmış ve eşsiz hor görmesinin dudak büküşü ile iri dudağını yuvarlamıştı.

Millière görmüş mü Thiers'i? Bilmiyorum. Raslandığında, her zaman yaptığı gibi gri şapkasını kulaklarına kadar geçiriyordu her halde!

Bancel Taşrada idi.

Gelecekler mi idi?

Biette Salonu. Clichy Bulvarı

Gelmişlerdi.

Duvarları çıplak, tüten lâmbalarla ışıklanmış, iskemle olarak da eski okul sıraları ile döşenmiş bir salona götüren, sarsak merdiveni tırmanmışlardı.

Dipte damarlı alçıdan yapılmış bir esterad üzerine bir masa ile birkaç hasır iskemle konulmuştu.

Delegeler, bu sıra sıra dizilmiş suçlu sandalyalarını andıran sıralar üzerinde yapacaklardı toplantılarını.. Bu kenar mahallelerin bilincine göre, oldukça kötü yontulmuş bir kürsüydü bu. Paltolu ve eteklikli bir kaç deklase'nin sesinden suçlamalar yürütülecek ve jüri inandırılacaktı. Alacağı kararın hiç bir yasal gücü olmayan bu beş altı yüz kişilik jüri, cezaya çarptırılacak olanlar için hiç de az korkutucu değildi. Halkın başparmağı, onların omuzlarını damgalayacaktı.

Tutkuyla uzun uzun konuşan ve bol bol jestler yapan bir gurupun içinde buldum kendimi.

Dinleyicilere, başkanlık için önerilecek birinin seçilmesi söz konusu idi.

Germain Casse[1] entrikalar çeviriyor, yalvarıyor, sürekli gidiş - gelişlerle kendini göstermek istiyordu.

Millière, geniş kenarlı şapkasını giymiş, gözlüklerinin altında keskin ve parlak gözleri, büzülmüş ağzı, ateşli eli, bir quaker'in simasını almış, kendi geçmişinden ve yaşından gelen bir ünle bu ayrımı kuvvetle protesto ediyor ve bardağı çiğneyen Aissaouas'lar gibi kelimeleri çiğneyerek gecenin Fouquier - Tinville'i olma umudu veriyordu.

Adının kitleyi kışkırtacağı kararına varıldı. Yığınların şeflerine slogan verilmiş, Casse'dan başka da yakınan ve homurdanan, Millière'in baldırına saldıran da bulunmamıştı. Bunu duyan bir demirci, onu terslemişti, Casse da hemen yatışmış ve bir köşeye büzülmüş, kötü ağzını kapatmış, kuyruğunu da kısmıştı.

İşte Ferry, Simon, Bancel, Pelletan..

Bir mırıltı yükseldi. Düşmanla dolu bir ortamda olduk-

Germain Casse, 1837'de Guadeloupe'de doğdu. Blankist ve 1864'de İnternasyonal'e üye oldu. 1860-1870 arası çoğunlukla suçlandı. Millî Muhafız Birliğine Komutan olmuş ve Paschal Grousset Komünü sırasında dış münasebetlere atanmıştı. 1876 ve 1885 arası milletvekilliği, sonra Martinique valiliği yapmıştı. Vallès ona o kadar değer vermezdi.

larını hemen anlamaları gerekirdi. Geçmeleri için güçlükle yer verildi.

Borazanlardan ve muzika çalan ve meclis başkanının önündeki kortej'deki subaylardan, siyah giysili ve gümüş zincirli görevlilerden o kadar uzakta idiler ki!

Burada kötü giysililerden başka kimse yoktu. Paris milletvekilleri, bu kalabalık içinde, davalarını halk birliklerinde büyük bir güçle yürüten ve egemen halk adına konuşulacak iddiaları ağızlarından düşürmiyen sosyalistleri henüz tanıyabilmişlerdi!

— Millière! Millière!

Hazırdı ve yeşil masa önünde yer almak için bir tek adım atması yetmişti.

— Konuşacak mısınız, Vingtras?

— Hayır!

Yeteri kadar güvenmiyorum kendime. Yeni klüplerde, her gece onlarla buluşup da, konuşanlar kadar, İşçi gömleklilerin davalarıyla kulaklarımı doldurmamıştım.

— Söylenmesi gerekenlerin, tümü söylenmemiş olsaydı, denemeye girişebilirdim. Ama söylenecekti...

Bazı gözlerdeki parıltılarda görüyordum bunu. Salondaki coşkulu titreşimi de duyuyordum. Yüzlerde suçlamaları bile okuyordum. Ağır başlı idiler ve alçak sesle, tedirgin düşünceleri alıpveriyorlardı.

— Yurddaşlar, oturum açılmıştır!

İşe girişilmişti! Briosne, öfkesini hazırlıyor! Lefrançais nefretini kuşanıyor! Ducasse[1] da dilini ağuluyordu!

---

[1] Gustave Lefrançais (1826-1901) -gerçekte Lefrançoise-, öğretmendi. 2 Aralık 1851'de görevinden alınmıştı. Enternasyonal üyesi. Komün'de azınlıkta yer aldı. Ölüme mahkum oldu. İsviçreye sürülmüş, Jurassienne federasyonda Marx'a karşı mücadele etmiştir. Komün'le ilgili iki kitap yayınlamıştır. En önemlisi «Bir Devrimcinin Anıları»dır.

Louis-Alfred Briosne (1825-1873) İmparatorluk sonunda en büyük halk hatiplerinden biri. Mutuellist. Komün'e seçilmiş, oyların en azını alması yüzünden çekilmişti. Félix Ducasse, blankist, 1867'de 15 gün hapse mahkum olmuş, halk hatibi.

XIV

BRİOSNE Barrabas şapkalı şaşı İsa!.. Fakat Merkezciler adı verilen şu «Haçlar Tepeleri» nde ölüm cezasına çarptırılan eski ölünün alnındaki dikenleri temizlerken ellerini yırtmaktan ve onun bağrına saplanan kargı sökmekten doğacak olanlara hiç te boyun eğmemiş...

Gizli dernek kurmaktan beş yıl hapse mahkum edilmiş, kan tükürdüğünden ancak bir kaç ay yatmış, ciğerlerini iyileştirmeyen, fakat devrim ruhunu vücuduna perçinleyen Paris'e meteliksiz dönmüştü.

Çatlak bir viyolensel'inkini andıran, ölü bir yürekten çıkarmış gibi, etkili bir sesi vardı. Kolu and içermiş gibi gergin, bazan da bir eski kâhinin titreyişiyle baştan ayağa sarsılırdı. Bir bıçakla delinmiş gibi görünen gözleri, acılı bir hristiyan vaizin cezbeli bir bakışla katedrallerin kuvbesini yararak göğü araştırması gibi, klüp salonlarının dumanlı tavanını deler gibiydi.

Hastalıkları ve işsizlikleri arasında, büyük kitapları

özünü çıkarırcasına okumaya vakit bulmuştu. Bunlar, mezbaha'daki sıcak öküz kanı gibi güclendirirdi onu. Tutku ile yaşarken, göğsünü destekleyen yüreğiydi. Ne idüğünü bilmeksizin hasta hali ile özümlediği bir teori, onun acısının kızı olmuş ve dudaklarında korku haline gelmişti Her sabah makinalarının çarkları, insan kanıyla yağlanmazsa, sermaye ölecektir. Bu demir ve çelikten yaratılmış hayvanlara, işçinin tımarı ve dürtüsü gerekli.

Kendisine de, kıpkırmızı terleyen bronşlarının tımarı ve bozulmuş vücut yapısına şarap gibi gelecek bu yağdan bir kaç damla gerekiyordu.

Ona düşünmekten başka bir şey lâzım değildi sanki! Çok az yiyor ve su içiyordu. Yapma yapraklar yapıcısı idi. Yaprak yapma da iyi gitmiyordu. İş araçlarının kullanılması, hayatında ne varsa, onu kemirmekle bitmiş.. Açlığına ağu katmıştı.

Fakat onun için bir başka ağu da, çok dar lokallerde toplanan ve zaman zaman döğüşen kalabalıkların çıkardıkları ağır ve dumanlı buharlaşma olmuştu. İçten içe ateşleniyor ve bu ateş onu canlandırıyor, ayaklandırıyor ve alıp yükseklere götürüyordu.

Her şeyden sonra, kârı, varoluşu olacaktı! Her akşam, başkalarının bir yılda başardığından çoğunu, o üç saat içinde yaşıyordu. Yaşanan zaman içinde beiâğatını genişleterek, düşlerinin kanatlarında geleceğe ulaşıyor; bu hastalığını atarak, atlet omuzlu, çelik göğüslü ve tümü de haklarını savunmak için hayatlarını veren bu ciğersiz proleteri görmekten coşkuya kapılmış bir işçiler tümeninde sözünün sağlığını kazanıyordu.

Briosne, kendisinden daha küçük ve daima redingot giyen ve çok yavaş yürüyen, başı biraz yana düşük ve koltuğunun altında bir şemsiye bulunan bir arkadaşla birlikte olurdu sürekli.

Onu yanılmıyorsam, 1848'de Nantes'da konuşmasındaki ataklığı ile beni yüreğimden kavrayan bir insana benzetiyordum. Bu ataklık ona yiyeceğini kazandıran alçak gönüllü durumu sağlamıştı. Klüpte elde ettiği yetki, patronları sindirmiş ve korkutmuştu. Ona, kendi hesabını düzenlemek kalmış, bu sadelik ve büyüklük içinde halka veda etmişti «Artık aranızda kalamıyorum; sırtımda açların haçını taşıyorum. Bir parça ekmeğe vaktimi satma olanağı bulabileceğim ve belki de bir isyan sabahında bir gediği kapatmağa yararsa, hayatımı, zavallı varlığımı verebileceğim Paris'e gidiyorum.»

Ve bir kaç zaman sonra adanmış armağanı verdiği de öğrenildi. Petit Pont barikatının dibinde —açlık içinde tükenmiş ve ölümünde de farkına varılmayan bu sosyalist'in taş kürsüsü olan barikadın dibinde— kurşun yaralarının yıldızladığı cesedini de toplamışlardı.

Lefrançais, derin ve tatlı iki gözün deldiği bu sarışın ve düşünceli yüzlü insan, ilk bakışta bir hristiyan, bir olacağa boyun eğmiş kişi gibi görünürdü. Fakat dudaklarının titreyişi, inanmışın sıcaklıklarına ihanet ediyor, ses «alan» bu şemsiye taşıyıcısının ruh fırtınasını bildiriyordu. Söz, bir öfke tremolo'su halinde, sıcak ve titreyen bir fıskıye gibi fışkırıyordu. Fakat herkes gibi giyiniyor, düz şapkası ve sade jestleriyle insanı etkiliyordu. Cümleleri alevli değildi, ama yakıyordu.

Bu düşlü baş, üzerinde oturduğu büstü kışkırtmıyor, bu kasılmış yumruk kürsünün tahtalarını sarsmıyor, el hareketi düşmanının göğsünü döğmüyordu.

Öğretmen olduğu ve sınıfa göz kulak olduğu günlerdeki gibi, bir kitabın üzerine iyice gömülüyordu.

Bazan başlarken, ders verir gibi, azarlar, ceza verir gibi geliyordu insana.. Ama sorunun derinliklerine girdik-

çe, o köy hocası aksanını unutuyor ve aniden büyük balyozunun darbesi altında dumanlanan fikirlerin bir vurucusu oluveriyordu. Doğrudan doğruya ve derinliğine vuruyordu. Sade görünüşlü, iyi muhakeme etme yeteneğine sahip ve öfkeli olduğundan, halk hatiplerinin en korkuncu idi. Bu, halkın öfkesi, kanında dolaşan, dolgun cümlelerini sarartan ve onlara eski altın madalyaların ağırlığı ile irticalen konuşma yeteneği kazandıran, toprağımsı alınlı sınırsız çılgınlığın öfkesiydi.

Bu devrimci hastalığın acısını taşıyan, alabildiğine duyarlı olan, kanı akanların avukatı! İstemeksizin başkalarını yaralayan bu yaralı! Tam bir namusluluk ve yiğitlikle ve bütün hayatını vererek görüşlerini de yüksek bir belagatla dile getiriyordu.

Sosyalist Parti'nin büyük hatibi, işte bu Lefrançais idi.

Ducasse, her yanı ile açık ve açılmış bir adamdı. Gözlerini fal taşı gibi açıyor; sivri dirseklerini açıyor ve bacaklarını açıyor Yalnız kulak zarını değil, insanın derisini tırmalayan keskin ve boğuk bir sesin boşandığı bir kumbara deliği gibi oyulmuş ağzını da açıyor «Kor ateşte çifleşen sarı bir kediye benziyorsun» demişti Dacosta[1] ona..

Üç gündür bir odada unutulmuş, açlıktan ve kızgınlıktan zayıflamış, tırnaklarını camlara geçiren bir kediye benziyordu gerçekten.

Lassouche'ın ince şaşkınlıklarıyla Marat'yı hatırlatan, kukla jestleriyle Giyotin öneren ve Konvansiyon üzerinde iki uzun konuşması arasında da boğazlama taklidi yapa-

---

Charles Da Costa, Blankist, ve Vallès'nin 1870 martında yayınladığ La Rue'nün temsilcisi ve yazarı. İngiltereye sürülmüş, Zéveès'in Sosyalist Partiler Tarihi'nde Blankistler'i yazmıştır.

rak Kıh! Kıh diye «ölümsüz ilkeler» i konuşurken Grassot[1] nın dilini kullanan bu kızıl saçlı çocuğun iki yüzü vardı.

Bir çivi gibi kupkuru idi; kolları kibrit çöpünü, bacakları orağı ve eklemleri de demir teli andırıyordu. Bir çarşının kapısında, yüz buruşturan ve el çırpan tahtadan bir kukla!.. Tezgâhtar, öldürmekten zevk alan bu zalim dalkavuk rolündeki adamın komik ve korkutucu istekleri karşısında, kahve masası üzerinde bira kadehlerinin yığılmasını önlemekten bile çekiniyordu.

— Yakalığın olsaydı, ketenden bir kravat takacaktım sana. Eğer benim ve şu dişi vatandaşım için, iyice çekilmiş iki duble daha getirmezsen, yakında boynunu kopmuş bil! Sula şu halkı, haydi çabuk!

Ve zavallı kahveci, içgüdü ile, elini boynunda gezdirerek, seğirtirdi acele acele!.

Kıh!.. Kıh.

Fakat halk arasına, bu «Kıh - Kıh», konuşan bir kesik - baş gibi çıkıyordu sanki.. Gözlerini döndürerek, kaşlarını çatarak, sakalının üç kızıl kılını sarkıtarak, daralmış ve kemiklerini olduğu gibi ortaya koyan redingotu içinde sıkışmış ve gri ketenden kadın potinleri üzerinde tapa - burgusu gibi duran baldırlarının yanmış bir kav haline getirdiği pantolonu ile kürsünün basamaklarını güçlükle tırmanıyordu. Dölüt ayağı kadar küçük ve sıska ayakları, bunların içinde bile oynayıp duruyordu.

Koltuğunun altında daima bir evrak çantası bulunurdu. Bu da kendisine bir mübaşir veya bir taşra koleji öğretmeni görünümü verirdi. Kara derisi adeta beyaz uyuzlaşmalarla eskimiş bir çantaydı bu. Ama bu çantaya yine saygıyla bakardı halk..

Bu çantanın içinde sanki zenginleri korkuya salan devrim defterleri, vurguncuların ölüm kararı, Halk Kurtu-

---

[1] Gymnase'ın ve sonra da Palais-Royal'ın ünlü aktörü.

luş Komitesi'nin kapısına yapıştırılacak afişler varmış gibi gelirdi insana..

Bu çanta onu, bir sosyalist rahip veya metodik terrorist çalışmasına kendini tümüyle vermiş, ciddi çalışan bir insan gibi gösteriyordu. Ve küçük vücudu ile kürsüye dikilince, burundan konuşan bir papazın, yorumlayacağı bir kaç incil âyeti okuması gibi, bazı notlar almak için bu çantayı yavaş yavaş açıyor ve «Susunuz!» diyordu. Vaazın başlamasından önce, kilisedeki gibi burun çekiliyor ve bir ölü sessizliği içinde «93'de olduğu gibi» ılımcılık'ın kuşkulu komşuları birbirlerine bakışarak saygıyla dinliyorlardı.

— Başları düşürmekte ikircilik verecek, duraksatacak olan bu değil zaten.

Bu, benim için söylendi... Duraksama gösterecek olan benim, böyle görünüyor. Ben, Desnoyers Salonu'nda büyük olaylar önünde gerileyecek bir insan olarak ve üçüncü çöp arabasında cellada bir ekmek kırıp da bir yarımlık şarap vermesini söyleyen «babalarımız gibi» yapamıyacak bir adam olarak tanındım.

Ama Ducasse, «babalarımız gibi» yapacak ve yitirilecek zaman olmadığı için yemeğini der ağacına getirtecekti.

— Evet yurddaşlarım, gerçekten de yurddaşlık görevlerimi tamamlayınca, arı elimle bir aristokrata couic- yapacağım gün, yüce devrimci unvanımın işe yaradığına inanacağım!

Ve couici yaptı. Önce güldürücü bir kukla davranışı ile —halk atak gülünç yapmacığı sever—, sonra kılıcını çeken, bir kıral boynuna abanan ve o zamana kadar kutsal ve dokunulmaz sayılan bir kelleye saldıran Stuart veya Capet öldürücüsü görkemiyle..

Giyotinin bıçağını diliyle yalamıştı. Kan dökücü ve şa-

kacı bir belgatın gırtlağına ip dolamıştı. Celladın sabunlu urganına kuyruğu ile çengel atan bir maymun gibi ipte gülerek asıldı.

Akşamın saat 11'i.

Evet, elbette söylenmesi gerekenlerin, tümü söylendi!

Burjuva cumhuriyetinin adımları altında toprağın gittikçe mahvolduğu, bilinmez bir partinin oluşmakta olduğunu duyurmuş ve yaklaşmakta gelip çatmakta olan fırtınayı da haber vermiştim. Onarılmaz sözcükler, tavanın altında, gökleri çatlatacak olan kavurucu yıldırımları tutuşturmuşlardı.

Paris milletvekilleri, tanınmışlıklarının can çekişmesi önünde, küçülmüş, kahrolmuş ve solgun çehreleriyle salonu bırakıp gitmişlerdi.

XV

10 Ocak 70

Richelieu kitaplığındayız.

— Alayın en incesi! Pierre Bonaparte'ın, terzisini öldürdüğünden söz ediliyor!

Bunu söyleyen, gözlüklü, uzun burunlu, kaba sakallı, ağzı salyalı, kısık sesli biri idi Rigault[1] adında biri.

— Baykuş! Baykuş! Koskoca Bonaparte ve artık bedide note'lerini açıklamaya cesaret edemeyen terziler! Ama yalan yok! Güvenle bilinmesi ve ortada gürültü yaratması gerek!

— Kim verdi haberi?

Raoul Rigault (1846-1871), Politeknik öğrenimine başlamış, öğrenci hareketlerine karışmıştı. Quartier Latin'de çok tanına bir genç. Polisi incelemiş ve La Marseilaise'de yüksek görevlilerin biyoğrafilerini yayınlamıştı. Komün'ün savcısı. Chaudey'de kurşuna dizildi.

— Görevden uzaklaştırılmış, notlar veren bir eski hafiye! Bilirsin, hani Valilik'e karşı bir kitap ısmarlayan!. La Marseillaise'e geliyor musun?

— Hemen... Hem de dört nala!

Yolda, arkadaşlar yanaştılar.

— Öldürülen bir müteahhit değil, bizden biri.

— Bir gazeteden mi?

— Evet, hemen ölmüş! O halde hep birlikte Aboukir caddesine gidelim!

— Bak! Vingtras, gerçi bu ölüm arkadaş için bir mutsuzluk; ama Allah aşkına, Sociale için öylesine iyi ki!..

İyi olacak! Siftah için de bu arkadaş çok iyi. Victor Noir[1]'dır bu.

— Evet, alçağın birinin onun göğsüne bir kurşun sıktığı anlaşılıyor; ama ölmediği de söyleniyor.

— Ölmemiş mi, kim katılır bana?

— Nereye?

— Bonaparte'a! Auteuil'e, Passy'ye bilmiyorum. Bu sabah Noir nereye gitmişse oraya... Habeneck, yüz frank ver bize!..

— Gereken, yalnız yüz frank değil, fakat silâhlar da! diye haykırıyorlar, Humbert ve Maroteau..

Habeneck, istenilenin ancak yarısını sağlayabilmişti.

— Alınız! Elli frank.. Bir araba tutun, oraya koşun.. Ama silâhlar niye? Bir kurban yeter! Her şeyi yitirebilirsiniz. Durumu idare edin. Tasarılı öldürmeyi, katilin kollarında bırakın!..

— Öldürülmüşü de mi bırakalım?

— Auteuil yolcuları arabaya!

Victor Noir (Asıl adı Yvan Salmon) (1848-1870) La Marseillaise'in gazetecisi. 10 ocak 1870'de bir düello için Paschal Grousset'nin tanığı olarak gittiği Prens Banaparte tarafından öldürüldü. Cenazesi büyük gösterilere yol açmıştı.

Zenginiz! Gümüşten elli mermi cebimizde, onu da kurşundan..

Akçamlar geriye doğru yuvarlanıyorlardı. Akşam iniyordu; rıhtımlarda serinlik başlamıştı.

— Nerede durmamı söylemiştiniz?, diye sordu, tasalı gözleri, yolun acısını araştıran arabacı...

Herhangi bir amacı belirlemiyen, bir adres verdik.

— Oraya gelince, söyleriz size!

Ve gelmiştik.

Dramdan hiç bir iz yok! Pek seyrek olan gelen geçenlere soruyoruz. Hiç bir şey bilmiyorlar.

— Prens Pierre'in evi nerde?

— Burası! Hayır! Daha uzakta!..

İşte bir kırmızı fener Bir komiserlik...

Hemen gidelim!

— Bayım, biz La Marseillaise'in yazarlarız. Diyorlar ki, Victor Noir...

— Yaralanmış!.. Evet bayım!

— Yarası ağır mı?

Pek dokunaklı bir jest yapmış ve hemen de ortadan kaybolmuştu.

Noir'ın götürüldüğü kardeşinin evi, Neuilly'de bir kaç ağacın kara ve çıplak dallarını, suskunluğu soluyan ve alçı kokusu gelen evlerin üzerine serdiği sakin ve dilsiz bir caddedeydi.

— Masséna pasajı burasıdır!

Büyük kardeşi bizi karşılıyor. Gözlerimizle soruyoruz. Sessizliği yanıtlıyor, gözlerimizin sorusunu.

Bir tek söz söylemeden, karanlığın kuşattığı bir odaya götürüyor bizi. Ve ölünün karşısına getiriyor.

Bozulmamış bir yatağa öylece uzatılmıştı. Yüzü güler gibiydi. Uyuyan büyük bir bebek görünüşündeydi. Bahçede düğün devam ederken, öğle uykusu yapmak için gel-

miş bir şeref çocuğu gibi... Ellerinde kara oğlak derisi eldivenleriyle bu havayı veriyordu.

Büyük merasimler için —süslü olsun diye— Belle Jardinière'den satın alınmış kazmir pantolon içinde, boyu belirmiş, gömleğinin plastronu gövdesine hiç bir kırışıklık yapmadan yapışmış, fakat bir köşesinde mavi bir leke görünüyordu. Kalbe giren kurşunun yaptığı leke...

— Can çekişme korkunç oldu mu?

— Hayır, fakat onun için korkunç bir cenaze töreni yapılmalı!..

Ve sözcükler, ıztıraptan kurumuş dudaklarımızdan etkin ve ateşli çıkmıştı.

Öylesine götürmeliyiz ki onu, Şubat günlerindeki gibi! Capucine'ler bulvarında kurşuna dizilenler gibi, bir cenaze arabasına konularak, yol boyunca bağırılmalı

— Görün işte!..

Sesler boğuntulu, fakat vurgusu kararlı.

— Arabacı cenazeyi alır mı ki?

— Ateşi görmeyecek ki.. Redingotunu sırtına koyalım. Bir hasta gibi indirelim. Oturacak yere, şapkasın başında öyle dikelim ve böylece kira arabasına oturtalım.

Louis bile duraksamıyor. Küçük kardeşini teslim edecek bize.

Fakat bir korku, bir endişe sardı içimizi.

— Yine de biz dördümüz, ya halkı bağlayamazsak!

Devrim'in mutsuzluğu, bizim iddiasız ve korkak oluşumuzdan! Kozumuzu elden kaçırıyor ve bu kanlı oyunu bir darbe indirmenin rizikosunu göze alamamış olmakla berbat ediyorduk.

Kentin yolunu yeniden tuttuk.

Ortalık öyle aydınlık değildi. Bir kez daha bakmak için, başımızı dostumuzun yattığı pavyona çevirince perdeler arasından, pencereye dayanmış ve irileşmiş gözlerini bize dikerek, bakıyormuş gibi geldi bize..

Bu, nemli alnını ve kızarmış göz kapaklarını akşam rüzgârına veren kardeşi idi.

Yüreğimiz daralmıştı. Sanki iki damla kan toplanmış gibi.

La Marseillaise'de.

Paris, cinayeti öğrendi.

Yazarların sürekli olarak bulundukları gazeteye, her yandan Cumhuriyetçiler koşup geliyorlardı.

Fonvielle, geliyor; pardesü delinmiş, bir mermi ona yeni bir ilik açmış. Gördüğünü söylüyor Tabanca cepten ateşlenmiş, Noir'ı nişan almış tam.. Kasılmış parmakları arasında şapkasını öyle sımsıkı tutmuş.. Öldürücü yarayı tam göğsünden almış!.

— Ya sizler? diye sordu bize.

Biz de yolculuğumuzu, düşüncemizi anlatıyoruz.

— Fakat nereye konulacak?

— Buraya!. Bir Kenar Mahalleye!.. Rochefort'un evine! Konutunun dokunulmazlığı var!.

Bu görüş, tutkuyla savunuldu.

— Milletvekili olarak, evinin eşiğini aşacaklara, kılıç darbesi ve kurşun ateşiyle püskürtmeye hakkı var. Ve kim bilir? Provence caddesi, Tuileries'lerden o kadar uzak değil de!..

Bu gece, Victor Noir'ın çalışma masamıza, bir morg taşında imiş gibi uzatılmasını ve kitlenin gözdesi olanların, paltolu veya İşçi ceketiyle ölünün çevresinde saygı nöbeti tutmalarını istiyorum.

— Yapalım bunu!

— Haydi hazırlanın!.

Fakat devrimlerin sözcüğü öne sürüldü Çok geç kalındı!

O aşağıdaki evi çoktan göz altına almışlardır ve şimdi de kuşatmışlardır.

Güya biz de gazeteciyiz!.

Ve yine de toplantı o kadar güzel bir fırsattı ki!

Yoksa iç - savaştaki o yaman yürekliliği donduracak mı idik? Barikadını kendince kurma hakkını kullanmıyorsa —hatta bir cesede sahip çıkma gibi en doğal ve insanca hakkını kullanmaktan çekiniyorsa— üstelik bir ölü, yaşayandan daha çok korku veriyorsa, nasıl olur da hayatını oynayabilir.

Gerçekten de dev gibi bir boyu ve Herkül omuzları üzerinde ufalanması için en az yirmi kurşun boşaltılması gereken muazzam bir kafası vardı.

Paris'in canlanmasını beklerken, Belleville'de bir toplantı yapıldı. Kocaman Salle des Folies (Çılgınlar Salonu) nu coşkulu halk doldurmuştu.

Yazı masasının üzerine bir matem tülü örtülmüştü. Yırtık giysinin gölgesinden katile karşı öfke patlayışları ve tabutun çevresinden savaş çağrıları yükseliyordu.

— Bir son vermeli buna!

Geçmiş tarihin derinliklerinde birikmiş ve yarının isyancılarının sloganı olmak için eski isyancıların mezarlarından çıkan trajik zamanların bu cümlesi atılmıştı öne..

Kadınlar her yanı doldurmuşlardı. Bu çok büyük bir işaret!

Kadınlar işe karışınca, kadınlar erkeğini öne sürünce ve iki kaldırım arasına dikmek için tencere üzerinde dalgalanan kara bayrağı çekince, bu boş kaldıran bir kent'te günün doğacağı anlamına gelir.

12 Ocak

Toprağa verilişte buluşmak şart.

Fakat cenaze La Marseillaise'den yola çıkacaktı, ga-

zetenin caddesinde toplanılmış; coşkulu mahalle öfkeli göstericilerce tıklım tıklım dolmuştu. Ve yola çıkmak için daha binlerce varlık bekleniyordu.

Bu insanlık kasırgasının, alayları ve topçu birliklerini önüne katıp ta sürüklemiyeceğini, İmparatorluğun barut depolarını ezmiyeceğini ve Napoleon'ları hayvan leşleri gibi alıp götürmiyeceğini kim bilebilir?

Belki de çok kişi!..

Odeon Altında

Harekete kumanda eden Rigault, askerleri azarlayan bir onbaşı, sürüyü hırpalayan bir çoban köpeği gibi, sağa sola haykırarak, kalabalığı sıraya sokuyordu.

— Çekilmiş bir ip gibi, dörder dörder.. Sıraya geçiniz, Allah aşkına!.

Önemli sözler de ediyordu bu arada.

— Silâhı olanlar, başa!.

Alaycı sözler de ediyordu :

— Korkaklar ortaya!.

Kuyrukta ise, çakıdan, kompastan ve cıvata anahtarından başka şeyleri olmayanlar —gerçekte bunlar da önemli yara açabilirdi aslında— ceketleri altında çelik ve demir çubuklarını gizlemiş işçiler... Zira Quartier Latin'in bu kesimi işçi dolu idi.

Onlar zaten Renaissance komplosunda veya öteki erken yapılmış ve koğuşturmaya uğramış isyanda öğrencilere yakınlaşmış ve arkadaş olmuşlardı. Rochefort ve Cantagrel adaylıklarının yanlıları ile birlikte sosyalist komitelere katılmışlardı. Seçim günlerinde birlikte şarap yudumlanmış ve Mazas'ın tayın ekmeği birlikte yenmişti.

Rigault, bu atelye delikanlılarına, okul çocuklarından daha çok güveniyordu. Ve onları arka sıralara yerleştir-

meselenin nedeni de buydu zaten Onlar, ortadakileri ileri gitmeleri için dörtecekler ve kaçmaya yeltenmelerini de önleyeceklerdi.

Bunları burnunu çekerek anlatıyordu bana. Zaten sürekli burnunu çekerdi. Çenesi kirlenmiş, yeleği lekelenmiş, burun delikleri kızarmıştı, fakat alnında ve bakışlarında güven verici bir şeyler yansırdı.

Enfiye kutusunu, Robert - Macaire'e uzattı, bana da uzattı — Bekçi köpeği... Savaş planını yazdırırken, yelek cebinden enfiye kutusunu çıkaran Napolyon'u hatırlatıyordu bu hali..

Kararsızlığa şer yoktu, iti vardı!

Bir mumyanın suratını ellermiş gibi, tabancasını okşayarak, pış pışlayarak «Pış pış! Çocuk, pış pış!» diyor, sonra parmağını sevinçli bir tehdidle sallayarak şunları ekliyordu «Senin de uyanışın görülmeli ve Cipaux'lar üzerine şöyle bir yellenişin görülmeli küçük sineğim!» Merkezin sağlanması böyle olacak, işlerin yolunda gitmesi böylesine alaya alan o ortacıların sağlanması...

Mermileri olduğu gibi, askerlerin burnuna pislikleri de tükürecek bu gözlüklü ve sakallı gavroşdan gelen kararlar da hiç beğenilmiyor, o, onlara sırtını döndüğü gibi, onlar da durumun trajik veya güldürücü olmasına göre, kahramanca veya alçakça göğüslerini açıyorlardı.

Yolda.

— İleri!.

İlk sıraya yerleştirilen düşünceli görünüşlü delikanlıların beşi altısı kelebek - gözlük idiler.

Regault kalabalığın tek zevzeği idi. Tüyünü bu kadar diklendirmese ve sesini bu kadar kısmasa ve hiroutisé etmese, kilise mensuplarını, aristokrasi, Yüksek Yargıçlar

Kurulunu, orda ve Sobonne'uzerindeki görüşlerini dile getirirken ayakları havada bir küçük çocuk jestini benimsemeseydi, hareketini değersizlendirmez ve daha ciddî bir görünüşü olacaktı.

Breuillé, Granger[1], Dacosta, gözlerini kitaplarda yakmış bilim profesörleri gibiydiler.

Geleneksel köşe taşları sayılanlar, bu gözlüklülerin nasıl olup da «şefliğe yükseldikleri» ni birbirlerine soruyorlardı.

Bunlar ne Saint - Just, ne Demoulins'e, ne montagnard'lara ve ne de Girondin'lere benziyorlar! Bunlarla ancak aptalca sözler edilir ve SOL'un delegeliği konuşulabilirdi.

Kimleri yükseltiyorduk? Blanqui'nin adamlarıydı bunlar..

Her yandan, küçük guruplar halinde veya bizimki gibi birlikler halinde, tüm Paris harekete geçmiş, Neuilly'ye doğru akıyorlardı. Adım adım, kol kola girmiş dörtlü saflar halinde yürünüyor.

Bunlar ölünün kanının birleştirdiği ve gerçek Cumhuriyet kesimlerini araştıran ordu parçalarıydı. Prudhomme'un deyimiyle, gözlerinin bebeğinde parıldayan öfke korlarıyla ayni düşüncenin özünde birleşmiş, bin başlı anarşi yılanı denilen canavardı bu..

Dilleri ıslık çalmıyor, fakat kızıl örtüyü dalgalandırıyordu. Hiç söz edilmiyor, zira istedikleri biliniyordu.

Yürekler, bir mücadele umudunu, şişirmişlerdi.. Cepleri de şişirmişti.

Bu kalabalık araştırılsa, üzerlerinde, bir yığın tezgâh

Al. Breuillé, 1847'de doğmuş, blankist gazeteci, Komün savcılığı yapmış. İngiltereye gitmiş, 1880'den sonra Paris'te yeniden mücadeleye başlamıştır. Ernest Grarger, 1844'de doğmuş ve Londra'da 1871'de Geleneksel Blankizm'in şefi olmuş ve sonradan Boulangisme'e katılmıştır.

takımı, ocakların demir parçaları bulunabilirdi Bıçak burgu, kunduracı bıçağı, törpü, uçları bir mantarla korunmuş, fakat hafiyenin vücuduna saplamak için hemen çıkarılmaya hazır bulunuyordu. Bir açılmaya görsün... kana beler ortalığı.. Savulun itoğlu itler!. Kılıçlar kınından çekilirse, ölüm aletlerine karşı iş araçları dişe diş çarpışılacak!.. Aylak ve işsizlerin bile görevi vardı. Zengin tabanca kabzaları, ateşii ve eldivenli eller altında terliyorlardı!.

Kama gibi bilenmiş bu hayvan burunlarından biri, bu rovelverlerden birinin ağzı, iyi kapanmamış bir paltodan, bir redingottan dışarı çıkıyordu. Ama kimsenin aldırdığı yoktu. Tam tersine mağrur bir gülüşle gösterilerek, bunun da bir tedbir olduğu polislere ve hatta kalabalığa bir göz dağı verdiği de belirtiliyordu.

Dilsiz Polis!. Görünmez sürü!.

Beni düşündüren de en çok bu idi! İmparatorluğu ve İmparatora karşı ilk haykırıştan bu yana, bir satılmış ve bir hain'in, kapıları kapalı ve pencereleri örtük bir evden bize hemen yaylım ateşi açmayacaklarını kim bilebilirdi!.

— Fakat işin en iyi yanı! demişti carbonnaro maskeli yakınındaki biri... Burjuvazi dükkânlarından çıkmış halka katılmış.. İşte mahpuslarımız.. Bizim gibi işkembeleri çıkıncaya değin, topların ağzında tutacağız onları da.. O zaman acıdan uluyacak ve ayaklanma işaretini de ilk verecek o olacaktır.. Hareketi ele geçirme ve bütün kitleyi kurşundan geçirme kalıyor bize.. Burjuvazi ve bonapartisler karışmış..

Ağır başlı bir sima bize dönmüş, buruşuk bir el elime yapışmıştı. Bu kıyım habercisinin teorisini işitmek için tam zamanında gelmiş ve esmer yüzünde takdir dolu Mabille'di.

Silâhlı olup olmadığını sordum.

— Hayır, savunmasız öldürülmem çok daha iyi!. Aşırı duygulular, sarhoş askerler tarafından silâhsız öldürül-

müş bu yaşlı adam için çok güzel cümleler döktürecekler.. Bu daha iyi olacak, inanın banal. Ah! Bir kan akıtılsa!

Mavi gözlerinde dopdolu bir tatlılıkla söylemişti bunu.

— Her halde ilk kurşunlayacakları biziz.

— Hayır! Hayır!. Eski Tüfekler'den başlamaları gerek!..

Passage Masséna

Rigault, ben ve bir kaç kişi, önümüzdeki kalabalıktan bir delik açtık. Önümüz açılmış, öne çıkmış olduk böylece..

Bu ne insana bir gurur, ne de aşılmış olmanın acısını veriyor. Yüksek karar zamanlarında, önde canlı ilân levhaları gibi, adlarının heceleri arasında bir bayrak gibi, günün programını yansıtan tanınmış kişilerin bulunması seviliyor ve isteniyor da halkça..

Neler oluyor?

Hasır bir iskemle üzerinde bir heykel gibi koskoca bir adam, sözleri ve yumruklarıyla kortejin öncülerine karşı, geçidin demir parmaklıklarını zorluyordu. Bu, geçen akşam ayaklanma tutuşturmak için, daha sımsıcak kardeşinin cesedini bize teslime razı olan büyük kardeşti.

Kadavradan daha donmuş görünüyordu.

Ve bugün solgun yüzü ve gözleri alev alev yanarak, Flourens mezarlığını resdediyor, devrim yararına ölünün başını bir koç - başı gibi kullanarak, cenaze arabasının oku ile Tuileries dıvarlarında gedik açabilme isteğiyle bütün Paris'in dolaştırılmasını istiyordu.. Fırsat iyi kullanılırsa, Neuilly mezarlığına çevrilmiş atların gemleri Père - Lachaise'e çevrilirse, gece bastırmadan çökebilir...

— Bay Vingtras, döğüşüleceğine inanıyor musunuz?

Bana soranı tanımıyordum.

Adını verdi.

— Charles Hugo[1]'yum ben... Babamla aranız, okul yüzünden iyi değildi. Ama burada büyük bir güçle çalıştığınızı görüyorum. Bana bir meslekdaşlık yardımı yapabilir ve ilk localara yerleştirebilirsiniz beni... Bu sizin için güç olmayacak sanırım bütün bu aleme siz kumanda ediyorsunuz...

— Kimse kumanda etmiyor. Aldanıyorsunuz. Hatta her zaman taşkınlık yapabilecek Rochefort ve Delescluse bile... Bir köşe başı hatibinin söylevinde geçen bir şimşeğin göz kamaştırıcı etkisi veya yalınca, şu bulutlu gökyüzünde güneşin yeniden alevlendirmesi igibi bir şey bu kumanda işi!.. Ve işte onu göreceğiz!

Gören kim? Neyi Görüyor?

— Yakama yapışan Briosne, gözlerinde ve sesinde kavurucu ateşle sormuştu bana: Sen Paris'e mi, yoksa Neuilly'ye mi gidilmesinden yanasın!

— Halkın isteğinden yanayım ben?

Avenue de Neuilly

Flourens'in umutsuz yalvarışlarına, onları içten kavramayı deneyen ve onları burunlarından güçsüzce yakalamak isteyen bir kaç kahramanın inadına karşın, halk döğüşmek istemedi.

— La Rue yazı kurulu başta! diye devrimci kalabalık bir kaç kez bağırmıştı.

— Bu insanları ölüme götürmeyiniz Vingtras!

Kitlelere akıl ve korkaklık aşılamaktan başka bir ol-

---

[1] Victor Hugo'nun oğlu

mayan kişinin, bir kimseyi ölüme gönderebileceğine inanıyor musunuz?

Kitleler onun sağır isteğini ve hiç bir işe yaramıyan söylevleştirilmiş gevezelikleri ve laf ebeliklerini taşırlar yalınca...

Şefler isyan önerince, isyanın patlak verdiği söylenir.

Gerçek değil bu!

Yüreğinde savaş açlığı olan iki yüz bin insan, «dövüşmeyiniz!» diyen yüzbaşıların bu sözlerine kulaklarını tıkarlar. Subaylar yollarını kesmeye kalkınca da, onların vücutlarını ezerek, onların ezilmiş iskeletleri üzerinden saldırıya geçerler!

Haklı olan yalnız Mabille'di. Eski Tüfekler, tahriksiz güzelim bir yaylım ateşine başlasa, ve akılsızca bir emir verilse ve bu evin çevresi bir yaylım ateşi ne tutulsa, halk hatibi hiç bir şey söyleyemiyecek ve bir hareket yapamıyacak ve cumhuriyet bayrağı kaldırımlara dikilecek, ama binlerce ceset güllelerle tarazlanmış olarak bırakılacaktı ayni kaldırımlarda...

Fakat ne halkta, ne de İmpratorlukta karşı karşıya gelmek ve bir küçük gazetecinin mezarına ellerini uzatmak için en küçük bir istek vardı. Askerin zaferi için elverişsiz, Sosyal düşüncenin çizgisini koymak için de çok dar bir zemin olurdu bu mezar...

Bir an için gurupum da bir kızgınlık doğmuştu

— Rochefort bayılmak üzere... Son slogan, onu çileden çıkardı, gidin de görün!

Gittim, bir bakkal dükkânının arka odasında, onu bir ölü kadar solgun buldum. Titriyerek, «Paris'e değil!» dedi.

— Dışarda cevabı bekleniyordu. Bir tabureye çıkmış ve durumu bildirmiştim.

— Fakat siz! diye haykırmıştı Flourens, siz Vingtras bizimle değil mi idiniz?

Bir anda bize yetişmiş, perişan, gözleri çakmak çak-

mak ve acılar içinde, öyle sandım ki üzerime atılacaktı.

— Sizinle olmamak mı? Kitle ile birlikteysen, elbette sizinleyim.

— Karar verildi! Bakınız, cenaze arabası bize doğru geliyor.

— Daha iyi ya! Biz de ona doğru yürüyelim...

— İyi günlere! Sağol ve İleri!..

Flourens, elimi sıktı ve bizi geçti. Bir aziz'in inanı ve gücü vardı onda. Kalabalığı aralamış ve zayıf omuzlarıyla, Okyanus yarığından kurtulmaya koşan bir yüzücü gibi, yardığı aralığa dalmıştı.

Ama ardından, hemen bir uğultu ve haykırışlar patlak verdi.

Bizi arabaya yerleştiren Rochefort'du. Ne oluyordu?

Ortaya bir düşünce atılmıştı:

— Yasama Meclisine!

Arabaya sıçradım, Rochefort da sıçramıştı.

— Yasama Meclisine, deniliyor.

Ve mezarlığa yönelik cenaze arabası, bu kez yüzünü Paris'e çevirmiş gidiyordu.

Rochefort'un yanında yer aldım, Grousset'de öyle yaptı. Ve işte suskun ve düşünceli, Tanrı bilir, nereye sürükleniyorduk.

Kendi hesabına, bu gidişin bizi Parlamento'ya dek götüreceğini, ve dörtte biri burjuva olan iki yüz bin insanla 15 Mayıs'ı gerçekleştirme yolunu açacak bir Parlamento işgali ile son bulacağını düşünüyordum.

Zira iki yüz bin idiler.

Araba da başı tutunca, güçlü bir selin nehir yatağını

Paschal Grousset (1844-?) Korsikalı idi. Tıp öğreniminden sonra Temps'da Figaro'da gazetecilik yaptı. La Marseillaise'e yazı işleri müdürü oldu. Victor Noir olayında tutuklandı. Önce Brest'e, sonra Yeni Kaledonya'ya sürüldü. Kaçtı Londraya geldi. Memlekete döndükten sonra bağımsız sosyalist milletvekili oldu.

aşması gibi, biz de dalgalı ve taşkın bir sel halinde saracaktık yolları...

Tabancalar ve bıçaklar gizliydi henüz. Ama La Marseillaise silahı göğüslere dayanmıştı.

Kalabalık uygun adım yürüyen ayakları altında ve kanadı gökleri döven türkülerinin nakaratıyla yerleri titretiyordu.

— Durun!

Bir birlik, yolu kesmişti.

Rochefort indi.

— Ben milletvekiliyim, geçmeye hakkım var!

— Geçmiyeceksiniz!

Arakaya bakıyorum. Bütün cadde uzunluğunca, kortej dağılmış ve kırılmıştı. Vakit de geçmiş ve yorulmuşlardı. Türküler söylenmişti.

Ve gün bitti.

Yanı başımda, küçük boylu bir yaşlı adam, yalnız, yapayalnız yürüyordu. Blanqui'nin dostları olarak bildiğim bir küçük kalabalığın da onu izlediğini görüyorum.

Bütün gün volkan yatakları üzerinde gezindikten sonra, kitlenin üstünde kızıl bayrağı ilk alevlendirecek kıvılcımın parladığını görmeyen ve o kırıklık dolu yürekle duvar boyunca giden adam o idi.

Bu tek başına, yalnız ve yapayalnız kalmış, küçük boylu yaşlı adam Blanqui idi.

O halde ne yapacaksınız?

Bu birdenbire bastıran sessizliği ve boşluğu görünce, şaşmış ve ortada çivilenmiş gibi kalmıştım.

Ressam Lançon[1], beni çekip görtürerek, «Yoksa tutuklanmak mı istiyorsunuz!» demişti.

Auguste Lançon: Ressam ve gravürcü Federe. Satory'de içeri alınmıştı. 1884'de Vallés'in Londra'daki La Rué'ünü resimlemişti.

Meydanda yağmurun bıraktığı su birikintilerinde, yorgun ve çamurlara belenmiş arkadaşlarımızı bulduk.

Birlikte perakende Şarapçı'da bir şeyler atıştırdık.

Bazıları evlerimizde yatmamamız yolunda önerilerde bulundular. Sanatçı, beni evine götürdü.

Ama kimseyi tutuklamayı göze alamamaları, kavga açma olanağı bulamamaları, düne göre çok mutluluktu.

İmpratorluk için de o ölçüde kötü bir belirti! Askerlerin eksikliği, hafiyelerin ortaya salınmamış olması.. İmparatorluk kararsızlık ve ikircilik içinde, artık sayılı günlerini bekliyordu. Nasıl ki Victor Noir'in yüreğinde, onun elinden çıkan kurşun bekliyorsa öyle!...

XVI

15 Temmuz

Kızıl Kaynayışa Dikkat!

Olaylar buna zorluyor ve «o» isteniyordu.

Yoksulluk almış yürümüş, sosyalizm alabildiğine yaygınlaşıyordu.

Sprée kıyılarında olduğu kadar Seine kıyılarında halk acılar içinde yaşıyordu. Ama bu kez acılarının işçi gömlekli avukatları vardı. Yeni gücün özünü yaralanmalardan koruma ve top gürültülerinin kitlelerin bolluğunu kırmasını önleme için zamanında kan alınmasını sağlayan güçlü bir desteği vardı şimdi.

Elbette yenme de, yenilme de olacak, ama halkçı akım başarı ve bozgun zıgzagları gösterse de, çizgi halinde çekilmiş yalın kılıçlarla ergeç parçalanacaktır.

Olaylara yüksekten ve uzaktan bakan Fransız ve Alman burjuvazisinin rahipleri böyle düşünüyorlardı.

Üstelik Campiegne'in kızıl pantolonluları ve kısa kilotluları, Fransız birliklerinin zafer yürüyüşü ile bütün Almanya'yı feth edeceğinden kuşkuları yoktu hiç te...

Berlin'e!... Berlin'e!...

Önlerinde savaşa karşı nefretimi haykırdığım bir avuç savaş yanlışı tarafından bir sokak köşesinde az kaldı öldürülecektim. Beni Prusya yanlısı sanmışlar adımı söylemeseydim belki de parçalayacaklardı.

Yine bırakmışlardı; ama arkamdan homurdanıyorlardı:

— Bu onlardan değil! Daha iyisini istiyor. Vatana inanmak değil bu. Kardeşler dostlar, Avrupa kabineleri bizi istedikleri kadar aşağılasınlar vız gelir onlara!

Gerçekte, ben de vız geliyorum, sanıyorum.

Gecelerce düellolarla son bulan ve hatta derimi düşman için saklamam gerektiğini söyleyerek bana saldıran tartışmalar oluyordu.

Kavgada en şovenler, Mayence garnizonunun ondört birliğinin, Sombreet Meuse gönüllüleri ve 32. yarım tugayının destanlar yaratan eski savaşçılarından ve 48'in sakallılarından çoğunluk daha ileride sayıyorlardı kendilerini. Moselle taburunun sabolarıyla saldırmışlar ve Carnot'nun parmağı ve Kléber'in sorgucu ile gözümü kamaştırmak istemişlerdi.

Üzerinde mürekkep hokkasına daldırılmış bir tahta parçasıyla, «Yaşasın Barış!» yazılı bezler açmış ve bunlarla bütün Paris'i dolaşmıştık.

Geçenler, üzerimize saldırıyorlardı.

Saldıranlar arasında polis de vardı, ama kendilerini belli etmiyorlardı. Yalnız halkın öfkesini izlemekle ve kalabalık arasında komplolarda, toplantılarda Baudin gösterileri gününde veya Victor Noir'ir cenazesinde görüp de tanıdıklarını saptamakla yetiniyorlardı. Adam bir kez saptanmaya görsün, hemen kurşunlu coplar, kafa-kıranla bey-

nine iniyorlardı! Bauer[1], adamakıllı hırpalanmış, bir başkası da kanala atılmıştı.

Bazan alçakça pişmanlıklar ve vicdan azapları sarıyordu içimi.

Evet, yüreğime pişmanlık nöbetleri geliyordu. Kahra uğramış gençliğimin, açlıkla geçmiş hayatımın, köpeklere atılmış gururumun, bende bir ruh olduğunu sanan bir kitle için harcanmış geleceğimin pişmanlık nöbetleri geliyordu... Ve bir gün acılar içinde toparladığım bütün gücümün şerefimi kurtarmasını da istiyordum.

Ve işte şimdi askerlerin çizmeleriyle yürüyen bu kitledir! Alayları adım adım izliyor ve apoletlerinde daha o Aralık ayının kanı kurumamış albayları alkışlıyor, ve borcozanların ağzına ot tıkamak isteyen bize karşı da «Ölüm!» diye bağırıyordu.

Ah! Hayatımın en büyük hayal kırıklığı olmuştu bu!.

Utançlarımın ve aldanmalarımın arasında, halk meydanının bir gün benden öc alacağı umudunu koruyordum. Bu halk meydanında, bir gün pestilimi çıkaracaklardı. Böbreklerim yorgun ve yüreğim tükenmişti!

Şayet yarın beni bir gemi alır ve dünyanın bir ucuna götürürse, gidecektim. Öylesine iğrenmelerden kaçar, bütün iyiliklere âsi!

— Ama Marseillaise'i dinleyemezsin o zaman!

Şimdi Marseillaise de dehşet veriyor bana! Bir devlet ilâhisi olmuş çıkmış o da... Gönüllüleri değil de, yalnızca sürüleri sürükleyip götürüyor.

Gerçek bir şevkle çalan bir tehlike habercisi değil, hayvanların boynundaki çan'ın çınlamasıdır bu...

---

[1] Henri Bauer (1851-1915) Kuşkusus Alexandre Dumas'nın evlenmesiz doğan çocuğu. Komüncü, Yeni Kaledonya'ya sürgün edilmiş, 1876'dan sonra Paris'e yeniden dönmüş, mücadeleci ve etkin bir gazeteci olmuştu.

Birlikleri sarsan, uyaran aydın ötüşlü horoz nerede? Bayrakların dalgalanışında titreşimler yapan hangi düşünce? 93'de kasaturalar uçlarında koskoca bir ekmek gibi düşünce ile topraktan çıkarılmışlardı. Marseillaise haykırıyordu

Zafer günleri gelmiştir?

Evet, göreceğiz onu!..

Palais-Bourbon Meydanı

Savaş ilanı günü, Theisz, Avrial[1] ve ben, üçümüz de Yasama Meclisi önündeyiz.

Ortalık tam güneşlikti.. Güzel kadınlar, yazlık tuvaletleri ve korsajlarında çiçeklerle ortalığa dökülmüşlerdi.

Savaş Bakanı veya başkaları, gümüş koşumlu atların çektiği yepyeni bir araba ile, canlı hareketlerle geldi.

Sanki eşsiz bir eğlence, bir gala töreni, Notre-Dame'da bir Te Deum varmış gibiydi. Havada kadife çiçeği ve gardenia çiçeği kokusu dalgalanıyordu.

Vatanın silâha sarılacağı bildirilince, yürekleri burkultacak korku ve heyecandan hiç bir belirti sezilmiyordu.

Yaşasınlar! Haykırışlar! duyulmuyordu henüz.

Ok yaydan çıkmıştı.. Rubicon geçmişlerdi.

Saat 6

Tuileries'yi suskun ve umutsuz geçtik.

Bütün kanım yüzüme toplanmış, nerdeyse beynimi saracaktı. Fakat hayır, Fransa'ya borçlu olduğum bu kanı,

[1] Komüncü İşçiler, ölüme mahkum edilmişler. Onlar da İngiltereye kaçmışlardı.

hayvanca burnumdan akıtamazdım. Ne yazık ki, ülkemin hakkını çalıyordum. Burnumdan kan boşandı. Bu akanlar ve daha da akacak olanlarla ona haksızlık ediyordum.

Burnum ve parmaklarım kıpkızıl kana kesmiş, mendilim ameliyatta kullanılan bir tampona dönmüştü. Palais-Bourbon'a, coşkuyu görmeye gelenler, yanımdan tiksinerek kaçıyorlardı. Milleti bütün deliklerinden kanamaya mahkum edenlere, oy verip alkışlayanlar da, ayni insanlardı.

Bir domatese dönmüş burnum onları ürkütüyor! Deliler kalabalığı! Mitralyozlara atılan et yığınları!

Sakallının biri avazı çıktığı kadar bağırmıştı aşırı bir iğrenmeyle. «Bari ellerini saklasa!..»

Yüzümü havuzda yıkadım.

Fakat analar ona da karıştılar. Üçü dördü zuhaf askerî gibi kuşatılmış olan bebe'leri hatırlatarak «Kuğuları ve çocukları korkutmaya ne hakkın var?» diye çıkıştılar bir de...

Croix de Genève

Bütün gazeteciler harekete geçmişlerdi. Orduya katılacaklardı. Bir seyyar birlik oluşturuldu.

Seyyar Hastane görevlileri birliği örgütlendi. Bir çeyrek saat bile olsun Tıp öğrenimi görenler, kendi bohem köşelerinde bir kaç şey çiziktirmiş olanlar, Ceneviz salçasıyla uğraşmaktan başka cerrahî bir iş görmemiş olanlar, bir insan sever olarak çağırıldılar. Kendisine dindar veya matemli bir görünüş veren, yaslı bir turistin siyah avcı elbisesini uydurmuş kendine.

Onları Endüstri Sarayı'ndan çıkarlarken görmüştüm. Başta yürüyen çavuş, La Marseillaise'in yazılışları müdürü idi. O ki, Victor Noir'in öldürüldüğü gün, bize bir kaç kuruş karşılığı silâh sağlamak istemiş, biz de reddetmiştik. Sırt-

ları yelpazeli şeytanca koşumu ile kurum satan bir erkek tavus kuşu yibi savaşçı cesur çocuk...

Savaş meydanlarına uygun adımla gidecek bu hasta bakıcılar birliğinde, candan olanlar kadar, romantikler, aktör tavrı takınmış olanlar da vardı!

Bahçeler ve meydanlar, koşan, tepinen, dörtgenler halinde veya çember halinde sıralanan yarı sivil, yarı asker giyinmiş insan takımlarıyla dolu idi.

— Atlılara karşı çarprazlaşınız! Piyadelere karşı korununuz! Aralıklarınız beş adım olsun! Dirsek teması alın! O numara saftan çık! Uygun adım! Sol, sağ! Sol, sağ!.

— Dirsek teması; % 9 karnını çek! Sol, sağ! Sol, sağ!.

Talimler ve Eğitimler sürüp gidiyordu.

Ve sonra?

Böyle mesafe alışlar, uygun adımlar ve böylesine bir karışıklık içinde öğrenilenlerle, birdenbire çayırlık, tarla, mezarlıkta düşmanla karşılaşıverince, bu metronom jesti ile kılıç talimi yapılabileceğine inanıyor musunuz?

Her Allahın günü, birlikler garların yolunu tutuyor, geçit resmi yapan birliklerin kalabalığı da böylece her gün biraz daha çözülüyordu. Ve çantalarındaki şişelerle daha büyük dalgalar halinde geçip gidiyorlardı.

Ve ben bozgunun atlıların bindiği atların sağrısında olduğunu yüreğimin acısından ve sızısından seziyor; ve piyade erlerinin sırtlarında gördüğüm bu matara ve tencerelerin hiç de iyi bir sonuç vermeyeceği kanısına varıyordum.

Çorba içmeye gider gibi gidiyorlardı. Oysa daha onlar patateslerini soyar ve soğanlarını ayıklarken, obüslerin bu çorbanın içine edeceğini düşünüyordum.

Bu soğanlar, onların gözlerini yaşa bulayacaktı.

Kimse beni dinlemiyordu.

Düşüşü önceden bildirdiğim, Aralık'ta da ayni şey ol-

muştu. Döğüşmek isteyenlerin cesaretini kırmaya hakkım olmadığı yanıtını vermişlerdi bana..

Bugün de şöyle bağırıyorlar: «Siz bir canisiniz ve vatanı karalıyorsunuz!»

Ve biraz sonra da hain olarak Meydan'a gönderilecektim.

Vendôme Meydanı

Beni oraya götürecekler!

Yalancı zafere öfke duyan ve «Kahrolsun Ollivier!» diye haykıran, gerçek bozgunlukların umutsuz bir gurubu başında yakalamışlardı beni.

Tanınmış ve damgalı olarak da en öne koymuşlardı. Bu muhakkak ki şeref verici idi, ama o kadar da eritici!.

Yapmadıkları kalmadı: Karna tekme atmalar, göğsümüze kılıç kabzalarıyla vurmalar ve siktir İsyancı demeler.

Millî Muhafız'ın Askerî Mahkemesi'ne gidinceye değin, yapmadık şey bırakmamışlardı.

Geçenler, «Casus'un biri bu!» diye bağırılıyordu.

— Budalalar! diye cevaplandırdığımda, bir kaç burjuva kasaturası, sövgümü yarıdal kesmek için üzerime saldırmışlar, birliğe kumanda eden bir teğmen beni dostların iştihasından kurtarmıştı.

Beni tanımıştı. Kuyruğunda bir tencere ile köpek şeklinde çizilmiş karikatürümü görmüş, teğmen...

— Nasıl? Siz ha! Sanıyorum ki, yamansınız. Neşeli görünüyorsunuz! Nerdeyse parçalayacaklardı seni. Boş iş bunlar! Sizi Gayenne'e göndermek onlara vız gelir Ah! Fakat neylersin!...

Haklı idi! Adalet bakanlığından, adamlarına teslim edilmem emri geldi hemen...

Dört kara gölge aralarına aldılar beni... Ve Çin göl-

ge oyunlarındaki gibi çıktık yola. Gecenin sessizliğinde adımlarımızın sesi bir hoş yankılanıyordu; gece gezgincileri yaklaşıp bakıyorlardı.

Komiserlik binası... Soruşturma, araştırma ve nezarete atılma...

Bir emir eri dört nala, benimle ilgili bir resmî yazı getirdi.

Emniyet Nezaretanesine nakil...

Girer girmez, otlarla yaraları yeniden azıtmış çalık bir dilenci ile, ince yüzlü fakat heyecanlı bir çocuğun arasındaki kamp yatağının tahtasına bırakıverdim kendimi... Çocuk, sık sık soluyarak, kısılmış dişleri arasından alçak bir sesle şöyle dedi: Helkeltraşım ben... Toprağımı ıslatmamıştım... Kedimin ciğerini vermemiştim. Ona ciğer almaya gitmiştim. Cumhuriyetçilerle yakaladılar beni...

Nefesi kesiliyordu.

— Ya siz? diye korkuyla tamamladı.

— Ben ciğer almıyacaktım... Kedim de yok... Ama düşüncelerim ve görüşlerim var!

— Adınız?

— Vingtras.

— Aman Allahım!..

Hemencecik kaçar gibi uzaklaşıyor. Paltosuna iyice gömülüyor Ve başını da devekuşu gibi iyice çekiyor paltosunun içine..

Bir an sonra, başını çıkarıyor. Kulağımın dibine kadar sokularak, karnından gelen bir tremolo ile:

— Gardiyanlar gelince, beni tanımazmış gibi görün olmaz mı? dedi.

— Olur olur! İyi geceler! Merak etme... Sok başını artık kanatlarının altına da, rahat et!..

Kalkmıştık. Sanatçı acılara gömülmüş gibiydi.

İlk o soruyor yine.

— Ben bir şey yapmadım. Kedime ciğer alacaktım.

Heykeltraşım... Toprağımı ıslatmadım. Serbest bırakılacak mıyım dersiniz? Düzen'den yanayım ben...

— İster düzenden yana ol, ister karşı.. Bana ne bundan! Bırak şu lafları!

Ben, bir dönüş atıyım ben!

Gardiyan yeni haberler getirdi. Hücreye doğru giderken konuşuyoruz.

— Siz yeni mi geldiniz? Hemen anladım zaten. Blanqui ile mi? Delescluze ile mi, yoksa Mégy[1] ile mi? Bütün bu bayları tanıdım. Kullanır mısınız?

Enfiye kutusunu uzatıyor bana...

Açık havaya çıkardılar. Daima dört duvar arası, ama masmavi gökyüzü görünüyor ya!..

Alabildiğine gürültü gardiyanları da usandırmış olacak ki, mahpuslar gezinti yerinin yarı yoluna bırakılmışlardı.

Bir adam yaklaşıyor. Ve omuz vuruyor bana... Bu bir insan değil, bir hayalet... Bir hortlak!..

— Tanımadınız mı?

Ve boş torba görünümü almış bu tarazlanmış redingoto görmüşüm gibi geldi bana...

— Heykeltraşım ben!

— Ha evet!.. şu toprak... Kedi... ciğer...

— Bize ne yapacaklar dersiniz?

— Kurşuna dizecekler!.

— Kurşuna mı dizecekler? Ben ne yaptım ki?

— Ne yani?

— Size adımı söylememiştim...

— ?...

— Francia adım benim...

Charles Delescluzes (1809-1871), uzun yıllar (19 yıl) hapis yatmış bir militan, Komün yöneticilerinden biri. 25 Mayıs Barikatlarında öldürüldü. Léon Mégy (1841-1884) Blankist. Marsilya Komününe katılmış... Sonra Güney Amerikaya sürüldü.

Francia!.. Çok iyi, güçlü bir ad bu!.. Savaşçı cumhuriyetin «Flamberg auvent - Rüzgarlı kılıç» heykelini yapmakla görevlendirilen şu heykeltraş!...

Daima sorguya çekilmemi bekliyorum... İç sıkıntısı ile dolup taşarak bekliyorum.

Bir gadiyan sırlar açıkladı bana. Geçen gün Parlamento önünde fırtınalı bir gösteri yapılmış. Belki bu gün öğleden sonra, başlarında Rochefort'un bulunduğu bir gösteri yapılacak... Pélagie'yi ele giçereceklermiş...

İddianamede: «Bayım, siz iç-savaş'ı tahrik etmekle suçlandırılıyorsunuz!»

Açıklamak istiyordum.

Yargıç, bir bakışı ve jesti ile durdurdu beni.

— Bayım, siz buraya getirildiğinizden bu yana, Fransa, büyük mutsuzluklara uğradı. Bütün çocuklarına ihtiyacı var. Sizin tutuklanmanızı emreden subay bile, size hapisane kapılarının açılmasını istedi... Özgürsünüz!..

Bunu basitçe söylemişti ve «büyük mutsuzluklar»dan söz ederken de sesi titremişti.

Nezarethane'den, girdiğimden, daha acılı çıktım.

Afişlere koştum hemen. Duvarlara asılmış bu beyaz plakartlar, vatan'ın soluk yüzü gibi, korku vermişti bana.

Nel oluyordu?

Sen de gerçekte, itiraf et ki, İmpratorun kendi etkisiyle zafer kazandığını duysaydın, memnun olacağına mutsuz olacaktın daha çok!.. İnandığın zafer, gerçek zafer, şu kızgınlıktan ağlayan kambur Naquet[1] gibi, sen de üzülecektin!..

---

[1] Alfred Naquet, 1834'de doğdu. Tıp fakültesinde öğretim üyesi. Blankist. Bakonunci bir derneğe girmiş ve İmparatorluğun alaşağı edilmesine aktif olarak katılmıştı. Sonra Vaucluse senatörü oldu. 1875'de Komüncüler için, genel af önerisi verenlerin ilkidir. Boulangisme'e katıldı. Boşanma kanununun babasıdır.

İşte gözlerinin kapaklarında bir bulutlanma belirdi, nerdeyse gözyaşların boşanacak!..

İki gün gözler ve yürek, uzaktan gelen top seslerini ve sokaktaki görültüleri dinleyerek, yeni bir haberi bekleyip durmuştum...

Hiç bir kaynaşma olmadı!..

XVII

Sabahın onunda kapı vuruldu.

— Giriniz!

Kara kocaman bir sakalın içinde boğulmuş sapsarı yüzlü, gözünde Alman öğrenci gözlükleri olan ve calabrais haydut şapkası giymiş bir delikanlı dikildi önüme...

— Beni tanımadınız mı?

— İnanın ki tanımadım!

— Brideau, Caen'deki öğrencilerinizden biri...

Ah. Evet hatırlıyorum. Rhetorique kürsüsüne geçici olarak tahta çıkışım sırasında, hiçbir şey yapmamalarını öğütlediğim bölümde, bu ad'da bir çocuk vardı.

— Pek ala, bir şeyler oldunuz mu bari?

— Açlıktan öldüm... Küçücük olanağımla bir kez, hukuk, yapayım dedim. Babam ancak üç kaydolma ödeyebildi. Daha fazla değil... Bir az zengin olduğunu sandığım, bir küçük kasaba noteridir babam... Kendisi bana, fakir, hem de çok fakir olduğunu ağlayarak söyledi. Konudaki

güçlü ünüme güvenerek, dolaplara baş vurdum. **Ah şu bir** gerçek ki, öğrenimlerini Paris'te yapanlar, hocalarıyla ilişkilerini daha sürdürüyor ve onlarca korunuyorlardı. Ama taşranın güçlü konusunu Montrouge'de Montmartre arasında uygulama düşünü kuranlar, hiç duraksamadan kendilerini suya atmaları yapılacak işten en iyisidir...

Benimse henüz cesaretim vardı. İşçi oldum. Gravür işçisi... Gerçi hiç de becerikli olamadım. Ama sonradan, geç te başlamış olsam, çelik kalemi kullanmamda ki beceriksizliğime karşın, az da olsa yine hayatımı kazanıyordum. Kaç kez sizi düşünmüş, Üniversite eğitimi hakkındaki söylediklerinizi kaç kez anımsamıştım. Şu andan, memnun olacağınızı sanıyorum. Ah, sizi dinlemiş olsaydım!.. Ama tüm bu değil!.. Buraya öykü anlatmak için gelmiş değilim.. Üç yıldır bir blankist topluluktayım. **Topluluklar yürüyüşe geçecekler!**

Ellerini yakaladım.

— Topluluklar harekete geçecek! demediniz mi? Çok iyi... Ama bana anlatmayınız bunu... Sırrınızı kendinize saklayınız!.. Böyle bir erken girişimde, kendi payıma sorumluluk almak istemem... Bu, yalınca yürekli insanların Mazas'a veya Centrale'lere gönderilmesi sonucunu verir.

— Bana verilen bir görevi yerine getiriyorum. Dün, bir köşede bir tabanca patlarsa, buna kulaklarını dikmiş insanların bulunduğundan söz edildi. Blanqui'nin dudaklarından dökülen ilk isimlerden biri de sizin adınızdı: O sizi, arkadaşları yoluyla tanımış, ve sizi haberdar etme kararına varmış. Şimdi, ne isterseniz, onu yapınız... Gitmek istemiyorsanız, sizi hiç de zorla sürükleyecek değilim... Ama bugün öğleden sonra, saat ikide, Villette kışlası önünde bulununuz... İsyanın başladığını göreceksiniz.

Saat birbuçuk

Oradayım.

Onlar da orada. Allah kahretsin! Dört tüysüz: Brideau ve Eudes[1], bana yaptığı baş işaretini, gözlerimi kırpmakla yanıtladığım, kasketli, kelebek gözlüklü bir esmer çocuk, uzun ve yumuşak başlı, biraz kamburca ve beli bükük bir yaşlı adam...

Blanqui, daha aşağıda, soytarının yanında idi.

Rataplan, plan, plan!..

— Bayanlar, baylar, kaşınma kılı satıyorum! Bir bakan kadını yanındasınız, mumun fitilini bastırınız... Ve o zaman bu tozdan bir tutam atını!..

Soytarı tabağlanmış davulundan rra veya bir fla çıkarmak için tokmaklarının el çabukluğu ile bir makamdan ötekine atlayarak tekerlemelerini sıralıyordu.

Söyle bana Brideau, iş dediğin bu panayır davulunun vurulmasımıydı?

Ah! hesabımızı yoluna koymak için epiyce zamanımız var. Vatandaş Vigtras! Yakaladım seni, bırakmam da artık!

Tesadüf beni, arasıra saç saça döğüştüğümüz, bir mahalle mekanisyeninin bacakları dibine attı. O komünist'ti, ben değildim.

Beni salvermiyor bir türlü! Bir yönetimin başı olmaya zorluyordu beni.

O uğraşıyor, ben yanıtlıyorum. Ama bendeki kafa başka... Bana rağmen, başlarımızın üzerinden akan sıcak rüzgârı dinliyorum, kurşun sesleri yansımıyordu. Ortak mülkiyet hakkındaki görüşlerimin ne olduğunu bir başkası bana

---

Emile Eudes: (1843-1888) Bir tüccar yanında memurdu. Sonra La Libre Pensée gazetesinin yöneticisi oldu. Blankist. 14 Ağustosta Villette olayları yüzünden ölüme mahkûm oldu. Komün üyesi oldu. Gıyaben ölüme mahkûm oldu. Aftan sonra Blankist saflarda mücadele verdi. Esasta askeri işleri yönetti.

ordeyi verdiği sırada, Brideau'yu, Eudes'i ve Blanqui'yi düşünüyorum.

O halde niye sustun soytarı davulu?

— Siz hantallaşmışsınız, itiraf edin bunu! «demişti, bardağını benimkine zevkle çarpan mekanisyen...» ya iktidarı hiç alamazsak!.

İktidar mı? Soytarının yanında, nerdeyse onu ele geçirmek üzere olan, şu aşağıdaki altı kişidir senin iktidar dediğin...

Fakat arkadaş, hiç mi hiç daha önce buna kalkışmadım; bu hakkı kendimde bulmuyorum çünkü!..

Bu saldırı insanlarınca, yönetilen hareket, halkı imparatora karşı yürütecekleri düşünülüyorsa, bu istekleri beni sevindirir yalınca...

Bir kibrit aldı. Pantolonuna yavaşça sürttü.

— Böyle yanmaz. Şöyle tutunuz, hemen yanacaktır. Senin yaptığın şekilde yanmaz hiç!.

— Dostum, inanıyormusunuz?

Ve bununla birlikte, buradan öğrenilecek bir kaç şey var yine de... Ama o kadar!..

Soytarının hindistan cezivi hiylelerini yaptığı ve fukaralar şüphelilerin maskelerini düşürme yoluna girdikleri an, uf demeye vakit bırakmadan, kitle içinden toz olmaları gerekti bunların...

Saat 4

Hiçbir gürültü hiçbir uğultu yok!

En yeni elbiselerini giymiş olan işçiler, özendikleri burjuvaca gezilerini sürdürüyorlar bulvarlarda... Büyük kız kardeşler, hayal gösteren dükkanların veya şekerlemeci dükkânlarının önünde dikelen küçük kardeşlerini sü-

rüklüyorlar. Nasırlı ellerinde çiçekler ve bu iş insanlarının alınlarında dinlenmek arzusu vardı.

Ayaklanmalar, isyanlar için, pazar günü en kötü gün!

Güzel giysiler kirlenilsin istenmez, bir meyhanede eğlenmek için cebe bir kaç kuruş konulmuş, bir öğleden sonrayı yakınlarıyla geçirmek, yaşlı babalar ve dostlar görülmek istenirdi.

Bütün hafta boyunca ve karanlık izbelerin derinliğinde, yeşil kravatını takarak bir küçük meyhanede bir parti düşleyerek süslenildiği günlerde, fukaraları silâh altına çağırmamalı...

Ozan Gustave Mathieu ve saçlı Regnard[1], beni Bouillon Duval'ın oturmakta olduğu bir masaya götürmüş ve otuz kadar insanın Villette Etfaiye Kışlasına saldırdıklarını ve çavuşlar üzerine ateş açtıklarını bildirmişlerdi.

Bir iki kişinin başını yiyecek bu!

Caniler! dedi Mathieu.

— Budalalar! dedi, blanquist olan ve onları tutması gereken Regnard.

Budalalar! Caniler! Bu Namuslular ve Bu Yiğitler!.

Bu sabahların birinde tartışılması zorunlu olan şey bu..

Bir tedbirsizlik tutuklattı Eudes ve Brideau'yu... Ve Savaş Divanı bastı kararı. Ölüm...

Onları nasıl kurtarabilirdik ölümden? Sorun buydu.

Belki ünlü ve popüler bir insanın yazacağı mektup, kamu oyu üzerine ağır basabilecektir.

Ve bu yüce mektubu yazacak ve imzalayacak kimdir? Onu araştırmalı!..

Bu da güç bir işti.

Gustave Mathieu (1808-1877), II. Cumhuriyet'in tanınmış ozanı, hiciv ozanı, Roche fort'un la Marseillaise'iyle işbirliği etmişti. A Regaard, 1836'da doğmuş Paris'te Charité hastanesinde interndi. Komün'ün tıb komisyonuna katılmış, Londraya sürgün edildi.

Hükümlüler, İmpratorun affına baş vurmayı reddeceklerini açıklamışlardı ve öyle olunca onların adlarını küçük düşürecek böyle bir girişimi, onları kurtarmak için bile olsa, göze alamamıştık.

İnanmışlık korkunçtu.

Ama örneğin Michelet gibi, öylesine büyük insan konuşunca, sesinin duyulacağı ve belki de dinlenileceği düşünülüyor.

Ve bu düşünce ile gittik ona: Rogeard[1], Humbert, Regnard, ben ve bir kaç kişi daha...

Tahmin ettiğimiz gibi göründü bize... Tumturaklı ve kadınsı, etkili ve tuhaf...

Öneriyi hemen kabul etmiş, bir «istirhamname» ye bir «yalvarış dilekçesi»ne hiç te benzememesi gereken ve ölümü durdurmayı amaçlayan bu mektubun kime gönderileceğini bilmemekten üzülmüştü yalnızca.

— Savunma Şefleri'ne, diye önermiştim.

— Evet, çok güzel!..

Ama hemen kalkmış, yandaki odaya geçmiş ve bizi de bir an için yalnız bırakmıştı.

Sonra geri gelmiş ve çevresinde oturduğumuz masadaki yerini almıştı. Suskun ve heyecanlıydı.

— Bayım, dedi bana dönerek ve keramet bildiren bir insanın ses tonu ile, Bayan Michelet de sizin görüşünüzde...

Ve yazıya başlandı.

Blanqui'yi sevmiyor ve müsveddenin ilk satırında saldırının ve hükmün sorumluluğunu onun üzerine atıyordu.

Louis-Auguste Rogeard (1820-1896), Yüksek Öğretmen Okulu'nda okumuş, 1864'de La Rive Gauche'u kurmuş ve ünlü «Labiénus Söyleşileri»ni yazmıştı. Belçikaya sürülmüş orada Blanqui ile karşılaşmıştı. Komün yönetimi sırasında gazeteci idi. Sonra sürgüne gitmiş... Dönüşünde de artık unutulmuştu.

— Arkadaşlarımız, diye açıkladı bizlerden biri, kendilerini ölümden kurtaracak bile olsa, şeflerini yadsımaktan hoşlanmıyacaklardır...

Dudaklarını şöyle bir sıkmış ve «Hımm!» demişti. Ve yeniden gitti, uzun süre kalmadı ve girince de şunları söyledi:

Baylar, gerçekten de kadınlar sizden yana... Bayan Michelet, sizin endişelerinizi haklı buluyor, ve hak veriyor size. Cümleyi çizelim!..

Nihayet her şey bitince, kendi Akıl Hocası Kadını (Egérie'sini bir kez daha öğütlemek istiyor ve biz gülüyoruz, ama gözlerimizdeki heyecanın gözyaşlarıyla...

Hayat arkadaşının yüreğine ve düşüncelerinin yol-arkadaşının yüreğine sormuştu. Bu yürek de, dostlarımızın şerefi ve kurtuluşu için, bizim yüreğimizin dilini konuşmuştu.

Michelet, uzun ve geniş adımlarla dolaşıyor.

— Onları öldürmeye cesaret edemiyeceklerdir, sanıyorum... O kadar iyi olur kil. Bu güneşle, akıtılacak kan çimenlerin üzerine çok daha çirkin bir leke sıçratacaktır. Burjuvazi, şurasından burasından kadavra kokusu gelen çayırlarda otlamaz. Onlar da görüşümüze geleceklerdir, göreceksiniz. Ben, onları ne olursa olsun bir pazar günü kurşunlatacaklarına inanmıyorum.

Çağrı şu sözcüklerle ve ayni anlama gelen başkalarıyla bitiyor.

— Ulusları gözeten Tanrı!..

Tanrı! Bizim tanrıtanımaz melezlerimize pek uygun düşmüyordu! Bir dudak bükme ve bir sessizlik vardı.

Michelet, yüzlere bakıyor ve omuzlarını kaldırarak şöyle diyordu:

— Kuşkusuz! Ama böylesi daha iyi!..

Biz mektubu gazetelere ulaştırmak için kalkıyoruz. Bu şeref bile tartışılmıştı.

Ah! Allah kahretsin! Hiçbir zümreye, hiçbir kiliseye, hiç bir kabiliye ve hiçbir gizli tertibe karışmamış olmak ne iyi şeymiş meğer!..

Blankizm'in iki akımı olduğu ve her sekt'in kendi açısından öteki sekt'e mahkumların başını kurtarma hakkı tanımadığı açıkça çıkıyor ortaya...

Tek başarıyı kararın yerine getirilmesinde gören ve infaz birliğinin elinden silâhını almaya yanaşmayan böyle bir gurupçu ve sekt'çi tutumun kendi haline bırakılması olacak şey değildi.

Benim soydan bağımsızlar nihayet işi üzerlerine aldılar da, çok şükür, basın ziyaretlerine başlanabildi.

Débats'dakiler, Maxime Du Camps[1] gibi tanınmış bir adam, bizi dinlerken yüzünü bir öfke sarmıştı. Hemen her yanda yazının özel örneği yayınlanmıştı, ama bir tek satırla olsun hiçbir sempati ve acı gösterisi belirtilmeksizin yayınlanmıştı.

Büyük acı'da birleşen ve müphem vaadlarda bulunan, bazıları da kendi dudaklarında tutmak zorunda kaldıkları yumuşak sözler ekleyen Paris milletvekillerine de baş vuruldu.

Gambetta, hükümlülere durmadan saldırıyor, kürsüden, onların düşmanın suç ortakları olarak görülmelerini istiyordu.

Ah! Haydut! O da bilirdiki, darbe ancak yürekli insanlarca yapılır?. Ama yürekli insanlar darbeden çekiniyorlar; Darbe'nin gelecek için iyi olmadığını düşünüyorlar çünkü. Bir diktatörlüğün, bulanık kanlar içinde yakalanamıyacağını kim bilmez. İmpratorluk erlerince, bu itaatsizlerin, bu

---

[1] Maxime Du Camps (1822-1894) Gazeteci, Romacı, anılar yazarı Les Convulsions de Paris'de (1878) Açıkça Komüne Karşı olduğunu göstermiştir. Öyküsünün gerçek dışılığı birçok karşı koymalara neden oldu.

dikbaşlıların kurtarılmasını düşünmek, elbette aptallıkların en budalacası olacaktır!

Gambetta'nın çömezleri de, ustaları kadar kararsızdı. Ama yine de kapılarını yüzümüze kapatmamışlardı. Onlar da açıkça seziyorlardı ki, ufuk kararıyor ve yarın patlayacak fırtına sırasında, bu reddetmelerinin, dük d'Enghien'in gecenin karanlığında kurşuna dizilirken, açıkça görülmesi için göğsüne fener konması gibi, kendilerini tanıtacak en silinmez leke olarak kalması endişesi yüreklerinde kıvranıp duruyordu.

XVIII

3 Eylül,Sedan Haberleri

Bir kaçı birleşmiş ve bugünlerde burjuva muhalefetinin ve benim gibi düzensizlerin hiç te çağırılmadığı gizli görüşmelerin sürdürüldüğü gazetelerin basamakları tırmanılmıştı.

Bu saf çocuk devrimcilerle birlikte değildim elbette. Kateşizm'lerini alaya aldığım ve Beşler Üzerindeki makalelerimi bağışlamayan ruhanî reislerle aram iyi değildi.

Ama bugün delegeler özgürlükçü ilan levhaları asılı bütün kapıları zorlamak hakkını kullanıyorlar.

Üstelik olayların ağırlığı altında görüş ayrılıkları siliniyor ve Eylem adamı araştıran doktrin adamlarınca, gevezeler değerlendirilip piyasaya sürülüyordu. Bu gevezeler de, dilsiz ve sallantılı kalabalıklar önünde çok işe yarıyordu. Disiplini kıran disiplinsizlerdi bunlar...

Elbette bunlardan yararlanılacak, yarın askerlerin

elinden tüfekleri alınınca ve dipçikler etkisiz hale getirilince, bunlar da bir namlu ucuna getirilen insanlar arasında yer alacaklardı!

Ah! Bizi neyin beklediğini, çok iyi biliyorum.

Tohumları atılan bir yeni gösteri haberi ve protesto yürüyüşü üzerine, genel karışıklık içinde, el sıkışmalar ve şapkaları çıkarıp selâmlaşmalarla bir sözde barışma havası kuruldu.

Emir de gelmişti:

— Saat onbirde, Garin Kahvesi'nde, kadınlar kesiminde buluşalım.. Sus, polisi aldatmak içindir bu... Cumhuriyetçi Bildiri'nin yayınlanması kabul edilecek, gece yarısı basılacak ve her sayı yapıştırılmak için gönderilecek...

İşte jacobin yaprakları sırdaşlarının fısıldadıkları ve işte beni başımdan tırnağıma kadar titretenlerden biri de.

Başımızdan yıkılınız!..

Yüreğim çılgınlıkla dolup taşarak, hemen toz oluyorum. Ve kalabalığa karışıyorum. Şamata, isimsiz kalabalık! Şefsiz cesaret nerde görülmüştü?

Sabahın Onu.

Gymnase'ın yanında, bir birlik karakola saldırmıştı. Demek bekleyememişlerdi gece yarısını. Duvarlara asılmış genelge'den haberleri yoktu her halde.. Oysa ajanların kılıçlarıyla parçaladıkları ve mermilerle delik deşik ettikleri bu afişler, binbir tehlikeyi göze alarak yapıştırılmışlardı.

Ateş açıldı.

Pilhés[1], hedef alınmış, o da karşı ateşle yanıtlamıştı.

Victor Pilhés (1817-1879), bir ticarethane temsilcisi, blankist ve Proudhon'un büyük dostu. 1848 devriminin başta gelen oyuncularından biri. 14 Ağustos 1870'de La Villette olayına karışmış, Komün sırasında Blanqui'yi kurtarmaya girişmişti.

Ateşe ateşle karşılık verilmiş, bizden biri ölmüş, onlardan da biri..

Bu da iyi!.

O yana koşuyorum. Ama bir halk dalgası kuşatıyor beni.. Ve bu akış, beni Bourbon sarayına götürüyordu.

Bari başta bir kaç ünlü var mı ki? Ne gezer! bir teki bile yok.. Üstelik gel gitler içinde, saygı - değerler ayırd edilemiyor ki!. Olayların itişi, kumsaldaki çakılları karıştıran bir deniz yuvarlanışı gibi, insan saflarını kırıyor karıştırıyordu.

Birçoğu tanımıştı beni.

— Siz şu milletvekilleri konferansındaki Vingtras değil misiniz?

— Görüyorsunuz ki hayır! «Yaşasın cumhuriyet! Kahrolsun Napoleon!» diye bağırmak için onun görüş ve müsaadesine gerek yok!

— Sus! Sus! Fesat karıştırma!.

— Fesat karıştırmak! Bense öylesine seviyorum ki fesat karıştırmayı!..

— Yasama Meclisi basamaklarında bizi kabul etme zorunda kalan temsilciler, şimdi de, «Burada ağzını sıkı tut!» emrini veriyorlardı.

Kurmayların gerisinden böyle —kara elmas gibi— emirler beklenirdi oldum olası!.

Beni kuşatanlar, hiç ses çıkarmadıklarına bakarak, alayların ve polislerin kendilerini koruyacaklarını mı sanıyorlardı? Gerçekten de şimdi kolayca konuşabilirler, ama iktidarın bunları ödeyecek kadar sağlam olduğunu anlayınca, gel gör onları, ağızlarını nasıl keseceklerdir.

«Yaşasın Cumhuriyet!» diye haykırmak arkadaşlar, daha çok kendi postunuzu kurtarmaktır bir bakıma.. Bir ayaklanma, birleşmeyi haykırınca, bir bayrak ateşle karşılanınca, başarının yarı yolu aşılmış demektir. Düşünce ile karşı karşıya gelen silâhlar, kıyım emri vermek için kı-

lıçlarını kaldırırken subayların bile duraksadıklarını gören, askerlerin elinde titrerler.

Apoletlilerin de gözlerinin önünde bir Tarih oluştuğunu sezmelerinden doğuyor bu!..

Sabahın saat biri.

Bir gurubun yüksek sesle ayaklanma vaazettiği Concorde meydanı'nda durdum bir yol..

Ötekiler ne yapmışlardı? Parlamento'ya gitmişler mi idi? Milletvekillerini gördüler mi? Hiç bir şey bilmiyorum.

Kitle sürekli parçalanır ve ufalanır.

Yılan çöreklenir geceleyin. Daha titreyen gövdedeki yorgun balta.. İki veya üç yaralı.. kanamada yaralı. Onlar ki daha polis yeni çıkmaya cüret edip de ateşe kalkıştığı sırada, gecenin başında tekbaşına saldırıya geçen yürekli bir kaç kişiydi.. Yaralanmışlardı..

Gece serindi. Kıpırtısız ve masmavi gökyüzünden bir durgunluk yayılıyordu.

4 Eylül, Akşamın saat dokuzu

Altı saattır cumhuriyet halindeyiz; «Barış ve dirlik düzenlik Cumhuriyeti» halinde.. Sociale'i betimlemek istiyordum. Şapkamı çıkardım. Gözlerime inmiş ve ağzımı açtırmıyordu.

Daha çok erken, koyuna ağlamayı bırakın! Cumhuriyet'in başlaması için de, çok erken.. Kuş, yuvasını yavaş yavaş yapar! Düşmanın hemen şurada bulunduğunu düşünün.. Prusyalıların gözlerini bize diktiklerini!

Koyuna ağlamayı bırakıyorum. Ama dünyaya geldiğim geleli bu koyun önümde hıçkırır gibi gelir bana.. O bitince de hüküm giymeyi beklemişimdir.

Anlıyor musun koca bebek!. Sen gözyaşlarını da çok görüyorsun bana.. Bu oldukça güven verici benim için..

Cumhuriyetçiyiz o halde? Bak şu işe!.

Yine de Belediye Sarayı'na girmek isteyince, kendimi tanıtmama karşın, dipçikler dayanır göğsümüze!. Yasaklar, önler bizi!.

— Geçmesine müsaade etmeyin şu herifin!, diye haykırmıştı, karakol âmiri.. Biliyor musunuz özellikle neler söylediğini? Bu kâğıttan hükümeti pencereden atmalı da. devrimi ilân etmeliyiz!..

Bunu mu demiştim? Olabilir.. Ama tam bu sözcüklerle değil.

Sociale'e hişt hişt demek için bir koltuğa tırmanacaklardan değilim ben. Örneğin gizli niyetlerini ortaya koyacak olursa, onu da bir el darbesi ile reddetmiyecek değilim elbette..

Bir çok çevrelerde polisler yakalanmış ve hatta hırpalanmışlardı. Çok nazik bazı burjuvalar, bukağılı başlarıyla ve çok sakin bir sesle, Seine nehrine atılmalarını öneriyorlardı. Ama işçi gömlekliler, karılarından ve çocuklarından söz ederek yakınan polislere karşı o kadar sert olamıyor, bırakıyorlardı.

Tertemiz tozu alınmış ve kılıç gibi ütülenmiş yepyeni üniformalarıyla, daima cumhuriyetçi ve çok ilerici olduklarına beni inandırmış iki barış subayının bağışlanmalarına —terlemeksizin— yardım ettim.

— Belki de sizden çok ileriyim bayım!..

İleri mi? Şu anda hiç de çok ileri değilim. Şapkamı itişmede yitirdim. «Kahrolsun İmparatorluk!» diye haykırırken de sesim adamakıllıca kısılmıştı.

Ciğerlerim yorulmuş, gücüm tükenmiş, daha ondokuz yaşında iken, bu zafer akşamında, o bozgun akşamındakine göre, çok az konuşabilmiş ve güçlükle yürüyebilmiştim.

Cumhuriyet'in dirildiği günler de, onun boğazlandığı günlerdeki gibi daima sesi kısıklığa uğramış, hırpalanmış, tehdit edilmiş ve sopalanmış olmak!.

Ama ne diye yakınacaktım? Paris Milletvekilleri Belediye Sarayı'nda değiller mi? Hareketin başarısızlığa uğradığı açıkça görülüyordu!

En alçağı Gambetta oldu. Jules Favre'ı çağırması gerekmişti. O da hemen gelmemişti.. Danton'un değersizi!.

Sonunda yine de karar vermişler ve kira arabasına istif olmuşlar ve yol boyu rolleri bölüşmüşlerdi aralarında. Arabacının yanında olan açıkgöz avucunu yalamıştı. Ona artıklar kalmıştı yalınca..

Yolda adamın biri kira arabalarından birine saldırmış ve üzerine atılmıştı

— Kahrolsun Bonapartçılar!

Kahve garsonuyum, demişti. Bu arabada bana puro borcu olan ve işe yaramaz arka tekerlek gibi iki kişi var.

Gülündü. Bununla birlikte kortejde, uşak görünüşlü iki üç tip, Baptiste'in hükümeti kötülediğini söyleyerek, ona kötü bir oyun oynamak istemişlerdi.

Baptiste lâfın altında kalmamıştı

— Madem soutados'larımı ödemiyorlar, bir yer verseler bari!

Alacaksın. Ama hızlı koş!. Bütün delikler tıkanmış.. Tazı, aç gözlülüklerin ve tutkuların dört nala kalkmış atından daha hızla bir çıkış yapmış neylersin..

Saf halk, 51 Aralık'ından beri yemliği dönme ve maaşları ve avantajlı durumu alma fırsatını gözleyen bütün politikacılar dünyasına omuz vererek yardımcı oluyorlar.

Saint - Jean salonu'nun büyük masalarının sehpalarında geçit resimleri yapıyor, pencereden sarkıyor ve İmparatorluğu değilse bile bir Polichinel gibi canı sıkkın komisere sırasında habire kol, sırasında da cümlelerle vuruyorlardı.

Onun adına havlayan ve bir zavallı olduğundan hiç kuşkulanılmayan yiğit köpek, yalnız ona karşı silâhlanmakla kalmıyor, üstelik kötü zehiri gizlenen ballı pastadan başka bir şey olmayan bu söylevlerin, sonunda kendi pençelerini ve dişlerini kıracağı düşünülmüyor. Bugün onlarca savunuluyor ve korunuyor.. Ama yarın bu düşmenin bahanesi olarak kudurmuşçasına suçlanacaktır..

Pyat'ın adının ileri sürüldüğünü duyan Gambetta, «Bizimle yasaklamalar yok!» diye ulumuştu.

Ama kendisi de, sosyal geçmişi olmayan, adı hiç de Prudhomme'la savaşı değil de, yalınca Badinguet'e savaşı anlamlaştıran Rochefort'u önermişti.

Planları vardı. Aralarında onu tüketecekler, mahvedecekler, lekeleyecekler ve sonra da ellerinden gelirse, halkın sevgisinden yoksun bırakarak kitlenin kollarına atacaklardı.

Bu halk sevgisinin onlara manto olması gerçekleşinceye değin..

Allah kahretsin, demek insan düşman haline gelebiliyordu!

Mahpuslara, Pelagie'nin kapıları açılıyor Ve dünün mahpusları bulvarlara dökülüyorlar, yaka iliğinde kızıl çiçekleriyle La Lanterne'in yazarı en başta..

Yaşasın!. sesleri arasında geçiyor ve kemerin altına giriyorlar..

Her şey bitmişti. Rochefort, onların rehinesiydi artık!. Gambetta'lar ve Ferry'ler, üç renkli bayrağın içinde boğacaklardı onu..

5 Eylül

Cumhuriyet'in bu II. gününde, 5 Eylül 1870'de, bugün bütün servetim, cebimdeki şu yirmi metelikti.

Ranvier, Oudet, Mallet[1], üçünün ise otuz metelikleri vardı.

Herkesin içgüdüyle ve hiç birşey demeksizin geldikleri Belediye Sarayı önündeyiz.

Yağmur altında benim gibi birkaç boyun eğmeyen ve birkaç zanaatkâr arkadaş klasik vatanı tek kurtarabilecek olan sosyal vatandan söz ederek araştırıyor ve dolaşıyoruz.

Sırtlarımız sırıl sıklam. Ranvier, ayakkabıları delinmiş ve ayakları çamurdan donduğundan özellikle daha çok üşümüştü.

Ve öksürüyordu.

Üstelik akşamın 3'ünde, zaten çok eskimiş olan kısa pantolonu da bir ajanın kılıcıyla iyice yırtılmıştı. Yararsızca yamanmıştı. Bu delikten bile rüzgâr gelip geçiyordu. Gülüyordu, ama durmadan da titriyordu.

Cumhuriyet ne giydirmiş, ne de doyurmuştu. Halkın zaferi, işsizlikti. İşsizlik te açlık.. Önü de sonu da hepsi ayni..

Nasıl edip de bir yemek yiyebildik? Bilmiyorum artık! Bir dilim ekmek, bir peynir parçası, bir bardak içecek, bir parça salça.. Ve tezgâhın önünde ayakta..

Belediyenin ardoise'ları üzerine konulacak bir yemek siparişi için kahveye veya şeritlerle süslü bir frak siparişi için askerî terziye koşan gazeteci meslekdaşlar ve meslek arkadaşları, seyyar şarap satıcısının önünden geçiyorlardı. Zenginin yoksula, besli köpeğin uyuz köpeğe selâm

---

Ranvier (Gabriel) (1828-1879) Merkez Komitesi ve Halk Kurtuluş Komitesi üyesi Mayısta Buttes-Chaumont savunmasını yönetti. İngiltere'ye sürgün edildi.

— Oudet (Emile) işçi. Komün üyesi. Mayıs günlerinde yaralandı ve İngiltereye geçti.

— Mallet (Pierre) Porselen desinatörü. Komün savaşçısı. İngiltereye geçti.

vermesi gibi selâmlıyorlar, bana acıyarak bakıyorlardı.

Gözlerinde beni böylesine aç ve böylesine kötü giyinmiş arkadaşlarla görmelerinden doğan sevinç parıltılarını görüyorum.

Şimdi yitmiş, aşağılanmış ve görünmez şekilde bağlanmış olan bizler, Cumhuriyet ilânının ertesi gününden bu yana, kalem ve sözümüzün yürekliliği ile zügürtlük ve hapis tehlikeleri içinde koşumlarından asılarak çamurdan çıkardığımız arabada gidip gelen ve şu duvarların gerisinde bulunan burjuvaların zaferini dilimize dolamamış mı idik?

Oysa şimdi meclis - bozan ve düzensizlik nedeni olarak görüyorlar ve benden dükkânda yapılanı isteyen yeni rejimin maaşlı kuyruklarınca da tutuklanıyordum.

Onu silkelemiştim... Ama sonunda silkelenen ben olmuştum.

— Cumhuriyet halindeyiz, ama bu herkesin hükmetmesi için bir neden değil elbette!

Kıskançlık duymuyorum.

XIX

6 Eylül — Blanqui

Rue des Halles de sabahın onunda toplantı.

Kısacık boylu, çok yüksek yakalı ve çok uzun kollu ve geniş etekli bir regingotun içinde adeta kaybolmuş yaşlı bir küçük adam, masada bazı kâğıtları sıralıyordu.

Hareketli baş, esmer yüz ortasında, ahmakça kıvrılmış gagayı andıran büyük bir burun; bir çocuğunki gibi oynak ve pembe bir dil ucunun diş etleri arasında gidip geldiği boş bir ağız; hani şu kırmızı patates rengi..

Fakat bütün bunların üzerinde kocaman bir alın ve maden kömürü parıltılarıyla yanan gözbebekleri... Bu Blanqui[1]'dir işte!..

---

17 mart 1871'de tutuklanmıştır. Ve dostlarının bütün uğraşlarına karşın Blanqui özgürlüğünü alamamıştır. Thiers, Komüne böyle bir yönetici vermek istemiyordu.

Adımı söyleyerek, sıktı elimi.

— Çoktandır sizinle tanışmak istiyordum. Sizden çok söz edildi bana. Bir köşede sizinle arkadaşça konuşmamız çok iyi olacak.. Şu iş son bulur bulmaz, hemen bana geliniz.. Anlaştık değil mi?

Adresini verdi. Dostça bir işaret gönderdi. Ve Villette adamlarının burada olup olmadığını sordu.

Oturum biter bitmez, ona koştum.

Hükümet Darbesi'nin bir kendinden geçmişinin yanında kalıyordu. La Villette çatışmasından sonra da orada gizlenmişti.

Gittiğimde elinde kalem, bana okuduğu, bir bildiriyi yazmakla meşguldü.

Bu onunla savunma hükümeti arasında vatan adına imzalanmış bir mütarekeydi.

Burnumu beğenmezlikle kaldırdım.

— Beni haksız mı buluyorsunuz?

— Bir ay içinde yeniden bıçaklar çekilecektir!

— İstenilen de bu değil mi aslında?

— Hiç olmazsa, sessiz bildirinize vurgulu bir cümle katınız!

— Evet! İyi de olur. Ne diyelim örneğin?

Kalemi almış ve şunları eklemiştim «Bu günden itibaren çanlar çalınmalı!..»

— Evet, bu bir son'dur.

Ama fikir değiştirmiş ve başını kaşıyarak

— Bu o kadar basit değil!

İşte yüzbinlerce insanı Champx-de-Mars'a sürükleyen ayaklanmanın hayaleti, kara eldivenli hatip Taschereau belgesini bir ihanet haline getirmek istiyordu.

Bu kara eldiven'in bir cüzamı gizlediği, bu gözlerde safra ve kan kaynadığı söylenirdi... Oysa elleri temiz ve parlaktı. Bu insanlık okyanusunun kırbaçlayıcısı, bir mumyalar yetiştiricisini andırıyordu.

Ve gücü de buradaydı.

Vahşi tavırlı, aslan çehreli, boğa boyunlu halk hatipleri, kalabalıkların kahramanca kabalığını ve barbarlığını yanıtlıyordu.

Blanqui, isyanın, karışıklıkların bu soğuk matematikçisi, zayıf parmakları arasında acıların özlü sözünü ve halkın haklarını tutar gibiydi.

Sözleri, çoğunlukla düşünmeyi hayallemeyen halk meydanları üzerinde yaman kanat sesleriyle o koca kuşlar gibi uçuşmuyorlar, ama alabildiğine sınırsız gürültüsüyle ve düşünceye değer vermeyen müziği ile onları uyutmak istiyordu.

Cümleleri, toprağa fırlatılmış, çelik yapısının özelliği ile titreyerek vınlamalar çıkaran kılıçlar gibiydi. O, şunu da söylüyordu «Demiri olanın ekmeği olur.»

Huzur veren bir sesle, kenar mahalle insanlarının beyinlerinde ışık izleri ve burjuvazisinin vücudunda da kırmızı izler bırakan kesici sözcükler salıyordu ortaya..

Küçük olduğundan ve zayıf göründüğünden hiç bir hayat soluyuşu yokmuş gibi geliyorsa da, bu çelimsiz varlık nefesi ile kitleleri tutuşturuyor ve onları omuzlarının bordasında ötelere alıp götürüyordu.

Devrimci güç, narin yapılı yaradılışların ve basit insanların ellerindedir bir bakıma.. Halk da onları kadınları sever gibi severdi.

Bu Blanqui'nin yanında, devrim klasiklerince hainlikle suçlanmış, onun savunmasını yapmak için ortaya atıldığı, mücadele ve hapis için uzaklaştığı ocağının anılarını, taparcasına sevdiği ve acıdan ölen karısının hayaletini terklediği bir kadın vardı. Yine de denizden gelen rüzgâra karşı ağladığı hapisane hücresinin yalnızlığında, daima onun karşısında otururdu.

Saat beş. — La Corderie

Bu öğle - sonrası halk kendi taş dizilerinin temelini attı.

Kocamış politika, Fransa'nın doğum ağrıları çektiği yatağının dibini oyma zorunda.. Belki de ne bir ferahlık ne de bir kurtuluş getirecek!..

Üçüncü Cumhuriyetin beşiğini kokuşmaya bırakmak ve birinci devrimin doğuşunu sağlamak için, bu insanlık gübreliğinde yan gelmek söz konusu değil!.

Top oyununa dönelim yeniden.

Top oyunu, 1871'de yenilmiş Paris'in de yüreğine yerleşmiştir

Temple'le Chateau d'Eau arasında, Hotel de Ville'den uzak olmayan, bir kaç sıra ev arasına sıkışmış çok rutubetli bir meydan vardır, bilir misiniz? Yaya kaldırımlarında çocuklar oynayan, küçük tüccarların oturduğu bir yolu vardır. Araba geçmez, Çatı katlarını yoksullar doldurmuştur! Bu üçgene La Corderie meydanı denir.

Burası da, halkın yağmur altında koşuştuğu, Versailles caddesi gibi tenha ve acılıdır. Eskiden Mirabeau'nun yaylım ateşine aldığı sokak gibi, bu meydan da kitlelerin dinleyeceği emir ve işaretlerin verileceği bir meydandır şimdi..

İşte sırtını kışlaya vermiş ve gözünü de Marché'ye dikmiş şu eve iyi bakınız. Ötekiler arasında çok sesiz bir duruşu vardır bunun.. İçine giriniz!.

Üçüncü katta, bir omuz vuruşu ile açılan bir kapı vardır. Bu kapıdan, büyük bir salona girilir, bir kolej sınıfı kadar çıplak bir salona..

Selâmlayınız!. İşte yeni Parlamento!..

Bu dıvarların dibinde, şu kürsüye dayanmış sıralarda oturan devrim'dir! İşçi giysili devrim!. Enternasyonal İşçiler Birliği, burada yapar toplantılarını.. Ve İşçi korporasyonları federasyonu burada buluşur..

Antik forumları andırır. Ve şu pencerelerden gürleyen

ve perişan olmuş Danton'unkiler gibi kalabalığı öfkelendiren ve Adalet Sarayı'nın büyük görkemli pencerelerinden Robespierre'in halkı çılgına çeviren sözcüklerini andıran sözler fışkırabilir!

Gerçi jestler o zamankiler gibi korkunç değildir. Ve bir köşede Santerre davulunun gümbürdediği duyulmaz. Ve gözleri bağlı ve bir hançerin sivri ve keskin ucu altında and içilen suikastler sırrı da yoktur artık..

Yalın ve güçlü demirci kollarıyla iş kollukları takınmış emek'tir bu.. Karanlıkta araçları ışıldayan emek'tir. Ve de bağırmaktadır «Öldürülmem ben! Öldürülmem ve konuşacağım!.»

Ve konuşmuştur.

Enternasyonal'in insanları, bütün sosyalistler bir ad altında —Yığın'da Tolain— birleşmiştir. Ve dört saat süren görüşme ortaya yeni bir güç çıkarmıştır : Yirmi Bölge Komitesi..

93'ün büyük günlerinde olduğu gibi demetler halinde seçilmiş ve toparlanmış olan yurddaşların özgür birliği ve kesimi'dir bu..

Her bölge, hemen toplanacak olan dört delegeyle temsil edilmektedir. Ve ben yukarıdaki bir kenar mahallenin Hotel de Ville'e karşı haklarını savunmak üzere seçilenlerden biriyim.

Biz tarihte görülen ayaklanmaların en büyüğü olarak gürültü koparan o Champ-de-Mars federasyonundan apayrı bir federasyon ağını bütün ülkeye yayacağız. Seksen külubeden gelmiş olan bu seksen fukara konuşacak, kışkırtacak, gerekirse yoksullukta dayanışma ve mücadele için, Paris'in bütün sokakları adına halk yığınlarını etkileyeceklerdir.

Saat yedi. Belleville

Sert adımlarla Belleville'e çıktık.

Bir dernek örgütlüyoruz.

Ama önce bir arkadaşın işlettiği meyhanede, beleşten bir dana cızbızı ve bir testi şarapla midemizin bayram etmesi gerekiyordu.

İki gündür ateş altında büyük olayların içinde yaşamış ve bir çok kez de «açlıktan!» ulumuş kişiler için pek fazla sayılmazdı.

Şarap satıcısının çocukları, «Devrim dediğin de ne demek oluyor baba!», diye soruyorlar babalarına, bayram'sa giyinilmesi, bir döğüşse kolların sıvanılmasının söz konusu olduğunu belirtiyorlardı.

Bence, bir benzeyiş yoktu. Bir İmparatorluğun çöküşü gibi her hangi bir şey söylenemezdi.

Şimdi halkın toparlanması söz konusu idi.

— Nasıl yapılacaktı bu?

— Bir düşüncem var!» demişti Oudet.

Bir kışlada güneşte şaşkına dönmüş bir birliğin artıklarını görmüştü. Sokağa çıkıyor, dağınık askerlere gidiyor; yığında bir borazan araştırıyor. Borazcn erini bir köşe taşına götürüyor ve diyor ona :

— Çık şunun üstüne ve borazanını Devrim için çal!

Ve Borazan **çalmıştı.**

Tratata! Tratata!..

Biz bir sirk araştırdığımız sırada, herkes geçit resmine başlıyor.

— Nereye?

— Folies - Bellevllle'e, diye önerdi biri, buradan ancak üç mil ötede!

— Müdür kim?

— Ben'im!

— Yurddaş, salonunuza ihtiyacımız var.

— Bir şey ödeyecek misiniz karşılığında?

— Hayır, halk bir borc olarak istiyor bunu. Ama iler-

de ödeyecek; bunu yeter görmezseniz, sonu kötüye gider! Kapıların kırılmasını, sıraların parçalanmasını ister misiniz?

Önce başını kaşıdı bir süre.

Tratata! Tratata!

Borazan yaklaşıyor. Yığın yürüyüştedir.

Kabul etti sonunda.. İyi de etti!

Oturum'da

Büro oluşturuldu. Yakında olan Oudet, başkanlık ediyor.

Dört kelimeyle dinleyicilere teşekkür ediyor ve niçin buraya geldiğimizi ve kimin adına konuştuğumuzu açıklamam için de sözü bana bırakıyor.

Salon kıvamına gelmişti.

Söylenmesi gerekeni söylemiştim. İstediklerini bulmuşlardı. Öyle görünüyordu.

Ve kurul, La Cordierie afişinde taslağı verilen, Komün programını açıklıyordu.

O anda bir el silâh atıldı.

— Katil var!.

Adamlar kürsüye saldırıyorlar ve bağırıyorlardı bir yandan.. Trotuvarda da onlardan biri az kaldı öldürülecekti.

— Ateş eden burjuvalardan bir belediye çavuşu! 4 Eylül'den beri gizlenen mahallenin tüm birliği saldırıya geçti!.. Saldırıya uğradık!.

Her yandan bir panik vardı.. Ama büyük çoğunluk ayaklanıyor

— Yaşasın Cumhuriyet!

Her madenden ve her çaptan silâh başlar üzerinde parıldıyor ve öfkeyle sallanıyordu. Hava gazının ışığı al-

tında, birinin elinde çekilmiş bir keskin balta parıldıyor; bir aralıktan adamın biri ceplerinden Orsini patateslerini andıran bombalarını çıkararak fırlıyordu.

— Gelsinler bakalım!

Kimse gelmemişti. Katil de kaçmıştı. Bulunacak mı? Kim bilir? Ama oturum, tümümüzün cenazeye katılmasını kararlaştırdı.

Cenaze töreni günü, konvoyun önünde yer alacağımı ve bir söylev vereceğimi de açıklamıştı oturum..

Mezarcı küreğine iyice dayanıyordu. Mezarlığa da o her zamanki suskunluk çökmüştü.

Öne atılıyorum ve aramızdan koparılana ve mezarı Cumhuriyet Beşiğinin hemen yanı başında yer alana son selâmımı gönderiyorum.

— Sağlıklı kal Bernard!

Mırıltılar duyuldu. Eteklerimden çekilir gibi oldu.

— Adı Bernard değil, Lambert'dir., dedi yakınları alçak bir sesle.

Zavallı insanlar, şaşkına dönüyorum ve biraz da heyecanlanıyorum. Ama bu heyecan da beni kepaze olmaktan kurtarmış ve sözümü etkisini artırma olanağı vermişti bana.

— Şu gösterişsiz bilinmezlerin tabutları önünde duyduğumuz saygı o kadar büyük ki, o saygı onların cesaret ve acı içinde bile alçakgönüllü kalmış kişiliklerinin sınırlarını aşıyor da içinde yaşadıkları ve uğrunda öldükleri büyük insanlık ailesinin malı ediyor onları.

Bu da bir işe yaramamıştı, üstelik Lambert ailesini acılara boğmuştum.

Dernek, delegelerinin, Belediyeler masasında oturum yapmalarını istiyordu. Derhal Belediyeye yerleşmemizi ve beş silâhlı adamla —bir eksik değil— bize yardım etmesini de emretmişti.

Biz gezmeye gönderilmiştik.

Beş adam, biz merdivenlere ulaşınca, bizi koruyacaklardı. Gerekirse ölümü ve öldürmeyi göze almışlardı.

Sanıyorum ki, bizi yumuşak bulmuşlardı. Çünkü onları fazla yokuşa sürmemiştik.

— Biz sizi saygıyla desteklerken, Allah Aşkına! sizlerden biri de yardım istemeye gitsin! diye haykırıyordu, onbaşı bıyıklarını okşayarak..

Yardım mı? Bizi sonuna kadar izlemeye kararlı, bizi geceler boyunca alkışlayanlardan kimleri bulacaktık ki? Üç dört kez Hotel de Ville'e kitle halinde inileceği kararlaştırılmıştı. Salondakilerin yarısı el kaldırmış; tehlikelerden söz edilmiş, çok uzaklara sürüklenmiş olma korkusu daha o zaman içimizi sarmıştı.

Çok uzak! Yalınca demetin dağıldığı sokak köşesine kadar, hükümeti korkuya salmak için, üç dört kişi bırakmıştık.

Arabaya biniyoruz —üç metelik gitti—, iyi aydınlanmamış aralıklarda dilekçe ve ultimatomumuzu melankolik bir şekilde gezdiriyoruz. Arago kabine'sine ulaşınca kapıyı duvar bulmuştuk, ama güçlenince de ortalık demir ve çeliğe kesmişti.

Eşarplı ve koca botlu bazı sivillerin işareti üzerine nöbetçiler karanlıkta harekete geçiyorlardı.

Birlik şefi olmamın, kürsü gücümü artıracağına, kasaturaların da cümlelerimin sonundaki nida işareti gibi tam yerine oturacağına da inanmıştım.

Sırma şeritlerine gülünen ve her adımında ayakları tökezleyen bir asker olmayan ben, şimdi kalkmış, kınındaki kılıçtan müthiş korku duyulan savaşçılığa adaylığımı koymuştum.

Beni haydut suratlı sanan ve görünce de saf bir çocuk olduğumu anlayan fabrikacı Melzezzad'da mahallenin bazı büyük bonelileriyle görüşmeler olmuştu. Bu Melzezzad, kendisine korku veren başları kopartmayı isteyen bir

maratist gibi dişlerini gıcırdatıyor, fakat yine de beni ittifakla seçtiren önemli bir oy **da sağlamış oluyordu.**

Pahalı olan namuslardır! Bir kasketle, dört sırma şerit lâzımdı bana Onu da bir tek metelik bile etmeyen ve kâr almayan Pyat'nın dostu Brunereau'dan sekiz franka aldık.

Böylece üniforma masraflarımı kapatmak istiyordum. Gel gör ki ayakkabılarım da miadını doldurmuştu. İki gündür birliğin öz saygısının sarsıldığını görüyordum.

Benim dışımda oturumunu yapmış, toplanmış ve sonra beni merasimle çağırtmış bir komiteye, benim ökçeler tabanlar arz edildi.

— Vatandaş, çift tabanlı bir çift bot seçmeniz şart oldu. Halkın saygısının bunu gerektirdiğini de raportör eklemiş bulunuyor.

Herkeste bir kıskançlık baş gösterdi. Ve bu «çift tabanlı» sözü de homurtular uyandırdı.

Yine de onları sökemedim. Beni ısıtmışlar ve ayaklarım da buna sevinmişlerdi.

Bütün mırıldanmalara, ilericilerin kampında olmasa da, kendilerine derimi ve varlığımı adadığımı bilen **yürekli** insanların da katıldığı bu sızlanışlara karşın, belediyece tertiplenen entrika, tırnaklarını gösteren ayaklarımı örtme masrafını ödemişti.

— Hatta dişlerini de gösterecek olan, demişti, sabah raporunu bildiren ikinci bölüğün sekreteri alaycı bir dille.

Ah! Böyledir bu! Bekleyiniz!..

Ve bir gürültülü yürüyüş.

Ayakkabısız, çıplak ayaklı insanların böylesine bir yürüyüşünün kurmayı, onları Belediyeye götürecek olan komutan, elbette yalınca çıplak ayaklılardan biri olurdu. Ve onlar da topla, kasatura ve fişekliklerde tehdit dolu suskuyla duran kartuşlarla karşılanabilirdi ancak...

Ayakları çırılçıplak insanlar buluşmuşlar ve yürüyüşe geçmişlerdi.

Kitle gülmüş, şaşmış ve yaygarayı basmıştı.

— İleri marş!.

Belediye'de bir telâşlı hareket seziliyordu.

Belediye başkanı, bir optisyen titizliğiyle, bir denizci dürbünü almış, bizimkileri dikizliyordu.

Hücum için gerilen kimisi umutla hemen hemen ağarmış, kimisi de acıdan kapkara bir renk almış bu usanmış ayaklılar sürüsünü gözlüyordu.

Bu çok uzun sürmemişti.

Pencerelerin altına sıralandığımızda, havada gül demetleri gibi uçuşan siyah ayakkabılarla ortalık birdenbire kararıvermişti.

Sanki kadınların, erlerimizin şapkaları üzerine çiçek buketleri attıkları Milano'da imişiz gibi geldi bize.. Değişik olan kokusu idi yalınca...

Fakat ayakkabıcı buna karşın, yine de öc almaya and içmişti.

Ne bahasına olursa olsun, bu birliğin şefi olan benden kurtulmak istiyordu.

Fırsatını bulmakta da gecikmedi.

Ordu boğacak bir sağnağın estirdiği bir sabah, surların dışında bir atış talimine başkanlık ve arazide bulunacak olan komutanın sözde bir emriyle adamlarım cehennemin dibine gönderildiler.

Bu gezide esamim okunmamıştı. Sessizce dinlemiştim. Olanlar olmuştu! Başıma taş yağdırılacaktı.

Penceremin altında ayaklanma homurtaları, «Kahrolsun Vingtras!» haykırışları yükseliyordu. Silâh şakırdatanlar ve yukarıya geleceklerini söyleyenler de vardı.

— Gelmenizin gereği yok; ben iniyorum.

Favié salonunu tüm doldurmuşlardı. Aralarından ge-

çerek kürsüye doğru yönelirken, beş altı bin insan yumruklarını sallıyorlardı.

Lanetlemelerine ve öfkelenmelerine karşın, yine de terbiyeli insanlardı. Ne bir lekeleyici, ne de bir öldürücü harekette bulundular. Ve hatta parmağımı ihanet üzerine basınca, sonuna kadar da dinlemişlerdi beni!

Fırtına dinmiş ve öfke yatışmıştı...

Ama bu bana yetmişti! Kasketimi ve kılıcımı teslim etmiş, görevimi geri vermiştim.

İyi geceler, arkadaşlar!..

XX

Artık acıma uyandıran, dört sırmamı da çabucak sökmüştüm. Zavallılar, ne kadar solmuş ve kırmızımtrak bir sidik rengini almışlardı.. Ve.. İşte özgürüm!..

Ve birliğin gerçek şefi olmuşum, ondan sonra başlamıştı. Aslında devrimci orduda resmî komutanlık etmenin hiç de gereği yoktu! Öyle ki, yetkililerin verdiği rütbe, gerçekte rütbe bile değil!. Kaldırılır bir gün...

Bölük numaralarının önünde yalınca bir «sıfır» vardır. Savaş sırasında tehlikeye ilk atılmak, gerçekte gözüpeklikten değildir Onu öne geçiren arkadakilerin itişidir. Ve oylama vaftizinin işe yaramazlığı da bundandır. Asıl vaftiz, ateşin vaftizidir... İşin başı bu!.

Evet saçlarımda o küçük gümüş zokalar yok artık. Ve tutsağı olduklarım ve bugün düşman haline gelmiş olanlar, benden yardım ister oldular. Hiç bir şeyin başkanı değilken, bütün grupların kararlarına başkanlık ediyorum. Ah hayır! Şimdi otuz meteliklik basit bir askerim, böğür-

me hakkı sırası gelmiş bir asker «Kahrolsun Şefler!.»

Beni kendi birliğinde görmek isteyen komutan savul!.

Ve gülmek sırası da, komutan gibi görünmek sırası da bende... Ve bundan böyle başarısız subayların yakasına yapışacak ve başkaldırmayla ilgili emirleri çok alçak sesle fısıldamaların hesabını soracak olan benim!..

Ama kıtaların komutanı olarak, Hotel de Ville'e, umutsuzluğa kapılarak yılgınlık göstermemesini ve düşmana karşı iyi silâhlanmasını isteyen Paris'in isteğini götürürken, rütbem işe yaramıştı yine de..

Bir sabah, tüm Ulusal Savunma Hükümeti'ni, Blanqui'nin aydın gözleri önünde, yalan ve budalalık içinde bocalar görmüştüm.

Durgun el hareketleriyle, ince bir ses tehlikeyi gösteriyor, çareyi işaret ediyor, politik ve askerî strateji dersi veriyordu.

Ve yakalığı içinde Garnier - Pagès, külbastıları arasında Ferry ve sakalına gömülmüş Pelletan, karacahillikte suçüstü yakalanmış öğrenci havası almışlardı.

Şu bir gerçek ki, Gambetta orda değildi ve Picard da ancak görüşmenin yarısında gelmişti.

Blanqui ordaydı.. Fakat «halkı orduya teslim için», komiserlerin Paris dışına gönderilmesinin nedeni devrimciler adına soran, Millière söz almıştı.

— Bak Vingtras, diye beni bir pencere aralığına çekerek ve elbiselerimin düğmeleriyle oynayarak, iri Picard, «biliyorsunuz ki, ben her şeye karşı değilim. Hatta kenar mahalle halkının elçiliği belgenizi cehennemin dibine havale etmenize de karşı değilim... Bu benim için zevkli bir duygu olacaktı üstelik.. Ama ötekilere, şunlara bakınız... İş arkadaşlarım oldukça beceriksiz değiller mi? Senden nasıl olup ta kurtilabilirler? Yapamazlar, beceremezler bunu.. Ben kendi hesabıma kızılların kampa atılmalarını görmek amacıyla, daha çok ayaklar'ı işaret ediyordum! Kızıl-

ları mı? Kızılları mı? demiş ve meyhane balosu alışkanlıklarını taklit ederek «Karşı karşıya mı?», Karşı karşıya mı? diye eklemişti.»

Ve de gülmüştü.

Sonra kulağıma eğilerek ve parmağı ile burnumun ucuna vurarak «Ama siz, şeytanın tekisiniz, siz gitmiyeceksiniz!. Gitmeyeceğinize de bahse girerim!»

Ben bahse giremem... Bu kısa süre için, oldukça pahalı olurdu bu! Sonradan da bahsi kaybettim zaten.. Ama bu adaylıkların hükümetin onayına sunulduğunu anlamadığımdan, ona çok gelmemişti.

Bu kıtlık zamanında, bu soğuğun eksi otuz dereceye kadar düştüğü bu dondurucu günlerde kenti bırakmamalı.. Bu kıtlık ve bu dondurucu soğuk, o ayaklanmanın yakıcı ateşini körükler çünkü.. Mahvolma bahasına da olsa kalmalı!..

Hatta taşradakilerin yardımımıza gelemiyeceklerini bile hesaba katsak, Paris insanlarının sabah gelip akşama değin burada kalmaları durumu hiç te değiştirmiyecekti.

Şu var ki «93'deki gibi» bir yineleme olacaktı.

İnanmışlar bunu düşünüyorlar, düzenbazlarsa bir kez görevler üzengesine ayak atılmaya görsün, artık ne isyancıların yumrukları ne de restorasyon'ların silâh darbelerinin onları eğerden indiremiyeceğini söyleşip duruyorlardı.

— Fakat anasını belledığim! diye haykırdı Picard arkadaşlarına, ya bu işin üstesinden geleceklerini, ya da başlarını giyotun boyunluğuna geçirmelerini seçmelerini söyleyin kendilerine o halde! Esneyi bir kere kaptırınca, iri başınızı giyotin deliğinden çıkaramayacaklardır artık. Tehlike yok demektir! Sizden fırtına patladıktan sonra onları korumanızı ve düzensiz görevlerini düzenlemenizi isteyecekierdir... Bu daima böyle olmuştur ve böyle de gidecektir.

Yalnızca bu felsefe, halk yığınlarına boyun eğmek istemeyen ve kabuklaşmış bencilliği önünde küçük tepelerin ve akköpüklerle yükselen dalgaların gerileyeceği gürleyen Jupiter rolünü benimseyen yetkililerin hiç te helsabına uygun gelmiyordu.

Ve bir akşam, gerçekten de sert akdalgalar halinde kükrediler. Ve biz halkla alay edilip edilmediğini sormak için büyük üniformalarını kuşanmış kenar mahalle subaylarından bir yığın toplamıştık.

Ferry ve Gambetta gelmişlerdi. Vataaaan ve görevvvv, adına bir sürü lâf kalabalığı.. Gambetta, bizi paylamıştı ve çıkışmıştı...

Ama soğuk ve sertçe de karşılığını aldı.

Lefrançais de başkaları da karşılığı vermişlerdi. Tumturaklı söylevcinin ipliği pazara çıkarılmıştı.

Yanıtlayacak halleri kalmamıştı... Ancak tehdit yoluna baş vurdular.

— Seni tutuklatacağım! dedi bana Ferry.

— Bir yeltenin de görelim!

Cesaret edemiyorlar ve işte acınacak bir halde geriliyorlar. Gambetta, son bir hitabet denemesinden sonra, sessizce sıvışmıştı..

Cesaret taslayan Ferry, kalıyor. Etrafı çevriliyor ve bir hayli de sıkıştırılıyor... Gecenin nasıl biteceği, yatağında yatıp yatamıyacağını kim bilir?

Bir kaç komutanın bir köşede kulak kulağa bir şeyler konuştuğu ve ellerinin kılıçlarının kabzasına gittiği görüldü.

— Vingtras siz misiniz?

— Ne var ki?

— Biz burada yüz taburun temsilcileri olarak yüz kadar insanız. Bu yüzün içinde sekizi veya biraz fazlası Gambetta ve Ferry'nin adamları. Doksaniki kişi öteki sekiz veya iki kişiye «Siz bizim mahpuslarımızsınız!» derlerse...

Düşünce bir hayli ısırıcı.. Bir saat içinde bakalım neler olacaktı?

Dudaklarımızda ve gözlerimizde tertip içinde olduğumuz anlaşılıyordu.

Bizi önlerine alacak, muhafız birliklerini çağıracak, bizi kuşatacak ve silâhsızlandıracak mıydı?

Hayır; savunma ile yükümlü olduklarından emin değillerdi daha..

Ama yine de tehlikeyi önlemek gerekiyordu.

Kim kurtaracak onları?

İki insan Daima haşin davranan, fakat bir ayağı kampta olan Germain Casse ve sürekli birlikte bulunan Vabre[1].

Bir an için bir yana çekilmişler, ama bir dakika sonra da saçları darmadağınık ve soluk soluğa dönmüşlerdi.

— Tabyalara! Tabyalara!

Koşarak gidildi.

— Tabyalara! Düşman hatları yarmış! Burçlar yıkılmıştır!..

Artık kimse, suikast tertibi düşünmüyor. Düşünenler varsa, bu işlerin kendileri için ölüm demek olduğunu anlıyorlardı!

Ve işte son haftanın bir gecesinde, Hotel de Ville, onu ellerine geçirmek isteyen gözüpek birkaç komutandan kurtarıldı..

Ama, sabır etmeli!. Beklemekle birşey yitirilecek değil çünkü...

Milli Muhafız subayı.. Komünculeri yargılayan Châtelet Mahkebaşkanlık etmişti.

XXI

30 Ekim

Oudet ve Mallet, bir fırtına gibi doldular odama.. Kıyım'ı, Bourget bozgununu duymuşlardı.

Oudet, bir borazan yakalamış! Mallet, kendine bir balta sağlamış!.. Davullar toplanma emri çalıyordu!..

Caddeler ateş içinde!.. Borazanlar ve bataryalar kudurmuşlardı adeta!. Ve Mallet'nin elinde balta..

Ve pencerenin altında ve ayakta yüz kişi ise halâ böğürüp duruyordu «Kahrolsun komutan!» ve Vingtras'nın kalabalığa seslenişini de bekliyorlardı.

— Yurddaşlar, istifamı geri alıyorum. Ve sizin başınızda aşağıda Bourget'de yardımsız boğazlanmaya terk edilen bizimkilere yardım için savaş alanına yürümek istiyorum!

Ürpermeler! Şaşmalar!..

Bourget'ye!.. Bourget'ye!..

Yürekliliklerıyle oldumolası bana yol açan, büyük dostlarım Oudet ve Mallet'nin elleri sıkılıyor.

— Ve niçin Balta?..

— Belediye başkanının emri olmadan, kurmaylığın takdisleri olmadan açılması bana yasaklanan, ama sizin torblarınızı ekmekten yoksun bırakmak için caddelerde alabildiğine harcanan fişek fıçılarını yarmak; kaçakları parçalamak için!

— Yaşasın Cumhuriyet!..

Herkes saflara!.. Kimse eksik kalmasın!..

Subaylar bana yaklaşıyorlar. Ve tacı çıkarılmış kasketimin çevresinde, bir savaş konseyi oluşuyor.

— Anlaşılıyor ki, gidilecek!. Ama önceden savaşa girişimizi düzenlemek ve şimdiden alınması gereken tedbirleri saptamak için, meydanla anlaşmamız gerekiyor

Yol arasına, bu bölmeyi koyanlar da eski askerlerdi.

Clement Thomas'ın yanına gidiyoruz.

— General burda mı?

— Göremezsiniz onu!..

— Görmemiz şart ama!.

— Durun biraz..

Yerin dibine geçsin o da! Biz felâket haberlerini ve kararımızı kulaklarına aktarınca, görevliler onun üzerine yürüyor ve öfke tepinmeleri altında eziyorlar.

Gürültüye geldi, Clement Thomas..

Kızgındı.. Beni tanımış ve sorguya başlamıştı

— Daha ne istiyorsunuz?

İstediğimizi haykırdım, ötekiler de haykırmışlardı.

— Böyle yüksekten konuşursanız, tutuklatırım sizi!

Bekliyoruz... Tutuklayıcılar da bekliyorlardı. Otoritesini de ve sözde strateji görgüsünü de alt üst etmiştik. Her çorbada tuzu olan general otuz yaşlarında..

Bizim düzensiz sevkiyatımızın eksik olacağı ve birlik

şefleriyle birlikte Hotel de Ville'ce açıklanacak olan bir planı kafadan atmıştı bize.

— Kuvvetler savaş kanunlarına göre aralıklı düzenlenmiştir. Ve en gerekli anda ve bilinen işaretlere göre işe girmeleri zorunludur. Beklenmiyen bilginler düşmanı ezmek ve ölülerin öcünü almak için hiç bir şey esirgememişlerdir. Her halde bozgunun sorumluluğunu benimsemelerinden, çılgınlık ve hatta ihanetlerinin yüzlerine vurulmalarını açıklamaları sevindirmiştir sizi.

Azarlamış ve korkutmuştum ve beni bir bayrak altında bekleyen insanların bulunduğu Puebla Bulvarı'nın yolunu tutmuştum.

Bir bölge subayı eşlik ediyordu bize.. Bourget'ye yönelen takviye için, 191° birlik'in ilk saldıracaklardan biri olacağına söz vermişti.

Ah! Evet gözler yaşlı yatılmış, güzelim barut kokusuyla dalgalanması gerekirken, yağmurdan ıslanmış ve kirli yün kokusu tüten bayrak da devşirilip yerine konmuştu!..

31 Ekim.

Başka korkunç haberler de vardı! Bazaine ihanet etmişti.

Savunma Hükümeti bunu biliyor ve gizliyordu.

— Hotel de Ville'e!.

Birlikte inmek üzere, birlikten birliğe haber uçuruldu. Ve de inildi.

Fakat La Cordierie önünde, daha önce halk adına kararlaştırıldığı halde, ben olmadan da birliklerin ileri gidebileceklerini düşünen ve beni orada alakoymak isteyen dostlar toplanmışlardı.

— Söz konusu olan, hareketin nasıl yönetileceğini bilmektir.

Yalınca yedi kişi idik biz.. Ünlüler yoktu. Blanqui'nin gelmesiyle gitmesi bir olmuştu. Vaillant[1] da öyle. Halkın en çok benimsedikleriyle, onlarla olmak isteyen ve onları bırakmayanlar taburlarda kaynayıp gitmişlerdi sanki.. Ben gelinceye değin, hemen görevi almam istenmiş, bağırılıp durulmuştu.

— Vingtras!.. Vingtras!..

Ah! Ayaklanmaları yürüten şeflerin, büyük masumlar olduklarına inananlar!

İnsan dalgalarının gürültüleri içinde kurmay olarak adlandırılan, ufalanmış, savrulmuş, acı çekmiş, boğulmuş olanlar.. Bu şeflerin başı, daha çok gemilerin pruvasına çizilmiş ve kabarık biçimde yontulmuş kadın büstleri gibi, fırtınalar arasında yalpalayışlarla bir görünüp bir yiterler..

Bir kaldırım kenarında beş altımız bir araya gelince, bu akşam Komünün ilânı'nın zorunlu olduğunu kararlaştırdık.

— Komün... Kararlaşmış!...

— O halde geliniz!. diye haykırmıştı, beni götürmekle yükümlü adam.

Yolda çavuşun elinden zorla alınmış, beni alanlarca büyük kitleden ayrılarak bir şarap satıcısının kürsüsüne çıkarılmıştım. Uzun uzadıya konuşmuş ve komite tarafından hemen bir bilardo masası etrafında hazırlıksız bir bildiri kaleme almakla ve iki tek frenküzümü rakısı çekerek, «iktidara götürecek» ögeler üzerinde tartışmayla görevlendirilmiştim.

---

[1] Edouard Vaillant (1840-1915), Mühendis, hekim, bilim doktoru, Almanya'da felsefe okumuş. Blankist, 1870'de Birleşik Avrupa Devletleri için bildiriyi imzalamış, muhasara sırasında F. Pyat'nın Le Combat'sının yazarı. 22 Ocak 1871 Ayaklanmasında görev alıyor. Komün'ün öğrenim reformlarına katılıyor. Enternasyonal üyesi, Londra'ya sürülüyor. Marx ve Blankizm şefleriyle tanışıyor. 1884'de Paris Belediye Meclisine seçiliyor 1905'de sosyalist birliğe katılmıştır.

Bir patlama!.

Bizim çocuklar bağırışıyor ve kaçışıyorlar.

Yüreklilerden oluşan şarapçıdaki komite, bunun kendimizi gösterme anı olduğunu, alınması söz konusu olan Hotel de Ville'e doğru bizi yönelterek kaçmaları yeniden tutmayı denememizi söylüyordu.

— Yeniden gelenler bizimdir, diyordu Oudet... Sen onlardan olmak istemiyorsun değil mi?

— O halde, birliğe dönelim ve kenar mahallelerdeki bilinmezlerle kalalım.

Ben karşıya geçmeye cesaret edememiştim. Yine de Hotel de Ville'e gitmeyi belki de ayaklanmada işe yarayacak bir savaş mevkii elde edebileceğimiz için istiyordum.

Oudet, kendimi beğenmişliklerimi ve yüreksizliğimi yüzüme vurdu. Yoldan dönüşümün pişmanlığıydı bu.. Ama saydığım ve sevdiğim Oudet'nin de açıkça görmesi gerekirdi.. Meydanı bırakalım ve yükseğe çıkalım...

La Corderie basamaklarını tırmanmadan hiç bir şey elde edilemezdi.

Hayret ettiğim de, buradaki yedi sekiz kişinin Oudet'yi tuttuğumu bilmeleriydi. Bunlar da mannezingue'deki gibi, kendi listelerini hazırlamaya koyulmuşlardı.

— Görevimiz onlardan olmaktır, dedi, mavi boktan bir şey giyinmiş, başkaldırma çadırı altında gerekirse ölmeye de ve kendi tutkularının iyiliklerini elde etmeye de hazır bir komünist avukat.. Tutkuları, hani gravürlerdeki halk hatiplerinin başlarına geçirdiği peruk gibi, zayıf adamın omuzlarında mirabeau vari bir eğretilikle sallanan takma bir kara saç gibiydi..

Orda zamanımı yararsızca tükettim. Çünkü kimileri yavaş yavaş gelmişler, soruşturmuşlar, sağa sola çatmışlar ve halka karşıkarşıya gelmeye doğru gelişen gidiş üzerinde aşağılayıcı konuşmalar yapmışlardı. O halk ki, bize anahtar deliğinden bakmakta ve egemen olmamızı, duru-

ma hakim olmamızı dilemek için de merdiven sahanlıklarında bekleşip durmaktadır.

Kesin olarak dönüyorum kendi insanlarıma..

— Villette Belediyesinin Millî Muhafızlarla kaldığını ve bu sabah harekete katılmak istemediğini bilmiyor musunuz?

— O halde işgal edelim Villette Belediyesini!

Ayaklarımda sabo'lar vardı. «Şeref» ayakkabılarım, ayaklarımı sıkıyordu. Bir kenarda bulduğum bu saboları ayağıma geçirivermiştim.

Gömleğimin üzerine, yıpranmış, ezilmiş ve yer yer mavileşmiş yeşilleşmiş bir pelerin giymiştim. Kılıcım kayışındaydı.

Kılıcımı çekiyorum. Ve bulanık, tasalı bir gökyüzünden inen yağmur altında çamur bataklarında bocalayarak, otuz kadar insanı Flandre caddesi yöresine götürüyorum.

Islanmış saçlarımızla ve çamura belenmiş pantolonlarımızla acınacak haldeydik.. Kasaturam paslanıp uyuzlaşmış ve pelerinimin kanatları yassılaşmış ve gevşemişlerdi. Bir ziyafetten arta kalan tavuğa dönmüştüm.

«Dur!» dünyaya geldim geleli bütün kapılarda duyduğum o ölümsüz «Dur!»...

Ama beni izleyen yiğitler, uyuşukluktan kurtulmuş, metinleşmiş pelerinimin gerisinde, savaş sırasına geçmişlerdi.

— Artık meydan, iktidarın egemeni olan halkındır!

Parmaklık açılıyor ve geçiyoruz.

— Şu anda Hotel de Ville sizindir!

Üç subay bana doğru koşuyor ve kucaklıyorlar.

Ve «Devrim adına sizi, Bölge Belediye Başkanı Adıyoruz!» diyorlar. Kemerlerini sıkarak... Biraz da fazla sıkıyorlar kemerlerini...

Biraz da gevşetiliyor kemerler.. Ama şimdi sıra başa geliyor

— Devrim adına tebrikleri kabul ediniz!

Bazı ateşli öpüşler oluyor. İyi öpüşlerin yanı sıra, soğan ve hatta sarmısak kokan öpüşler de oluyor.

Ve artık işe başlayalım!.

İş deyince... Ne yapmam gerekiyor?

Söylevler atmakla başlayalım işe o halde!. Halkla konuşmamak, onlar için ölümü bile göze alacağımı söylememek olur mu?

İşin sonunda yine onlar için «ölecek» değil misin?

— Elbette...

— Çok iyi, söyle bunu onlara.. Söyleyeni severler.. Çıkın masaya.. Dikkat!. Tamam!. Artık gidebilirsiniz...

Ve gidiyorum...

Ağzımda artık tükürük kalmadığını anlayınca, şöyle bitiriyorum

— Yurddaşlar, söylevler zamanı geçti artık.. Şimdi kolan altındaki insanların yapma zorunda olduklarını yapacağım!.

— Ne yapıyorlar? Görelim...

— Elbette o kadar iyi bilmiyorum. Darbe Muavini atanmış olan ve kendi mesleğinin inceliklerinin öğrenilmesini bekleyen bir komşu mırıldanıyor.

— Bonolar imzalanmalı... Bu çok basit bir şey! dedi, bilgisizliğime şaşan bir yaşlı..

— Bonolar imzalansın, ben de isterdim.. Ama neyin bonoları bunlar?

— Araba bonoları, lamba, yağ, kâğıt ve genel olarak, elbette, bütün şeylerin bonoları!.. Devrimde daima olan ve yapılan işler bunlar!.

Ah Şeytan! Benden yalnızca fişek isteyeceklerini sanmıştım. İki elimle imzalardım bunları.. Ama bunlar arta kalmıştı...

Böylece, Hotel de Ville araştırılacak mı? Arabalar lâ-

zımdı. Sizin pençenizle, kuvvetle musadere edilmeli... ödemesi yarın'a..

Yarın!. Yarın ne olacağımızı iyice bilmiyorum.

Oysa ben yalnız bonolar imzalayacak değil, ama üstelik «kasa soyacak» dım da.. Zira yeniden saldırıya geçerlerse, çalmış olmaktan suçlayacaklardır beni.. Onu biliyorum. Ayaklanmanın ertesinde mahkemeler kurulacak ve oynadığım yalnız kendi hayatım değildir. Bütün bu durumlar da tehlikeye girecek.. İyi ve güzel ünüm, bunlara komuta eden Jacques Vingtras'nın sorumluluğunda el konulan şu yüz metelikler büyütülerek, abartılarak ortaya serilecektir.

Ah! Evet, bir kez talih dönmeye görsün.. İstedikleri dolabı çevireceklerdir.

Ama bu iş ne kadar ağır olsa da, üstesinden geleceğim ve zamanımı saman bonoları ve fatura kâğıtları imzalamakla geçirmiyeceğim!..

İşler öylesine ağır da değildi.. Tam tersine...

Merdivende bir cehennem gürültüsü koptu.

Bu Hotel de Ville'e patronlarının yanında emirleri araştırmaya gelmiş ve istilacıların taburu arasından geçen eski Belediye Başkanı Richard'dı..

Kuşandığım Belediye Başkanlığı Eşarbına saldırıyor. «Ver bana onu! Kanunları çiğniyorsun.. Yarın kurşuna dizdireceğim seni!.»

Boynuma saldırıyor ve iyice düğümlenmiş üç renkli eşarbı sökmeye uğraşıyordu... Bu düğüm boynumu iyice ezmişti.. Dilim morarıyor..

Hiç bir akrabalığım olmayan, 48'in bir yaşlısı «Kardeşimiz boğuluyor!», diye haykırıyor..

Yetişiyorlar. Son noktasına kadar sıktığı düğüm gevşetiliyor.. Gözü dönmüş herif!.

Bereket versin ki, nefes almaya başladım.. «Yurddaş-

lar, bu boş kafanın kılına bile dokunulmasın.. Bu içinde özsuyu olmasa da, bir hindistan cevizi nihayet!

Gülünüyor... Hindistan cevizi köpürüyor, kuduruyor öfkeden..

— Zaten kılıma bile dokunamazsınız.. Söylüyorum yarın cezanızı bulacaksınız!

— Kimse de dokunmayı düşünmüyor zaten.. Ama böyle herkesin canını sıkmaya devam edersen, dolaba tıkılacaksın!

Ona öyle bir plakard asmalı ki, sevindirmeli onu. Kanımca, ayakta durunca hayvanlığını tüm ortaya çıkaracak bir plakart : Kudurmuş İt!.

Devrim akışını sürdürüyordu.

Sabahın saat biri..

Gardiyanlardan biri, Belediye Başkanı adına mühür altına alınmış Eski Belediye Başkanı ile bir deneme olsun diye konuşmak istiyor.

— Nasıl'dır? Öldü mü kaldı mı? Boğuldu mu yoksa içerde?

Parlemanter'in sesi çıkmıyor.

— Konuşunuz! Konuşsanıza!

Cesaret edemiyor.. Sonra kulağıma eğilerek

— Bağışlayın beni subayım.. Ama epiydir kıvranıp duruyordu. Anlıyorsunuz ya.. Bırakılması gerekiyor mu yurddaş?.

— Kalsın dolapta. Evet! dedi, yardımcı Greller, duyuyor musunuz, dolapta kalsın!

— Çok sertsiniz!

— Eh, dostum, bir çıkmaya görsün, insanların yarısının işi bitik demektir, onun saldırısı yüzünden.. Onlar tıkacaklardır içeriye bu kez.. Kudurmuş.. Kuduz olmuş.. Uzak durun ve tetikte!.. Bırakın da barutu ıslansın biraz!.

Ve barutu da ıslanmıştı ki sorma!.

Bir saat geçmemişti ki, bir çavuş, tedirgin ve titizlik-

le geldi. Yüzünü örten kıllar yüzünden kazmacı eri olarak alınmış.. «Kendi» komutanı için canla başla ölmeye hazır. «Sakalımı bile kestirecektim onun için», dedi, gözlerinde bağlılık parıltılarıyla..

Dolaptan haberler veriyordu.

— Yüzünüze güller, batırdı ortalığı komutanım!. Ama iş bununla da kalmadı!

— Daha ne var ki?

O da nasıl açıklayacağını bilemiyordu.

— Bu kadarı da fazla artık! Şu anda sıkıntıda olmamasının nedeni var her halde.. Ve istiyor ki!.

— Ne istiyor?

— Bir dakika çıkarılmasını.. komutanım!. Ciddî bir «şey» için!.

— Görüyorsunuz ki, insanın tepesi atıyor! dedi Grelier, şefi sarsarak.. Biraz önce bir «şey»... şimdi de bir başka «şey»...

Kazmacı ere dönerek

— Ya muhafızlar ne diyorlar? Kendini beğenmişliği hakkında ne düşünüyorlar?

— Elbette, daha çok tutulursa, daha da kepaze olacağını...

— Bana kalırsa, bırakın gitsin!. Dolabı da klordan geçirin!. Fırsat özgürlüğü ile birlikte dışarı çıkma özgürlüğü tanıyın kendisine!..

Bir sözü iki kez söyletmemiş ve bir göktaşı gibi fırlayıp gitmişti.

Kapılardan birinin demiri hafifçe tırmalanmıştı.

— Prusyalılara! diye haykırmışlardı bazı alaycılar, bütün birliklere silâh alınması ve belediye başkanının yaralanmış gerisini göstermek için!..

Ve yarın biz yenilgiye uğrarsak, kıyım'a ve ölüme sürüklediğimi haykıracaklardır. Şimdiye kadar oysaki döktüğüm kan, Prusyalıların kanı idi..

Yenilmişler!. İşte hava bu idi...

Hotel de Ville'den de kötü haberler geliyordu.

Hükümetin kuvvetler aldığı ve onu kurtarmaya geldikleri anlaşılıyordu. Başlarında Ferry, bir düzen taburu yola çıkmış, ayaklanmaya karşı yürüyor.

Doğru mu?

Elbette doğru.. Kalkalım arkadaşlar! Bu taburu önlemek, göğüslemek lâzım!

— Açız! Susuyuz!..

— Paris'te karnınızı doyurur, susuzluğunuzu giderirsiniz bol bol!

Ama karınlarına bir şeyler koyarlarsa, daha yürekli olacaklarını var güçleriyle söylüyorlardı.

— Haydin! Mahzenin fıçılarını patlatınız!. Şarap ve ringa balığı fıçılarını!. Adam başına bir ringa balığı ve bir bardak şarap!..

Ve çantalar sırta!. Kılıçımı alıyorum ve eşarbımı da gevşetiyorum hemen. Kim istemez?

— Hayır. Hayır! Siz çıkmayınız!..

Ve hareketime sinsice ve hainice karşı konuluyor.

İki aydır eski Belediye Başkanını açıkça veya gizlice tutan ve dernekte tanınmışlığım yüzünden bana kinlenen komutanlar, burjuvaların yeniden saldırıya geçtiklerini anlayınca yüreklenmişlerdi. Ve delegeleri de demi - canun ve jandarmaları olan guruplarda isyan tohumları ekiyorlar.

— Şimdi getirilen düzensizlik sürüp gitmez! Kaçmalarına imkân vermeyin.. Onları tutuklayacak sizsiniz.. Sorumlu olan da.. Sizi nereye götürdüklerini ve neyin beklediğini biliyor musunuz? Belediye Başkanını ele geçirmişler ve hapse atmışlardır!.

Ben ısrar ettikçe Beleville'liler kulaklarını tıkıyorlardı!. Yalnız basit ve yürekli insanlardan oluşan küçük bir gurup yürümüştü tehlikeye doğru...

Yıldızımız sönüyordu!

139°. Birliğin ilerlediği ve bize saldırıya geçtiği açıklanıyor.

— Demir parmaklıklar sarsılıyor! demişti bir yüzbaşı.

— Bu demir parmaklıklardan öncüleri indiriniz! Ateş!.

— Bir kıyım olacak!.

— Korktuğumuzu anlarlarsa, bizi kıyıma uğratacak olan onlardır. Kıpırdarlarsa, kurşunu yapıştıracağınızı söyleyin onlara!.

Mesafelerini korkusuzca korumuşlardı. Bunu istiyordum zaten.. Yalınca bizim kıyıdakilerin değil, onların da acıları ve savaşçılarının kanayan yaraları vardı.

Vız gelir!. Komutanı yoksulluk günlerinden arkadaşım olan ve birlikte kuduz inek eti yediğimiz bir teğmen olan, keskin nişancılar birliğinden mermi istetmeye adam göndermiştim.

İsteğimi geri çevirmeyeceği inancındaydım..

İtoğlu it! Geri çevirdi isteğimi.

Omuzlarına apolet taktığından beri bu umursuz da düzene girmişti. Belki de bir Haç nişanı, orduda geçerli bir subaylık diploması bekliyordu. Bu iyice döğülmüş arslan, çölde oldukça beslenmiş ise de, ev yemekleriyle palazlanmaya ve kitlenin övgülerine, alkışlarına susamıştı.

Oh! Başını duvarlara vura vura kırmadır bu!.

Ve dramın sonu, ringa balıklarının kokuları ve mavi şarabın dumanları arasında müslümanca bir sabırla beklendi.

Öf! Şu ringa balığı! Eşarbım böyle kokuyor, çekilmiş ve niçin gözlerimin önüne dikildiğini bilmediğim kızıl bayraktan da ayni koku geliyordu..

Barutumuz, kalan paramızın tümü, bahçede yarılmış fıçıların kokusunu almıştı.

Öyle ki Villette isyancılarının kalesi değil de, Londra'nın balık pazarı sanılacaktı!...

1 Kasım

Kışla da gittikçe boşalıyordu. Gidenlerin, ya hapse atılmaları, ya da burjuva taburlarının öfkesine hedef olmuş bu eşek arısı kovanlarına dönmeyi istememelerinden, çoğu geri dönmemişlerdi.

Ve bizler Paris'te neler olduğunu bilmeksizin bir kaç kişi kalmıştık.

Bir resmî yazı geldi.

«XIX. Ilçe Belediye Başkanlığına.»

Belediye Başkanı bendim.. Mademki eşarbı taşıyordum!.

Zarfı açıyor ve okuyordum

«Kan dökülmeksizin, herşey düzene girdi.»

Tabanları yağlama sırasıdır bu.. Açlıktan ve susuzluktan da nerdeyse ölecektim.

Öğleye doğru, bir kuru ekmeği arkadaşlarımla bölüşeceğimiz lokantaya, ezilmiş, yorgun ve uykusuz giriyorum. Orada gece gelmeyenleri —ya benden korktukları için ya da son kararı bekledikleri için gelmeyenleri— gördüm.

Bekledikleri son, kuşkusuz kısa süre içinde tutuklanmamdı. Belki de omletimizi yiyemeden de alınacaktım.

Ah zavallılar, gözümden saklanmak için burunlarını tabaklarına gömüyorlar ve iskemlelerini birbirlerine sıkıştırarak masalarına abanıyorlardı, gömülüyorlardı adeta..

Anlara yanaştım.

— Beni isyancı, hırsız diye yakalayacaklar.. Sizi tanık göstereceğim!

Bitirmeme imkân vermediler sözlerimi

— He! Hım! Elbette! Nasıl! Nihayet! Her şeyden önce, belediyeyi zorla ele geçirmeyebilirdiniz.. Kitleyi bir yana iterek Richard'ı kurtarabilirdiniz.. Yerini almamış olsaydınız, o da sizi boğmayı aklının kenarından bile geçir-

miyecekti.. Üstelik Louis Noir'ı kurşunlatma emrini sizin verdiğiniz söyleniyor.. Bunu da o açıklıyor..

Yüreğim yerinden oynadı.. Bir bardak şarap yuvarladım ve Hotel de Ville'e doğru koşarak yola çıktım.

Ayaklanma gecesinden, nöbetçiler dışında, bir iz yoktu. Duvarların yüzünde mermiler yara açmamışlardı! Evler dilsiz ve meydan boştu!.

Lütfen on meteliklik arap sabunu!.

Evet, on metelik!

Evime koştum. Odamı, banyo odası haline getirdim. Ve bir arkadaştan gömleğimi içine daldırmak için, bir şişe kolonya ödünç aldım. Ayaklarımı sıcak suya daldırdım ve başımı ellerimin arasına aldım.

Ve işte ter temizdim. Ve yolda bir kılıçla yaralanırsam, hastaneye beyaz bir gömlek ve temiz çoraplarla gitmiş olacağım.

Hani.. Postu deldirme şansım da yok değildi. Belediyeye doğru gidiyorum. Sonra da gözden kaybolmaya ve izleyenlerden gizlenmeye çalışacağım.

Ama biraz daha kolonya lütfen... Yoksa halâ ringa balığı mı kokuyorum sevgilim?.. İyi günler!.

— Sizi tutuklayacaklar bay Vingtras!.

— Sanıyorum ki, öyle!..

— Burda kalınız o halde!

— Beni en önce burdan arayacaklardır.

Kadın biraz kızardı. Epiydir beraber yaşıyorduk.

— Yine de sizi yanımda saklayacağım! dedi, güzel kokan yüzünü, halâ pis kokan sakalıma sevecenlikle dayamış..

— İmkânsız!. Ama kalmasam da, vereceğin çamaşırları sevinerek alırım... Ve kolonya.. çok kolonya... Şimdiden teşekkür!..

Kapıcım, beş frank ödünç verdi.

Beş frank!.. Gece kasiyerinin ellerine bütün cebimdekileri, varımı yoğumu boşaltmıştım. Yüz metelikle artık olayları bekleyebilirdim!.

İşte bu kez bir hapisaneye girer gibi, kılıçsız girdiğim avludayım.

Dalaşmalar sırasında görmediğim, ben ortalıktan çekildikten sonra gelmiş olan bir komutanın emriyle demir parmaklık kapatıldı.. Şu bir gerçek ki, daha halâ kendini kurşuna dizdireceğime inanıyordu zavallı!.

Üstelik Victor Noir'ın da kardeşidir bu herif.. Hani daha vücudu soğumamış olan kardeşinin ölüm yatağında beni kabul eden, Napolyoncu bir tabura bağlı olduklarını bildiğim muhafız adamları önünde bana karşı söz alan, ağır konuşan ve beni suçlayan adam!..

Bereket versin ki, başlarını torbaya gömmüş hesap yapan bizim adamlarımızdan Bouteloup ve arkadaşları, gürültü üzerine başlarını kaldırmışlar ve bağırmışlardı

— Jacques Vingtras tutuklanmıyacak!

Louis Noir utanmış, belki de Auteuil ailesinin bir yakını olarak, Badinguetçilerden yardım istemeye de kesin olan cesaret edememiş ve beni bırakmıştı.

Bu nankör kuduz'un payına, sabah kahvaltıcıları, ötekiler görevlerini yapmayı geciktirmemişlerdi. Savaş konseyi halinde toplandıkları salona girince, beni tümü de kollarını açarak karşılamışlardı.

— Ne dolanıyorsunuz buralarda? Hemen, çabucak kaçınız!. Gidiniz!. Hükümet kurulunda söylendiğine göre, hakkınızda bir tutuklama emri çıkmış!.

Yürekli arkadaşları korumak için, onların tasasızlık ve suskunluklarını taklit ederek çıkmıştım. Caddenin köşesinde, sürücüsü bizlerden olan bir araba bekliyordu beni..

Arabacı, atını kanatıncaya kadar kamçılamış, çıkışım

gerçekten de bir mucize olan belediyenin uzaklarına dört nala götürmüştü beni.. Yuh olsun, kahpeler! diyerekten..

Uzaklaşınca, adamakıllı uzaklaşınca, kırbacını şaklatmış ve atından bağışlamasını dilemiş ve bana da dönerek :

— Tanrı'ya şükür!. Kucaklaşalım!.

Ve kucaklaşmıştık!..

XXII

XIII. İlçe Belediye Başkanı olan Bassedouet, üç gün gizledi beni.

Üçüncü günü onun ustrasıyla sakalımı düzenlemiş, favorilerimi kesmiş, bıyıklarımı ve bam telimi de onarmış, sakin ve dindar bir mahallede bana güvenilir ve rahat bir konutluk sağlayacak, politikayla uğraşmayan bir dostuma gitmek üzere çıkmıştım. Burda polise meydan okuyabilir ve savaş divanından kurtulabilirdim.

Ama bizi tutuklamak istiyorlar mı ki?

Bir delikte gizli kalanların o sıkıntılı yaşayışlarından oldukça kurtuldukları bir haftanın sonunda, ben de La Corderie'ye döndüm.

Yakalarlarsa, bu ancak yalınca aşağılık ajanların çabasıyla olurdu.

Evel Allah onlar da vardı..

Gerçi döndüğümü, hatta 31 Ekim yüzünden aranılanların ve kanunun avucu içine kolayca düşebileceklerin de

döndüklerini, bir el darbesiyle yüzlerini gizleyen boyun atkılarının ve karnaval gözlüklerinin düşürülüvereceğini de biliyorlardı.

Ama yine de hükümet bir ölü sessizliğini sürdürüyor ve La Cordierie merdivenlerini günde elli kez tırmanıp inmemize de göz yumuyordu.

Bu La Cordieri, bir forum olmuştu adeta..

Devrimi silâhlandıran da Cordierie.. Gelecek ayaklanmaların defterlerini kaleme alan da.. Orası idi... Vatanı kurtarmaya yetenekli olan da orası!..

Onurumu kurtarmasının üzerinden de çok zaman geçmiş değildi!

O dört şeritli kasketimin olduğu günlerdi!. Kale muhafızı idim... Bir subay yaklaşıyor yanıma

— Dolaşan söylentileri duymadınız mı? Güya siz Julez Simon'a karşı seçim mücadelenizde İmparatorlukla anlaşmış «imiş» siniz?

— Böyle mi diyorlar?

— Evet, hem de yüksek sesle!

Taburu ona bırakıyorum ve bir arabaya atlıyorum.

Evet, kahvelerde yüksek sesle konuşulan bu; yarın da halk toplantılarında haykırılacak..

Şu Germain Casse melezi idi, bu söylentiyi etrafa yayan!..

İlk iş, gidip de onun ağzını burnunu dağıtmak olmamalı mı?..

— Sakin olun! demişti Blanqui, ona gidip danıştığımda, «Hiç te dağıtmamalısın ağzını burnunu... Bu senin tanınmışlığının başladığını gösteriyor çünkü..»

Tanınmışlığımı mı? Alay mı ediyor benimle?...

Sakın olamıyordum! Başım ateşler içinde, yüreğim ölesiye daralmış, boğazım kurumuş, gözlerim kararmış, araba köşe başlarında biraz oyalanınca, dayanamayıp iniyor, bir birlikten ötekine seğirtiyor, kendimi güvenlikte bulacağım, eski komitemdekilerin bulunduğu dostlarımın evi-

ne kadar deli gibi koşuyorum ve onlara kısılmış sesimle haykırıyordum «Yetişin!.. Yetişin!.»

Onları da birlikte sürüklüyorum. Yolda yoksulluğumu ve yürekliliğimi bilen başkalarını da toparlıyorum. Daha gün batmadan La Cordieri'ye geliyoruz, ama benim soruşturma çağırım çoktan kapatılmış...

Seksen kişinin duruşması yarına... Bütün halk mahkemelerinin katılacağı oturuma bırakılmış..

Ah! Ne uzun ve ne kadar bitmez tükenmez bir gece geçirdim!

Nihayet gün ışıdı.

Briosne, Gaillard ve bir başkası da benim gibi suçlanıyordu. Sabah, birlikte Polis Müdürlüğüne doğru yola çıktık. Bizi öldürmek için ağulanmış silâhlar gibi suçlanmamıza yol açan belgelerin gösterilmesini istedik onlardan..

Hiç mi hiç bir şey gösteremediler bize!. Yoktu aslında böyle belgeler!

Salon tıklım tıklım dolmuştu. Büyük jüri hazırdı. Ve büro da seçilmişti.

Sözü ben aldım

A'dan Z'ye her şeyi anlattım. Başlarında Passedouet'nın bulunduğu bir komitenin nasıl beni aldıklarını... Passedouet'den kimse kuşkulanmazdı, değil mi?

Bir şarapçı dükkânında bir şeyler atıştırmaya yeni başlamıktım. Başıma dikildiler, Kahraman Haziran'ın gelecek tarihçisi olduğumu, bu yenilmişleri, onları lanetleyen cumhuriyetçilere karşı temsil etmem ve onların önüne sosyal savaşın parçalanmış kadavrasını sürmem gerektiğini, çeşitli tonlarla yineleyip duruyorlardı. Kabul etmiştim. Ama söyledim de «Görüyorsunuz, otuz meteliğe yemek yiyorum. Fukaranın biriyim ben.. Seçim için bir metelik harcayacak halim yok!.»

— Afişler için, yardım edeceğini söyleyen bir adam var! diye yanıtladı komite..

— O halde kararı siz verin, dedim, ben de...

— Oysa İmparatorlukça ödenmiş «miş»!.

Ne amaçla?.. Biz yenmek için mücadele etmiyorduk ki.. Sayı bakımından utandırıcı bir bozgundan emindik.

Beş yüz oy!. Yalnız beşyüz oy için mi yapılıyordu bunlar? Olacağı buydu. Bu yoksullukla nasıl olur da Simon'u geçebilirdik?

İşte bu yüzden «ihanet» le suçlanmış olarak önünüzdeyim! Ama bana iyi bakınız!. Ben'de «satılmış insan» gözleri var mı? Hayatımın akışındaki acıları gözlerinizin önüne sermeme gerek var mı? Özgür kalmak için, kaz kez açlıkla savaştığımı anlatayım mı?

Bu kahramanlık yıllarından sonra, ünlenmek ve hatta mutlu olmak için bir küçücük sabrın gerektiği an, demek onu yok etmiş, zincirlemiş ve kendimi satmış oluyorum öyle mi?

Gayet açık ve ortada olan şeyleri size söyleyecek olan ben değilim.. Ama sizin de anlamanız gerekir ki, eğer istemiş olsaydım, on kez zengin olabilirdim!.

Oh! Beraat ettireceğinizi gayet iyi biliyorum! Yalnız yüreğimde suçlanmış olmanın utancını yine de taşıyacağım.

Ya şerefim? Buradan her zamanki temizliği ile çıkacaktır elbet.. Ama gururum? Gururumun yaralarını kim onarabilir ve Casse'ın parmaklarıyla gururuma bulaştırılan irinleri kim arındırabilir?...

Sözlerimi tamamlatmadılar.

Salonun her yanından eller uzanıyordu bana doğru.. Bazıları beni kucaklıyorlar.. Bir ikisinin de gözleri yaşla doluydu..

Gelecekte de, bozgunla savaştan vazgeçtiğim bir gün, yine böyle kara çamurlardan derledikleri pislikleri üzerime fırlatacak kara niyetliler daima bulunacaktır. Kara liste veya ölüm...

XXIII

23 Şubat

Hotel de Ville'dekilerin asla bizi kovuşturmaya cesaret edemiyeceklerini sanmakla aldanmışım.

Buna cesaret ettiler.

«31 Ekim» Asker mahkemesi önüne çıkarılacak!. Tutsak ordunun subayları, özgür insanları yargılayacak!.

Lefrançais, Tibaldi[1], Vermorel, Vésinier, Jaclard, Ranvier ve belki başkaları da getirileceklerdi. Silâhları doldurulmuş iki saf asker ve kaçmaya veya bir isyana yeltenirlerse, hemen göğüslerine saplanmaya hazır yalın kılıçlar arasında getirildiler.

Bir masa ile eskimiş bir soba arasına sıkıştırılmış, bir

[1] III. Napolyon'a karşı yapılan bir suikasta katılmıştır. Şeytan adasına sürgün edilmiş, 1870 te dönmüştür.

okul sırası gibi eften püften bir sıraya oturtulmuşlardı. Yalnız başları görünüyordu. Bu başlara da, kanlı bir kanunun maddeleri acımasızca nişan almış gibiydi.

Ama bu kez, başları hedef alınmamıştı. Biliyorum. Hatta özgürlükleri de.. Yüreği varsa eğer, onları mahkum etmeğe kim cesaret edebilecekti? Onları mahkum etmek istiyorlardı! Geminin tehlikeye girdiğini gördükleri için, kaptanın üzerine atılmış ve haykırmışlardı çünkü

— Fransa karanlığa doğru gidiyor, alârm topları atınız!.

Onları mahkum etmek istiyorlardı!. Çünkü Trochu'nun vuruşlarına katlanmamışlar ve Bazaine'in kılıçı ile ölmeye boyun eğmemişlerdi...

Dahası da var! Hizmet çavuşu bu hafta içinde işini bitirecek ve cumhuriyet komiseri de iddianameyi ancak hazırlayacak..

Bir kâğıt parçası da yargılanacak üstelik.. Hani şu kızıl afiş denilen!. Hani şu ekmeğin kıtlaştığı ve gökten bombalar yağdığı sırada, duvarlara yapıştırılan Kızıl Afiş!.

Bu afiş, ne kadar kaygı vermişti bize.. Vaillant'a, Leverdays'a, Tridon ve bana!..

5 Ocak Toplantısında, La Cordierie, K o m ü n düşüncesine götüren yorumlar getirmişti tümümüze.. Ertesi gün saat dört sularında bir «bildiri» hazırlamaya ve meclisce de benimsenirse, o gece Paris'in bütün kenar mahallelerine yapıştırmanın da bizim için bir «şeref» olacağı kararına vardık..

Önemli olan karara varmak değil, bunun gerçekleştirilmesiydi. Ve etkin olmasıydı.

Halkın anlayacağı basit ve yaygın anlamlı bir dil bulmak gerekiyordu. Hani Tarih önünde, o en korkunç fırtınaların ve çalkantıların içinde ve düşman ateşi altında söz alan, hem vatanı ve hem de devrimi düşündürmesi gereken zorlu bir dil!..

Saint - Jacques Caddesi'nin küçük bir konutuna kapanmış bu dört edebiyat adamı, kafalarının bütün gücü ile beyaz küğıtlara yavanlık ve tumturaklılıktan arınmış satırlar döktürmeye uğraşıyorlardı.

Kendi kendimizden utanıyorduk. Rakkasın her vuruşu, beynimizde acı ve utanç yaratarak çınlıyordu.

İş nihayet üç saatte bütünleşmiş oldu. Sabahın saat beşi idi, bittiğinde..

Zaten hasta olan Tridon, bu yıpratıcı yorgunlukla ölecek hale gelmiş ve keskin, dokunaklı ve vurgulu bir özetlemeyi önermişti.

Onlara daha çok yer kalsın diye, yatmaktan vaz geçtiğim, hazırlıksız bir yatağa ikisini de yatırdık. Zavallı boynunda sargılarla derisi yara bere içinde, arkadaştan arkadaşa devredilen tek yorganın altına büzülmüştü.

Vücudu can çekişmekte ise de, düşüncesi gürbüz, dipdiri ve sağlıklı kalmıştı.

Uyandığımızda, görülmemiş bir gürültü - topların gürlediği duyuldu. Başlayan bir bombardımandı bu..

Bildirimiz de şurada.. O da bizim gibi donmuş kalmış gibiydi.

Acımızı dile getiremiyeceğim Bizimkileri öfkelendirmekten çekiniyorduk. Yeni obüsler, tiyatrodaki bir genel yok oluşun o yaman öfkesi gibi kulaklarımızı dövüyordu.

Öyle bir cümle gerekti ki, yalnız tek tek ruhları değil, fakat tüm Paris'in ruhunu sarsmalı... ve Paris'i gelecekteki tutumunu saptamaya zorlamalıydı!..

Bir sonuç ummaksızın ve tehlikeden korkmaksızın, ama daha oraya varmadan ölmüş olmanın gizli isteğini de içimizde tüm ılıklığı ile duyarak, La Cordierie'ye doğru gidiyoruz.

Tam bu sırada daha güçlü bir patlayışla, Tridon sarsılıyor, çatık kaşlarıyla bakışlarını gökyüzüne dikerek don-

muş gökte böylesine etkin ve vurgulu bir cümle ve bir sözcüz araştırıyordu.

Bulmuştu da!.

Bildiri, görkemli bir sessizlik içinde okunmuş ve yaman bir alkış patlatmıştı. Ve de şöyle bitiyordu..

«İktidar Halk'a!... K o m ü n İktidara!...»

İşte koğuşturacakları bu «bildiri» idi. Bu bir isyan çağırısı değildi; ama yine de ateşli yüreklerden **taşan bir hay**kırış, en azından bir umutsuzluk haykırışından bambaşka bir öfke haykırışı idi bu!..

İmzalayanlar, tutuklanmış ve halk kitleleri onlara başlarında davullar olduğu halde, Mazas'ın kapılarını açmıştı. Ve işte Cherche - Midi mübaşiri çağırıyordu onları!..

Bu bildiri, Hotel de Ville'e çok şey anımsatıyordu. O zamandan bu yana, köprü altından çok su geçmişti. Teslim olma çamuru.. Ve 22 Ocak kanı...

Fakat 22 Ocak da çağırıldı. Onu bir cinayet günü gibi göstermek istiyorlardı.

Kim işlemişti bu cinayeti?

Zavallı Sapia!. Öldüğünde, elinde on üç meteliklik bir hezeran kamış vardı. Ve haykırmıştı «İleri!», ama kılıçsız ve tüfeksiz...

Dokuz yaşında ölüm sırasını alan çocuk, ateş etmiş mi idi ki?

Beyni şamdana fırlayan ihtiyarın cebinde bomba değil, ama dua kitabı vardı..

22 Ocak'ta o kadar çok masum insan kıyıma uğradı ki!..

Yeteri hızla kaçamayıp ta kalabalığın gerisinde yorgun düşenler veya yıkık sokak fenerinin dibine uzananlar, orada kalmışlar ve burunlarına kadar kanlı çamura gömülmüşlerdir.

Bazan bu çamura gömülenlerden biri, bu kanlı salkımdan kendini kurtarıyor ve karnı üzerinde sürüne sürüne

güvenli bir köşeye sığınıyordu. Ya da hemen duruyor ve artık sürünemiyordu. Ama tıkacı açılmış fıçı gibi bir kızıl göl boşanıyordu ondan..

Bunlar arasından, yarın jandarmalar, yalnız yaralıları alıp götürecekler ve ölülerin korkunç yüzlerini mendillerle örtmekle yetineceklerdir.

İktidardakilerin bu yırtıcı beceriksizlikleri, bu sonuncular gibi değerlendirilmemiş ve bu karanlık günlerin üzerine unutulmuşluğun kara örtüsü atılmıştı.

8 Mart

31 Ekim yargılandı.

Bir Asker Mahkemesi, bu korkunç akibetin gecesinde yapılan antlaşma adına bunlardan bir çoğunu beraat ettirmiş, ne tutuklamış ne de koğuşturma yapmıştı.

Savaş Mahkemesi Yargıçlarının kılıcı, Hotel de Ville'in yalan yeminlerini Tarih'in Teşhir Direği'ne çivilemişti.

Suçlu sandalyesinde, Gdupil, ben'den ve konvansiyonun gizleyemediği olaylar için dinleyiciler bölümünde yerleşmiş birkaç kişiden başka kimse kalmamıştı.

Zira Kızıl Afiş bile, mücadeleden zaferle çıkmıştı.

Cherche - Midi'de iki oturum yapılmış, iki bölük sanık için, af benzeri iki karar verilmişti. Savunma'nın adamları, şimdiye değin bu karardan kısaca utanç duyuyorlardı.

Ferry, yine de kuduzluğunu sürdürüyordu Yenilmişleri hırpalıyor, aşağılıyor ve 31 Ekim gecesi Hotel de Ville' de iyice gördüklerine —evet, ben Vingtras'ya bile— onurlarına sövüyordu. Ben en çok bağırdıkları ve Mazas'a tıkmaktan söz ettikleri arasında idim.

Onun yalan ve dolan dolu aldatmacılığını ortaya koymak için, şunları açıklamak yerinde olur :

1. Mazas'ın durumunu bilen bir insan olarak, bir arkadaşı o cehenneme göndereceğime, giyotine göndermeyi yeğlerim.

2. Şuna inanırım ki, Ferry kurban etmekten ziyade, kaba etlere vurulmasını yararlı bulur.

3. Daha Villette'de koğuşturulmam sürerken, en yetkili kürsüden hükümete sövgüyle sataşmak ve bu sırada yasal Belediye Başkanı Baba Richard'ı yasadışı hapsetmek, «yaralılara ayrılmış» ringa balıklarını yedirerek halkın tümünün hasta olmalarına yol açmamdan büyük pişmanlık dilemenin bence imkânsız olduğu...

Ferry, bunun aydınlığa çıkarılmasının gereğine inanıyor, ama bunu beni yüksek makamlara şikâyet ederek ve hükümetle bağları olan Savaş Divanı Başkanına, benim durumumu aydınlatması için yakınarak yapmayı yeğliyordu. Benim durumum açıktı... Bana iyice bakacaklardı!.

11 Mart Chercme - Midi'de.

— «Sen, Vingtras, sen bal gibi yiyeceksin altı ayı!...» Bu, mümkün ve bu altı ayı çekmemek, düzenleyeceğim bir pusula ile, mümkün olabilir!..

Şu anda ele geçmiş ve hapsedilmiş olmaktansa, bir kenar mahallede isyan gecesini beklemek ve Geyenne'e gitmek üzere kaçmak işten bile değildir Ama bir isyan gününün yorgun Belediyesi'nin bir kurşun darbesiyle apaçık bir yokoluşa gidişi ve hatta duvara dayanmış nizamî ordunun son bulması olmazsa tabiî...

Rüzgâr silen sesleriyle yüklü ve sonu belirsiz bir kavganın öfkesiyle.. Mahpusların boşaltılması sırasında, zafer sarhoşluğu çığlıklarıyla dolu!..

Böyle bir sırada öldürülmeleri bile güç olacak...

Ve böylesine toptan öldürülmeler için, kapının aralık

olmadığı şöyle dursun, ama hiçliğin dışında manastıra kapatılmaları bile olanaksız!..

Kentin gürültülerinin bana kadar geleceğini ve hücremin demirlerinden de fırtınanın şimşeklerinin kayabileceğini kim bilir? Ben de bir şey biliyor mu idim ki? Asla... Bizimkilerin çıkış kararı verildiği sırada, hayatlarını tehlikeye koyacaklarını, telef edeceklerini aklımın kenarına bile getiremiyordum.

Kim kendini Silvio Pellico yapmak isteyecekti? Parmaklar arasında onları ufalamaya çalışan benim!.

Bu da güç olmayacaktı.

Biz özgün sanıklarız. Suçlamaları için kendi ayağımızla, adeta gönüllü olarak gelmiştik. Ve elbette bize biraz yumuşak davranacaklardı.

Solumda, iki üç büklümlü koskoca ve korkunç bıyıklarıyla meşe gibi dosdoğru, yaşlı bir çavuş vardı. Bıyıkları gözüme batıyordu adeta.. Kafası benimkinden daha iyiydi.

Fakat bana öfkesiz ve hemen hemen safça —oldum olası yukarıdan— bakıyor ve ağzında çakıl taşı varmış gibi kısa cümlelerle öfkelice eze eze konuşuyordu..

Heyet müzakereye çekilmişti.

Köşe bucakta alabildiğine konuşuluyor, tartışılıyor. Özgürlüğüm, belki de bir kaç dakika sürecekti. Ben de bu özgür dakikalarımı ötekiler gibi konuşarak ve tartışarak değerlendirmeliydim.. Bir yandan da kapının açık mı kapalı mı olduğuna bakarak...

Şırak!. Gözlerimde!. Dördüncü kezdir ki, komşumun bıyıkları gözüme batıyordu. Ancak böyle bir çarpışla, onun bir şeyrek saattir kulağıma mırıldandığının farkına vardım.

— Ama Tanrı'yı seversen! Dostum, anasını belleyin şu karargâhın!.

— Eyvallah dost! Çalışılacak!.

Eşik aşıldı. İşte sokaktayım. Tam Villette'deki gibi,

gezinti yapıyormuş gibi rahatlıkla uzaklaşıyorum. İlk dönemeci geçince de pergelleri açıyorum.

İçinde olmam gereken hapishaneden, ancak bir iki adım ötede, uzakta olmayan kimsesizler yurdunun yanı başında buldum kendimi.

Ertesi gün haberleştiğim bir arkadaş, kararı getirdi. Evet altı ayı «bal gibi» yemiştim. Bir talihsizlikmiş gibi de tasalandım buna!

Fakat kuşatma halinin yaşlı askerleri, bir kalem darbesiyle, onsekizinci sayısı çıkan ve güçlükle yürüyen Cri de Peuple (Halk Haykırışı) ün, altı yaprağını çizmiş oldular.

Ferry, öcünü almıştı. Ben özgürüm, ama gazetem kapatılmıştı.

Ne yazık ki, yalınca benden öc almakla kalınmadı. Savaş Mahkemesi'nin şefaat'ı bir aldatmaca imiş.. 31 Ekim, ölüm cezasına çarptırıldı. Bu davanın sanıklarından Blanqui ve Flourens ölüm cezasına çarptırıldı.

Oysa onlar darbenin dışında idiler... İyi mi? İnziva'mda kimseyi göremiyor ve hiç bir şey de bilmiyordum. Ama fırtınanın yakında patlayacağını ve kararan ufku seziyordum. Ne var ki, halk nerdeyse sabrını yitirecekti. Ve ilk gök gürültüleri de patlak verdi.

XXIV

18 Mart

Pan!.. Pan!..

— Kimdir o?

Gizlendiğim yeri bilen üç dosttan biriydi bu; soluk soluğa idi. Ve yüzü bembeyazdı.

Ne var ki?

— Bir nizamiye alayı halka geçmiş!.

— O halde döğüşülür..

— Hayır, Paris Merkez Komitesine saldırmış.. İki general bu sabah... Tüfekle kafaları patlatılmış..

— Nerde? Nasıl?

— Biri, kitleye karşı ateş emri vermiş.. Askerlerine «federe» ler de karışmışmış.. Onlar işe karışmış.. Kıyıma geçmişler Piyade üniformalı bir çavuşmuş ilk ateşi açan.. Öteki de casusluk eden ve tanınmış eski bir Haziran'cı..

Hatta duvarı da görmüş Clement Thomas'dır.. Cesetleri kalbur gibi delik değiş Montmartre'de Rosiers caddesinde bir bahçede yatıyormuş..

Ölmüş...

— Haydin!. Devrim'dir bu...

İşte baba'nın ilk gaddarlığından, yırtıcılığından bu yana beklenen ve umulan dakika, ananın ilk tokadındanberi, ekmeksiz geçen ilk gündenberi, konutsuz geçen ilk gecedenberi beklenen ve umulan dakika işte!.. İşte kolejin, yoksulluğun ve Aralık'ın intikamı!..

Birdenbire bir titreyiş sardı içimi.. Zaferimizin şafağından bu yana ellerimizde bu kan lekelerinin bulunmasını istememiştik.

Belki de beni iliklerime kadar titreten ve üşüten bu kötü geri çekilme, bu önlenilmez kılıçtan geçirme, bu kara tehlikenin görünüşüdür. En azdan kıyım içinde, anlamına vardığım korkunun ve günün birinde böylesi bir harekete kumanda edebilme düşüncesidir beni böyle donduran..

— Son haberleri ne vakit aldın?

— Ancak bir saat önce.. Şunun şurasında..

— Kesinlikle üstün geldiklerinden, biraz sonraki ateş le bir trajik durum olup da, yeniden ortaya çıkmadıklarından emin misin?

— Kesinlikle!.

Sokaklardaki o ne sessizlikti!..

Göğün altında birşeylerin değiştiğini gösteren hiç bir iz yoktu; ancak şu otuz meteliklik Brutusler, bodur Sezar'a kafa tutuyorlardı.

Foutriquet bakımından olan ne? Thiers nerde?

Kimse yanıtlayamıyor

Bazıları gizlendiklerini ve kaçma hazırlıklarında olduklarını; bazıları da, burjuva güclerinin toplanarak ayaklanmayı ezmesi için, bir köşeye sinerek emir vermeye deprendiklerini düşünüyordu.

Hotel de Ville meydanı bomboştu; oysa namluları bize çevrilmiş toplardan ürperen ve titreyen bir kitlenin meydanı doldurmuş bulacağımı sanıyordum.

Tam tersine meydan bomboş ve dilsizdi.. İçerden bir saldırı kıvılcımı bile yoktu. Hatta inancın verdiği cüretle bütün parlaklıkları yakarmış gibi, bütün forum'u ateşe veren bir cesaret de yoktu!..

Kalabalık, hiç de bir savaş çemberi gibi değil de, bir meraklılar kordonu halinde, kenarlara sıralanmıştı.

Ve tren beklermiş gibiydiler..

Avlu topçularla doluydu ve topçu erleri fitillerini yakmış ateşlemeye hazır bekliyorlardı adeta.. 22 Ocak gününü anımsatıyor! Bir adım ileri atılsa, kapılar ve pencereler açılacak ve üzerimize yıldırımlar indirilecekti.

Daha geceden tutulan ve iki generalin kanlı siluetlerinin göründüğünü sandığım meydanın çevresinde söylenilenler bunlardı işte!..

— Temple Caddesi'ni Ranvier işgal etmiş... Brunel, kendi birliğini Rivoli Caddesi'nde toplamış...

Ranvier ve Brunel oradaydılar.. Görüyorum onları!.

— O halde duvarlar boyunca gidiniz!. Boşaltılma halinde tehlike azalır.

— Kanımca, hayır!. Manastırda mitralyözler ve camların gerisinde brıtanyalı seyyal kuvvetler olsaydı, iyice görülürlerdi!.

Ve kordonlardan bazılarını kırıyoruz; kararsız dizilerden üç tanesini kaldırıyoruz, ötekileri bizi izliyorlar. Ağı bırakıp bizimle geliyorlar.

Ve işte nihayet büyük toplantı halinde Brunel, ama adamlarıyla birlikte kapının altına yeni gelmişti.

Ona koşuyorum.

Durumu açıklıyor bana..

Duruma hakimiz.. Bilmediğimiz bazı noktalarda değişiklikler olabilir ve saldırıya geçebilirsek de, Merkez Ko-

mitesi'nin takviyesi ile ulaşması için, yine de oldukça uzun süre tutunabiliriz. Gerçi Ranvier, sizin ona dediğiniz yandadır.. Duval'n V° ve XIII° ilçenin adamlarıyla Vilayet'e inmeye kuvvetle güvence veriyor. Eğer doğru değilse, ona yürüyüş emrini tebliğ zorunluğu var. Örneğin Temple caddesinin bütün gece tam mevcutla korunması gerekiyor. Askerdim.. Kışla disiplinine karşı ayaklanma disiplinini tutardım.. O halde hemen Ranvier'yi, yakın dostu olarak, onu görmeli ve bu gözlemleri ona aktarmalısınız..

Ben bundan böyle, komutanlık rolünü takınmak istemiyordum fazla..

Anlaştık mı?

Orda bir barikat yaptırırken buldum onu.. Rengi soluktu..

— Gel bak şuna!

— Tam bir dilsiz insanlar sırası.. Kasaturaların bir kara çizgisi.. Duval'in ordusu bu... Saint - Gothard'ı veya Alp'lerin geçme emri verildikten sonraki, Anibal ve Napoleon'un ordusu gibi suskun..

Halk onların korunması altında.. Gece güven dolu!.

Ama yarın gün doğarken, yaman bir borazan sesi yırtacaktır bu suskunluğu..

Ve bir arkadaş uyandırmıştı.

— Le Cri du Peuple, yeniden doğacak!. Marcel'e haber verin de, kâğıt götürsün matbaaya.. Çabuk bir kalem, ilk yazımı döktüreyim!..

Masaya geçtim.

Fakat tek bir satır bile yazamıyorum.

Damarlarımda kanım kuvvetle kaynıyor; düşünce, beynimdeki sözcükleri yakıyordu adeta.. Her icrada alnına yapıştırılan iki mermi darbesinin açtığı iki deliği olan bir tiyatro perdesi gibi açılan büyük dramı kendi sadelikleri içinde ya tumturaklı ya da yakışıksız bir dille yansıtıyordu.

Damarlarım çok soğuyunca, pencereleri açmış, dir-

seklerime başımı dayamış uykusu ve suskunluğu bana korku veren kent'e kaldırmıştım bakışlarımı..

Kent, Devrim'le hiç de anlaşmış, uyumlu değil gibiydi. Generallerin kurşunlanması, insanlığın nişan tahtalarını aşarak Paris'in yüreğine ulaşmamış mıydı? Yoksa, ayaklanma bir kaç şefin veya bir kaç cüretkâr birliğin kışkırtmasının mı eseriydi?

Niçin bir ürperti, bir ayak sesi, bir silâh çarpışması yoktu.

Ya isyancıların yanından, Duval'in kara kalabalığına doğru ve Ranvier'nin esmer barikadına doğru inseydim ve dolansaydım!...

Bırak canım! Daha ben, alçak gönüllülerin savunucusu olan ben, karanlık evlerin önünde, redingotluların tasasını ve endişesini taşıyorum halâ!..

Ve dirildiği söylendiği halde, akıl ermez ve ölü görünen kentin yüzüne kapattım penceremi.. Penceremi kapattım ama sanki beynim de kendi duvarını örmüş olacak ki, artık düşünceler de gelmiyordu..

İçinin kıtığı yer yer dökülen kanapemde, bir kamp yatağında kurşunlanmaya hazır, «bir kuduz köpek» gibi ayakta veya yatarak uykusuz geçirdim saatlerimi..

Sabahleyin, dostlarıma koştum.

Onlar da Monmartre'dan gelen yaman yıldırım çarpmalarının yankılarıyla uyuşmuş bekliyorlardı.

Bununla birlikte bu arkadaşlar arasında, yalın kılıçlar gibi dikilmiş yiğitler de vardı. Benim tasalarımı onaran ve sağlamlaştıran da bunlardı işte..

Ben ve dostlarımın bütün gerileyişi, tehlike önünde oluşumuzdan değil, zaferin yarısının bizsiz kazanılmasından, saflara geç girerek bu zaferi de yitirme endişesinin yüreğimizde çöreklenmiş olmasındandır..

Hotel de Ville'e yöneliyorum.

— Merkez Komitesi nerde oturuyor?

— Yukarıda... Sağda...

Merdivenin basamaklarında, yorgun hayvanlar gibi yerlere yığılıp uyumuş insanlar üzerinden atlayarak yürüyorum. Kuşatma sırasında caddelerde ölmüş ve ay ışığında kızıl koca vücutları acaip bir şekilde parıldayan öküzleri andırıyorlardı..

Bunların çoğu şafakla birlikte uyanmalarından bu yana ayakta kalmışlar; görevlerini yapmışlar, angarya çekmişlerdi. Vinoy'un yüksek apoletlilerinin bindikleri atların göğüslerini kasaturalarıyla örseledikten sonra, akşam ekmekleri ve yiyecekleri dağıtılmış ve bir çokları da yiyeceklerini bir yudum şarapla ıslatmışlar ve böylece bir az canlanmışlar ve dikelmişlerdi...

Ama Moreau veya Durand[1] ya da Lambert —generallerinin adlarıydı— her ne kadar Perry'nin 31 Ekim'deki gibi bir İbos ve 106° ile geldiğini haykırsa bile bir teki bile silâhına sarılmamış, nişanlamamış ve hiç biri ateş etmemişti.

— Silâh başına!..

Tümü de fişek çanağını almak için çinko yemek tabaklarını bir yana bırakacaklar ve artık otuz meteliklik çakılarını kenar mahallenin küçük domuz tuzlamalarına değil, piyade tüfeklerinin ucundaki tek dişli çatallarını burjuva işkembelerine saplayacaklardır..

Gel gör ki şu an, ne öfke, ne de hayranlık duyulan bir an'dı.

Yeterli konut olanağı yokluğundan, Valilik binasının peronunda uyumalarına izin verilen, iyi kötü çorbalarını, ateşlerini ve kandillerini sağladıkları söylenen bir birlikti sözde...

---

[1] Edouard Moreau (1838-1871), blankist yazar, 25 Mayıs 1871'de kurşuna dizildi. Jacques Durand (1817-1871) Sayacı.. Savaşa karşı Temmuz 1870 bildirisini imzalamış ve Avrupa Birleşik Devletleri için de imza vermişti. Komün üyesi olmuş ve Komün'ün adalet komisyonuna katılmıştı. 25 Mayıs 1871'de kurşuna dizildi.

XXV

Merkez Komitesi nerde?

Komite mi? Şu odada çileye çekilmişti. Biri yazıyor. Öteki uyuyordu. Bir başkası, bir masanın kenarına şöyle yarı oturmuş, yakınındakilere güldüren bir öykü anlatıyordu. Eskiden aldığı bir kurşun yarası, ağzında büzülmüş bir yara izi bırakmıştı.

Hiç birini tanımıyordum. Adlarını da söylediler; hiç birini duymamıştım. Bunlar kendi mahallelerinde «tanınmış», birlik delegeleriydi her halde.. Federal örgütün oluşturulduğu çoğunlukla gürültülü toplantılarda, söz ve eylem adamları olarak başarı sağlamış insanlardı..

Hüküm giymemden önce de, sonra da gizlenmek zorunda olduğumdan, hiç birine katılamamıştım bu toplantıların..

İmparatorluğun yaldızlı büyük üniformaları ve gala tuvaletleriyle dans etmelerinin üzerinden çok uzun bir süre

geçmemiş olan, bu büyük salonda şu anda beş altı kişiydiler.. Daha fazla değil..

Ve bugün kocaman postallı, yün örme kasketli, kaputlu veya gömlekli, bu apoletsiz ve kılıç püskülleri olmayan yarım düzine delikanlı, mermilerin süslediği bu tavanın altında bir «Hükümet» olmuşlardı..

Buraya bir yabancı'nın girişi ilk görülüyordu.. Ancak bir iki dakika dolaşmadan sonra, gülmeyi ve konuşmayı bırakan tabanca temizleyene yanaşmaya karar verdim.

Ve bir yeni gelmişin o sert sesiyle

— Olmaz böyle şey! Devrim el çabukluğuna getirilmek isteniyor! Devrimi imzalamaktan çok, cephane sandığını patlatmayı severim.. Üstelik ben, imzalamış ta değilim!!

Bana bakmış ve birden sormuştu

— Yoksa siz de Belediye delegesi misiniz?

— Cri du peuple (Halkın Haykırışı)'nın başyazarıyım!.

— Ve hiç bir şey söylemeyin ve bir «son gelen» gibi kalacaksınız!.

Gerçekte ben «son gelen» im. Ne dün sabahki silâhçılardan, ne de dün akşamki barikatçılardan..

Kararsızlıklarımı açıklıyorum. Ve neden savunma durumunda kaldığımı da anlatıyorum.

— Anlıyorum, dedi, bilinmezliğimiz kuşku veriyor elbette.. Ama ardımızda yarım milyon bilinmez daha var.. Ordular!.. Ve bizi izliyenler!..

— Nasıl güven geldimi içinize! diye, vurguladı beni kuşku ile karşılayan, III° İlçe Belediye Başkanı, iyi yetişmiş görünen küçük boylu şişmanca Bonvalet... Tartışmaya girecek bir parlemanter pozu takınarak ve sesini yükselterek. Halk kitlelerinin, dediğiniz gibi, sizi izleyeceğine inanıyor musunuz? Biz size, iktidarı topyekun elimize verecek —hiç te topyekun değil ya— olan Paris Doğrular Birliğini önereceğiz.. Bunu zaman gösterecek elbette...

— Arkadaşlar, istediklerini yapabilirler tabiî.. Ben de ilçeme dönüyorum. Siz de kendi içinize kapanın.. Oraya girmenize karşı koyacağım... İşte!..

— Biz olmadan, hiçbir şey olamıyacaksınız!..

— Ama siz dediğiniz de kim oluyor yani! Siz inanıyor musunuz ki, bütün Belediyeler ve milletvekilleri bölgeleri bugün iki dirhem ederler? Elbette hareketin başına geçerlerse, iş değişir.. Onlar bizi içerden vurmak ve çökertmek istiyorlar üstelik.. Bizler hapı yutmuşuz, biz sosyalistler.. Belediye seçimleri sarsıntıya uğrarsa.. Komün yandı demektir..

Sonra alayla gülerek :

— Dostum! Gidin de patronlarınıza deyin ki, biz buraya hiç kimsenin isteği ile gelmedik... Ve de bizi buradan ancak mitralyözlerin gücü ile söküp atabilirler..

— O halde son sözünüz bu mu?

— İsterseniz ötekilerle de konuşabilirsiniz! Şunu yineleyim ki, bu gece söylediğimiz... tam birlik halinde söylediğimiz budur!..

Tam o sırada, silâhsız bir insan kalabalığı girdi içeriye.. Bazıları tam bir perişanlık içinde idiler ve alabildiğine esniyorlardı. Ötekiler de, gözleri alev alev, kâğıtlara vurarak ve sayfaları karşılaştırarak sallıyorlardı.

Haberleri yeni almış ve milletvekillerine verilecek yanıtı kararlaştıracak komite çekirdeği idi bunlar..

— Barış mı... Savaş mı? diye sormuştu Bonvalet..

— Bu size bağlı.. İnat etmez ve dikbaşlılığınızı da yenerseniz, barış olur. Halk temsilcileri kabul ederse, halka çağırı da bulunulur. Geleneğinize uyacağız elbette.. Ama kararsızlığa düşmeyin, dolambaçlı yollara sapmayın ve ihanet etmeyin.. Ve sizin yapacağınız bu şimdilik.. Ve şimdi dostum, bizi de kendi halimize bırakın.. Ceplerimizi kazıdık.. Üçyüzbin federe'ye bir milyon lâzım.. Benim'se on frangım var cebimde...

— Çok iyi!. O halde kasayı kırmaktan başka çare yok!.

— Yağma ve çalma ile suçlanmamız için mi?

Ve ürküntünün şaşması, bir duraksama hareketi, yoksulun korkusu, şimdiye değin yalınca ödeme akşamları o da emeğinin parasına dokunmuş olan ve banka paralarına ve kilit altına alınmış altın külçelerine kesinlikle el sürmek istemiyen bu kara ellerin titreyişleri!..

— Bununla birlikte Millî Muhafızların ücretlerini de ödemek, onların da otuz meteliklerini vermek gerekiyordu!. Ya kadınlar ne diyeceklerdi buna? Burjuvazi bize karşı çıkarsa, hareket durmuş ve devrim de yitirilmiş olur.

— Bu doğru işte!.

— Ve en kötüsü, en çok korku vereni de, giderek ekmek ve şarap bulmak için çeteler kurulmasına yol açacak disiplinsizliklerin doğmasıdır. Ve bunlar aç ve susuz kalınca, öfkelerinin hızıyla ve keyifleri isteyince kapılara dayanacaklardır. Ve bu da üçyüz aşağılık, namussuz ve akılsız çapulcunun «Komüncüler» arasına karışarak üçyüz binlik bir namuslular birliğinin haksız yere lekelenmelerine, kirletilmelerine, bulaştırılmalarına yol açacaktır.

— Ama şu mutsuz kasalarda, iki günü geçiştirebilecek birşeyler var elbette!.

— Bizim için kazanmamız gereken şu yirmi dört saat yok mu.. tümümüzü baş aşağı çevirebilir... Başımızı, omuzlarda biraz tutabilsek!.. Ben kendi hesabıma, ilk çekimin yapılmasını üzerime alıyorum.. Sen ne dersin Varlin[1]?

Eugène Varlin (1839-1871), Köylü aileden gelme, cilt işçisi, kendi kendini yetiştirmiş, 1865'de İnternasyonal'e üye olmuş, Tolain'le birlikte Cenevre'deki ilk kongreye katılmış, sonra Bâsel kongresine de gitmişti. Kooperatist harekette de, en aktif işçi militanlarından biri idi. Komün yönetiminde, önce malî işler kuruluna, sonra da iaşe işlerinde üye oldu. Barikatların korunma ve savunulmasında önemli işler görmüş ve 28 Mayıs'ta kurşuna dizilmişti.

— Pens bulalım!..

Artık uçurum, adeta bir mezarcı kazmasıyla kesin olarak oyulmuştu. Generallerin kurşunlanmasında olduğu gibi, komite, bu kilitlerin kırılması işine de yanaştı. Cebinde dört meteliği olan herkes, her sınıftan ve ülkeden «namuslu insanlar», bu çapulcular ocağı üzerine, cümle belaları, askerleri ve bombaları yağdıracaklardır..

Rerré'ye rasladım.

— Ne karar vereceklerini biliyor musun?

— Evet! İş olacağına varır! Lecomte ve Thomas'nın öldürülmesini inkâr için bir tutanak kaleme almaya yeltenmişler Halk inkâr etmiş; ve sen bile gazetende yayınladın bu inkârı.. Sen bile Chanzy'nin hapisten çıkarılmasını savunanlardan birisin!.. Sağ ol!. Ve acı ile şunları eklemişti...

— Halâ ihanet diye haykırıyor musun?

— Hayır, fakat güçsüzler bağışlanırken, ihanetler cezalanıyor. Anlaşılıyor ki, insan kararsız olacağına, cani olsun daha iyi!. Hotel de Ville'in bahçesi, Rosiers'in bahçelerinden çok daha büyük ve güzel çünkü...

Théophile Ferré (1848-1871), kilise de görevli saymandı. Blankist. Kızıl Afişi imzalayanlardandı. Önce Komün'ün genel güvenlik komisyonu üyeliği, sonra Komün savcılığı görevini üzerine almıştı. Halk Kurtuluş Komitesine seçilmiş, Louise Michel'in onu kurtarma çabalarına karşın, 28 Kasım 1871'de kurşuna dizildi.

XXVI

Cri du peuple 'Halkın Haykırışı) yeniden yayına başladı.

— Jacques Vingtras'ın Halkın Haykırışı'nı alınız!..

Öğleden sonra saat ikide hemen seksenbin sayı bu meydan ve kenar mahallelerde adeta kapışılmıştı.

— Jacques Vingtras'ın Halkın Haykırışı'nı alınız!..

Bundan başka bir şey duyulmuyor. Ve çok satılıyordu.. En çok satılan bu..

— İster misiniz sonuncusu bu, vatandaş! Sizin için iki meteliğe olur.. diyordu gülerek! Doğrusu iyi gidiyordu.

— Ver bakalım!..

26 Mart

Ne güzel bir gündü!.

«Topların ağızlarını yaldızlayan şu ılık ve aydın güneş, şu buket kokusu, şu bayrakların dalgalanışı, mavi bir ır-

mak gibi sessiz ve güzel akıp giden şu devrim şırıltısı; bu titreşimler, şu pırıl pırıl bakır bandolar, şu ünlüler parfümü, cumhuriyetçilerin muzaffer ordusunun sevinci ve gururunu coşturmak için her şey vardı.»

Ey koca Paris!.

«Öylesine kapıp koyvermişiz ki kendimizi, öldüğüne inanılan senin kenar mahallelerini bırakmak ve uzaklaşmaktan söz edip duruyoruz..»

«Bağışla beni!. Onurun vatanı, kurtuluşun kenti ve devrimin ordugâhı!.

«Ne olursa olsun, yeniden yenilmiş ve yarın ölmüş olsak bile, bizim kuşak avundurmuştur kendini!. Yirmi yıldır bozgunların ve sıkıntıların karşılığını ödedik.

Borazanlar, rüzgârlara katın seslerinizi!. Davullar kırlara doğru seslenin alabildiğine!.

Benim gibi, saçları kırlaşmış arkadaş gel kucaklaşalım! Sen, barikatların gerisinde bilya oynayan çocuk, sen de gel kucakla beni!.

«17 Mart, daha çok seni kurtardı güzel yaramaz! Sen de bizim gibi, sisler içinde, çamur belenmiş, kanlarda sürünerek, utançtan yerin dibine geçerek, haysiyet kırıcı tarifsiz acılar içinde büyüyebilirdin!.

Şimdi bunlar son buldu...

Biz senin için göz yaşlarımızı döktük ve akıttık kanlarımızı.. Bizim mirasımızı toplayacak sensin!.

Umutsuzların oğlu, özgür insan olacaksın sen!

Para bakımından mutluyum Omuzumun üzerinden bir veya iki «federe», anlayışlı bir şekilde şunu diyerek, okumaya çalışıyorlardı

— Şu Allahlık Vingtras da, ayni şeyleri geveleyip duruyor! Ne bulacaksın vatandaş!.

Hakkımdaki bütün düşündüklerinin kulaklarıma dolduğu bu kalabalığın içinde yitmiş, derin bir sarhoşluk duyarak yaşıyordum.

Çekingenliğim eleştiriliyor! Hayranlarım beni gevşek buluyorlar, öfkeyle dudak bükenler ve hatta kaburgalarımı kıran fakat yüreğimi onaran sinsi vuruşlar da oluyordu. Ve gazeteme vura vura, «bakın! neler yumurtlayıp duruyor halâ!..» diyorlardı.

Böylesini çirkin yaralamalarla kemirilen şu yürek ve şimdi göğsümü dolduran ve şişiren şu kitlenin ruhu da artık benim değilmiş gibi geliyor bana..

Ah! Ölümün beni almasını ve şu yeniden dirilişin alabildiğine çiçeklenmesi içinde bir merminin beni öldürmüş olmasını ne kadar isterdim!.

Bugün öcalma ile dolu olarak öleceğim.. Yarın bana bir mücadele açılmayacağını kim bilir!..

Eskiden bilinmezliğim, gizliyordu bilinmez güçsüzlüğümün karasını.. Ama bugün şu gazetenin sayfalarında, adeta düşüncemin damarları gibi akıp duran şu satırlarla izliyor ve görüyor halk tüm varlığımı.. Damarlarım yoksullaşmış ve kanım güçsüzleşmişse, yoksulluğun acımasız ökçeleri altında ezilmem, yine dört meteliklik porsiyonlara kurşun atmam, kartondan yapma yakalıklara düşmem ve sayılamayacak aşağılamalara yuvarlanmam hiçten bile değil.

Şu sıkıntılar ve tehlikeler ülkesinde, latince bilen büyük adamların blie en karanlık dilenciliğe yuvarlandıkları bu darlıklar ülkesinde, yaman bir sevinci zevki fethetmek ve hissetmek, oldukça pahalıya mal olan bir yiğitlik istiyordu.

İşte hapisaneden çıktığımda, özgür olmak için.. çalışmalarına ve çalışma eksikliklerine karşın.. artık açlıktan tükenmemek için silâha sarılan yarım milyon yiğit insanın önünde çırılçıplak buldum kendimi!.

Sen de açlıktan mahvoldun.. Vingtras, sen de onbeş yıl hemen hemen işsiz kalmış sayılırdın.. Bu dayanılmaz anlarda, o zamanlar borçlandın.. Açlığa karşı çare araş-

tırma.. adil ve haklı bir insanlık kanununun o güzelim maddelerini geviş getirir gibi ağzında yineleyip durdun!.

Bu korkunç gençliğin mayasına, yeni olarak ne getirdin?

Yanıtlar!.. Zavallı dün!.

Çevresi morarmış avuçlarımı ve imparatorluk sansürünün makas vuruşlarıyla kabarmış dilimi göstererek yanıtladım.

Düşünmek!. İncelemek!.

Ne vakit?

İmparatorluk çökmüş, Prusyalılar gelmiştir: Prusyalılar, Trochu, Fabre, Chaudey 31 Ekim, 22 Ocak!... Soğuktan ve açlıktan ölmemek, Ulusal Savunmayı desteklemek ve düşmana tümüyle kafa tutmakla oldukça bir şeyler yapıldı!. Ama kimi kez göz altında ve en önde durmadan, aralıksız uğraşılar karşılığı..

O halde sosyal teorileri, terazinin kefesinde bu demir ve çelik mermilerle tartalım! Ancak böyle değerlendirebilir bu teoriler!..

XXVII

Öteki arkadaşlar nerdeler? Hani şu önemli mevkilere kurulanlar?...

Tanınmış kimse yok.. Merkez Komitesi'nde olan veya bir raslantıyla Merkez Komitesi'nde yer alan.. Savaşın getirdiği alt üst oluşlar, her halde bir seçme olanağı vermemiş.. Burjuva bayrağının dalgalandığı yerde, elbette proletarya bayrağını çekmekten başka bir şey düşünülemezdi.. Ve elbette bir muço parçası, kaptan'dan daha çok ve daha önce duymuştur bu gereksinmeyi...

— İçişleri'nde kim var? Biliyor musunuz?

— Vay canına, hiç bilmiyorum!. dedi, şeflerden biri.. Bak şu işe Vingtras!. Bak gör ki, sıkıntıda olan arkadaşlara yardım edecek kimse kalmamış ortalarda!.

— İçişleri, Beauvau Meydanı'nda değil mi?

Onu da iyi bilmiyorum. Bilmiyordum ama, yine de 4 Eylül'ün ertesinde, yeni cumhuriyet tarafından, niçin tutuklandığını bilmediğim Laurier'yi görmeye gidermiş gibi, gittim yine İçişleri'ne..

İçişleri'nde «imza» sı olan bir yıkayıcı ustası idi; Belville tepelerinde tanıdığım, 31 Ekim gecesinde Villette Belediyesinde yardımcılığımı da yapmış olan yiğit bir arkadaş, Grêlier idi.

Barbarizm'in sokak emirlerini, devrimci kaynaşmaların sokak emirlerini de imzalamıştı. Ve ondan bu yana gramere karşı korkunç bir ayaklanma da örgütledi..

Uslubu, sessiz harflerin arka arkaya sıralanmaları, sıfat - fiil ortaçlarından tiksinmesi, çoğulların kuyruğunda kalem kırmaları, onu bir alay ve batarya ile ödüllendirdi.

Eskimiş redingotlu büro şefinden tutun da uşak giysileri kuşanmış garsona değin Versailles üzerine yürümemiş bütün görevliler, imlayı kurşuna dizdiği gibi, Noel ve Chapbal'ı da duvara yapıştıran bu adamdan korkuyorlardı. Belki de —kim bilir— insan yaşamından da tiksiniyordu.

Geldiğimde beni kucaklamıştı.

— Ne yazık ki, dostum, Vaillant'ın geleceği, söylendi!. Bu da işim benim!. Bakan olmak da ne sıkıcı bir şeymiş meğer!. Senin bir şeyle ilgin var mı?

— Hayır!.

Çıkarken, henüz açılan kapının kanatları arasından, Figaro'nun bir adamının, ben fıkra yazarlığı yaptığım sıralarda yazı işleri müdürü olan Richebourg'un girdiğini gördüm. Bir gün, romanın planını kuran satırları birer birer saymış, rakamlara dökmüş, satırı üç metelikten iyi bir satış olduğunu da hesaplamıştı.

Gazeteye verilen yasaklanmanın kaldırılması üzerine, yeniden yayına başlayacak olan gazeteye dönüşümü sormak üzere Villemessant göndermişti.

Dostum; bunu yapabilecek gücü bulamıyorum kendimde!..

Paris'i ele geçiren, bildiriler ve kararnameler kaleme alan anonim güç, gazeteci ve aşırı söz özgürlüğüne yan-

daş Bay Vingtras'ya boyun eğdirmiyor. Elbette topların hayhuyu içinde ve tam ayaklanma mevsiminde, matbaa sineklerine kâğıt üzerinde kendince koşma olanağının tanınma gereğini düşünmüştüm. Ve Figaro'nun da uzun süre olabildiğince özgür bırakılmasını da istiyordum.

Fakat yıkama ustası ayağa kalkmıştı

— Figaro için... özgürlük? Daha sosyalistler ve cumhuriyetçiler kendilerini koruyamazlarken, onları karalamaya ve alaya almadan başka bir işe yaramıyacak özgürlük!.. Yani devrimi gerçekleştiren fukaralar ve kılıç sallayanlar için de daima tutuklama ve ezilme!.

Belleville'li kızmış ve öfkelenmişti

— Bakınız! Magnard'ın, bir gün, sükuneti sağlamak için, kışkırtıcılar arasından elli işçi veya bohemin seçilerek, bir kürek cezalıları konvoyu halinde Gayenne'a gönderilmelerini yazdığını, anımsıyorum. Ama bugün güçsüz de olsam düşünmezdim böyle.. Bu senin Villemessant tam haydut.. Tam Mazas'a tıkılacak bir haydut!. Siz de bizimkileri yakalayan, gazetelerimizi batıran için şefaat istiyorsunuz!. Programımızın daha yarısı bile yapılmamış.. Ve siz istiyorsunuz ki, beni olabildiği kadar çabuklukla kampa atınız.. Ötekileri belki daha bağışlayıcı olabilirler onlara gidin... bu daha iyi.

Figaro'cu toz oldu. Ben de tezimi savunmayı denedim.

— Sen, Vingtras.. yukarıdan atma öyle!. Duyarlarsa, «federe» leri kuşkulandırır ve gücendirir bu! Ötedenberi hükümlülere, mahkumlara it muamelesi yapan bu gazete, şimdi de onlara sövme hakkı istiyor.. Sen ne düşünüyorsun? Ama bir gün bir çavuş yanına bir manga asker alarak, bizden emir almaksızın ve bizim direnişimize aldırmadan, yazarların üzerine saldıracak, yazarları da matbaayı da kurşuna tutacaktır... Bu daha mı iyi olur?

Heyecanlanmıştı.. Çevresini de heyecanlandırmıştı...

Pencereden kılıcının parıltısı görünen nöbetçi, dinlemek için durmuştu... Ve bakan, sözünü bitirince, silâhın kımıldadığını ve güneşin adamakıllı aydınlattığı duvara kara gölgesinin düştüğünü gördüm. Dilsiz insanın, fukaraları aşağılayan bir dille konuşanları nişanlayan ve öldüren jestini yapmıştı.

— Ve Millî Eğitim'de kim var? Biliyor musun?

— Elbette!.. Şu koca Rouiller var..

Rouiller, iri yapılı ve yüzü şarap tortusu renginde, kırk yaşlarında güçlü bir adamdı. Suvari pantolonu ile, şapkasını kulaklarına kadar indirmiş ve ağzında bir ıslıkla yürürken, sağa sola yalpa vururdu. Böyle bir yel değirmeni gibi kolunu bacağını sallayarak yürüyüşü ile, ardındaki halka iyi bir etki yapıyormuş gibi gelirdi ona.

Kurduracı idi... Ve de devrimci..

— İnsanları ayakkabılandırıyor.. Kaldırımları da çıplatıyorum.

İmla bakımından, İçişleri'ndeki arkadaştan güçlü değildi. Fakat tarih ve ekonomi sosyal bakımından ondan daha derin ve geniş bilgisi vardı. Belki beceriksiz bir işçiydi, ama bütün birleşik diplomalılardan daha çok şey öğrenmiş, onlardan önce de bilgi dağarcığını doldurmuştu. Önceleri maroken'den daha çok sığır derisini bilen adamın dudak büküşü ile, karnını okşardı, bilgi dağarcığı. Evrak çantasının...

İpliğini mumlar ve bıçağını keçi derisi sırtında gezdirirken, büyük düşüncelerin ipliğini de izliyor, düşünürler cumhuriyetinden kendi cumhuriyetini kesip çıkarıyordu.

Ve kürsüde, sözlerinin yergisini, potinin burnunda bileyerek keskinleştiriyor ve kanıtlarını ökçelere çakılan takviyelere vurulan çiviler gibi vurgularla gömerek, bir ayakkabının yüzü gibi cümlesini ciltlemesini ve kabartmasını biliyordu. Söylevci torbasında hayaller ve sert gerçekler

olduğu gibi, yün «tuvalet» inde markizin ökçeli terliklerini de, duvarcı nalınlarını da taşıyordu.

Bu keskin sirkeyi andıran hatip, alayı ile de öfkeleri ile de acaipti ve çelişkili manyak, çinko masa önünde de külupte de bütün özgürlükleri... ötekiler gibi içki özgürlüğünü de koruyarak konuşur konuşurdu.

— Bak, burda iki sorun var! Birinci... Kap'tal'in çıkarı!.

Yalınca iki heceli yapardı, tüm sözcükleri. Ve «i» leri de düşmanın burnunu yiyen bir adam neşesiyle yutardı.

«İkinci» Özerklik! Sen ki, mürekkep yalamış adamsın Vingtras, bunu bilmen gerekmez mi? Yunanca'dan gelir. Bunu da Olgunluğu verenler söylerler.. Nereden geldiğini biliyordu, ama nereye gittiğini değil!..

Ve kadehini yudumlayarak güldü!.

— Anlat bana biraz özerklik'in ne olduğunu! dedi, sakalını sıvazladıktan sonra..

Yanıtlamamı bekliyordu.

Bu suskunluk arasında yineledi

— Ben herhangi bir özerklik, deyince, mahallelerin, caddelerin, evlerin...

— Ve şarap mahzenlerinin?

— Ah! Evet... o da var!.

Onu görev sırasında görmeyi merak ediyordum. Ve Saint - Dominique caddesi'nin yolunu tuttum.

— Bir şey mi istiyorsunuz, bay Büyük Üstad? dedi, beni koridorda öyle dolaşır gören gümüş zincirli bir mübaşir...

Büyük Üstad! Alay mı ediyordu yoksa benimle?

Yine de o ünlülerin havasıyla eğildim.

Merdivenlerde arkamdan geliyordu.

Bir tütün kokusu ve gürültülü konuşmalar.

— Size, dört'e katılmam dediğim zaman!.. O zaman

bir bay'ın ortak kürek mahkumu olmayacak mıyım? Hayır, hayır Herkes kendisi için Özerklik!..

Karambol gürültüsü..

— Sizin arkadaş mı çıkaran bunları?

— Evet, onu size tanıştıracağım! Anlarsın o zaman, ben özerk olmayı çok severim dostum!

— Ve sonra kimin yararına?... Girerken de «Kap'tal yararına!» demiş bulundum.

Beni göğsüne bastırmış ve küçük kadehlere de ruhum'u doldurmuştu.

— Bunu seversiniz! Sertçe kösele kokuyor çünkü bu!

— Yoksa sen halâ yazı takımında inat mı ediyorsun? Mürekkep tiryakisi seni!.. Niye geldin ki? Belki bizi bile kapının önüne koyacaklarken?

Bir yudum daha aldı içkisinden ve dedi

— Gözüm paslandı yahu!. Buraya Sorbonlu olarak ilk giren insana ne yapılsa az.. Şu büroların ve ofislerin uşakları selâmlasaydı bari!. Biz Fransız dilinin konservatuvarına kösele sokacağız.. Ve bir tekme ile de geleneklerin ardına atacağız...

— Söyle bana Rouiller, sana delegeliği kim verdi?

— Ah şu! Ama sen sanıyorsun ki, emirle ve birlikte geldik biz buraya! Mahallede satacak ayakkabılar vardı. Tabelayı görünce, çıkayım yukarı dedim. Bir de baktım ki, koltuk boş!. Oturdum ben de.. O oturuş bu oturuş.. Halâ da oturuyorum işte! Ha, şu aşağıdaki adam, şu zincirli adam var ya, hani seni karşılayan.. Kasaba gitmişti.. Bana bir but ve Theulière için de bir baş almaya.. Burada yiyeceğiz. Sen de kal bizimle Vingtras, birlikte yiyelim.. Payına düşeni ödersin!..

Ziyafet sofrasına gitmek için, kasketine uzandı.

— Tükettiğimizin dört meteliğini komite veriyor. Adam başına beş frank.. Şimdi senin paran da katılacak işe!..

Burada şu bakanlık binasında, semiz insan böyle beş

altıyı bulunca, bir domuz gibi de içilince ve olaylar böyle hararetle tartışılınca...

Bu iş başarılacak mı? Başarılamayacak mı?

Önemi yok bunun! diye homurdandı, Rouiller.. Devrimdeyiz... Değişinceye dek de kalacağız!. Yalınca istenilen yapılamıyorsa, yapmağa zaman kalmadığındandır..

Sonra bana dönmüş ve ağır başlı bir şekilde

— Belki de sanıyorsun ki, biz buraya geldik geleli gevezelik etmekten ve yiyip içmekten başka bir şey yapmıyoruz... Hayır, dostum!. Bir program çırpıştırmayı da unutmadık.. İşte!. Neler yumurtaladığımı bir gör!.

Cebinden lekelerle bezenmiş, tutkal kokan bir kaç kâğıt çıkarıp verdi bana...

— Okuyabilecek misiniz? Silintilerle dolu değil mi? Ama ne düşündüğünüzü de hemen söyleyin, lütfen!..

Ne düşündüğümü mü? Bütün bilincimle, şu komik görünüşlü, genel olarak her hangi bir «özerk» in, bu şarapçı dükkânı hatibinin, eskimiş kitaplara ömür boyu eğilerek kitaplıklarda zenginliğin yasalarını ve yoksulluğun nedenlerini araştıran sararmış benizli bilginlerden çok daha aydın bir zekâ ve daha yüksek bir kafa olduğunu düşünüyorum.

Onlardan da, ben'den de daha derinliğine biliyordu her şeyi!.

Bana verdiği kirli ve silintili kâğıtlarda, akademilerin ve Yüksek Şuraların Kateşizmlerini, oin derslerini, akıl yolu ile devirecek tam bir eğitim planı bulunuyordu.

Rouiller, gözleriyle izliyordu beni.

— Onbeş yaşından itibaren bütün çocukların yarım litre şarapları olmasını istediğim pasajı okudunuz mu? Okudunsa dostum, bir şey söylemek ister misin? Bak, bazı düşünceler edinebilmiş ve şöyle kargacık burgacık ta olsa bir şeyler yazmayı öğrenebilmişsem, litremi devirebi-

lecek ve kahvemi iç rahatlığı ile içebilecek kadar bir şeyler daima kazanmış olmamdandır!

Burnumu içkiye çıkarmamacasına gömdüğüm, burnumun ucuna gelinceye dek kafayı çektiğim söylenir. Ama burnum içkiden iyice hakkını alınca, düşüncemin canlandığı, gözüm biraz alevlenince, daha açık ve aydınlık gördüğüm de bir gerçek!. Ama delikanlı! Fukaralara içmemelerini önermek, bir erdemlik değil.. Bu onların kafalarının düzenlenmesinden, adalelerinin güclenmesinden, yüreklerinin ateşlenmesinden korkmaktan doğar düpedüz... Yaptığımdan memnun musunuz? Evet, ben bunu sarhoşluklarımın teriyle yazdım aslında...

XXVIII

Komün listesi de çıkmıştı... Paris'in yirmi mahallesinin seçilmişlerini içeren yirmi yapraklı bir listeydi bu..

Grenelle'den seçilen üç üyeden biriydim.

Eskiden Paris'in bu küçük Belediyesi'nde küçük bir memurdum. Kışın dondurucu ayazından, sırtlarında yalınca işçi gömleği giymiş babaların titreyerek getirdikleri yoksul bir paçavraya kundaklanmış «yeni - doğmuş» bebeklerinin göz yaşlarını kurulayan ve dindiren kişi olarak görmüşlerdi beni.. Ölecek olurlarsa bu çocuklar, toprağa verilişlerinde de bulunurdum.

On yıl sonra hatırlamışlardı beni.. Adım, işçi gömlekli kollarında karlar altında, işçi kundağına çocuklarını sarmalayıp getirilir gibi bu babalardan biri tarafından atılmıştı ortaya.. Seçilmiştim bu bölgeden...

— Bundan memnunsun, umarım!

— Evet, halkın beni düşünmesinden, memnunum elbette.. Ama böyle bir atama, biliyorsun çok iyi, ölüme mahkum olmak'tır bir yerde..

— Elbette, postu onlara bırakacağını mı sanıyorsun?

— Giyotinlenmiş olmak veya kurşuna dizilmek.. Ne olursa!. Kurşunlanırsak, talihimize!.

— Brr!. Boynun kesilmesi düşüncesi, sırtını donduruyor insanın.. Hemen.

Arkadaş, görünüşte o kadar memnun görünmüyordu. Yalınca kendi içinde, gösteriş yaptığım, bir «kurban edilme» rolü oynadığım sanısını da koruyordu.

— Gidelim de görevi alalım bakalım...

— Komün nerde yapıyor görevini acaba?

Bu soruş, Hotel de Ville'de yankılandı tüm.. Boş salonlardan ve beni kimsenin tanımadığı dolu salonlardan geçiyorum.

Benden daha çok ilerlemiş olmayan, ama çok öfkeli meslekdaşları da görüyorum. Onlarla alay eder hava takınan ve onları kapalı kapılar önünde ayakta bekleten Merkez Komitesi'nden yakınıyorlardı.

Nihayet bulabildik.

Lâmbalar yakılmış ve görüşmelerin yapılacağı salon, İl Komisyonunun eski lokaliydi.. Burası!..

Yerler araştırılıyor... dostlar araştırılıyor... onların tutumları ve konuşmaları araştırılıyordu..

Davulların ve şamatacı ağızların sesleriyle dolup taşan balo salonlarındaki gibi sesler çınlamıyordu burada.. Hatiplik fırtınalarının kükreyişleri de yansımıyordu. Konuşucunun, tepesine çıkıp ta jestlerini ve bakışlarını fırlattığı kürsü taşı da yoktu..

Bu basamaklı amfiteatr'da herkes kendi sırasından, ayakta ve kendi bölümünün yarı aydınlığında konuşurdu.

Laf değil, iş isteniyordu.. Taneyi ezen söylev değirmeni isteniyordu. Büyük lafların rüzgârlarıyla dönen yel değirmenleri değil..

Herkes yerleşince, Komün de yerini alınca, büyük bir sessizlik oldu.

Tam o sırada, kulağımın zarını patlatan bir ses yükseldi. Arkamda oturan, bir Alman piyanisti gibi uzun düz saçlarıyla redingotunun yakası yağlanmış, kelebek gözlüklerinin camları ardında can çekişen gözleri dönmüş bir adam, kalkmış öfkeden kudurmuş bir şekilde ve ateşli bir dille «kime karşı olduğunu bilmediğim» bir protestoya girişmişti.

Belki de «bu bilmediğim», bir yandan kendi küçük dolaplarını çevirdiği Versailles'da milletvekili iken, öteden nasıl olup ta Paris'den seçildiklerini sorduğu, ben olabilirdim.

Yine de kimi kastettiğini bilmeliydi bu adamın..

Söğüt ağacı gibi sarkık saçlı adam, yine ayni tonla yapılan ihtarlar önünde, çekileceğini açıkladı.. Paltosunu koluna atarak ve kapıyı da sertçe çarparak çıktı gitti..

Uygun olan da bu idi aslında..

Benim gibi, ötekilerin de Jacobin çoğunluğu tarafından yutulacağımızı gün gibi apaçık görünce, ayakkabılarımın tozunu silkeleyerek, çıkıp gitmem doğru bir tutum olmayacak mıydı?

Ama tehlike büyüdükçe, kalma da o kadar kutsal bir görev olmuştu.

Bu Tirard[1] gibilerin emrinde, onları temsil etme ve koruma amacıyla burada niçin direneyim?

— Hükümetle birleşecek olsam, tutuklatacak mısınız beni? diye gözlükleri altından öfkeli bakışlarını dikerek haykırmıştı.

Ama hayır! Tutuklanmıyacaksın! Bunu sen de çok iyi biliyorsun, korkak herif!. Sende şu kaynaşan Paris'i gözlerinle izlemeye bile yürek yok!. Belki başkaları da görevlerini bırakabilirler Ama devrim fışkıran kaldırımlarda, bu

---

Tirard: Belediye başkanı ve milletvekili. Versaille'ları birleştirmezden önce arabulucu rolü oynadı.

devrimle ezileceklerini bile bile yaşamlarını sürdüreceklerdir!. İyi yolculuk!..

Başka birşey geçmiş mi idi bugün? Hiçbir şey geçmemişti. Yerleşme oturumu..

Ama çıkarken, bazıları bana yaklaşmışlardı.

— O sizin kendisini kastettiğinizi ve hatta Paris'le Versailles arasında sallantıda olanlardan söz ederken, kendisini işaret ettiğinizi sanıyor.

— Öfkeli mi idi?

— Değildi, ama kederliydi.

Hor görme büklümleriyle maskesi daha iyice oyulmamıştı gerçekte.. Gözlerinde ikircilik ve dudaklarında melankolinin o gevşekliği vardı.

Bu işçi gömlekliler ve refractaire (karşı - gelen) ler ortamında şaşkına dönmüştü. Ona kendi cumhuriyeti, askeri sınırları ve kazıkları, savaş usulü, kurbanın düzenlenmiş konak yeriyle tüm çizilmiş yollarını vermişti... O yolu tanımış ve inanmıştı o yola..

Şimdiyse, tümüyle değişmişti bunlar.

Ve henüz ne bir programı, ne planı olan ve hatta şef bile istemiyen bu dünyada, yetkisiz, itibarsız kalmış, yitmiş ve afallamıştı.

Hiç olmazsa iki karışlık bir kürsüye hakkı olduğuna inanan ve bunu da küçücük bir toprak kabarmasında bulan ve daha fazlasını beklemeyen ve Vaugirard sabolarıyla gelen kumaş boyacısı Clément'dan belki de daha çok dinlenilen bu klâsik devrimin kocamış yaşlısı, bu acı çekmiş, ama bir yandan da ünlü olmak isteyen efsaneleşmiş zindan kahramanı...

Bu gizlenen keder karşısında saygılı bir acıma duygusu sarmıştı içimi... Federe'lerin hızlı ve geniş adımlarını izleyebilmek için, onun da uzun adımlarla seğirtmesini görmek acı veriyor insana.. Kanısı, görüşü de, yürü-

yen Komün'e yetişmek için nefes tüketiyor ve zorlanıyordu.

Giderek bir direnme olan bu uğraş, Koca Montagne Komitesi'ne göre daha hızlı gittiğinden meclis - bozanlar ve hatta hain olarak suçlananların karşılaştığı otuz yıllık adaletsizliğin yiğitçe ve dilsiz bir itirafı, tam pişmanlığı ve günah çıkarmasıydı bir bakıma...

O zamana değin disiplinle tunçlaşmış yüreğinden, boğmaya çalıştığı halde yine göz yaşları fışkırıyor, bu yaşlar sanki bakışının madensel sertliğini gideriyor ve sesini yumuşatıyordu.

Bir yaşlıya istemeden ve zorunlu olarak acı vermiş ve ağlatmış olmamı, bir genç olarak özür dileyerek açıklayınca da, güçlükle bağışlamıştı beni.

Korkunç sekterler bunlar Konvansiyonun acemi erleri, muhafız birliği erleri, kilise meclisi üyeleri ve Kilise dalkavukları..

Vermorel, bıyık takınmış bir papaz zaten.. Öfkeli bir gününde, erguvan renkli eteğini yırtmış bir kilise korosu çocuğu.. Bayrağında, bu etekten bir yama varmış gibi gelir insana..

Jestleri de, bu kilise dualarının anılarını sürdürüyordu. Gençlik taslayışları da bu benzerliğe bir şeyler katıyordu.

Gerçi bu taşra alaylarının, bu tohuma binmiş büyük çocukların gerisinde, büyük papazın takdisini yaptığı kubbede, o daha önce buhurdan sallayan veya güller devşiren gelincik rengi takkesi altında tatlı, yuvarlak ve bebe başı ile görünürdü.

Vermorel'in kafasında, o Frikyalı bonesi olsa da, altında erguvan renkli küçük takkecik varmış gibi gelirdi. Hemen hemen bütün papaz yardımcıları gibi o da biraz peltek konuşurdu. Vaaz vermeyi meslek edinmişlerde görülen o sürekli hafif gülüş —o mayasız ekmek rengindeki

soluk yüzde bir ak gülüş— ölümsüz bir tebessüm gibi, dudaklarında yapışık dururdu. Bu tanrı tanımaz, bu sosyalist, ömür boyu üzerinde o seminaristlerde görülen alışkanlıkları ve damgayı taşımış durmuştu..

Fakat aşağılık ve ikiyüzlülük kokan dinsel eğitimi tümüyle silmiş; kara çoraplarını söküp attığı gibi, yırtıcı erdemlikler, sağır enerji ve amaca doğru atılım, işkence ve ölümün bilinçsiz düşünü de korumak için, sofuluk altında gizlenen kötülükleri de öyle söküp atmıştı.

Kutsal kapı yolundan girmişti devrime.. Çin'de boynunda işkence tahtasını taşıyan ezilmişin önünde yürüyen bir misyoner gibi.. Ama devrime, inançsızları afaroz etmek, gevşekleri de acı bir dille eleştirmek için vaz geçilmez bir zorunluk olan çetin bir uyanıklık ve canlılık getirdi. Kendisi de yerilme oklarıyla delinmiş ve iftiranın paslı çivileriyle çarmıha gerilmiş olmaktan kurtulmuş oldu.

Her Allahın günü sayfa sayfa yorumlayarak Kızıl Dua Kitabını veya devrimci öğütleri ve ölümü hiçe sayanlara imrenmeyi içeren ve öneren ve Halk Dostu'nun azizleştirilmesini ve doğru yoldan şaşmazlığını hazırlayan kendi «Azizlerin Kitabı» nı okurdu.

Ah! Charlotte'un bıçağının darbesi altında veya Thermidor'un kurşunlarıyla göğsü delik deşik edilerek telef olmayı ne kadar isterdi!.

Kimi kez bazı konularda kavga ettiğimiz de olurdu.

Tek tanrıya inanan ve Marat'yı maymun gibi taklit eden, kuşkunun mahkumu, terör histerisine kapılmış ve kanlı bir dönemin sinir hastası gibi gördüğüm Robespierre'e kinlenirdim.

Haziran Kıyımı'nda Cavaignac'ın suç ortaklarını amaçlayınca, Ledru'nün göbeğini, Favre'ın aşağılık suratını, Garnier - Pagès'nin pertavsızını ve Pelletan'ın o peygamberce sakalını diline dolayınca, Vermorel'in lanetlemelerine kendiminkileri de eklerdim.

Yüce Varlık Bayramı günü, mavisakal giysisinin yaka ilişine üç renkli buketle süslemiş Maximilien'in yeleğine tükürmemi, kutsal bir saygısızlık olarak görmüştü.

Vermorel niçin ve nedenini belki bilmeksizin veya biliyorsa da söylemeksizin, Herbert ve Danton'un katilini savunuyordu... Çünkü rahiplikten ayrılmış olanlar, yalınca tapınmalarını ve mezhep sapkınlıklarını değiştirmek şöyle dursun, dinin anıları içinde de barınıyorlar sürekli.. İnanları ve kinleri yer değiştirmiştir yalınca.. Yarar görürlerse, cezvitler —o eski üstadları— gibi, ulaşmaya ahdettileri amaca, kara ruhlu hainlerin yollarından da yürürler gözlerini kırpmadan..

Vermorel, her halde doksanüç'lerde doğmuş olmalıydı.. Bir sosyal Papalığın Sixte - Quint'i olmaya yetenekliydi. Sonunda çok gevşek bir dünyaya çok erken veya çok geç gelmiş bu zayıf insan, diktatörlük düşlerine de kapıldı...

Gazaplara kapıldığı da olurdu kimi kez.

Tanrıya —göğe— inanmış olanlara, çoğunluk dünya, şu yeryüzü çok dar ve çok küçük gelir. Gün altında herhangi bir kenar mahalle Vatikanı'nın merdivenlerinde göze çarpmayan veya çarpmış olan bu kürsü kaçkınları, gölgede hırsla kendi kendilerini yiyorlar! Ölümsüz yaşam gevişi getirerek, dar ve yoksun hayatın acılarıyla can çekişiyorlar.

Önceleri kendilerine can vereceğine inandıkları ve buhur kokularıyla heyecanlanarak çıktıkları mevkilerde, şimdi burun deliklerine kadar yükselen bir iğrenme bulantısı başveriyor, bir iç sıkıntısı, bir kanserli açgözlülüğü ile içlerini kemiriyordu.

Bu buhur kokusu olmayınca, onlar da barut kokusu istiyorlardı.. Hava yalınca uyuşukluk ve korkaklık yüklüydü oysa!.. Yine de birkaç zaman çırpınırlar ve bir akşam,

ruhu olmayan hayvanlar gibi, mahvolmak için zehir içerlerdi.

Önceleri, onun da yaptığı bu idi!..

Altı ay olmuştu. Ateşini yatıştırmayı, sıkıntılarını dağıtmayı denemiş, sırasıyla editörlük, kitap satıcılığı, romancılık, Quartier latin'de postacılık yapmış, Bullier üzerinde bir kitaba başlamış, haftalık bir gazete kurmuş.. Sonra da bir roman yazmıştı Desperanza... Canlılığı son bulup da burnu kırılınca... o zaman bir ilâç olarak ölümü istemişti.. Sonra bütün vücudu kasılmış, arseniği kusarken de «keder» lerinin birazını da çıkarmıştı böylece..

Bu kendini öldürme girişiminde, bir aşkın etkisi olduğu söylenir.

Aşk... Hayır!.. Bir kadın... Belki!..

Bu korkunç istekli, bu sonuna kadar çalışan, kendisine evde de yatakta da arkadaşlık eden, bir dişi yaratıkla gece gündüz döğüşürdü.

Kimi kez başında büyük yaralar —barikatta yaralanmış gibi—, kimi kez de tırnak yaraları ve sevişme morartıları görülürdü. Bu cadaloz kadın, yalnız onu pençelemekle kalmaz, sokakları dolduran ağza alınmaz sövgülerle de uğurlardı.

Her halde evinde korkunç sahneler geçmiş olacak ki, bu laik papazın dadısı, bir toplu iğne darbesi ile öldü... Belki de o çilekeşlerin kıllı ve tırmalayıcı gömleği ve o susuzluğunu sirkeyle giderme gibi, hayatına ağu katan bu büyücüyü seviyordu. Golgotha'nın mızrağının eksikliğini, bir süpürgenin ucu tamamlamıştı.

O hiç de bir kaynağın ürpertisini, bir kuşun tatlı gevezeliklerini dinlememiş; gökyüzünü kendi içinde taşıdığından olacak, ne çılgın bir bulutu, ne bir altın yıldızı, ne de bir gün batışının o kaynaşan renklenişini seyretmek için de gözlerini bir kez olsun ufka dikmişti...

Yeryüzünü sevmiyordu. Farreyrolles'den bir köşeyi

andırdığından ara sıra gittiğim bir çayırlıkta beni ayaklarımdan çakılı bir ağaç gibi görünce tedirgin oluyor, irkiliyordu.

O yeryüzünü, üzerinde güdülecek çılgınların, eğerden indirilecek kadavraların ve mat edilecek kıralların bulunduğu bir satranç tahtası olarak görüyordu. Çiçekleri, ancak ateş edeceği sırada namlu ucunda iseler görüyor. Yaprakların hışırtısını, bayrakların direğine dokununca fark ediyordu.

Beni de sevmiyordu. Fazla «şairane» ve gevşek buluyordu. Yazılarımı, savaşta da olsa, kırda, bir gemide, bir salkım söğüt altındaki gölgelikte de yazabilmemi ve geceleri, pencereme dayanarak bazan gölgelerin reliefler halinde görünümler yarattığı ve ay ışığında demiri balta parıltısı gibi yansıyan bir saban iskeletinin bulunduğu tarlada uçkun değişimleri seyretmemi tuhaf karşılardı.

Halktan yana olanlar, ne kadar sade oluyorlar!..

Ranvier... Zayıf ve uzun vücudunun üstünde, göz kapaklarını da indirince, kesilmiş ve bir mızrağın ucuna geçirilmiş sanısını veren kurşuniye çalan bir başı vardı.

Bu baş kurşuna dizilme duvarı dibinde veya bir cellat sepetindeki tüm kanını yitirmiş bir başı andırıyordu. Saçları da idam edilmişin karmakarışık saçları gibi yüzüne dökülüyordu. Bembeyaz dudaklarının kenarında, can çekişenlerin o yumuşak dinginliği sürekli oturuyordu.

Ranvier'nin, dinginlik durumundaki yüzü, acılı bir yaşamın ve trajik sonun böylesine yazgısını, çok daha önceden bir kurbanın erken beliren solukluğu ile yansıtıyordu adeta!.

Ama ağzını açıp ta konuşunca, bir çocuksu gülüş aydınlatır yüzünü.. Ve veremin talazladığı bir ses, berrichon aksanı ve dua kitabı korolarının ağızda bıraktığı o son tad kalıntılarıyla çok sevimli olurdu. Daha gençken, köyünde ikindi duaların okumaya başlamıştı.. Ve kentlerin günah-

kâr havasıyla yanmış bağrının derinliğinde o karşılık ilahîlerinin tekdüzeli şarkılarını az da olsa saklayabilmişti.

Küçük patron olmuştu.. Artık birşeyler yiyebilirdi. Parti armasını lekelemeye yatkın olduğu hiç mi hiç söylenemez onun.. Ama başkanın düşürülmeyi bildirdiği sabah, yüzü kül gibi solmuş olabilir.

Ne kadar acı çektiğini bilenler, onun ne büyük ve ne onurlu bir adam olduğunu da bilirler elbet!..

Ne kanaatkâr olduğunu, şarap içenlerin sofrasında içicilerin payını azaltmamak için, şurup içmekle yetindiğini; başkalarına kendi payını bırakmak için ne kadar az yediğini, çevresinde «anasız» büyüyen altı çocuğu beslemek için gece gündüz nasıl çarpınıp didindiğini...

Karısı, ona eşsiz bir «mürebbiye» lik yaptıktan sonra öldü. Bu, küçükler için fedakârlığın ölümsüz örneği olarak gösterilmesi gereken yiğit yürekli kadın... o sonsuz sıkıntılar içinde, yüreklerde köpüren sosyal öfkenin mayası, alçak gönüllülerle dayanışmanın, ezilmişlerin ayaklanma hakkını gözüpek öğütçüsü olmayı, ölüm yatağına uzanmışken bile bırakmadı, sürdürdü!..

21 Mayıs, Pazar.

Son oturum daha da hareketlenmişti. Azınlığın üç üyesi her şeyden önce düşmana karşı acımasız bir mücadele istediklerinin ve Halk Kurtuluş Komitesi'ne karşı öfkeleri yüzünden, halkın bunu kanlı sorumluluktan kaçmadan başka bir şey olmadığına inansa bile, Hotel de Ville'de görülme kararına vardıklarının açıklanması için boy göstermişlerdi.

Savaşı bırakır görünmektense, bu 93 paçavralarından yapılan bayrak altında batmak, tufandan yenileşmiş ve bize yeni devrime bir saldırı gibi görünen bir diktatör-

lüğü ve her şeyi benimsemek, çok daha iyi demek!..

Ve barış yapıldı. Sözle imzalanan barış, camları titreten ve yürekleri yerinden oynatan bir top gümbürtüsüyle de pekiştirildi... Evet, ansızın patlatılmış bir barıştı bu... Ve yaman ve iç karartan bir gürültüyle patlatılan bir barış!..

El - ele arkadaşlar!..

Bugün de toplantı çok gösterişli oldu. Ertesi günkü uzlaşmayı damgalamak için, mücadelenin başından beri, gazetesi azınlıkta olanların (baş kaldıranların) organı haline gelen Vingtras'ın başkanlığını ileri sürdüler.

Ve oysa Tridon gibi azınlıktan olanlar, bu kez de kenar mahalle halkları tarafından ayıplanan ve bir gün bizlerden birini yargılayacak ve Komün halkının tümünün toplandığı ve yüksek yargı kurumu halini aldığı salonda bütün sönmüş kinleri ve birleşmiş komuta filamalarını adalet huzuruna çıkaracak olan bir bildiri yazıldığından, kararın oylanmasında onlara bağlı kalmış ve karara katılma yürekliliğini göstermiş ve bu kez de mevkiini yeniden sağlamlaştırmıştı.

Cluseret[1], yelkenleri indirmiş olmaktan suçlanmıştı.

Ve de yazgısını böylece belirlemişti.

Hınçlar yatışmış, güvensizlik uyutulmuştu.

Özgürlük, başında belirmişti işin.. Ama hatırı sayılır bir açılış ta göstermişti giderek..

Söylevciler düşünceli ve dinleyiciler dilsizdi.

Gustave-Paul Cluseret (1823-1900), Cezayir ve Kırım savaşlarına katılmış bir subay; sonra U.S.A. da Kuzeyliler yanında Ayrılma savaşlarına da katıldı. 1867'de Paris'te gazetecilik yaptı. Marsilya Komünü'nün askerî şefi oldu. Nisan'da Paris'e geldi. Ama önemli bir görev alamadı. Ölüme mahkum oldu. 1880'e kadar başı boş yaşadı. 1888'de Var'dan sosyalist milletvekili seçildi. Antisemit bir gazete olan La Libre Parole'ü yayınlayan Drumont'la çalışması kendini tüketti. Ve hiç bir zaman gerçek bir işçi militanı olamadı.

Bu sırada, her zaman Halk Kurtuluş Komitesi üyelerinin girdikleri kapı açılmış ve Billioray[1] görülmüştü.

Ve söz istiyordu.

— Vermorel sözünü bitirince, yanıtlayacağım sözlerini..

— Meclise bir öneri'de bulunması söz konusu... Çok önemli ve ağır bir öneri...

— Söyleyiniz...

Elinde tuttuğu kâğıdı okudu.

Bu Dombrowski[2]'nin bir buyrultusuydu.

— Versailles'cılar girişi zorluyorlar!..

Bir yaman sessizlik çöktü ortalığa!.

Bu, herkesin hayata veda saatının gelip çattığını gösteriyordu!

Bütün kanım toprağa çekilmiş te sanki, gözlerim solgun yüzümde çok daha parlamışlar ve çok daha büyümüşler gibi geldi bana..

Uzaktan, çok uzaktan biçimsiz ve bozulmuş bir siluhet gibi görünüyordum her halde.. Yüzüm çamurla örtülmüş gibi geliyordu bana.

Oh!. İşkence korkusu neye yarar ki!.. Hiç bir şeye!. Hırıldayan gururumdur bu.. Yenilmiş!.. Hiç bir şey yapmadan ölmüş!..

Bir an içinde, bu düşünceler ruhumu silmişti sanki!.

Alfred Billioray (1841-1871), ressam... Aday olmaksızın Komüne seçildi. Kamu hizmetleri komisyonunda çok faal, etkin, dolaysız eylemlere girdi. Yeni Kaledonya'da akciğer hastalığından öldü.

[2] Joroslaw Lumbrowski (1836-1871), Saint-Petersburg'da subayken, 1862'de Polonya ayaklanmasına katılmış; Sibirya'ya sürülmüş ve kaçmış ordan... Paris'te kuşatılma sırasında, görev almış... Komün'de sağ kıyıdaki askeri harekâtı yönetme görevini üstelenmiş. Versailles'lılara kapıları açmasından kuşkulanılmıştı. 23 Mayıs'ta bir bari katta öldü.

Can çekişen Komün'ün Başkanı, kendi ölümünün çanını bakalım nasıl çalacaksın?...

Ne bozgun haberleri, ne de acının ilk korkuları önünde ruhların davayı bir yana bırakıp ta kaçmadığını tarihe gösterme zamanı suskunluğun kalkmasını bir yana bırakarak, huzur ve sükunu kuşandığım bir sesle Cluesert'e hitap ettim

— Suçlu!. Kendinizi savunmak için konuşunuz!.

Bu bir tek adalet sözcüğü üzerine her şey bitmiş, bir insanın varlığına onuruna bağlı bir kararın geciktirilmemesi için her tehlikeyi unutulur görünme gibi geldi bana..

Her şey bitti artık.. Ödemişti.. Oturum bitti.

Yarın için bir yazımın ilk satırlarını kargacık burgacık döktürdüğüm darmadağınık kâğıtlarımı toparlamak için sırama gittim.

XXX

YARIN!

Sevdiklerimizi son kez kucaklayabilmek, güç de olsa vasiyetnamemizi çırpıştırmak ve infaz mangası önünde iyi bir davranış takınmaya kendimizi hazırlamak için önümüzde ancak bir kaç saatın bulunduğunu düşünüyordum.

Amma da baştan çıkmışım ha!. Gitmeden önce şahane bir yemek yiyeyim istiyorum. Başım yıkanmadan ve vücudum kurşunlarla dolmadan önce, boğazımı ve yüreğimi bir yıllanmış şarapla yıkamak iyi gelecekti!.

Komün, bu kadar az süre içinde yitirilmiyecekti!. Açlıktan ölmüşcesine yaşadıktan sonra, bir zevkine düşkün insan gibi şu talih defterini dürmüş olacağım!

— Bayan Laveur! Bir şişe Nuits şarabı, domuz sucuğu, dört meteliklik de bademli krema... —getiriyorum— büyük annemin reçeli.. Hani dolabın üstünde, yukarda duran bilirsiniz!.. Sıhhatınıza baylar!..

En azdan bir saat geçti orada.. Burgonya'sı o kadar sıcak, sucuğu öylesine yağlı ve bademli krema öyle tatlı gelmişti ki!.

— Bir dolu bardak daha!.

— Ah! Olmaz hayır!. Kafa o kadar ağırlaşmasın!.

Peçeteyi atıyorum, şapkamı giyiyorum başıma...

Langevin[1]'le birlikte, koşuyoruz Lisbonne[2]'un bulunduğu söylenen yana doğru..

Versailles Kapısı

— Burdayım albayım!

— Çok iyi! Otuz meteliklikler, hükümet adamlarını kendi yanlarında görünce sevineceklerdir.. Tedbirlerimi almışım.. Her şey düzenlenmiş.. Ama öylesine yorgunum ki, hani şu köşede öyle çivilenip kalacağım nerdeyse... Ne olursa olsun inanınız bana.. Daha fazlasına dayanılmaz!

Öneriyi izliyoruz biz de.. Başımıza, bir kütüklüğü yastık yaparak, dün bir obüsle parçalanan ve kafası sanki farelerce kemirilmiş gibi ufak ufak parçacıklar halinde havaya dağılan bir yerli Cezayirli piyade erinin gök mavisi giysisi içindeki korkunç vücudunun Lsbonne'un emriyle uzatıldığı bir yataktan pek uzakta olmayan, bir asker ceketi üzerine uzandık her birimiz..

---

[1] Pierre Langevin (1843-1913) sendikal harekette büyük payı olan ve İnternasyonal'in Paris Konseyi üyesi olan bir makina işçisi. 1870'de mâhkûm oldu. Ilımlı bir Komüncü idi. Halk Kurtuluş Komitesine karşı oy kullandı. 1872'de sürgüne gönderildi kaçtı ve 1897'de kooperatif eylemlerde bulundu.

[2] Maxime Lisbonne (1839-1905), Kırım savaşına katılmış, Afrika'ya sindirme savaşlarına gönderilmişti. Komün yönetiminde İssy istihkâmına komuta etti. «Komün'ün Artargnan'ı»diye anılırdı. Sürgüne gönderildi. Dönüşünde gazetecilik, tiyatro ve kabarelerde pek mutlu sayılmayan bir kariyer yapmıştı.

Uyumuyorum! Kulağımı toprağa vermiş, uzaklardan gelebilecek gürültüleri dinliyorum.

Bir savunma hattı, tam bir savaş planı var mı? Paris bölge komutanı general La Cécilia[1]'nın, bu sırları eğerinin kuburluğunda taşıdığı söylenmişti bana.. Son yönergeleri Lisbonne'a vermesi gerekirdi aslında..

Hiç bir şey bilmiyoruz!. Bizler...

Komün'e bir savaş haberi uçurmak istenince, askerî komite mahmuzlarını şakırdatıyor, bize veya her biri kendi deliğinde olan ötekilerine genel yönerge gönderiliyordu!

— Asker mi idiniz? Ne biliyorsunuz bu konuda? Bir ünlü komisyon var.. Elinizin hamuru ile erkek işine karışmayın.. Herşeyi uzmanlarına bırakınız!..

Ah! Şimdi nasıl olur da yumruklarını kemirmezsin kızgınlıktan!.

La Cécilia nerelerde? Fiyaka taslamayı sevdiği söylenen kara atıyla yaklaştığı duyulmuyor.

Gelen atı ilkten alması, sırtına atlayıp, benim kudurmuşluğumu cihan âleme haykırmak ve halka duyurmak için, Paris'e dört nala seğirtmesi iğrendirmişti beni..

Ama düşman yaklaşınca, ortaklıkta görünmeyecekti.

Sabahın erken saatlarında, eski - püskü giysiler içinde bir çok kadınlar, şüpheli görülen kimseler keşif erlerinin yaptığı bir baskınla toplanmışlardı. Üstlerinin başlarının perişanlığı ve onlardan birinin de yiyecek bir şey bulabilmek için tarladan bir şeyler sökeceğini söylemesi gece serseriliklerini açıklıyordu.. Ve tüm yoksulluklarını gösteriyordu.. Ve eski günlerdeki açlıklarım adına, onların kurşuna dizilmelerini önlemiştim.. Eller çok ak ve kansızdı, ama yine de dilleri arı idi..

---

[1] Napoléon La Cécilia, Almanya ve İtalya'da matematik hocası, 1870 Savaşı'na Loire ordusunda katıldı. Yurdsever; Komün'e katılmış, sonra da öğretmenlik yaptığı Londra'ya gitmişti.

Ve işte uyku da adam akıllı bastırmıştı. Şöyle beş altımızın yığılır gibi uzanıverdiğimiz döşeme kaldırım taşlarından, iyi aydınlanmamış şu yer katına ağır ve düşünceli bakışlarımı atıyorum.. Hemen yakınımıza düşen bir obüs horlamaları bir anlık kesiyorsa da, biraz sonra horlamalar düzenini yeniden buluyordu.

Pazartesi, Silâh başına!

— Kalk!.

Bizi sarsarak uyandıran Lisbonne'du.

— Bir şey mi var?

— Hemen hemen hiç bir şey... Bir nizamiye alayı burada.. Şurada kırmızı pantolonları görebilirsin!.

Uyumuş olmaktan gelen bir ateş!. Sırtta bir titreme.. Sabah serinliğinden olsa gerek!. Yürekte bir melankoli dalgalanışı.. Bu da sararan gökyüzünden olmalı!.

Eşarbım nerde?

Çevremizde insanlar toplanıyorlar.

Eskimiş gömleğini ve kılıç kayışını düzenlemeyi bitiren Lisbonne, «şunlara bir şeyler söyle!», diye fısıldıyor.

Bir söylev atmaya başlamış ve paltomun üzerindeki kemerimi de genişleterek barikadın köşesinde bir yer almıştım. Langevin de ayni şeyleri yaptı.

Lisbonne, kaldırımlara çıkmıştı.. Caddenin dibine kadar tümüyle gözlenilen kaldırıma...

Sırası gelince, o da devrimci lâflar etmişti. Ve sonunda da giysisinin ucunu şöyle cakalı bir görünümle omuzuna atan romalı bir hatip jestiyle de bitirmişti. Yalnız ceketi çok kısa idi. Ne kadar çekse de, göbeğinden yukarısını örtmüyordu.

Langevin, güldüğümü görünce şaşmıştı. Gerçi kahraman rolünde bir aktör görerek, dudaklarımda bir sevinç

ışığı çakıp geçmişti ve bunlar bir savaş manzarasında şafak solukluğunun bir şimşek çakmasıyla aydınlanması gibi bir an içinde olup bitmişti.

Albay Lisbonne, davranış ve giyimi ile sade, içten ve metindi.

Bir tümseğe tırmanmış, Tyrol şapkasını kaldırmış ve Versailles'lılar tarafına dönerek, tüm yüreğiyle haykırmıştı «Yaşasın Komün!»

Şimdi bu söyleyiş de cuk oturmuştu!

— Burada bir şeyler eksik... diye gözlemini söyledi bir nöbetçi.

— Taşlar iyi dizilmemiş! dedi, bir başkası..

— Acaba yeterince mermimiz var mı? diye sordu üçüncüsü.

İşte çeşitli yönlerden yakınmalar yükseliyordu! Mırıldanmalar da güçleniyordu.

Bunlar ateş eden piyade erleri değildi. Sitemleri ve öfkeli sözleriyle üzerimize yaylım ateşi açan «federe» lerdi..

— Yorulduk, bıktık biz!. Haftalardır sürünüyoruz buralarda! Karılarımızı görmek istiyoruz!. Alınmış bir tedbir de yok üstelik!..

Barikad bıkkınlığı baş göstermiş, yağma yokluğundan gedikler açılmıştı. Bu kutsal gedik, doğan ışığın yeteri kadar geçemiyeceği, ancak artan beyazlığın boşluğunu aydınlatacak kadar yükseklikte yerleşmişti gerçekte!. Ve bu gedikten, birliğin bütün yürekliliği boşalıyordu.

Eksik olan bu yüreklilik mi ki? Ah! Hayır!. İçleri dolduran bir ev aşkı, bir ev özlemidir.

Bir son olsa bile, bu Paris kaldırımlarında ölümün seçildiği yüksek savaşın bilinmezliği içine dalmadan önce, çocukları kucaklamak, kadını okşamak ister bu yürek elbette..

Kışla insanları değildi bunlar Koğuş geçimsizleri de-

ğillerdi.. Aileleri vardı... Bu düzensizler dediklerimizin, bu ordugâh ve açık ordugâhların bu kötü insanları dediklerimizin de çocukları ve eşleri vardı evlerinde.. Onları bekleyen...

Üstelik bizim bilgisizliğimizden de endişeli idiler. Şu, biri makinist öteki gazeteci olan iki «hükümet ricali» nin, hatta şu —komedi aktörü— albayın, Saint - Cyr (Harb - Okulu) den çıkan, Cezayir'den gelmiş, savaş görmüş, bronzlaşmış, disipline girmiş ve dört başı mamur subaylar karşısında, komuta etme güclerinin bulunduğuna da inanmıyorlardı.

Biz de sınırı aşmıştık hani... Öfkeli jestlerle ve kısa sözcüklerle tartıştığımız bir hangarın altına değin itilmiştik.

— Buyruklar nerde? Plan nedir?

Ben, La Cécilia'nın atını bekleyerek, kulağım yeri dinler halde ne kadar alçak sesle konuşuyorsam, onlar da o kadar yüksekten konuşuyorlar, haykırıyorlardı adeta...

— Siz kaçmakla iyi edeceksiniz, diyordu Lisbonne! Onlar sizi duvara dikmeye —kurşuna dizmeye— yeteneklidirler!. Bana gelince, beni tanıyorlar.. Seviyorlar da biraz.. Ben onları durdurmağa çalışacağım..

— Bir araba!

— Hazır.. Patron!.

— Dostum, yerinizden korkmuyor musunuz?

— Ne korkusu? Ben Belleville'denim.. Ve siz çok iyi bilirsiniz.. Gidelim.. Varda!. Kancık kısrak!..

Mermiler ıslık çalıyordu. Kancık kısrak kuyruğunu sallıyor. Arabacı sarkmış, bir şeyler söylüyordu..

— Giremiyecekler!. Vatandaş.. Herkes kendi yerini iyice savunursa eğer...

Bizi öldürecek düşünce şudur!. Mahalle mahalle.. Çekilecek Sosyal!..

Trocadéro'dan, kuvvetler Champ de Mars'a çekildi.

Askerî Okul boşaltıldı; Savaş Başkanlığı da!..

Merdivenleri henüz tırmanıyordum ki, kapılar zorlanmaya başladı.

Kimseler yoktu.

Aşağıda bozgun dört nala geliyordu!..

— Herkes, Hotel de Ville'e!. diye haykırdı bir yüzbaşı kemerin altından bana..

— Gidilecek yer orasıdır! diyorlardı Grève meydanı'na doğru koşuşan subaylar da..

Bazı kararlılar da yolu tutmuşlardı zaten..

— Geçemezsiniz siz! diye uluyorlardı, onlara..

İçlerinden saçları darmadağınık, kolları çıplak, açık göğsünün kılları kanlarla yapış yapış biri, uzaktan bir kılıç darbesi almış, ama kalabalığa karşı kendi kılıcı ile iyi karşılamıştı.

— Dur!

Ve durmamış, kalabalığın içine dalmıştı.

Ah, ne var ki! İnsanlık seli onu almış götürmüş, kendisi ve silâhı bir et kırpıntısı, bir talaş parçası gibi, ne havayı yırtan bir haykırış, ne de bir hareket yapmaksızın, bu coşkun sel içinde kaynayıp gitmişti. Bir camuz sürüsünün tozları arasında yürür gibi kitlenin karıncalar gibi kaynaşmasından başka bir şey duyulmamıştı.

Hotel de Ville

Gerçekten de La Cécilia ve öteki yirmi kadar insan oradaydılar! Komün'ün birlik şefleri veya üyeleri..

Yüzler düşünceliydi.. Ve kısık bir sesle konuşuluyordu.

— Her şey bitti!..

— Bu sözleri kendi yüreğiniz için saklayınız Vingtras!. Tam tersine kentin, kendilerine yüreklilik veren ve onlara

barikatlara koşma ve katılma emri veren ordunun da mezarı olacağı haykırılmalıdır halka..

Gördüklerimi anlatıyorum.

— Versailles kapısında duraklamışlardır.. Bu mümkün!. Ama Paris'te.. mermileri ve topları oldukça, askerlere karşı direndiklerini göreceğiz..

Paris'te!. Ama Paris dediğin ne?

Gün doğuşundan bu yana, bozgun faciasını orada görmüştüm zaten!..

Öğleyin

Başım öylesine karmakarışık ki! Öyle sanıyorum ki, kent öldürülmeden önce ölmüş gibi.. İşte birbirine karışmış kadınlar ve çocuklar!. Bir genç kızın gri moloz taşları üzerine çektiği yepyeni bir kızıl bayrak, bir eski duvar üzerinde bir gelincik çiçeği etkisini uyandırdı.

— Kaldırım sizin, vatandaş!..

Her yanda bir kaynaşma, bir ateş, daha doğrusu bir sağlık!. Haykırılmıyor ve hiç te içilmiyor Ya da pek az içiliyor Zaman zaman çinko masada bir yudum alınıyor ve hemen elin tersi ile dudaklar kurulanıyor ve herkes yerlerine dönüyordu.

— Şu günümüzü iyi geçirmeyi iş edinmeliyiz, demişti, bu sabah, zevkine düşkünlerden biri bana.. Siz, bizden oldumolası kuşkulandınız arkadaş!. İş kızışınca, onlara işiniz düştükçe, asıl korkakları görecek ve böylece durumu yeniden gözden geçirmiş olacaksınız!.

Gelincikler mevsimi de kıpıl kıpıldı hani.. Öylesine ürperiyordu.. Şu anda ölünebilirdi!

Hiç bir şef yoktu ortada!. Kasketi dört gümüş şeritli veya kemerinde Komün'ün altın meşe palamutu olanlardan kimseler görünmüyordu ortalarda..

Ben de, iş yaparmış havası vermemek için benimkileri de neredeyse gizliyecektim. Üstelik artık selâm da vermiyorlardı.

— Yeriniz burası değil sizin, dedi buruşuk yüzlü bir federe sert ve kaba bir şekilde.. Ötekileri bulunuz, bir kurul oluşturunuz, bazı kararlar alınız!. Hiç bir hazırlığınız yokmu ki? Ah! Tanrım!.. Burada François toplar altında uğraşırken, karısı badem şekeri tıkırdatıyor!.. Ne iştir bu!.

Ama ben nişan eşarbı bulunan bir insan olarak, bu gülle sürükleyicisinin bu top iticisinin uyarısını hesaba bile katmıyordum!.

XXXI

V°. İlçe

Hayata karşı kendimi savunduğumdan beri dirsek temasında bulunduklarımı, şu ölüm saatında beni alarında ve ayakta bulmaları ve görmeleri sevindirecekti onları belki de.. Bir eski yoksulluk ve işsizlik arkadaşlarını, Luxembourg'da eski giysiler içinde uzun süre sürten bu zavallı şeytanı..

Acılı gençliğimin boy attığı bu Latin ülkesi, Sosyal savaşlarda katillerin yanında yer alanlardan, hiç de daha çok yetiştirmiyor öteki yanda namuslular safında yer alan savaşçıları.. Prudhomme'un yeğenleri, paltolarının işçi gömleklerine sürüdüğü, barikatlar işbaşısının olgunluk verenlere kaba davrandığı, hatta talimlerini engellediği atışlarını yokuşa sürdüğü savaşlardan oldum olası tedirgin olmuşlardır.

Bunlardan biri yüzbaşı olunca, işlerin daha kararlı olacağını kim söyleyebilir ki?

Hotel de Ville'e koştum.

Gambon[1], damgasını yukarıya basmıştı.

— Büzel bir düşünce! Yukarıda, Sorbonne çevresinde herkes tanır seni. Yalnız sanıyorum ki, Régère[2]'le aran iyi değil?.. Nihayet, işte kâğıdın.. Ve kucaklaşalım.. Ne olur ne olmaz.. Bizi nelerin beklediğini bilmiyoruz ki!.

Halk Kurtuluş Komitesi olarak, Panthéon'un savunulmasının yönetimine başkanlık etmek üzere görevlendirilme belgemi imzalamıştı ve kucaklamıştı beni.

Strateji'de o kadar güclü değildim. Bir mahalle nasıl takviye edilir? Batarya nasıl mevzilendirilir?

Bunlar, ancak bu konuda eğitilmişin bileceği şeyler değil mi idi?

Sainte - Barbe koleji ve sonra Louis-le - Grand önünden geçerken, hiç bir şey öğrenmedikleri ve şimdi de alaya karşı kullanılan kırçıl bıyıklı öğrencilere yumruğumu sallamıştım!..

Régère, çoğunluktandı ve en kudurmuşlarından biriydi. Girer girmez «gün aydın» ı yapıştırdı. Ama komutanlık mesafesini de korumak istiyordu... Tüm komutanlığını da kuşanmış gibiydi.

Bırakalım! Jacques, kâğıtların cebinde dursun.. Kitaplık ve Odéon'daki geçmişini, kocamış delikanlılık günleri-

---

Charles Gambon (1820-1887) ,ondokuz yaşında bir avukatken, 1848 Devrimi'ne katılmıştır. Onyıl Belle-İsle'e kapatıldı, sonra Cher'de tarımcılık yaptı ve İmparatorluğa karşı mücadele etti. Komün sırasında, taşra hareketlerinin örgütlenmesine önemli çaba gösterdi. İsviçre'ye sürüldü. İnternasyonal'da Cluseret'le birlikte eylem verdi. Dönüşünde 1882-1885'e kadar Never radikal milletvekili oldu.

[2] Dominique Régère (1816-1893), veteriner'di. 1831'de Londra'ya sürüldü. Kızıl Afişin imzalayıcılarından. 26 Mart'ta Komüne seçildi. Mali işler kurulu üyesi... Mahkeme sırasında tutumu şüphelidir. Sürgüne gönderildi.

nin hapis ve zügürtlük haftalarını belgelemekten başka bir işe yaramıyor onlar aslında..

Onların bir çoğunu, caddeler dolusu görmüştüm ben. Yarısı kaçmış, gizlenmişlerdir; kalanları da tam bir yürekliliklе işi omuzlamışlardır. Ve ben örneğin, kendi deleğeliğim adına, eskimiş yeleğimin cebinden çekermiş gibi yığın yığın delegelerin atanmalarını imzalamak zorunda kalmışımdır.

Yirmi yaşının verdiği gururla yüklü olanlar için şu paçavralar da gerekli.. Bu sabah bir subaylık belgesi alanlar, akşama kurşuna dizilmişlerdir..

Yine de donatımı, yiyecek ve mühimmatı, malzemeyi sağlama işlerini omuzlamışlar, ama ölünceye değin de uzlaşıcı olarak kalmışlardır.

Onlardan beklenen de bu idi aslında.

Bu iyi aile çocuklarından bazıları yarına kıyıma uğrar veya sürgüne gönderilirse, bu ayaklanma tohumlarının burjuva tarlalarına atılması, serpilmesinden başka bir sonuç vermiyecektir elbette..

Panthéon çevresinde yerleşen oçık ordugâha ayağımı attım ve konuşma olanağını da buldum. Ah! Komün için hiç te iyi konuşulmuyordu!

— Daha enerjik davranılsaydı!.

— Ve siz, Vingtras o ılımlı gazetenizle halkı bu kadar uyutmamış olsaydınız! diye beni sıkboğazeden teğmen öfkeyle konuşuyordu.

Bu topluluk içinde, azınlıktakiler pek sevilmiyordu.

Bir patlama!.

— Bak! Bir yama koymak gerek pardesüme şimdi!.

Biraz daha aşağıdan geçseydi, ayni yamayı, derime koymak gerekecekti... Bir tabanca patlamıştı.. dikkatsizliğimden..

Barışılmıştı.

Yaklaşan düşman önünde kinler susmuştu.

Montparnasse'da daha sürüyordu.

Mahalleye sıçrayacak mı dersin?

— Ya size sıçrarsa?

Bu düşünce, akşam, birleşmiş komutanlar kurulunda, ayni zamanda edebiyatçı da olan, ama klâsik stratejiye ve taşların gerisinde savunmaya asla inanmamış olan bir eski arkadaş tarafından ortaya atılmıştı.

— İleri yürüyelim ve boşaltalım oraları!.

— Bu bir çılgınlık! Asker olanlar oybirliğiyle bu karşılığı yapıştırmışlardı.

Yürekli bir çılgınlık, oldum olası karşıdakileri şaşırtabilmiş ve bir pasif direnmeye göre de çok daha tehlikeli gösterilmiştir karşıdakilere!. Ama sonuna kadar yan yana ve neye mal olursa olsun yürümeye karar verdiğimiz ben ve arkadaşım bu projemizle yapayalnız kalıyoruz.

— Çok korkunç bir yara alırsam, bu işi bitirmeme yardım eder misin?..

— Elbette, şayet bu duruma ilk düşecek ben olsam, senin de ayni koşullarda, ayni işi benim için yapar mısın?..

— Anlaştık!.

Çekilen acılardı, bu şeytanca korkuyu bana veren; korkaklıkla, daha çok seviyordum ölümü..

Ama ne de olsa, bir duvar köşesinde tümüyle sevinçli olmasa da, bir genç arkadaşın indirdiği son bir «sille» beni mahvetmeye yetip artmıştı.

— Kasaturalarla canlıyı delmiş olmanın, sizce bir kepazeyik olduğuna inanmıyor musunuz?..

— D e l i n m i ş !

— Kasaturalarla bir canlının delinmiş olmasını, siz «kepazece» bir iş görmüyor musunuz?

Bir «sille» gibi inmişti varlığıma bu genç arkadaşın sorusu.

— Delinmiş!..

— Dostum, biz savaşın aşırılığını vaaz ederken, şu piyade erleri bizi olabildiği kadar paralamışlardı. Bu kez de kılıçlarının uçlarıyla gözlerimizi oyuyorlar, hem de nasıl bir öfkeyle.. Çünkü köylerine dönmelerini engelliyoruz onların.. Nedeni bu öfkelerinin..

Bir savaşçı yaklaştı yanıma.

— Vatandaş, bir hainin cesedini, ne yapmışlar görmek ister misiniz?

— Öldürülmüştür her halde!

— Evet, suçunu önce yadsıyan, sonra da itiraf eden bir ekmekçi bu...

Federe sararmış gibi göründü bana.

— Belki de siz bir ödeşmeden söz edeceksiniz. Ey tanrılar! Bir Judas'ın başını kırmanın, bizimkilerden bin başın kurtulması demek olduğunu anlamıyorlar bir türlü!. Kandan, dehşete kapılırım.. hele elim kana da bulanmışsa : öldürücü vuruşun beni amaçlaması olur bu!..

Bir başkası da girdi tartışmaya.

— Tümü de bu değil!. Mahkeme önüne veya mutluluk önüne çıkınca, elleriniz arınmış olsun da istiyorsunuz! Ve bu kirleri de sürekli temizleyen bizler, halk ve işçiler oluyoruz... Rüzgâra karşı tüküren gibi oluyoruz sonunda.. Değil mi?

Doğru söylüyordu. Ve de tedirgindi.

Evet Tarih'te temiz görünmek ve adının mezbaha gübresine karışmamasını herkes ister!...

Bunu da itiraf et Vingtras ve de kurşuna dizilmiş hamurcunun önünde yüzünü saran solukluğu da yitirme sakın!..

Salı. Sabahın saat 5'i.

Panthéon yöresinde savaş başlatıldı. Bu, gündoğu-şunda, insanlığın kıpkızıl kanla bulaşmış şu sedyelerle inişi ne acı bir görünüş!. Bunlar, yukarılardan, Vavin Caddesi ve Arago Bulvarı'ndan ambulansla getirilmiş yaralılardı.

Belediyenin bilmediğim bir köşesinde uyumuştum; bu gece de öteki gecelerde olduğu gibi, yine bir ölü yanında..

Hamurcu şurada, şu tahtaların gerisindedir. Onun ıslak vücud kırpıntıları, bir su harkıyla ayaklarıma kadar sürüklenip geliyor.

Sabahın alaca karanlığında uyandırılmıştım. Ve barikatların yolunu tuttum.

Ama yolda, komutanlar ve yüzbaşılar durdurdular. Ellerime, eteklerime yapışarak, malzeme, mühimmat ve ekmek istiyorlardı. Bazıları da nutuk atmamı..

Tehdit edici bir tutum da alıyorlardı üstelik.

— Bununla Komün sesini yükseltme hakkını da kazanır!..

Ah! Kendi kendimi yiyorum!. Beni uyaran, beni destekleyen ve yükümü paylaşan kimse de yok!. Birliğin seçtiği Komün üyelerinden, şu tedirgin, çekingen ve Belediyeye gömülüp batmış olan Régère'den başkasını da görmemiştim.

Ve bir an ortada görülen Jourde[1]'nin omuzlarında ise, daha birçok sorumluluklar vardı.

Elindeki son paralar da, ayaklanmaları beslemeye ve

François Jourde (1843-1893), sayman, sonra duvarcı çırağı... Komüne seçildi, Malî İşler Komisyonu Üyesi oldu. Arkadaşları, onu çok ılımlı buluyorlardı. Komün'ün Banque de France'deki altınlara el koymasına karşı çıkmıştı. 15 Mayıs'ta, Halk Kurtuluş Komitesine karşı Azınlıklar partisine katıldı. Nouméa'ya sürüldü. Rochefort'la birlikte kaçmış, Londra'ya gitmişti. Paschal Grousset ile birlikte «İki Kaçağın Öyküsü»'nü yazdılar. Sonradan militan rolü azalmıştır.

yukarıda açıklanan en önemli hayatî ihtiyaçları karşılamaya harcamıştı. Üstelik Versailles'lıların obüsleriyle bakanlığı da yanmıştı.

Ve yapayalnızdım..

Zaman zaman evin beni öldürdüğünden, hesabımı düzenlememden söz ediliyor.

Ferré'nin sorgu yargıçlarından biri Alsaslı Würtz de beni tam sırasında bir bela'dan kurtarmıştı.

— Siz Vingtras değilsiniz!

Herkes toplanmıştı.

— Bir hafiye temizler bu işi!

— Belediyeye!.. Belediyeye!..

— Niye Belediyeye? Kazık duvarına dayamalı bunu!.

— Jacques Vingtras sakallıdır... Siz Jacques Vingtras değilsiniz!..

— Duvara!. Duvara! Kurşuna dizmeye!..

Bu duvar da, Soufflet caddesinde bir kahvenin ön camlığı idi..

Durumu açıklamaya çabalıyorum, nafile!..

— Fakat Allah kahretsin! Cherche - Midi'den kaçışımdan bu yana sakalımı kazıtıyordum!.

Hiçbir şey kâr etmedi... Artık sonsuz bir gidişti bu.. Würtz guruptan ayrılıp ta, işe karışıncaya değin, artık her şeyin bittiğine inanıyordum.

Ne yapacaksınız bunu?

Onu tanıyorlardı. Ya beni tanımasaydı Würtz... Adımın doğruluğuna karar verildi. İnandırmıştı onları..

— Pardon, bağışla vatandaş!..

Islanmış bir köpek gibi silkelendim. Ve bir kadeh atmağa gidildi hep birlikte..

Şimdi Vingtras olduğumdan emin olan bütün bu ulaşan birliklerin ve Cri du Peuple (Halkın Haykırışı) ün başyazarını ve bölgede sürünen tek lâl rengi nişan kurdelası

taşıyanı zora sürmek ve dizginlerini kısmak isteyen bütün aşağı rütbelilerin mahpusuyum.

Bütün bu ayrıntılar dokunuyor ve boğuyor beni. Her şeyi ben göğüslüyorum.. Hem her şeyi.. hem de hiç bir şeyi..

Bunlarla uğraşırken, savunmanın nasıl gittiğini görmeye vakit bile bulamamıştım. İki üç kez Lisbonne ve Henry Bauer'in çılgınlar gibi direndikleri yöreye çıkmak istemiştim. Ama ihanetinden söz edilen ve kestirmeden hukuk anlayışında olan güvensiz ve öfkeli ellerde tartışma konusu bir adam olarak el altında, göz altında ve adeta tutuklu gibiydim.

Yine de şu hamurcu işçisi gibi öldürülmemişsem, her halde ondan biraz fazla bilgim olmasına borçluyum bunu.. Pavia komutanının, bir bahçede gürültüsüzce öldürülmesinden söz edilmesi, elimde olmayan bir korkuya saldı beni, ama belli etmiyordum.

Bir emireri haber getirdi :

— Vavin caddesi yardım istiyor!

Tehlikeli barikada doğru götürülen «Pêre Duchêne Çocukları» nın istenmesiydi işin aslı..

İki kez söyletmiyorlar.

— Vermersch[1] başta!..

Çağrı çeşitli noktalara ulaştırıldı.

Ama Vermersch orda değildir.

— Ah! Şu edebiyatçı bozuntuları! Şu gazeteciler!. Dö-

Eugène Vermersch (1845-1878), gazeteci (Le Père Duchêne, Le Figaro, Le Cri du Peuple). Ölüme mahkum olmuş, fakat kaçmış ve eylemlerini Londra'da Marx'a karşı federalist çevrelerde sürdürmüştü. Vallès'in Yergisi, Vermersch'in kendi arkadaşlarına karşı bir mücadele olan Qui Vive'de ele aldığı Kundakçılar'da Versaillecıların tutumunu damgaladıktan sonra, bir açıklık kazanıyor. Bir bakım evinde yarı deli bir halde öldü.

güşmek söz konusu olunca şarap mahzenlerinde bulursun onları!..

— «Şu» gazetecilerden birini görmek ister misiniz?.. İşte ben!.

Yola koyulma!..

Davul gümbürdüyor. O kadar yakınındayım ki, tokmağın her inişi, yüreğimde titreşim yapıyor. Ve derim, o sıcak süt üzerindeki kaymak gibi uçkun bir titreyiş gösteriyordu.

Yarı yolda adamlar gürültüyle koşuştular ve yaklaştılar bize.

— Gelmeniz zorunlu idi. Versailles'ın, VI. Bölge Belediyesi aşağılarında çalışan adamları var. Onlar Montparnasse'ı tutan istihkâm sınıfıyla işbirliği yapmış bulunuyorlar. Ad'ım Salvator; beni tanırsınız.. Tıp Okulu kulübünden duymuş olabilirsiniz adımı.. İnanınız bana! İzleyiniz bizi!.. Saint - Sulpice de güvenle dinleyecek sizi..

— Yararı varsa, bırakınız! dedi bana, «Père Duchene Çocukları» nın yüzbaşısı bile..

Gerçekte, hemen hemen savaş denilebilecek bir tartışma vardı.

Durumu açıkça görmeye çalışıyordum.

Ve işte Varlin de geliyordu. Mahallenin göz bebeği, putu sayılan ve girişinden bu yana senin önünde olan Varlin..

Özgürlüğüme sahibim!.

Henüz değil.. V. Bölgede konaklayan bir yüzbaşı bucak bucak beni arıyordu. Beni görünce :

— Vingtras, hemen yukarı gelmek ister misiniz? Panthéon'a saldırıya geçildiğinden söz ediliyor da..

Gidiyorum.

Saint - Sulpice Çeşmesi çevresinde oniki kadar obüs patladı ve parçaları da ayaklarımızın dibine kadar fırlamıştı.

Perdenin arkasında bir papaz profili! Ölmüştü.. Benimle birlikte olan federeler görmüşler miydi ki!.. Hayır! Her halde görmemişlerdi.. Çabuk geçtik çünkü..

Boş ve hüzün veren cadde, yalınca önümüzden arkamızdan lağıma giren sıçanlar gibi uçuşan demir kırıklarıyla doluydu.

Evler sımsıkı kapanmışlardı. Bütün bu bakışsız dışlarıyla, kocaman kör yüzlere benziyorlardı.

Bir köşede, ayaklarının dibinde küçücük köpeğiyle, saf bir kör acınacak bir biçimde söyleniyordu :

— Lütfen bir sadaka!..

Otuz yıldır tanırdım onu. Siyah saçlarıyla gelmişti; şimdi o saçlar apaktı. Öyle geliyor ki, 3. Aralık 1851'de Ranc, Arthur Arnould'la ben, bugün —üstelik hainleriyle birlikte— bizim olan, Belediyeye elkoymağa giderken yine ayni yerde idi.

Bir başka bomba patlamış, kötü etkiler yaratan sıcak taneciklerini de ortalığa salmıştı.

— Lütfen ibr sadakla!..

Oh! Toplar altında bile çanağını bırakmayan dilenci!. Alçaklık ve korkaklık için kurulan ve bir kahraman'ın vazgeçmezliğini de kuşanmış olan ve bu acımasız mücadele içinde bu merhametsiz insanlık fırtınası arasında tek düzeli gırtlaktan gelen haykırışı çıkaran makina!..

Arthur Ranc (1831-1901), blankist, impratorluğa karşı mücadele etmiş ve 1853'de Opéra -Comique komplosuna katılmıştır. Sürgüne gönderildiği İsviçreden kaçmıştır. 1859'da dönüşünde gazeteciliğe (La Rue, Le Réveil) başlamış ve ders vermiştir. Bordeaux'da hükümette takibata uğramış, milletvekili seçilmiş, ama affedilmiştir. Komüne seçildi. Ölüme mahkum olduysa da Brüksele kaçtı. Sonradan parlamenter kariyer yaptı.

Arthur Arnould (1833-1895), klâsik eğitim görmüş, Tıp tahsil etmiştir. Sonradan gazeteci (La Marseillaise) yapmıştır. Komün sırasında, Vermorel'le F O. da çalışmış, Sürgüne gönderilmiş ve Esoterizm -sır bilgisi- ile bitirmiştir.

Kilisenin sütunlarına karşı, yaraları sağalatmayı ve yoksulluğu aşmayı düşleyen bir dünyanın ortasında, ayakta bir kötürümlük ve yoksulluk heykeli gibi duruyordu orada...

Veriliyordu dal. Döğüşecek İnsanlar para atıyorlar ve mermi dileniyorlardı.

— Sağ olun!. İyi yürekli baylarım benim!..

XXXII

Bu sabahın ilk izlenimleri öylesine korkunç ki.. Savaşçıların durumlarını yoklamak için Kızıl Ay'a doğru inince, kadınların, giyeceklerini bir bohçaya doldurarak ve yumurcaklarını da ellerinden çekerek kaçtıklarını gördüm.

— Her taraf ateş içinde!.

Kadınlar bağrışıyorlar ve ağlaşıyorlar. Koşarak kaçan ve lanetlerini yüzüme tüküren bazı tek başına olanlar da vardı.

Paniği önlemek için kızıl kemerimi zincir gibi germek istedim. Ama çılgınlar durmadılar. Versailles kapısına Buci caddesinden başka yol da yoktu.

Dar günlerimde bana dört sütlaç ve üç çikolata kredi açan bir sütçü kadın, umutsuzluk homurtuları çıkararak yanaştı.

— Mahalleyi böyle alevler içinde bırakıp gidemezsiniz! Namuslu insansınız siz.. Gerekirse petrolcüler üzerine bir taburla saldırmalısınız!.

Bir anda o, ötekiler, yaşlılar ve gençlerin, çocukların oluşturduğu yirmi kişilik acılı bir gurup kuşatmıştı beni... Kollarını büküyorlar, nereye gitmeleri gerektiğini soruyor ve yakınarak mahvolduklarını söylüyorlardı..

Sonunda kendimi kurtarabildim. İlk pasaja daldım ve eşarbımı da sakladım.

Yolumun üzerinde, Casimir - Delavigne caddesinde on yıl gazete okumaya ve çalışmalarımı sürdürmeye gittiğim bir okuma salonu biliyordum. Oraya gitmeli... İki dakikada, olmadı beş dakikada alırdım orayı.. Yangın.. bilincimde zaman ölçüsünü silip süpürmüştü sanki...

Kırar gibi çaldım kapıyı..

— Giriniz!..

— Benimle bir an başbaşa kalmanızı istiyorum... İmkân varsa tabiî..

İçerdeki adamlar, burdan ayrılmamı yalvararak istiyorlardı.

— Acımasız bir kıyım bu!.. Israr ederseniz korkunç işkence de olabilir!

— Çok iyi biliyorum bunu... İnanın ki!..

— Ölümünüzün, öldüreceği ananızı düşününüz!..

Ah! Edepsizler! Can alacak noktayı bulmuşlardı nihayet... Ve işte tam bir korkak gibi, ateş sarmış caddeyi de, işimi de bir yana atıyorum, görevimi de.. Unutuyorum tümünü.. Yürek ve beyin memleket anılarıyla doluyor tüm.. Dul giysileri içinde, başında beyaz tülden bonesi ile bir kadının girdiğini gördüm. Büyük kara gözleri bir delinin gözleri gibi dikiliyor üstüme.. Sararmış ve kurumuş ellerini tarif edilmez bir acı ile kaldırıyor.

Bir silâh bırakışı bu!..

Camın önünden koşuşarak iki üç federe geçiyor Silâhlarını kaldırıma atarak hem de..

— Bakınız!.. Kaçıyorlar!..

— Evet kaçıyorlar!. Ama benim hakkım yok kaçma-

ya!. Yalvarırım rahat bırak beni... Tek başına düşünmem gerek!.

Her şey düşünüldü!. Kurşuna dizileceklerle —ve kurşuna dizeceklerle— kalıyorum!.

Ya şu «her şeyi mahvolan» çılgınlar ne diyorlardı? İki üç petrol binası pek âlâ terk edilebilirdi ve sonra?

Kolejde gördük ki, muzaffer Roma'yı ve yenilmez Sparta'yı inceleyen tüm kitaplar, yangınlarla doludur. Yangınlar, muzaffer generallerce şafaklar gibi selâmlanmış veya tarihi alkışlamakla yükümlü kuşatılmışlarca kundaklanmıştır. Benim son yazılarım yıkıntıya uğramış Noumance'ın, enkaz haline gelmiş Kartaca'nın ve alevler içinde Siragüza'nın kahramanca direnişlerinin onuruna kaleme alınmıştı.

Rusya seferini taçlandıran yüzbaşı Faillard, şu Rus nöbetçilerinin punsh gibi yaktıkları Kremlin'den her söz edilişte şapkasını saygıyla çıkarır da selâmlar.. Ve bıyıklarını bükerek bu «kaiserlick» ler, bu cesur kişiler!» derdi.

Polonya da Valilik altüst edilmiş ve de yakılmıştı!.. Dünyanın yüzlerce köşesinde kırallar ve cumhuriyetler adına, Yahudi Tanrı ve Hıristiyan Tanrı Adına tutuşturulmuş yangınlar yok mudur?

Ve Zaatcha mağaraları!. Pélissier'nin botlarının ökçesinde kızarmış deri parçaları bulunmuyor muydu?.. Hani şu Malakoff'un Pélissier'si...

Ve daha o zaman, Versailles'ın canlıları pişirmek (!?) için, bir mahzende fırın kurduğunu da bilmiyorduk henüz.

Ah! Yorgun ve bitik de olsam, tüm geçmişi bir bakışla kucaklamadan, atalarımızın yaptıklarını iyice araştırmadan, Yangın Kundakçısı olmadım ben..

Bu çabada iki kişiydik önce.. Ben ve Larochette açtık ilkin bu yolu.. Dört olduk, on olduk.. Ve tümü de yangın kararına oy verdiler, oy birliğiyle alındı yangın kararı...

Onlardan biri öfkeden köpürüyordu.

— Şu döğüş fukaralar için sürdürülürken, yüzlerce topçunun gömleksiz, ama top ateşinden ve düşman toplarından bağırları böyle kızarırken, kalkıyor dört parçacık eşyası için şu fakir kadınlar lutuf bekliyorlar!.. Ah kahrolasıcalar! Ben ki Sosyal Politika'ya girmeden önce, zengin bir adamdım. On yıl önce yani.. Bütün o zenginliği şu koskoca fırına atmadım mı ki sanki?.. Ve bugün o umutsuzların stratejileriyle şu biraz tahta ve bir kaç tuğla da darbeye uğramışsa, niye kendilerini harap edip öldüreceklermiş.. Soksunlar oralarına o eski püskülerini de!.

Bir deli gülüşüyle gülmüştü..

Başını, düzen topçularının bulundukları yana çevirerek, «Ah!. Burjuvaların öfkesini anlıyorum! Ateşlemenin şimşeklenişinde, aletin kıramadığı ve isyancıların iç savaş yollarında öteden beri elden ele devrettikleri o yenilmez silâhın parıltısını görüyorlardı.. Bu dönenler ne idi? Bütün bu kızıl bonelilerin mahallesini kaplayan kanlı dumanı bize göstererek, silâhı bırakma sonucuna gelip dayanıyorlardı sonunda..

— Siz ne dersiniz teğmenim, Vavin caddesinin bir kısmını yakma düşüncesine?

— Evet, Versailles ileri gelenlerinden iki evin duvarını delmişler.. Oradan piyade erleri ansızın ineceklerdir tepemize.. O iki evin köşesinde, sağ yanda, yer katında bir ekmekçi var!.

Önce kül - ufak olmuş bir hamurcunun cesedine çarpmıştım, şimdi de bir un yığınını yakıp kül edeceğim!. Şu şansa bak!..

Ateş ve kan.. Ekmeğin özü zaten!. Hani bütün açlık yıllarım boyunca beslenmek için güçlükle bulduğum o öğütülmüş buğdayı, yakacağım şimdi de..

— Haydi!. Verin emrinizi Vingtras!..

— Al işte!. Ve yakın kulübeyi.. gerekirse fazlasını da!...

Onlara açık bono veriyorum.

— Ah! Sızlanmayacağınızı, çok iyi biliyoruz!.

Bir federe, gülerek cebinden Cri du Peuple'ün eski bir sayısını çıkardı ve parmağını şu satırın üzerine koydu: «Bay Thiers kimyacı ise, anlayacaktır bunu..»

— Hı! Halâ böyle düşünüyor musunuz?..

— Hayır! Bu cümleyi böylesine ateşli yazan ben değilim.. Bir collabo'nun, bir arkadaşın mekalesinde okumuştum bir sabah.. Sert bulmuştum.. Ama bir alıntı düşmemiştim. Emin ol!. Versailles gazeteleri pençemi ve benim haydut içgüdülerimi çok iyi bildiklerini söylemekten geri kalmadılar!

— Evet, diye başladı Totole, Panthéonu'u saldırıya geçirmek istiyoruz!

Totole, çoğu gavroş tipi yiğit ve zeki Paris'li gençler olan, arkadaşları üzerinde sınırsız etkisi olan tabur şeflerinden biri idi. Kuşatma sırasında Almanların «zut» dediği gibi yaman bir yüreklilikle direnmiş, eğlendirici yanı kadar yiğit yanı da olduğundan oy birliğiyle seçilmişti.

Düşüncesini coşkulu alkışlarla benimsetmişti.

— Anıtları savunacak olan siz değilsiniz, demişti bana.. Anıtlar, Vingtras için... Ona zafer anıtları ve büyük adamların kafatasları vız gelir ya!. Doğru değil mi vatandaş? Haydi, şu tüm dünyanın yoldan çıkarılmasını görelim!..

Totole'ün tutumundan korkunç bir acıya kapılmış ve ona anıtları sevmese de, Paris'in yarısının yok edilmesinde ona yardımcı olamıyacağımı da açıklamıştım.

Ama her şeyi açıklamama karşın, yine de şeytan gibi inatçıydılar Ve Panthéon'un ölümü kararlaştırıldı. Kurşuna dizilmeye hazır ol Panthéon!.

Ve bu arada Saint - Etienne - du Mont ve Saint - Ge-

nevieve Kitaplığı da Kurşuna dizileceklerin kara listesine alındı.

Daha fazlasına da değmezdi demek!..

Biz, dört beş —ve büyük bonelilerden— kişi, belediye başkanı başta olmak üzere, bazı akıllı komutanlar ve de soğuk kanlı federelerden, bir çekirdek oluşturarak, bu çılgın kafalıları önlemek için Panthéon üzerine bir çığ gibi atılmak zorunda kaldık.. Ve Panthéon'un ellerine ip daha yeni geçirilmiş, barutu yeni ateşlenmiş ve gaz banyosunu yeni yapmıştı.

— Ama kırsal kesimdekilerin korkuya salınmalarına inanarak, bizimkileri önce korkuya salınız siz!.. İşte o zaman geveze kadınları haydutlaştıracaksınız... Öteki mahalleliler de Prusyalıları gerileteceklerdir.. Belki... ve belki de taa Versailles'a kadar uzanacaktır bu iş!..

Ama onların yakalarına iyice yapışmak, iyice sarsmak, azarlamak ve bunu yinelemek gerekiyordu onlara..

Tartışma sırasında, durmadan başını kaşıyan ufak tefek bir yaşlı adama karşı da bazı nedenler bulmak gerekiyordu... O sözlerini çok tatlı bir sesle şöyle bitirmişti

— Gerçekte, vatandaş, Komün'ün şerefi bakımından patlama sırasında geri çeklimememiz daha iyi olacak gibi gelir bana.. Burada kalırsak ve askerle ayni zamanda saldırırsak, bundan iyi bir iş olmaz. Hatip değilim ben vatandaşlar. Kalabalığa karşı da hiç konuşmadım. Buna ilk kez şimdi cesaret ettim... Kanımca, çok yerinde bir öneri getirdim. Ama zorlamalıyız kendimizi. Böyle gevezelik edip durursak, hiç saldıramayız!. Ama hiç!. Derin bir soluk alarak bitirmişti.

Kendisini mahkum olmaktan kurtaran da bu oldu. Böyle ezile büzüle konuşması güldürmüştü.

Büyük İnsanlar Konağı

Gece yarısından beri ordayım.

Kalabalığız. Bir asker komutanı bulunmayan V. ve XII. bölgelerin hemen bütün şefleri vardı.

Bol bol atıp tutuluyordu. Domuz paçası yapılmıştı.. Yiyip içiliyordu.

Solumdaki arkadaş her şeyi açıklayan bir hareketle:

— Chaudey[1] biliyor musun? Ben daha hiçbir insan kırımı'na karışmamıştım.. Bu da talih!.

Ama Pélagie menzilinden olan başkaları var ki, onlar öldürme ve infazları anlatıyorlar.

— Ölüm nasıldır?

— Kötü değil..

— Ya jandarmalar?

— İyi değil...

Yemek yiyenler, seyirci olacakları ve rollerinin bulunmayacağı bir oyundan söz eder gibiydiler..

Ama sabahleyin ateş başlayınca, ancak gerinerek ve esneyerek menzillerine gitmeye vakit bulacaklardı.

Madem ki bozgun kaçınılmazdı, gider ayak ve tabanları yağlamadan, içilebilirdi..

Çarşamba sabahı

Lisbonne, umutsuz dönmüştü.

— Bütün direnmelerimiz kırıldı... Yüreksizlik yaygın.. Bir manevra kararlaştırarak, bir bölümü kurtarmalıyız hiç olmazsa!.

Chaudey (1817 1871), proudhon'cu, hukuktan lisanslı avukat. Emile Girardin'ın La Presse'indc yazılar yazdı. 1831'de on yıl kürek cezasına mahkum oldu. İsviçre'ye sürgün edildi. Dönüşünde gazetecilik yaptı. 22 Ocak 1871'de Hotel'de Ville'e saldıran Ulusal muhafızlara ateş açtı. Lissagaray ve Rigault'un suçlaması üzerine 23 Mayıs'ta Komün tarafından kurşuna dizildi.

— Ne yapmalı?

— Araştırmalı!. Régère, Sémerie, sen, ben Longuet[1] araştırmalıyız hep birlikte!. Ne yapacağımızı!..

Gerçi Longuet bizimle idi. O da gelmişti latin ülkesine..

Belediye başkanının odasına çıkmış, sıkıntılı laflarımızın ve olağanüstü «danışma» mızın duyulmaması için kapıları da iyice kapatmıştık.

Oh! Yüreğim nerdeyse yerinden fırlayacaktı. Namusu lekelenmişlerin damarlarını birdenbire saran bir kötülük sarmıştı içimi..

Bölge şefi de Lisbonne gibi, direnmenin boşuna olduğunu söylüyor. İlk Yardım şefi doktor Sémerie de bölge şefinin görüşüne katılıyordu. Belediye başkanı ayağa kalktı.

— Silâhları bırakma emrini imzalayacağız!.

Bu, Gluseret'nin suçlanmasına karar verildiği günü anımsattı bana.

«Benim hain olduğumu söyleyemiyeceksiniz!» demiş, yumruklarını saçlarına gömerek, tokatlanmış gibi başını silkelemişti. Ve kendi üzerine bükülerek, bir sıraya ölmüşcesine yığılıvermişti!

Ayni başdönmesi içindeyim.

— Teslim olalım!.. Longuet, siz kabul ediyorsunuz!. Ya sizler?...

---

[1] Charles Longuet (1839-1903), monarşist bir ailenin çocuğu. İmparatorluğa karşı mücadele etmiş ve blankist sempatizanı olmuştur. 1865'de Londra'da İnternasyonla'e girdi. Önemli bir işlev gördüğü Lozan kongresine delege oldu. Nisan'da Komün üyesi oluyor ve Halk Kurtuluş Komitesi'ne karşı mücadele ediyor. Londra'ya sığınıyor. Oxford'da Fransızca öğretiyor. 1873'de Karl Marx'ın kızı Jenny ile evleniyor. 1894'de Paris Vilayeti yaşayan diller denetleyicisi olacaktır.

— Ben de kabul edeceğim! dedi soğuk bir şekilde lejyon şefi..

Doktor gücenmişti.

— Demek siz mahallenin cesetlerle kaplanmasını ve kanlar içinde yüzmesini istiyorsunuz?.. Bunu üzerinize alınız!..

— Evet!. Böylesine bir emri imzalamamayı alıyorum üzerime.. Zaten federeler de asla dinlemezler böyle bir emri.. Üstelik adımın isyancılar ordugâhında lanetlenmesini de istemem tabiî!. İstemem bunu!. Burada bulunuşum, beni size suç ortağı yapıyor.. Ve teslim olursanız, ya sizin beni öldürmeniz, ya da benim kendimi öldürmem şart!.

— Yanlış anlaşıldık her halde! dedi Régère.. Heyecanımdan ürkmüştü. Bir çok kusurları vardı, ama korkak değildi Régère..

Sémerie de yatışmıştı.

Ama ben onlardan korkmuştum.

— Longuet, koşun, bulun bizimkileri!. Komün nerede?

— XI. bölge'de.. Oranınki Dlescluze'dü. İsterseniz, nereye gidecek, ordadır. Ama tam karar.. Oraya gidilmesi en iyisi..

— Gidelim.

Camları parçalayan yaman bir patlayış oldu.

Her halde Luxembourg olmalı!.

Fakat Luxembourg ayaktadır. Bu atılmış bir cephanelik'ten başkası değil.. Totole, kendi patlayışını yapmıştı. Ödeşti böylece..

Bir az sonra ellerini oğuşturarak geldiğini görüyorum.

— Daha ne istiyorsunuz? Gözlerim açık gidecekti aksi halde.. Ama yine bir işe yaramadı.. Piyade erleri yoktu ki ortalarda.. Ateş tutukluğu!.

Yanında safın biri saçlarını yoluyordu.

— İnsan yalnız kalınca!..

Bu zevzek, bu şaşkın, Panthéon'a sahip olmakla işi bitmiş sayıyordu!. Bunları bozgun çılgına çevirmişti.. Artık ne bir şey yapabilirler ne de durdurabilirlerdi bu bozgunu...

XXXIII

Ortalık günlük güneşlikti.. Tatlı bir gündü!

Girdiğimiz sakin sokaklarda, barikat molozları üstündeki duvarlarda küçük asmalar sallanıyordu. Taş bentlerin tepeleri çiçek saksılarıyla donatılmıştı.

Seine nehri, kimsesiz köprüler arasında parıltılı yansımalarla masmavi akıyor.. Tüm ışığa gömülmüştü ortalık..

Nehirin geçişinin ötesinde, direniş güclü bir görünüm gösteriyor. Her taş yığınından, bizi selâmlayan ve bizim kötü haberlerimizi yanıtlayan insan yumrukları yükseliyordu.

— Burası daha da şanslı belki.. Ve sonra daha kötü belki de!. Ne olacaksa olacak.. İşte hepsi bu!.

Ve nöbetçiler, öğleye doğru dinlenen ve getirilecek aşı, çorbayı bekleyen köylü umursamazlığıyla oturuyorlardı.

Ceketlilerin ve hatta küçük işçi gömleklilerin yanında roblar da vardı. Burjuva kadını ve yumurcağı et suyu ve

patatesle gelmişlerdi. Toprağın üzerine serilmişlerdi.

Biraz içki sunuyoruz.. «daha erken» diyorlar.. Aralarında kadeh tokuşturulacak yaşta bir «tane» bile yoktu...

Voltaire Meydanı, XI. bölge belediyesi

Şu anda Komün'ün yeri orası..

— Nerede?

— Yukarıda büyük salonda..

Yanlış bir iş bul. Komün yerleşmez!.

Herkes birbirine karışmış, subaylar, hani bilinen muhafızlar, kasketinde bir veya birkaç şeridi olanlar, sarı ve beyaz palamutlu kemerliler, bizim komite'nin veya Merkez Komitesinin üyeleri tüm birbirlerine karışmış.. Kesin kararını vermiş bir dünya bu!

Bir masada ayakta duran bir teğmen, bölgenin çevresine bir sınır kordonu çekilmesini ve hiç kimsenin aşmaması için de bir emir çıkarılmasını istiyordu. Ürkütücü bir ses haykırıyordu «Bir çok kaçmalar var şimdiden.. Daha da olacağa benzer!.» Ve elini bir kaç sırmalının sıkıştığı kapıya doğru uzatarak :

— Onları kaçırmağa oniki top gürleyişi yetip artıyor!.

Montmartre'ın düşüşü, en usluları bile öfkelendirmiş ve kuşku rüzgârları estirmişti ortalıkta..

Mücadele için dişlerine kadar silâhlandırılması gereken Montmartre, nerden çıktığı bilinmeyen mahalle kurmaylarının yaklaştırılmadığı ve hatta başı bozukların bile savaş delegeliğinden uzaklaştırıldığı Montmartre, teslim edilmiş satılmış Montmartre Malzemeler çaplara uygun gönderilmemiş, toplar tabanlara oturtulmamış ve yalancı emirler verilmişti!. Ve işte üç renkli bayrak tepede dalgalanıyordu!..

Bu ihanet, savunmayı başsız bırakmıştı.. Ve üstelik iki

gündür, ölüm içinde her şey adamakıllı yorgun düşmüş ve bir kadının baş parmağına bile karşı koyamıyacak kadar güçsüzleşmiş bir avuç federenin üzerine de yıkılmıştı. Ve gidilmesi istenen de, şu Bodur Sezar'ın bırakıp gittiği kana batmış meydandı üstelik..

Cumhuriyet borsacısı da, cumhuriyetçilerin hakkını iyi koruyamamıştı. Bazı yollar açıkken ve Montsacré'nin de içine Vinoy iyice etmişken ve askerler tarafından çabucak bozguna uğratılan iki general muhafaza ettiği altın yüklü katır çoktan sunulması gerekirdi.

Şüpheliler halâ göz önünde dolaşıyor ve kitle içinde akıp gidiyorlar. Ve biz de çalkantının içine dalıyoruz, ama yararlı bir insan ele geçirmiş değiliz!.

Biri yiğit çıkmıştı. Bir pencereden ateş açmıştı. Son anda bile övgüsünü bırakmamış ve böğürerek de düşmüştü : «Kahrolsun Komün!»

Öteki ihanete uğradığından yakındı. Ve yetkililerin yanına çıkarılmasını istedi. Marais'de rantiye olduğunu söylüyordu.

— Politika'yla asla uğraşmadım!

— Zaten bunun için öldürüyorum seni! diye yanıtlamıştı, bir saat önce sol eli bir kurşunla parçalanmış bir savaşçı sağ eliyle tabancasını ihanet edenin üzerine çevirerek..

Ama kanıtsız kimsenin öldürülmemesi kararı ve Halk Kurtuluş'a gönderilmesini de ağlayarak istemesi olmasaydı, hemen de ateşliyecekti tabancasını..

— Komitedekiler bırakırlar onu... şu beş parmağımı yitirdiğim gibi güvenle biliyorum bunu! diye kıpkırmızı olmuş sargısını oynatarak homurdanmıştı yaralı.. Politikayla uğraşmayan kişiler miş!.. Ama bunlar en korkakları ve en namussuzları!. Bunlar bu kan dökülüşünden sonra, ağızlarının suyunu akıtarak üzerine atılacağı kemiği bekleyen aç itler aslında..

Öfkeden sapsarı, hapisane muhafızına doğru koştu. Yolda yarasını kuşatan, ama yine de iyice toparlayamayan, yalınca elini ceketinin cebinde kocaman bir kan pıhtısı haline getiren sargıları da yitirmişti.

İnsan dalgaları arasında bir adamın boğuluşunu görmek ne korkunç! Kimi kez boğulmakta olan bir insan gibi yüzünü bu kasırganın üzerine yükseltiyor ve gözlerini gökyüzüne dikiyordu. Son bir kez Tanrı'yı çağırırmış gibi.. Ama bir yumruk veya bir dipçik vuruşuyla yeniden boynunda sallanan ölü başı gibi, gömülüyordu dalgaların dibine, yeniden çıkmak üzere!.

— Yine de suçlu olmasaydı!.

— Yoksa polis, kurbanlarını tepelemek için mi böyle ölçülü davranıyordu? Yoksa adalet onun suçlanmasının gerçekten önlenmesi için mi durumu iki kez gözden geçirmişti?. Sımsıkı bağlandıktan sonra, Tütün geçidinden, Nezaret'ten, Mazas'dan sonra, jürinin beraat ettirdiği masumlardan kim gidiyordu cinayet mahkemesi'ne?... O zaman deli gömleği, tuvalet, dar ağacı... kürek mahkumları koğuşu!..

Varlin, peykeli bir arabayla geliyor.

— Bu arabayı nerden aldığımı bilemezsin? Celladın arabası bu!.

— Nasıl konuşuyorsun öyleyse?

Yanında bağıran ve hareketler yapan bir gurupta, demirci Malezieu[1]'yü tanıdım.

— Dombrowski'yi... Onu Saint - Ouen'de ilk tutuklayanın ben olduğunu düşün!. Kaçmak istediğine inanmıştım. Atları eğerlenmiş bir köşede duruyor Prusyalılara ba-

---

Pierre Malzieux (1828-1882) 1869'da İnternasyonal üyesi. Ulusal muhafız yüzbaşısı, 22 Ocak 1871 saldırısına katıldı. Komün sırasında çok yürekli, bir mücadele verdi Batignolles' mahallesinde... Sürgün cezasına çarptırıldı. Dönüşünde çok yoksul bir ömür sürdü.

kan kamptan da yardımcıları!. Ah! Paris yolunu tutamamıştı! Ama ölüm yoluna tam girmişti!.

— Ben size demiştim ki, şüphelidir bu!. diye dayatıyordu, bir federe sertçe.. Versailles'ın önerileri aktarmış olmasını hesaba katmadan, Thiers'le anlaşmadığının ispatlanması çok uzak, hatta imkânsız..

Ölü daha girmemişti tabutuna.. Hatırası şimdiden başlamıştı çürümeye.. Vermorel, Polonyalıya yas sözleri ezgisi döktürme fırsatını yitirmişti.

Lefrançais, Longuet ve bazı arkadaşlarla, savaşçılar karargâhlarında bir dolaşmadan sonra, Belediye'ye doğru çıkmıştık..

Omuzuma biri vurdu. Döndüm baktım, Blankist Genton'de bu!

— Nasılsın?

— Görüyorsun!. Çok iyi değil!. Kutsal bir iş yapmaktan geliyoruz. Paris arşeveği M. Bonjean'ı ve öteki üç dört kişiyi kurşuna dizmek gerekti de!.

Kapkara ve çok çirkin bir insan edasıyla söylemişti bunları

— Darboy benim rahmet duamı yapmak isterdi, ben kendim yaptım onun «dua» sını..

Şu cılızı, görme fırsatını yeni bulmuştum. Toplantılarda haşindi. Özellikle özgür birliğin ateşli taraftarıydı.

Taptığı, etrafında pervane gibi döndüğü, yasadışı bir karısı vardı. Şiddetli vuruşlarını, çocuksu sevecenlikleriyle yanıtlardı! Kadın hiç te kötü olmadığından çabucak barışılırdı. Ve bu anaç tavuğun kanadı altında, bu küçük karatavuğu dem çeker görmek insana dokunurdu.

İşte bu karatavuk hemen dikelecek ve devriye teftiş

Gustave Genton (1825-1872), blankist, hatip ve Komün üyesi, yürekli bir mücadele vermişti. Her ne kadar dava sırasında kendini suçlamış ve iyi hazırlanmamışsa da yine de ölüme mahkum olmuş ve Nisan 1872'de kurşuna dizilmiştir.

yolunda kendi dinsizliğinin alaycı türküsünü, yüksek rütbeli papazın kulağına fısıldayacaktı.

Lefrançais, Longuet ve ben sapsarı kesilmiştik.

— Ve hangi hakla, kimin emriyle öldürüldü? Bu boğazlamadan, tümüyle sorumlu olacak Komün'dür, tüm Komün'dür hem del. Ve onun beyninin zifosu eşarplarımızı öylesine lekeledi ki sorma!.

— Emri imzalayan Ferré ve bir de Ranvier!. deniliyor.

— Doğru mu bu?..

Ferré'nin bunu yapmasına hiç de şaşmadım.. Ona Vaysset'in ölüm cezası yerine getirilmesinden sonra, Pont - Neuf üzerinden cesedin Sine nehrine düşüşünü seyrederken, yüzünde sakin ve tuhaf bir sırıtışla görmüştüm.

Fanatik'in biriydi. Kuvvete inanıyor, gaddar ve bağışlayıcı olmaktan kaygı duymaksızın da kullanıyordu bu kuvveti..

Silâhsızları, ayrım gözetmeksizin ötekiler gibi bir «hiza» ya getiriyor; vuruşa vuruş, başa baş —ister kurt başı ister kuzu başı olsun— mekanik olarak delege mührüyle, düşmanı ortadan kaldırmayla son bulan her kâğıdı cömertçe damgalıyordu...

Düşman dediği de, hapisane hücresinde çömelmiş papaz ve senatördü. İyi olsun kötü olsun önemi yoktu. Hiç bir şeyi hesaba almıyordu. Ne olursa olsundu.. Bunlar tarih önünde, aşağılanmaları gereken mankenlerdi. Temmuz Affre'ı öldürdü, Mayıs da Darboy'ü öldürecek..

Zavallı adam!. Onu acımasızca mahkum eden bu Ferré'yi görmüştüm. Mazas'a yaptığım ziyaretten sonra bu kıstırılmış insanın hemen hemen özgürmüş gibi büyük bahçelde dolaştığını ve bizi görünce kıstırılmış ve namlu ucu-

---

Dombrowski'yi ayartmak isteyen iş adamı. 24 Mayıs'ta Ferré kurşuna dizdirmişti.

na getirilmiş bir hayvan gibi bizden kaçtığından söz ettiğimde, bu Ferré acı bir jest yapmıştı.

Fakat Valilik delegesi, onun yüreğini bir hain, burjuvazinin suçortağı olarak ezdiğine inanmış ve devrim adına da kitleye sunmuştu..

Ama bu insan kıyımı korkunçtu!. Bu insanlar, yaşlı idiler, mahpus ve silâhsızdılar!. Bu alçaklıktır! diye bağırılacaktı.. Bağırmışlardı da..

— Bir alçaklık!. dememişler miydi bilgin ve Eylül kıyımlarına uğrayanlar? Bu bizim 93 için dediğimiz alaylı bir sözdü aslında!.

Bir klâsik devrimci yakınıyor ve üzülüyordu.

— Muhalefet oyunu oynuyorsunuz siz! Thiers de bundan başkasını istemiyor zaten.. ve dudaklarını iştihayla yalayacak dişi sırtlan!. Flotte[1] size o halde Versailles'daki sahneleri hiç anlatmadı mı? Öteki de sonucu sezdiğinden, bir şeyler de umduğundan ve ölüm miyavlamaları gösterdiğinden Blanqui'ye katılmamıştı.. Ona başkanlık koltuğunu desteklemek için yöneticiler istoku, şu kazıklanmış cesetler ve şu kurban vücutları gerekiyordu.

— Bu mümkün! diye yapıştırdı takımdan bir delikanlı.. Fakat bu ancak Komün'ün ne kadar güldürücü de olsa, halkın iyiliğine olan kararları almasını bekleyerek yapılacak bir iş!. Ve mermim hemen gökyüzünde bir olumlu delik açmıştır!.

Perşembe. Belleville Belediyesi

Benjamin Flotte (1814-1888), 1848 devrimine katılmış ve Birleşmiş Devletlere kaçmıştı. Blankist militanı. Patrie en Danger'de yazıyordu. Kızıl Afişi imzalayanlardandı. Blanqui'yi kurtarmayı denemek için rehineler (özellikle Paris Arşeveki Mgr. Danboy) üzerinde Versailles'la yapılan konuşmalarla önemli bir rol oynamıştı. Sonradan Kaliforniya'ya gitti.

Belleville Belediyesi'nde Ranvier'yi buldum.

Tüm savunma hattını yeni görüp dönmüştü. İyice yorgundu.

Top mermileri yağıyordu. Dam kalbura dönmüş, tavan nerdeyse başımıza çökecekti. Her an, kurşuna dizilmek için tutuklamalar başlayabilirdi.

Bahçe'de, bir gürültü koptu.

Pencereden sarktım. Burjuva kılıklı, şapkasız bir adam, uygun bir yerde sırtı duvara dayatılmıştı.. Öldürülme hazırlığıydı bu!.

— İyi miyim böyle?

— Evet!

— Ateş!.

Yere yığılmıştı.. Ama hareket vardı daha..

Kulağına bir tabanca ateşi daha yapıldı. Bu kez kıpırdamıyordu artık.

Dişlerim birbirine çarpıyordu.

— Yoksa sen bir sineğin ezilmesini uygun bulmuyor musun? diye sordu bana, tabancasını temizleyerek gelen Trinquet..

Cuma. Haxo Caddesi

— Bir yeni fırınlanma daha yapılacak.

— Kimler?

— Elli iki papaz, jandarma veya hafiye!..

Savaş dışı bir kıyım daha!.

Onlarda arşevekin öldürülmesinin, bir kıral başını kesme gibi görme seziliyordu. Düşünceleri, bunun bir «İbret» olmasıydı! Olmuştu da!. Ama halk İncili'nin de bir gotik dua kitabı gibi kırmızı işaret kordelası ve kızıl çizgileri vardı...

Ve işte göründüler!..

Başta, uzun boylu, yaşlı bir onbaşı, önlerinde sağda askerce ilerliyorlar... Papazlar da mesafelerini almak için etekleri içinde güçlükle seğirterek sessizce izliyorlardı onu.. Yürüyüşün eşitsizliği, yürüyüş halindeki birliğe verilen «bir!. iki!.» şeklindeki ahenk vermeyi engellemiyordu.

Kalabalık da gürültüsüzce ve hatta heyecansız olarak adım adım izliyordu onları..

Ah!. İşte bir cadaloz köpek gibi ulumağa başladı!. Hapı yuttu bunlar da!. Kurtulamıyacaklar!..

— Komün'den olanlar, koşun!. İmdat!..

Ve Komün'den olanlar koşuyorlar, birikiyorlar.. Kalabalığa karşı bir tampon oluşturuyorlar.. Bağırıyor ve sövüyorlar.. Ağlayanlar da vardı içlerinde..

Komün de yıkılıp gidecek!.

Arkada, kasketsiz, karmakarışık ve terli aksaçlarıyla, altmış yaşındaki bacaklarıyla olabildiği kadar hızla çıkan bir yaşlı, yetişmeye çalışıyordu.

Tanımıştım onu.

Bu sallanan şeften ardakalanı, İmparatorluğun sonunda, Kuşatma sırasında Beslay baba[1]'da görmüştüm. Tartışılıyordu.

Disiplinsizliğimden ve kandökücülüğümden söz ediyorlardı.

Sesleniyorum uzaktan.

— Çabuk yardıma geliniz!. Beş dakika içinde kıyım başlayacak!.

Öfke, kalabalığın bağrında bütün gücüyle esmeye başlıyor! Bir içki satıcı kadının bağırtısı duyuluyor Ölüm!..

Charles Beslay (1795-1878) Babası ile birlikte (Brest'de Nantes kanalının yapılışı) işadamı idi. Proudhon'un dostu idi. Ve İnternasyonale üye olmuştu. Kızıl Afişi imzalayanlardan. Komün üyesi olmuş, Banque de France'ın altınlarına el koymaya karşı çıkmıştı. Men'i muhakemeden yararlandı. Sonra İsviçre'de İnternasyonal'de mücadele verdi, hayatının sonunda Sermaye-Emek birleşmesini öğütlemişti.

Yaşlı adam, biraz nefeslenmek için duruyor, buruşuk ellerindeki tüfeğini sallayarak, sırası geldikçe o da yineliyordu Ölüm!. Ölüm!.

— Nasıl!. Siz de mi? diyorum.

Bir deli gibi itiştiriyor beni.

— Haydi! Bırakın da geçeyim!. Onlar altmış kadar insan değil mi? Hesabıma göre!. Hayatı kurtarmayı vaad ettikten sonra, altmış insanın kurşuna dizileceğini görmek hakkıdır bu!.

— Dinleyiniz beni!

— Beni rahat bırakınız, yoksa yukarıda kurşunlarım sizi!.

Bir manga ateşi.. Önce tek başına bir iki ateş.. Sonra ve artık her şeye son veren uzun, uzun bir yaylım ateşi!..

Federeler konuşarak geliyorlar.

Bir küçük kahve masası önünde, yaşlı adam oturmuş, alnının terini siliyordu. Seslendi bana..

— Bir an size kaba davrandım.. Ama şimdi yürek rahatlığıyla «günaydın!» diyebilirim size!. Oh! Dostum, içimi soğuttum!. Largillière'i görmeliydiniz!. Nasıl da sıçradı bir vurulan tavşan gibi!.

Largillière!.. Ah!. Böyle son bulacağını çok önceden sezmiştim!..

— Ama ötekileri!..

— Onlar da Lafayette Caddesi ihanetinin cezasını çektiler.. O bir politika işi değildi, düpedüz cinayetti! Anlamamıştım. O düzeninizi, tertibinizi.. Hiç mi hiç anlamamıştım.. Beni onun içine atan Galliffet olmuştu!. Komün'cülerle birlikte değilim, ama apoletli cellatlara karşıyım!.. Bana bir pusudan ateş edilecek bir köşe gösterin ki, oraya gideyim!.

Kaşlarının kar beyazlığı altında gözlerinin öfkesi halâ alev alevdi..

Bir kadın geçiyordu. Durmuştu.

— Bir bardak bulamaz mısınız? diye sordu.

— Şu ellerimi yıkamak için, biraz da su rica edecektim! diye de ekledi.

Otuz yaşlarında, hiç de çirkin olmayan, acılı bir hali olan bir yaratıktı.

Hoş bir kadındı, konuşkandı da.

«Sosyal» üzerinde bir fikri yoktu. Olmazdı da artık. Ama kız kardeşini, bir papaz yardımcısı metres olarak kullanmış, sonra da gebe bırakmış ve olanca parasını da çalıp kaçmıştı.

— İşte şu rahipler alayının geçişini penceremden görünce, inişim bundan ve Céline'in sevgilisine benzeyen bir papazın sakalını çekiştirişim de bundan! «Ölüm! Ölüm!» diye bağırışım da bu yüzden.. Yumruklarımın kıpkızıl kana bulanışı da bu yüzden tüm!.

Şu insan kıyımı işaretini veren şarap satıcısı kadının öyküsünü de o anlattı bize.

Bu şarapçı kadın, bir provokatör ajanın ihbarı üzerine, İmparatorluk Sonu'nda tutuklanmış ve hapiste ölmüş bir adamın kızıymış.. Hafiyelerin toparlandığını ve öldürülmeye götürüldüklerinin söylendiğini duyunca o da onları izlemiş ve manga ateşi emrine katılmıştı.

Ve Largillière'e ilk kurşun'u atan da o kadın olmuştu.

XXXIV

Cumartesi. Trois - Bornes Meydanı.

Bütün gece ayakta kalınmıştı. Şafak'ta Cournet, Theisz, Camélinat[1] ve ben, yeniden indik Paris'e doğru..

Angoulême Caddesi halâ dayanıyordu. Orayı savunan, sancağı tutan ve umutsuzca direnen Camélinat'nın taburu, 209° taburdu.

Arkadaş'ın geldiğini görünce, candan bir alkış patlatmışlardı. Aslında beni pek sevmeseler de, bir hor görüş belirtisi göstermediler En başta ben «hükümet» ten sayı-

---

Zéphirin Camélinat (1840-1932) Bağcı, sonra Arts et Métiers'de okudu, bronz oymacısı oldu. Proudhon'cu. İnternasyonal üyesi oluyor ve Cenevre kongresine katılıyor. Komün üyesi oluyor Para işleri komisyonunda görevlendiriliyor. Londra'ya kaçıyor 1879 mütaterekesinde. 1885'de bağımsız sosyalist milletvekili oluyor. 1920 Tours kongresi sırasında Komünist Partisini oluşturan çoğunluk'a katılıyor.

lırdım. Ama hayatımda ne «hükümet» olmayı, ne de bunu belgeleyen hani o görev eşarbını doğru dürüst taşımayı başarmıştım. Ya onu aşağıdan ya da yukarıdan düğümlemiş ve tehlikelerden korunmak için dek imi kez bu görev eşarbını çıkarmış, bir istakoz gibi gazeteye sararak koltuğumun altına sıkıştırarak melankolik gezileri yapmıştım.

— Ah!. Söyle bakalım kutsal gösterişçi, biz burada dört el sürünüp kara çamur çiğnerken, senin kollarını kavuşturup fiyaka satarak dolaşman yakışıyor sana değil mi?..

Gerçi bir saattir, karınlarına kadar çamura batarak ve burunlarını da gömerek ve giysileri çirkefe bulanmış bir halde, toprağa gömülmüş mazgal deliklerinden yaylım ateşi açarak, düşmana ağır zayiat verdirmişlerdi.

Komün üyesi ayakta, sırtını barıkadın köşesine dayamış duruyordu. Alnı taşları bile aşıyor.. Ve mermiler daralmaya başlayan bir alayı çevreliyordu. Bu barikadın tehlikeli yanıydı. Üstelik masörler de memnun değildi. Kuma bulananın, burnu çamura batanın ovulması gerekiyordu. Toprakta sürünen bu delikanlılar artık hiçbirine aldırmıyorlardı!.

— As'tir fiyakacı!

Tuhaf! Sonunda benden tedirgin oluyorlar. Artık bana aldırmayınca, ben de özgürlüğümü kuşandım ve kendi çöplüğüme dönmüştüm.

Çöplüğüm dediğim de, vaktiyle Komutanlığını yaptığım 191. taburdu. 191°.'in komutanı iken, hem kır bekçiliği alanlarımı hem de ölüm anında bile taburla birlikte olacağıma veya orada kalacağıma and içerek askerî yeteneksizliğimi kurtarmıştım.

Oraya gidiyorum işte.

Gerçi tabur'dan fazla bir şey kalmamıştı. Ama kalanlar da beni görünce sevindiler.

— Demek bırakmıyacaksınız bizi!
— Hayır.
— Bu çok iyi, vatandaş!.

Pazar. 28 Mayıs. Sabahın saat 5'i.

Belleville caddesinin altında, hemen Favié Salonu'nun önündeki o dev barikattayız. Gidişim, tek şeritlinin de işine gelmişti. Hiç olmazsa arasıra kısa süre için de olsa yatabilecekti.. Yer değiştirecekti, böylece..

Şimdi sıra benimdi. Terk edilmiş bir apartmanın dibindeki eski yatağa uzandım. Ama hiç te iyi uyumuş sayılmam. Şiltenin hayatını kemiren kurtlar, vücuduma dört koldan saldırmışlardı. Gerçekten de sıkıcıydılar!

Meslektaşla nöbet değiştireceğim.

Bugüne değin, Versailles'dan çok, konfedere'lerle mücadele etmiştim. Şimdi artık bu varoştan başka özgür yer olmadığından, yargılanacak ne hain ve ne de şüpheli bulunmadığından, işler oldukça kolaydı. Söz konusu olan, yalınca onuru kurtarmak, gemi batarken nasıl büyük direğin altında subaylar toplanırsa, bu dev barikadın Komün bayrağı altında güçleri toplamaktı!.

Ve bunun için de buradayım işte!

Bize yönelen korkunç ateşleri, tüfek ve toplarımızla yanıtlıyoruz.

Gece nöbetçisi'nin ve düşman ateşinin dövmediği ölü bölgenin tüm evleri ve bizimkilerin pencerelerine konulan ot minderlerinin karınlarından, her mermi isabetinde dumanlar tütüyordu.

Zaman zaman bir tırabzonda bir baş kukla gibi görünüp çekiliyordu.

Değdi mi ki?

Yiğit ve sessiz topçu erlerimizin kullandığı bir topu-

muz var. Bu topçu erlerinden biri, ancak yirmi yaşlarında, başak - sarısı saçlı, açık mavi gözlü bir delikanlı.. Atışının isabeti öğülünce, bir kız gibi, yüzü kızarıyordu...

Bir sessizlik anı.

— Bir parlamenter belki de?

— Teslim olmamızı istemek için.

— Bizi teslim almak mı? Bırakın gelsin!.

— Hapse mi atmak istiyorsunuz onu?

— Kimin için ele geçirmek istiyorsunuz bizi? Şu aşağılık Versailles'lılara ise, en büyük günah!. Ama onun ağzından Cambronne sözü almak zevk verecek bana!..

Rebeval caddesi'nden doğru haykırışlar duyuluyor.

— Arabacıları yolunu değiştirdiğine göre, yoksa arkadan mı gelecekler, dikkat? Vingtros... Hele bir bakınız!.

— Ne oluyor orda?

— Aramızdan birinin bir tuhaflığı var.. İşi bırakıyor kendi payına!.

— Evet bırakıyorum.. Savaşa karşı'yım ben!.

Ve kırk yaşlarında, havari sakallı, sakin görünüşlü saf adam bana doğru ilerliyor ve şunları söylüyor:

— Evet, savaşa karşıyım, barıştan yanayım!. Ne onlar için, ne de sizin için beni döğüşmeye zorlamanızın karşısındayım!.

Ama bu düşünme düzeni, federelerin benimseyeceği bir düşünce değildi.

— Demek sen de, senin gibi yapmanın hiç de sevilmiyeceğine inanıyorsun! Demek ki sen de değişmenin alay için olduğunu sanıyorsun, yağma yok!. Haydi!. Al şu enfiyeyi de.. Çek burnuna.. Aksır bir yol!.. Yoksa zorla çektiririm burnuna, anlarsın ya!. Kapat!.

— Ben barıştan yanayım, savaşa karşıyım!.

— Ey koca aptal!. Enfiye ister misin? veya tütün?..

Tütün önünde burnundan derin bir nefes çekmiş ve

piyade tüfeğini koltuk değneği gibi sürükleyerek ötekini izlemişti.

Parlamenter uzaklaşıyordu.

Halâ komutan olan Bay Hayvan ağızlı kaldırımın estradında ayakta duruyordu.

Birden pencereler dağılmış ve sed çökmüştü.

Ve sarışın topçu eri bir çığlık atmıştı yalınca.. Alnına bir mermi isabet etmiş, iki mavi göz arasında kara bir göz gibi bir yara açmıştı.

Gitmişti; kurtarabilirsen kurtar!.

??.....

— İki isyancı'yı kim saklamak ister?

Bahçelerde bakışlarımızı katlarda gezdirerek, bir metelik bekleyen dilenciler gibi bağırıp durduk bir yol..

Kimse böyle bir «sadaka» vermedi. Üstelik bu «sadaka», elde silâh istenmişti!..

On adım ötemizde üç renkli bayrak sallanıyordu.

Çekildiğinden bu yana paçavrası çıkmış, solmuş, çamurlanmış, ezilmiş haşhaş gibi kokmuş ve lekelenmiş olan bizimkini, taptaze ve canlı renkleriyle aşağılayan bu bayrak yepyeni, parlak ve tertemiz dalgalanıyordu.

Bir kadın karşıladı bizi.

— Kocam şu yakındaki ilkyardım'da.. İstersenik sizi götürürüm oraya!

Önümüzde ardımızda vınlayan, pancurları kıran ve kestane ağaçlarının dallarını koparan kurşun yağmuru altında, bizi kocasının yanına götürdü.

İşte geldik!. Tam zamanıdır!

Koluna Cenevre (kızıl) haçı takmış bir cerrah bize doğru geldi.

— Doktor, bizi Barınağa götürür müsünüz?

— Hayır, hastalarımı öldüreceksiniz her halde!.

Sokaklarda öldürülenler yetmiyor mu ki?.

Ama koca, bir başka yaralılar barınağı biliyordu. Çok uzakta da değildi.

Oraya gidelim...

— Bizi alırlar mı ki?

— Elbette...

Bu açık içli ve görkemli yanıtı, yirmibeş yaşlarında, fevkalâde güzel, ince ve çok güzel vücudu olan mavi kumaştan büyük üniformalı kışla bakkalı kadın vermişti tatlı sesiyle..

Korkmuyordu da çapkın!.

— Görüyorsunuz ki, onbeş yerim var.. Siz, doktor olun, arkadaşınız da tıp öğrencisi..

Ve bize kaba bezden klinik gömlekleri verdi. Ve yiyecek verdi üstelik: Haşlanmış yumurta, omlet ve şarap.. Bir şeyler yemiş olmak tehlikeyi unutturuyor.. Derisini ısıtıyor ve gözlerini canlandırıyor insanın!.

Ama kolu - bacağı kesilmişlerin koğuşundan gelen, o yürek burkan inlemeler de olmasa..

— Ah! Ölmeden önce, gelin de konuşun benimle!.

Masayı kaldırıyoruz.. Ama çok geç!..

Daha soğumamış cesedin yanında, şu pencereleri şiltelerle iyice kapatılmış karanlık odada, acılı düşünceler sarıyor yüreğini insanın.. Bir yarıktan yaya kaldırımı görmeye çalışarak sessiz oturuyoruz.

Bir denizeri, çakal sinsiliğiyle dolaşıyor, ardından bir denizeri daha, derken bir piyade eri.. Tüysüz suratlı bir teğmenle bir bölük..

— Herkes insan aşağıya!.

İlk ben iniyorum.

— Ambulânsın şefi kim?

— Ben'im!.

— Adınız?

Bana öğretileni yineliyorum.

— Niçin bu araba?.

Hani insanın dilinin ucuna, şu ordu bakkalı kadın, içine atlayıp da kaçmamız için koştu bu arabayı diyeceği geliyor, apaçık...

Ama ben sektirmeden cevabı yapıştırıyorum

— Siz kendi işinizi yapın, ben de kendi işimle uğraşayım.. Ne için olacak? Şu sakatları tedavi ve toparlamak için!..

Kaşlarını çattı ve gözlerini bana dikti.

Bir kez daha bakmış ve işi şakaya vurarak, «yol açtığını belirleyen», fiyakalı bir jest yapmıştı.

— Gelmez misin Larochette?

— Hayır! Yirmi metre bile gidemeden öleceksiniz!..

İçim içime sığmıyordu. Hani ben de tırısa kalkmış ta, adeta itiyor gibiydim hayvanı...

Hani insan biraz dalgınlık gösterse, nizamiye subaylarının on kez eline geçmesi işten bile değildi.

Bunlardan biri atın önüne atılmıştı.

— Bu yöne değil!. Yukarıda «alçaklar» halâ ateş ediyorlar!..

— Daha iyi ya! O zaman tam yerine düştük demektir. Benim bisturi de epiy iş görebilir!..

Ve küçük arabadan atlamıştım.

— Korkmuyor musunuz? Bir başıbozuk için korku verici değil mi? dedi askerce gülerek..

— Yüzbaşım! Öylesine susadım ki!. Bu yabanlar ülkesinde bir bardak şampanya bulmanın yolu yok mu ki?...

— Şu kahve'de belki!..

Şişeyi bir dikişte bitirdik... ve arabanın basamağına tırmandım..

— Güle güle Doktor!.. Görüşelim!..

Bu «görüşelim» sözü, taşıtın çevresinde dolaşan ve benim kötü aktörlük ve içkiciliğime karar veren bazı kuşkulu simaları ferahlatmıştı.

— Kamçıla!. Arabacı!..

Arabacım nereye gittiğini bilmez görünüyor ve yalnız bahşiş için kamçılar gibiydi..

Yine de ilerlemeliyiz!.

«İlkyardım işi!» nede olsa...

Çorba yapan ve top kundaklarını yıkayan adamlar arasında mor yakalı ve yaldızlı süsleriyle gezinen meslekdaşlarla da karşılaşıyoruz.

Geçiş'ime yalınca şöyle başlarını çevirerek bakıyorlardı. Ama kim tanıyacaktı Jacques Vingtras'yı?... Sakalımı kazıtmış ve mavi gözlükler de takınmıştım!.

Tam o sırada, vitrin camından, bir papaz yüzü gibi, sakalsız, kemikli ve solgun, saçlarını arkaya atmış, çizgisiz bir baş gördüm! Acımasız bir fizyonomi! Yırtıcılık akan bir surat!. Kurtarmaktan çok, işlerini bitirmek için «yaralı» araştıran fanatik bir izlenimi veriyordu.

— Yaralılar mı? Bir şey yapmıyoruz onlara biz!, dedi bir subay.. Gerçi burada alay cerrahları var.. Uzmanlıklarını gösteren... Ama isterseniz «leşlerinize» (Subay öyle diyordu) gerçek bir hizmet yapmak istiyorsanız, başka yere götürünüz... İki gündür fena halde kokuyorlar..

Yazık ki... Ölmüş!.

— Bir!.. İki!..

Arabadaki «leş» leri çekiyoruz.

İşte askerler de, ortalığı kokutmuş cesetleri bir an önce alıp götürmemiz için, bizim güçsüz atımızın başlığından çekiyor ve tekerleklerden iterek yola koyuyorlar bizi...

Bir işlik'te odun yığınının arkasına yığdığımız cesetlerden biri üzerinde, sinekler kokmuş bir it leşine üşüşür gibi, vızıldayan bir kara bulut halinde inip inip kalkıyordu...

Daha yedi ceset vardı.. Dayanamıyor insan.. Ve önlüğüm pıhtılaşmış büyük bir kan yığınından farksızdı.. Nizamiye askerleri bile iğrenerek gözlerini çeviriyorlardı. Ve biz özgür, bu nefretin izinde dörtnala gidiyoruz...

— Nereye gidiyorsunuz? diye sordu son nöbetçi!

— Şuraya, Saint - Antoine Hastanesine!...

Kolçak takınmışlar doluydu.

Doğru onlara yürüyorum ve insan vücudlarından oluşan kısmetimi gösteriyorum.

— Cesetlerinizi şu salona boşaltınız!.

Salon dedikleri de, adeta cesetlerle döşenmişti. Bir kol, geçişi önlüyor! Öteki, kahramanca bir mücadelede ölümün öylece dondurduğu, kurşuna dizen silâhın önünde bir subayın burnuna şöyle bir inmek için sıkılmış bir yumruk halinde gerilmiş ve korku salan bir kol!..

Kurbanlar gömülmek üzereydi. Birinin üzerinde okul defteri bulunuyor. Bir kılıç vuruşuyla boynu vurulan ve bir domuz gibi boğazı kesilen on yaşlarında bir kız çocuğu idi. Boynunda bakır madalya asılı ince kordela kesilmemiş öyle duruyordu.

Bir başka kadının üzerinde bir tütün tabakası, bir ucuz gözlük çıkmış, bir de hastabakıcı ve kırk yaşlarında olduğunu belgeleyen bir kâğıt bulunmuştur.

Şurada çıplak kamburu, üzerine yığılan vücutlar arasından bile görünen bir yaşlı adam.. Bütün kanı akıp gitmiş ve yüzü o kadar solmuş ki, duvar ona göre esmer kalırdı. Adeta mermer bir büst, gemonies'den, hani şu Roma'da idam edilenlerin sergiledikleri yer'den düşmüş heykel parçası sanılırdı..

Müfredat defterini tutan, bir şüpheliyi tanımak için ansızın beni çağırmıştı. Bir an yerine bakmamı istemişti.

— Şu masanın köşesinde durunuz!..

Bu, bakışlarımı gizleme olanağı vermişse de, kimi kez bir soruyu yanıtlamak ve sesini duyurmak gerekiyordu.

Yazıcı giriyor ve yerine oturuyor.

— Sen, artık özgürsün, teşekkür!..

Özgürmüşüm!.. Özgür değilim henüz.. Ama gecikmiyecek fazla.. O da olacak! Elbet!..

— Geliniz!. Hemen geliniz! diye fısıldadı rehberim korkuyla.. Sizin, kim olduğunuz üzerinde endişeliler!.

Yazık ki, bu uzaklıktan öldürülmez! Bu sahneden de paylarını almaktan hiç te el çekmezler... Ve koşuyorlar..

Kargaşalıktan yararlanıyoruz. Yolu tutuyoruz.

— Dur!. Kimsiniz!.

Ölülere mahsus makbuzumu gösteriyorum.

— İyi!. Geçiniz... Durunuz!..

— Ne diye?..

— Ambulansa hasta bir eri alıp götürür müsünüz? İstersem tabii!..

Şimdi iyilik sırası bizde.. Nizamiye erini alıyoruz. Bağrıma basacağım onu üstelik!. Pansuman gerek ona.. Ah!. Tanrım!. Durumu da kötü, çok kötü!. Pansumanlar dostum!.. İyileşmez bu!.

Caydırmakla son buluyor iş.. Ama daha ne istiyorlar ki!..

— Doktor, doktor! Albayımız ve komutanımız'ın iyi yolculuklar dileğini iletirim size!.

Öf, ne kötü... Heyecanlar, yürek çarpıntısı, dostum!. Ateş veriyor insana!.

Şimdi kadife gibi tatlı bir tırısla gidiyoruz.

Bir asker kalabalığına her raslayışımızda, bizim piyade erini koruyucu melek gibi kullanıyorum. Hiç de iyi değil durumu.. Hiç olmazsa Pitié'ye değin dayanabilse!.

Gördün mü felâketi!. Altın nalları düşmüş, topallıyor da.. Daha ileri gitmek istemiyor. Çok uğraşmak ta gerek onunla.. Vakit te..

Bu kez işim bitik!.

Şurda gözlerini gözlerime dikmiş bir adam var. Beni tanıdı her halde.. Öyle geliyor bana.. Yoksa, şu Villette'deki dostlarımız için Michelet'nin mektubunu okurken kaşlarını çatan ve mahkumların öldürülmelerinden yana olan

Débat'dakilerden biri değil mi? Bugün bir tek işareti ile cellatlarına parçalatabilirdi beni!..

Bu kez de yakayı kurtardık parçalanmaktan..

Başka bir kez de, bir yanılgıya kurban gidiyordum az kalsın, hafiyeliktenl o kadar nefret ettiğim halde.. O belayı da atlattık neyse..

— Bu aşağıya gidecek Bay Camp'tır, dedi, bir apoletli onu göstererek.

Bu apoletli önümde dikilince, yüreğim ağzıma gelmişti...

Ama örtü düşünce, can çekişen, kansız yüzünü uzatmış ve kekeliyerek belirsiz bir hareketle kollarını germişti «Komutanım, alkışlamadan önce, ellerinizi bir sıkayım sizin!.»

Durum düzelmişti. Oh! Yeniden düştü... Ve başı arabanın kenarına çarptı «Zavallı adam! Teşekkürler doktor!.»

Çabuk yola koyulalım!. Öf be! Boynumuza koca bir demir halka bu!. Yuh be!..

Cesetlerimizi yerlerine vermemiz gerek.. Pitié kapısı altına gömdük onları...

Aksiliğe bak kı, müdür de bahçedeydi.. Hemen tanıdı beni.

Yanına gittim.

— Beni teslim etmeyi, ele vermeyi düşünüyor musunuz?..

— Beş dakika sonra cevap veririm size..

Şu beş dakika da ne çabuk geçti.. Gömleğimi temizlemeye, yakamı düzenlemeye, parmaklarımla saçlarımı taramaya ancak yetmişti bu zaman.. Daha yapılacak öyle iş vardı ki!. Şu üstbaşı kaba biçimde de olsa düzenleme, konuşma tarzını ayarlama ve tutumu kararlaştırma..

Müdür göründü nihayet.. Gardiyana seslendi

— Parmaklığı açınız!.

Ökçelerini kuvvetle vurarak dönmüş ve şükran jestimi görmeyi bile beklememişti.

Topal küheylan da yola koyuldu nihayet..

— Nereye gidiyoruz?.

— Montparnasse Caddesi...

Saint - Beuve'ün sekreterine!.. Oraya ulaşabilirsem, beni saklayacaktır her halde!.

Solugan beygirimizle, yirmi yıl yaşadığım, salı günü Père Duchêne'in taburuyla geçtiğim ve haftanın ilk üç günü zarfında benden başka kimsenin görülmediği yerlerden geçeceğiz..

İşte arabacının da yiğitliği tükendi.

— Artık ben de canımı kurtarayım... Benden bu kadar!. İniniz... Eyvallah!.

Korkunç kamçı şaklatmalarıyla hayvanı parlattı ve gözden kayboldu..

Nerelere sığınmalı?

İşte on adım ötede, Commerce Pasajı, eskiden kaldığım bir otel var; Éperon Caddesi'nden ve küçük sokaklarla, tenha yolları seçmeli!..

Şunun şurasında mahallenin düştüğü beş gündü; kızıl pantolonlular seyrekti.

Merdiveni çıkıyorum. Evden böğürtüler geliyordu.

— Evet ben yüzbaşı Leterrier, size söylüyorum ki, sizin Vingtras'nız bir korkak gibi geberdi. Yerlerde süründü, ağladı, af dilendi!.. Gözlerimle gördüm!.

Usulca kapıyı vurdum! Evsahibi kadın hemen açtı kapıyı..

— Ben'im.. bağırmayınız!.. koğarsanız, ölüm demektir!..

— Giriniz bay Vingtras!..

XXXV

İşte haftalardır şu deliğin dibinde, ellerime geçecek fırsatı kolluyorum.

Ele geçirecek miyim? Sanmıyorum.

İki kez kendime ihanet ettim. Şu suda boğulmuş insanın ki gibi solmuş başımı iki kez çıkarmıştım delikten.. Komşular görebilirlerdi!..

Daha kötüsü, ele geçersem, yiyecekler beni...

Kendimle barış halindeyim. Hesaplaşıyorum kendimle...

Bu suskunluk içinde, gözlerim Satory kazıklarına —bizim haça gerilme yerimize— dikili, düşüncemin yaman bir güc kazandığını biliyorum. Yine anlıyorum ki, tüm kitlelerin korkuları, namuslu insanların günahıdır Kandan dumanlanmış ve pıhtılaşmış anılarım için de artık fazla tasalı değilim..

Onlar da zamanla yıkanmış olacaklar ve ad'ım, hiç değilse gevşeklik göstermemiş bir işçinin adı gibi, Sosyal

Savaşların atelyesinde afişlenmiş olarak kalacaktır.

Hınçlarım da öldüler.. Onlar yaşarken vardırlar, gerçekte.

Öteki birçok gençler de benim gibi döğülmüşler, olgunluğunu verenlerin bir çoğu aç kalmışlar, öclerini alamadan gençliklerinde mezara ulaşmışlardı...

Sen, yoksulluklarını ve acılarını bir araya toparlamış ve acı çekenlerin büyük federasyonunu yaratan bu ayaklanmaya kendi silâhını da katmıştın..

Ne diye yakınacak mışsın?

Gerçek bu. Aramaya gelebilirler Askerler silâhlarını doldurabilirler. Ben de hazırım...

Sınır'daki çayı henüz geçtim.

Beni bulamıyacaklar!. Ama halkım, yine caddelere dökülür ve savaşı başlatırsa, yine halkımın yanında ve halkımla birlikte olabilirim!.

Paris'ten yana gökyüzüne bakıyorum.

Kızıl bulut kümeleriyle açık mavi gökyüzü.. Kana bulanmış koskoca bir işçi gömleğini andırıyordu.

1871'in **ÖLÜLERİNE**
Sosyal adaletsizlik
kurbanlarının,
Kötülüklerle yoğrulmuş
bir dünyaya karşı
silaha sarılanların
ve komün bayrağı altında
acıların büyük federasyonunu
oluşturanların
tümüne
adıyorum bu kitabı.

Jules Vallès
PARİS 1885

10 LİRA